

ERMENİ SORUNUNUN OLUŞUM SÜRECİNDE RUS POLİTİKA VE STRATEJİLERİNİN ROLÜ

Feriha TUNÇAY*

Geliş/Received: 03.09.2019

Kabul/Accepted: 23.04.2020

Öz

Fransız İhtilâli ile dünyaya yayılan milliyetçilik dalgası birçok etnik grubu bünyesinde barındıran imparatorlukları etkilemiştir. Milliyetçilik dalgasından etkilenen imparatorluklardan biri de Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikaları I. Petro dönemi (1672-1725)'ne kadar uzanmaktadır. Boğazlardan güneye inemeyen Rusya, Erzurum-İskenderun Hattını ele geçirmek için yeni stratejiler geliştirmiştir. Bunun için 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks Hıristiyanların himaye edilmesinde söz hakkı elde etmiştir. Ayrıca Patrik Nerses Varjabedyan'ın gayretleri sonucu Ermenilerin Ayastefanos Antlaşması'na dâhil edilmesini sağlamıştır. Ancak Ayastefanos Antlaşması'nın yerine, İngiltere'nin girişimiyle; İngiltere, Avusturya, Fransa, Almanya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Diplomatik alanda istediklerini alamayan Rusya farklı stratejileri denemeye başlamıştır. Öncelikle Ermeni toplumunda kilisenin etkisinin çok büyük olduğunu fark etmiştir. Kendisine bağlı olan Eçmiyazin Katogigosluğu yardımıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilere nüfuz etmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu politikasında başarılı olan Rusya, Osmanlı Ermenilerine milliyetçilik ve bağımsızlık fikrini aşılama fırsatını elde etmiştir. Ayrıca Rusya tarafından Ermenilere iki görev verilmiştir. Birincisi Ermenilerin buldukları bölgelerde ayaklanmalar çıkarılarak bölgedeki Müslüman halkın göç etmesini sağlamak, ikincisi ise Ruslar tarafından desteklenen Ermeni milis kuvvetleri aracılığıyla Türk Ordusu'nun savunma hattını kırmaktır. Böylece Ermeni milis kuvvetleri Rusya'nın Doğu Anadolu'daki ilerleyişini kolaylaştıracaktı. Ayrıca Doğu Anadolu'da bulunan Rus Konsolosları da propaganda yoluyla Ermenileri örgütlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Ayastefanos Antlaşması, Berlin Antlaşması, Ermeniler

THE ROLE OF RUSSIAN POLICIES AND STRATEGIES DURING OCCURENCE OF ARMENIAN ISSUE

Abstract

With the French Revolution , the wave of nationalism spread around the world influenced by the empires that included many ethnic groups. One of the empires affected from the wave of nationalism was the Ottoman Empire. Russia has had a policy of going south since Petro I (1672-1725). Russia, unable to descend from the straits to the south, developed new strategies to seize the Erzurum-İskenderun Line. For this purpose, with the Treaty of Küçük Kaynarca, which was signed in 1774, it gained the right to speak for the protection of Orthodox Christians in the Ottoman Empire. In addition, the efforts of Patriarch Nerses Varjabedyan enabled Armenians to be included in the Treaty of Ayastefanos. However, instead of the Treaty of Ayastefanos, at the initiative of England, the Treaty of Berlin was signed between England, Austria, France, Germany, Russia and the Ottoman Empire. Russia, who could not get what they wanted in the diplomatic field, began to experiment with different strategies. First of all, he realized that the influence of the church was very great in Armenian society. He carried out activities to penetrate the Armenians living in the Ottoman Empire with the help of its Eçmiyazin Cathogigos attached to him. Russia, which succeeded in this policy, had the opportunity to instill the idea of nationalism and independence to Ottoman Armenians. In

* TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, ferihatuncay06@yahoo.com, ORCID İD NUMBER: 0000-0001-5350-9618

addition, two tasks were assigned to the Armenians by Russia. The first was to remove the uprisings in the regions where the Armenians were located, to ensure the migration of the Muslim people in the region, and the second was to break the line of defense of the Turkish Army through the Armenian militia forces supported by the Russians. Thus, the Armenian militia forces would facilitate Russia's progress in Eastern Anatolia. In addition, Russian Consuls in Eastern Anatolia organized the Armenians through propaganda.

Keywords: Ottoman Empire, Russia, Ayastefanos Treaty, Berlin Treaty, Armenians

1. GİRİŞ

Ermeni mitolojisine göre büyük tufandan sonra Nuh Peygamber'in oğulları Zırvan, Didan ve Habedoste yani Sam, Kam ve Yapet dünyaya hükmetmiştir. Ermenilerin ataları ise Yapet'in soyundan gelmiştir. Yapet'in ilk oğlu Komer'dir. Onun oğlu Tiras'ın evlatları, Askanaz ve Torkom isimlerini taşımıştır. Torkom'un oğlu ise Hayg'dır (Kerovpyan, 2003: 11). Yapet'in soyundan gelen "Hayg" ya da "Hayk" ismi ise Ermeniler tarafından kendilerini tanımlamak için kullanılmıştır. Yani Ermeniler kendileri için "Hayk" kavramını kullanırken ülkelerine de "Hayastan" demişlerdir. Ancak Ermenilerin bugün yaşadıkları topraklara neden "Ermenistan" dediklerine yönelik kaynaklarda mevcut bir belge bulunmamıştır. Bugün kullanılan Ermenistan ismi coğrafi bir bölgeyi nitelemiştir (Gürün, 2010: 21).

Ermeniler; Anadolu, Kafkasya ve İran olmak üzere geniş bir coğrafyada kimi yerlerde dağınık kimi yerlerde ise toplu olarak yaşamışlardır. Bazı dönemler istisnayı oluşturmakla birlikte yüzyıllar boyunca bölgedeki güçlü devletlerin hâkimiyetinde yaşamışlardır. Ermenilerin hâkimiyetinde kaldığı devletler ise Roma İmparatorluğu, Sasani İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Selçuklular, Osmanlı İmparatorluğu ve son olarak Rus İmparatorluğu'dur (Gürün, 2010: 31-41).

1071 tarihinden başlayarak I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Ermeniler, başta Selçuklular olmak üzere Türklerin hâkimiyeti altında yüzyıllarca yaşamışlardır. Bizans'ın büyük mirasını da bünyesine katarak, Avrupa ortalarından Afrika'ya kadar uzanan Osmanlı İmparatorluğu, sahip olduğu etnik ve kültürel çeşitliliği yansıtan birçok Hıristiyan topluluğu barındırmıştır (Özdemir, Sonbahar-Kış 2012: 117). Osmanlı İmparatorluğu'nun tabiiyetinde bulunan Ermeniler, Müslümanlarla aynı haklara sahip olmuştur. Ayrıca Türklerin hâkimiyeti altındaki bölgelerde bulunan Ermeniler ticaret ve zanaattaki başarılarından dolayı Müslümanlara oranla varlıklı bir hayat sürmüştür.

Fransız İhtilâli ile dünyaya yayılan milliyetçilik dalgası birçok etnik grubu bünyesinde barındıran imparatorlukları etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu da gerek etnik gerekse farklı dini unsurları barındırmıştır. Milliyetçilik akımlarından etkilenen Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'da meydana gelen isyanlar sonucu birçok toprağını kaybetmiştir. Balkanlar'daki isyanların ardında sadece milliyetçilik faktörü bulunmamıştır. Rusya'nın o dönemde izlediği Panslavist politikası, İngiltere'nin Balkanlar'da nüfuz sahibi olmaya çalışması gibi faktörler Balkan halklarının yüzyıllarca tabiiyetinde yaşadığı devlete karşı isyanına yol açmıştır. Rusya, I. Petro döneminden beri izlenen "sıcak denizlere inme", "İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı ele geçirme" politikasını Bulgaristan üzerinden gerçekleştiremeyince, strateji değiştirerek, Kafkaslardan sıcak denizlere inmek için o bölgelerde yaşayan Ermenilerden yararlanma yoluna gitmiştir. Bunun için Doğu Anadolu'daki Ermenileri örgütleyerek Erzurum-İskenderun Hattı'nı ele geçirmeyi planlamıştır. Böylece hem I. Petro'dan bu yana sürdürdüğü sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirecek hem de Hindistan yolu üzerinde söz sahibi olacaktır. Bu amacını gerçekleştirmek için ilk olarak

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ermenileri bağımsızlık amacıyla kışkırtmış ve "Ermeni Meselesi" ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Ortodoks Hristiyanların himaye edilmesinde Rusya'ya söz hakkı verilmiştir. Rusya, dini, politik bir araç, güç olarak kullanmıştır. Din aracılığı ile Rusya, Ermeniler üzerinde ciddi bir söz sahibi konumunda olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun millet-i sadıkası olarak bilinen Ermeniler, Ayastefanos Antlaşması'na dâhil edilmiştir. Ayastefanos Antlaşması'nı kendi çıkarları için ters gören İngiltere ise Berlin Antlaşması'nı hazırlamış ve dönemin büyük devletleriyle birlikte imzalamıştı. Antlaşmanın 61. maddesi Ermenilerle ilgili olmuştur. Böylece Ermeniler ilk kez uluslararası bir antlaşmada yer almıştır.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni halkı üzerinde kilisenin etkisini fark etmiştir. Doğu Anadolu'daki Ermenileri isyana teşvik etmek için Eçmiyazın Katogigosluğu'ndan yararlanmıştır. Ruslar tarafından bağımsız veya en azından otonomi vaat edilen Ermeni Katogigosluğu, kendi nüfuzunu daha da genişletmesine imkân verecek böyle bir fırsatı kaçırmamak için, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Rus politikalarını kolaylaştırmıştır (Gürün, 2010: 61).

Balkanlar'da meydana gelen isyanlar gibi Ermenilerin Doğu Anadolu bölgesinde isyan etmelerinin ardında İngiltere ve Rusya'nın menfaatleri bulunmaktadır. İngiltere, Hindistan'a giden yolları emniyete almak ve Ortadoğu üzerinde etkinliğini arttırmak için Ermenilerle ilgilenmiştir. Rusya ise, tarihi politikalarını uygulamak için Ermenilerden yararlanmak istemiştir. Bu çalışmada Ermeni sorununun oluşum sürecinde Rusya'nın politika ve stratejileri ele alınarak Rusların Ermenilerden nasıl yararlandığı ve kendi menfaatleri için Ermeni sorununu nasıl ortaya çıkardığı tartışılacaktır.

2. RUSYA'NIN STRATEJİK ÇIKARLARI İÇİN ERMENİLERİN ÖNEMİ

2.1. Birinci Petro'nun Vasiyeti ve Rusya'nın Doğu Anadolu'daki Politikaları

Ruslar iki asırdan beri İstanbul'u, Boğazları ve Kafkasları ele geçirme politikası izlemiştir. Bu politikaları "Deli Petro" lakaplı Rus Çar'ı I. Petro tarafından uygulanmaya başlanmıştır. I. Petro kendi eliyle yazdığı vasiyetnamesinde kendisinden sonra gelenlerin, başlatmış olduğu politikaları devam ettirmelerini istemiştir. I.Petro'nun İstanbul, Boğazlar, Kafkaslar ve Ermenilerle ilgili vasiyetinden bazı bölümler ise şöyledir:

- *Rusya sınırları Avrupa'da Kuzey Baltık denizinin kuzeyine kadar, güneyde ise Karadeniz'e kadar genişlemelidir. Bunların içerisine Ermenilerden meskûn araziler de dâhil edilmelidir.*
- *Rusya Devleti, Avrupa ve Asya hazinelerinin anahtarı olan İstanbul'u başkent olarak elde ederse o zaman asıl devlet unvanına kavuşmuş olacaktır. Günümüzde bile İstanbul'un (Özellikle Boğazları kastederek) cevahir atına sahip olabiliriz. Elbette ki, İstanbul'a sahip olan padişah, âlemde padişahlar padişahı olacaktır.*
- *İran Devletinin inkişafı her zaman engellensin. O zaman Rusya devleti İran'ı kolay elde edebilir. Ama bunun için ilk önce Osmanlı devletini mahvetmek gerekir. Öte yandan Gürcistan Kafkaslarda İran'ın şah damarı pozisyonundadır. Bunun için Gürcistan'dan önce Ermenistan ve Azerbaycan'ı (Güney ve Kuzey olmak üzere) zapt edip, İran'ın dâhili dehalarını kendinize hademe yapmanız gerekir. Böylece Avrupa'nın zenginliği ayağınıza gelecektir (Mustafayev, 2013: 20).*

I. Petro devrinde gelişmeye başlayan ve XVIII. yüzyılda dünyanın en büyük devletlerinden biri haline gelen Rusya, güneye inme niyetinde olmuştur. Burada Rusya'nın amaçlarından biri de İstanbul'un işgal edilmesidir. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için öncelikle Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Kafkasya'ya daha sonra komşu İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal etmeliydi. Rusya XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Tiflis'i ele geçirdikten sonra Kafkasya'yı işgal siyasetini başlatmış oldu (Dedeyev, 2008: 51). O tarihten sonra Rusya'nın Kafkasya politikasının en önemli aktörü Ermeniler olmuştur (Mustafayev, 2013: 22).

Rusya konumu itibariyle güneye inme politikaları izlemeye gereksinim duymuştur. Çünkü Rusya'nın doğu, batı ve kuzey sınırları zor iklim şartlarına sahiptir (İnan, İlkbahar 1994: 26). Baltık Denizi'nin Almanlar tarafından tutulması, Kuzey Denizi'nin ise zor iklim şartlarına sahip olmasından dolayı Rusya, kendisi için çıkış noktası olarak Kafkasya'dan İskenderun Körfezine uzanan hattı görmüştür. Bu politikasından dolayı da hat üzerinde bulunan Osmanlı Ermenilerinden yararlanma yoluna gitmiştir (Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu -Tebliğler ve Panel Konuşmaları-, 1983: 259).

Milliyetçilik akımından etkilenen Balkan halkları Rusya'nın desteğiyle isyan etmiştir. Bu halkların çoğu Balkanlarda bağımsız ya da otonom yapılar kurmuştur. Rusya takip ettiği politikaları gerçekleştirmek için Balkanların kendisine geçit olmayacağını anlamıştır. Çünkü bağımsızlıklarını fiilen sağladığı bu yeni devletlerin kendisine minnet duygularıyla bağlı kalmadıklarını görmüştür. Rusya güneye inmek için daha önce Balkanlarda yapmış olduğu gibi, Ermenilerin isyan etmelerini sağlayarak amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır (Mazıcı, 2005: 38). Rusya'nın politikalarını farkına varan Ermeniler, Hristiyanlara yardım düşüncesini ortaya atmakla yaşadıkları bölgelerin işgali için elverişli sebepler meydana getirmiştir (İnan, İlkbahar 1994: 26).

Rusya, komşusu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını bir tür genişleme alanı olarak görmüştür (Kantarci, 2007: 17). Amaçlarını gerçekleştirmek için Balkanlardan sonra Kafkaslara yönelen Rusya, Ermenileri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklandırmak için propaganda yoluna da başvurmuştur. Rus Generali Mayewski'ye¹ göre Rusya, propaganda yoluyla, saf Hristiyanları ikna etmek için Türklerin ve Müslümanların barbar olduğunu ve Hristiyanları katletmek için fırsat kolladıklarını yaymaya çalışmıştır (Süslü, 1987: 89). Rusya'nın, Doğu Anadolu'daki emellerini gerçekleştirmek için başvurduğu diğer yol ise milis kuvvetler kurmak ve bu kuvvetleri silahlandırmak olmuştur. 3. Ordu Komutanı Başkomutanlığa yolladığı bir telgrafta Rusların Kafkasya'da Rus ve Osmanlı Ermenilerini silahlandırarak milis kuvvetleri kurduklarını, bunları Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisine gönderip çete örgütünü gerçekleştirecekleri tespit edilmiş ve tedbir alınması gerektiğinden bahsedilmiştir (Gürün, 2010: 291).

2.2. Rusya'nın Osmanlı Hristiyanlarını Himaye Etmesi

1768 yılında meydana gelen Lehistan olayları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında savaş meydana gelmiştir. Savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu yenilmiş ve iki devlet arasında 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmada Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Ortodoks Hristiyanların himaye edilmesinde Rusya'ya söz hakkı veren bir hüküm de yer almıştır. (Gürün, 2010: 84). Ruslar daha 1768 yılında Osmanlılara karşı harekete geçmeyi planladıklarında, II. Katerina, Rusların korumasında bir Ararat Krallığı'nın kurulması için Ermenilere ümit vermiş ve bu konuda Ermenileri teşvik etmiştir. Ayrıca o dönemde Osmanlı

¹ General Mayewski, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın görevlisi olarak Van ve Bitlis'te beş yıl boyunca ikamet etmiştir. Mayewski tarafından yazılan kitap, önemli sayılan siyasi ve askeri konuları içerdiğinden, Rusya tarafından basılmıştır.

sınırları dışındaki Ermeniler de Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında bir duvar olacak Ararat Krallığı'nın kurulması için müracaat etmiştir (Arslan, 2005: 29).

Ermeniler uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin millet-i sadıkası olarak bilinen Ermeniler, cemaat şeklinde örgütlenmiş, dini ve kültürel hiçbir baskıya maruz kalmadan yaşamıştır. 1827 yılına kadar durum böyle iken 1828 yılında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Çarlık Rusya Kafkaslara inmiş ve Osmanlı topraklarını işgal siyasetini uygulamaya koyulmuştur. Rusya, Osmanlı sınırları içerisindeki Ermenilerin Müslümanlarla aynı haklara sahip ve kendi durumlarından memnun olduklarını bildiğinden dışarıdaki Ermenilerden yararlanma yoluna gitmiştir (Tüzün, 1983: 14).

Çarlık Rusyası, İran ile yaptığı savaşlarda Ermenileri ön saflarda kullanmıştır. 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması² ile Doğu Ermenistan'ı alınca buralarda bulunan Ermenileri birliklerine katmıştır. Böylece büyük bir güç elde eden Rusya yeni gücüyle Osmanlı İmparatorluğu'na saldırılarda bulunmuştur. Rusların Türkmençay Antlaşması'ndan sonra başlattıkları Ermeni politikası, Ermenilerin bulunduğu bölgelerde milis kuvvetler kurarak bağımsızlıkları için mücadele etmelerine yol açmıştır (Halaçoğlu, 2005: 9). O dönemde Rusya'nın büyümesi, Balkanlar ve Kafkaslarda etki alanını genişletmesi İngiltere'nin çıkarlarını tehdit etmiştir. Bundan dolayı İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunmuştur. Ancak 1870'li yıllarda değişen Avrupa'nın siyasi yapısı İngiltere'nin yeni duruma göre hareket etmesini sağlamıştır. İngilizler böylece 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planlarına katılmış ve korumacılık politikasından da vazgeçmiştir.

Rusya'nın, Osmanlı tebaası olan Ermenileri himaye etme kozunu Osmanlı İmparatorluğu'nu zor duruma bırakmak ve istediklerini yaptırmak için sürekli kullandığını söylemek mümkündür. Osmanlı Ermenilerinin bir kısmı da Rusya'yı hami ve Rusları da kurtarıcı olarak görmüştür. Rusya'daki Osmanlı Büyükelçiliği'ne 9 Ekim 1896 tarihinde gönderilen şifreli bir telgrafta Rahip Munor'un Çar'ı öven bir dua yayınlayarak Ermenilerin himayesini istirham ettiği belirtilmiştir (Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri I (1841-1898), 2006: 159). Ayrıca Bitlis Konsolosu'nun İstanbul'daki Rus Büyükelçiliği'ne 24 Aralık 1912 tarihinde gönderdiği raporda ise: *"Gerek şehirli gerekse köylü Ermeni ahalisi ruhani lideriyle birlikte her vakit Rusya'ya karşı teveccüh ve temayülleri açıkça ifade etmişler ve Türk Hükümetinin burada asayiş, kanun ve refah tesisinde âciz bulunduğunu her vakit söylemişlerdir. Birçok Ermeni, Ortodoks mabetlerine çevrilmek üzere kendi kiliselerini Rus askerlerine takdim etmeği şimdiden vadediyorlar"* (Süslü, 1987: 24). Raporda da görüldüğü gibi şehirli ve köylü Ermenilerin Rusya'ya karşı teveccühlü olduğu, Türk Hükümeti'nin asayiş teminde aciz kaldığı ve Rus askerlerinin kendilerini Osmanlı'dan kurtarmalarına karşılık kiliselerini dahi Rus askerlerine takdim etmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir.

3. ERMENİ SORUNU'NUN ULUSLARARASI BOYUTA TAŞINMASI

3.1. Ayastefanos Antlaşması ve Ermeniler

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda³ Rusya, Doğu Anadolu'da birçok şehri işgal etmiştir. Bu şehirlerde Hıristiyan çoğunluk olan Ermenileri bağımsızlık amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtmıştır. 93 Harbi'nde Rus orduları taarruza geçince Ermeni milis kuvvetleri de Rus kuvvetleriyle hareket etmiştir (Sungur, 22-24 Mayıs 2008: 142). O tarihe kadar Osmanlı

² 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması Rusya ve İran arasında imzalanmıştır.

³ Bu tarih Hicri takvime göre 1293 yılına tekabül ettiğinden bu savaşa 93 Harbi denilmektedir.

İmparatorluğu'nun millet-i sadıkası olan Ermeniler ayaklanmış ve günümüze kadar süregelen Ermeni sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

93 Harbi'ne kadar İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunmuştur. Ancak Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın tahrik edici hareketlerine karşı koymamıştır. Bunu gören İngiltere, kendi çıkarlarını gözetmek için bu politikasından vazgeçmiştir. O tarihten sonra İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'ya karşı tehdit etmiş ve üs olarak kullanacağı Kıbrıs Adası'nı almıştır.

Osmanlı- Rus Savaşı sırasında Batı Cephesi'nde Plevne'nin düşmesinden sonra Ruslara İstanbul yolu açılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun barış istemesiyle 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi imzalanmıştı (Gürün, 2010: 152). Ermeniler de Doğu Anadolu'da Ruslara yardım etmiş ve bunun karşılığını almak istemiştir. Ancak Edirne Mütarekesi'nde Ermenilerle ilgili hiçbir madde bulunmamıştır. Bunun üzerine Patrik Nerses Varjabedian, Rusya Başkumandanı Grandük Nicolas'a başvurarak imzalanacak olan barış antlaşmasına Ermeni halkı lehine bazı maddelerin yer alması adına bir muhtıra sunmuştur (Münir Süreyya Bey, 2001: 7). Muhtırada Doğu Anadolu'nun Rusya tarafından ilhak edilmesi, bu olmazsa bölgeye Bulgaristan'a verildiği gibi özerklik verilmesi, bu da mümkün değilse Ermeniler lehine ıslahatlar yapılması talep edilmiştir. Patriğin son talebi kabul edilmiş ve Ayastefanos Antlaşması'na 16. madde olarak girmiştir (Kantaracı, 2007: 19).

3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nda Ermenilerle ilgili 16. madde şöyle idi: *"Ermenistan'da (Doğu Anadolu'da) Rus işgalinde bulunan ve Türkiye'ye geri verilecek olan toprakların Rus askerlerince boşaltılması, oralarda, iki devletin (Türkiye ile Rusya'nın) iyi ilişkilerine zararlı, karışıklıklara yol açabileceğinden, Babıâli, Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde yerel durumun gerektirdiği iyileştirmeyi ve Kürtler ile Çerkezlerle karşı Ermenilerin güvenliğini sağlamayı taahhüt eder"* (Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu -Tebliğler ve Panel Konuşmaları-, 1983: 122). Antlaşmada yer alan bu madde ile Osmanlı İmparatorluğu Doğu Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ıslahat yapma yükümlülüğü altına girmiştir.

Ayastefanos Antlaşması'nın Osmanlı İmparatorluğu açısından iki olumsuz sonucu olmuştur. Birincisi o tarihe kadar hiçbir antlaşmada Ermenilere ayrıca yer verilmemiştir. Daha önce Osmanlı Devleti'nde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı'nda da Ermeniler ayrıca belirtilmeyip, sözü edilen ıslahatlar bütün Osmanlı tebaasını içine almıştır (Münir Süreyya Bey, 2001: 7). Ancak Ayastefanos Antlaşması'nda Ermeniler özellikle belirtilmiş ve yoğun olarak yaşadıkları Doğu Anadolu'da ıslahat yapılması istenmiştir. Bu antlaşmanın Osmanlı İmparatorluğu açısından ikinci olumsuz sonucu ise, Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslahatları yapma yükümlülüğünü fırsata dönüştürerek sürekli Osmanlı'nın içişlerine karışma fırsatını elde etmesidir. Ancak Ayastefanos Antlaşması'nın yerine Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla Rusya'nın bu fırsatı kaybettiğini söylemek mümkündür.

3.2. Berlin Antlaşması ve Ermeni Meselesinin Uluslararası Boyutu

Osmanlı İmparatorluğu'nun millet-i sadıkası olan Ermeniler, Patrik Nerses Varjabedian gayretleri sonucu Rusya tarafından 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması'na dâhil edilmiştir. Böylece Ermeni meselesi uluslararası diplomatik alana taşınmıştır. Rusya bu antlaşmayla hem Balkanlar'da hem de Doğu Anadolu ve Kafkaslarda gücünü arttırmıştır. Bu durum ise İngiltere'nin politikalarına ters düşmüştür (Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu -Tebliğler ve Panel Konuşmaları-, 1983: 123). Ayrıca Rusya'ya karşı önlem alınmadığı takdirde Ortadoğu'daki gücünün zayıflama ihtimaline karşı İngiltere, Avusturya, Fransa ve Almanya'nın desteği ile Berlin'de uluslararası bir konferansın toplanması için Rusya'yı ikna etmiştir (Halaçoğlu, 2005: 23).

Ermenilere, Ayastefanos Antlaşması'nda yer verilmiştir. Ancak bu antlaşmanın yerine Berlin'de yeni bir antlaşmanın yapılmaya çalışılması Ermenileri harekete geçirmiştir. Kongrenin toplanışı sırasında Patrik Nerses, Patrik Kırımian başkanlığındaki bir heyeti Berlin'e göndermiştir. Heyetin amacı Berlin Kongresi'nden sonra imzalanacak olan barış antlaşmasına Ermenilerin özerkliğini dâhil etmek olmuştur(Münir Süreyya Bey, 2001: 7). Kongreden sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nda heyet hayal kırıklığına uğramıştır (Payaslian, 2005: 4). Çünkü antlaşmada bağımsız veya özerk bir Ermeni Devleti'nin tesisine yönelik herhangi bir madde yer almamıştır.

13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin antlaşmasınının 61. maddesi Ermenilerle ilgili olup bu maddede şunlar yer almıştır: *“Babiâli, Ermenilerin oturdukları vilayetlerin mahalli şartları dolayısıyla muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri gecikmeden yapmayı ve Kürtler ile Çerkezlere karşı emniyet ve huzurlarını korumayı taahhüt eder ve bu konuda alacağı tedbirleri sırası geldikçe devletlere tebliğ edeceğinden, adı geçen devletler de bu tedbirlerin tatbikine nezaret edeceklerdir”* (Gürün, 2010: 163).Bu madde ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yapacağı ıslahatları İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve Rusya'nın gözetiminde yapacak ve gerektiğinde bu devletlere yaptığı ıslahatları bildirecektir. Ayrıca başta İngiltere ve Rusya olmak üzere dönemin Avrupa devletleri, 61. maddeye dayanarak, ihtiyaç duydukları zaman Osmanlı İmparatorluğu'na baskı uygulamak için başvurdukları önemli bir unsur haline gelmiştir (Özdemir v.d., 2010: 51). Birçok devletin katılımıyla imzalanan Berlin Antlaşmasıyla Ermeni meselesi uluslararası bir boyut kazanmıştır. Böylece Ermenilere ikinci kez uluslararası bir antlaşmada yer verilmiştir.

3.3. İtilaf Devletleri Arasında İmzalanan Gizi Anlaşmalar ve Sykes-Picot-Sazonov Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüşmek amacına yönelik İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli anlaşmalardan ilki 4 Mart- 10 Nisan 1915 tarihleri arasında yapılan İstanbul Anlaşmasıdır. İstanbul anlaşması ile İngiliz ve Fransızlar, İstanbul ve Boğazları, Trakya'da Midye- Enez hattının doğusunda kalan arazi ile Gökçeada ve Bozcaada'yı Rusya'ya vaat etmiştir. Buna karşılık Ruslar da İngiltere ve Fransa'nın, Anadolu ve Ortadoğu'daki haklarını tanımıştır.

26 Nisan 1915 tarihinde İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında yapılan Londra Sözleşmesinde İtalya'ya 12 ada için tam hakimiyet verilirken, İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarını paylaşma planları yapmıştır.

İngiltere ve Fransa, 1916 Mart'ında imzalanan Petrograd Protokolü ile Rusya'ya boğazlar bölgesi yanı sıra Trabzon'a kadar Doğu Karadeniz kıyıları ile Erzurum, Van ve Bitlis'i bırakma sözü vermiştir.

Rusya, 9-16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu bölmeyi amaçlayan Sykes- Picot- Sazonov Antlaşmasına dahil olmuştur. Anlaşma ismini İngiliz müzakereci Sir Mark Sykes, onun Fransız muhatabı Francois Georges Picot ve zamanın Rusya Dışişleri Bakanı Sergev Sazonov'dan almıştır. Tarafların yalnızca kendi çıkarlarını düşündüğü ve bu doğrultuda hareket ettikleri anlaşmaya göre Kafkasya'dan Kilikya'ya uzanan yerlerde bir Ermenistan kurulması düşünülmüştür. Bu anlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu'daki toprakları paylaştırılmıştır. Anlaşmaya göre; Dicle- Fırat vadisi, Basra Körfezi civarı İngiltere'nin, Suriye'den kıyı kesimi, Beyrut, Adana, Mersin Fransa'nın olacaktı. Filistin'de ise uluslararası bir yönetim kurulması kararlaştırılmıştır. Rusya, boğazlara ek olarak Trabzon, Erzurum ve Van çevresini istemiştir.

4. RUSYA'NIN ERMENİ KİLİSESİ İLE İLİŞKİLERİ

4.1.Ermeniler İçin Kilise'nin Önemi

Ermeniler, Milattan Sonra (MS) 301 yılında Hristiyanlığı devletin resmi dini olarak kabul etmiştir. Gregoryen inancına göre, Hz. İsa, Tanrı'nın tek oğlu olarak yeryüzüne inmiş ve Ermeni Kilisesi'ni kurmuştur. İnanişâ göre; Hz. İsa, Ermeni Kilisesi'ni doğu ve batıdakilerden tamamen farklı olarak örgütlemiştir. Roma Kilisesi, kendi kiliselerini Hz. İsa'nın Saint Pierre eliyle kurduğunu iddia ederken, Ermeniler ise kendi kiliselerini Hz. İsa tarafından doğrudan kurulduğunu ve Roma Kilisesi'ne göre daha kadim olduklarını öne sürmüştür (Arslan, 2005: 11).

Fatih Sultan Mehmed'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle birlikte başta İstanbul olmak üzere tüm Osmanlı ülkesindeki Ortodoks Rumlarla Gregoryen Ermeniler dini konularda serbest bırakılmıştır (Halaçoğlu, 2011: 17). Fatih, 1461 yılında Bursa'daki Ermeni Piskoposu Hovakim'i İstanbul'a getirtip ona Ermeni Patriği unvanı vermiştir (Gürün, 2010: 83). Patrikliğin İstanbul'da kurulması üzerine kalabalık bir Ermeni nüfusunun yerleşmesinden sonra İstanbul, zamanla Ermenilerin dini ve milli hayatlarının merkezi haline gelmiştir. Öyle ki XIX. yüzyılın başlarında şehrin Ermeni nüfusu 150.000'i bulmuş ve dünyadaki Ermeni halkının en kalabalık olduğu şehir haline dönüşmüştür (Sanjian, 1965: 34).

Ermeni toplumunda kilisenin etkisi çok büyüktür. Ermenilerin tarihine bakıldığında Ermeni Kilisesi ile Ermeni halkı öyle iç içe geçmiştir ki biri olmadan diğeri düşünmek mümkün değildir (Boyajıyan, 1972: 84). Kısaca özetlemek gerekirse Ermeni halkından, Ermeni devletinden, Ermeni tarihinden ziyade Ermeni Kilisesi'nden, Ermeni Kilisesi devletinden bahsetmek gerekir. Kilisenin kendi mevcudiyetini korumak ve Ermeni halkı üzerindeki nüfuzunu devam ettirmek için bir devlete ihtiyacı vardır. Böylece Kilise, Ermeni halkının menfaatlerinden ziyade kendi menfaatleri için Ermeni devleti fikrini ortaya atmıştır (Gürün, 2010: 48).

4.2. Rusya'nın Eçmiyazın Katogigosluğu İle İlişkileri

Ermeniler, V. yüzyılda Bizans Kilisesi'nden ayrılarak Eçmiyazın'de⁴ Gregoryen Kilisesi'ni kurmuşlardır (Halaçoğlu, 2011: 15). Moğol istilasına kadar Ermenilerin tek ruhani mercii olarak kalan Eçmiyazın Katogigosluğu, Ermenilerin Moğollardan kaçarak Anadolu'ya gelmeleriyle birlikte, Anadolu'ya taşınmış ve Van-Ahtamar ile Adana-Sis'te faaliyette bulunmuştur. 1441 yılında Eçmiyazın'deki manastır yeniden yapılmış ancak Ahtamar ve Sis Katogigoslukları faaliyetlerine devam etmiştir (Arslan, 2005: 12). Böylece Ermenilerin bağlı olduğu üç dini merkez ortaya çıkmıştır. Bu dini merkezlerin en önemlisi olan Eçmiyazın Katogigosluğu'nun etkin olduğu yerler ise, Revan, Erzurum, Kars, Bayezid ve havalisinden oluşmuştur. Ayrıca, XVII. Yüzyıldan itibaren İstanbul Ermenilerinin de ruhani merkezi olmuştur. Gregoryen mezhebinin üç dini merkezi ruhani bakımdan İstanbul Ermeni Patriği'nden üstün olmalarına rağmen Osmanlı Devleti tarafından İstanbul Ermeni Patriği Ermeni halkının temsilcisi olarak kabul edilmiştir (Arslan, 2005: 12).

Rusya 1812 yılında Gence ve Karava bölgesini işgal ettikten sonra Aras'ın kuzeyindeki Nahcivan ve Revan hanlığını da 1827 yılında işgal etmiştir. İşgal edilen bu yerlerde bütün Ermenilerin en büyük dini merkezi olan Eçmiyazın Katogigosluğu da bulunmaktaydı (Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu -Tebliğler ve Panel Konuşmaları-, 1983: 259-260). Rusya o tarihten sonra Ermeniler üzerinde büyük etkiye sahip olan Eçmiyazın Katogigosluğu yardımıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenileri örgütlemeye başlamıştır (Ölmez, 2008: 31). Rusya'nın faaliyetleri sonucu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeniler Eçmiyazın Katogigosluğu'na bağlanmak için başvuruda bulunmuşlardır. Bundan dolayı İngiltere ve Avusturya elçileri rahatsızlıklarını Bâb-ı Aliye bildirmeleri sonucu 1841 yılında tahkikat yapılmıştır. Tahkikat sonucunda Ermenilerin böyle bir

⁴Eçmiyazın kelimesi Ermenice'de Hz. İsa'nın tecelli ettiği yer manasına gelmektedir.

amacının olmadığı ve bu yönde faaliyette bulunmadıkları tespit edilmiştir (Osmanlı Belgelerinde Ermeni- Rus İlişkileri I (1841-1898), 2006: 3). Ancak 1844'ten itibaren Eçmiyazın Katogigosluğu'nun adı İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin ayinlerinde anılmaya başlanmıştır (Kantaracı, 2007: 18). Böylece İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesi de Eçmiyazın Katogigosluğu'nun etkisine girmiştir.

Eçmiyazın Kilisesi, Rusya'nın etkisine girmiştir. Bunun en bariz örneği de Rus Çarı tarafından 11 Mart 1836 tarihinde yayınlanan emirnamesidir. Bu emirnamede Katogigosluğun yönetimine ilişkin bir nizamnamenin kabul edilmesidir. Nizamnamede;

- Katogigosluğa sadece ruhani meselelerde yetki tanınır, bu yetki de Sinod Meclisi tarafından denetlenecektir. Ayrıca Sinod Meclisi'nde hükümetin bir temsilcisi bulunacağı ve bu temsilcinin onayı olmadan hiçbir kararın alınmayacağı hükme bağlanmıştır.
- Katogigosluk dini konularda diğer ülkelerde bulunan kiliselerle yazışmayı Rus Hariciyecisi kanalı ile yapabilecektir.
- Katogigos seçimi ise diğer ülkelerden de gelecek iki namzet arasından Çar tarafından yapılacaktır (Gürün, 2010: 106). Nizamnamede görüldüğü gibi Katogigosluğun bütün faaliyetleri Rusya'nın denetimine girmiştir.

18 Şubat 1856 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından Islahat Fermanı yayınlanmıştır. Fermanın oluşturduğu imkânlar neticesinde hazırlanan Ermeni Milleti Nizamnamesi ile İstanbul'daki Ermeni Patrikliği'nin gücü, toplumun lehinde, Ermeni toplumuyla bölüşülmüştür (Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu -Tebliğler ve Panel Konuşmaları-, 1983: 21). Osmanlı İmparatorluğu Ermeni halkı lehine düzenlemeler yaparken Rusya ise Ermenilerin en büyük dini merkezi olan Eçmiyazın Katogigosluğu'nun faaliyetlerini kısıtlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenilere verdiği haklar ve Rusya'nın kendi tebaası olan Ermenilere yaptığı bütün kısıtlamalara rağmen Osmanlı Ermenileri Rusya'nın himayesine girmek için Eçmiyazın Katogigosluğu'na başvurmuştur. 28 Temmuz 1890 tarihinde Correspondence de l'Est ve Temps gazetelerinde çıkan bir makalede olay şöyle anlatılmıştır: “*Memâlik-i Şahane Ermenileri tarafından i'zâm olunan bir hey'et-i meeb'ûse Ermenilerin reis-i ruhânileri olan katogikosa bir arzuhâl i'tâ etmek üzere bu kere Eçmiyazın şehrine vâsîl olmuşdur. Ashâb-ı istid'âkürdlerin mezâliminden ve memurîn-i Devlet-i Aliyye'nin tekâsül ve rehavetlerinden dolayı mutazzarrır olan Memâlik-i Şahane Ermenileri'nin Rusya Devleti tarafından himaye edilmesi zımında katogikoscânibinden Rusya İmparatoru nezdinde tavassut olunmasını rica eylemişlerdir(...)*” (Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri I (1841-1898), 2006: 57). Kısaca özetlemek gerekirse Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Ermeniler, Rusya İmparatoru tarafından himaye edilmeleri için, arabuluculukta bulunmasını istemek üzere, Eçmiyazın Katogigosluğu'na bir heyet göndermiştir. Kürtlerin zulmünden ve Devlet-i Aliyye memurlarının davranışlarından rahatsız olan Ermenilerin Rusya Devleti tarafından himaye edilmek için Katogigosluğun Rusya İmparatoru'na rica etmelerini istemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeniler, eğitim ve ticaret bakımından serbest olmuş ve devlet kademelerinde çok yüksek yerlere gelmişlerdir. Buna karşılık Rusya'da yaşayan Ermeniler ise baskılara maruz kalmıştır. Hüseyin Nâzım Paşa'nın 3 Ocak 1897 tarihinde “Ermeni Tarihi Vukûât-ı” adıyla Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu raporunda bu konuya değinilmiştir. “*Bugün Rusya Hükümeti, memâlikindeki Ermenileri tahammül olunmayacak derecede tazyik etmektedir. Derdesler ve ta'kibler ve mekteblerisedd etmek ve sansûrlerinmu'âmelât-ı şedide ile Rusya matbûâtında Ermenilere karşı neşriyât-ı müstehziyânede bulunmak ve Ortodoks olmayan milletleri tazyik etmek sûretiyle Ermenilerin ticâretlerimahv olmak derecesine gelmiş ve mute'âkıben birçok iflâslar zuhûr etmiştir ki bunları yapan hep Rusya'dır*” (Hüseyin Nâzım Paşa,

1998: 208).Kısaca özetlemek gerekirse, Rusya kendi tabiyetinde bulunan Ermenilerin ticaret yapmalarını, kendi ana dillerinde eğitim görmelerini ve din adamlarının serbestçe faaliyette bulunmalarını yasaklamıştır.

Rusya, Eçmiyazin Katogigosluğu'nu kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilere milliyetçilik ve bağımsızlık fikrini aşılamiştir. GenaralMayewski, kiliselerde milli fikirlerin gelişmesi için nasıl bir çabanın içinde bulunduğu şu sözleriyle açıklamaktadır. “*Ermeni din adamlarına gelince, bunların din hususundaki çalışmaları hemen hiç yok gibidir. Fakat buna mukabil milli fikirlerin gelişmesi konusunda pek çok çalışmaları vardır. Yüzlerce seneden beri bu fikirler, esrarengiz manastırların duvarları arasında gelişme imkânı bulmuştur. Buralarda ruhanî âyin yerine, Hristiyanlarla Müslümanlar arasında dini düşmanlık tohumları ekilmiştir*”(Süslü, 1987: 20).

5. RUSYA’NIN DOĞU ANADOLU’YU İŞGALİ

5.1. Ermeni Milis Kuvvetleri ve Doğu Anadolu’nun İşgali

Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşe geçtiği yıllarda imparatorluğun mirasından pay almak isteyen Rusya, Ermeniler üzerinden Osmanlı İmparatorluğu’na darbe vurmak , böylece Ermenilerin yoğun yaşadığı Doğu Anadolu’daki vilayetleri işgal edip buralardan rahatça güneye inmek istemiştir. Bu amacını gerçekleştirmek için Ermenilerin hamiliğini üstlenmiş ve Ermeni halkının hakkını korur gibi görünerek bu halkın nezdinde teveccühünü arttırmaya çalışmıştır. Bunda başarılı olan Rusya, Ermenilerin de yardımını alarak Doğu Anadolu’nun işgalini kolaylaştırmıştır (Özdemir v.d., 2010: 162).

1880’li yıllardan başlayarak 1917 yılındaki Bolşevik İhtilali’ne kadar Rusya tarafından Ermenilere iki görev verilmiştir. Birincisi cephe gerisinde ayaklanmalar çıkararak bölgedeki Müslüman halkı korkutmak ve göç etmelerini sağlamak. İkincisi ise Rusya tarafından oluşturulan ve desteklenen Ermeni milis kuvvetleri aracılığıyla Türk ordusunun savunma hattını kırmak ve böylece Rus işgalini kolaylaştırmak olmuştur.

Rusya, Ermeniler dışında Doğu Anadolu’da bazı aşiretleri de kullanmıştır. Bunun üzerine Ermenilerin yaşadığı bölgelerde Müslüman halk (Türk,Kürt ve Çerkez) Ermenilere karşı olumsuz tavır takınmaya başlamıştır. Tefik Paşa’nın 3 Ekim 1912 tarihli telgrafı bu duruma karşı acil tedbirler alınması gerektiğini belirtmiştir. Telgrafta . Doğu Anadolu’da bazı aşiretlerin ve bölge halkının Ermenilere karşı olumsuz tavır takındığı belirtilirken böyle devam etmesi durumunda, bununda Rusya’nın bölgeye müdahalesiyle sonuçlanacağını belirtilmiş ve böyle durumların ortaya çıkmasına kesinlikle fırsat verilmemesi için acilen etkili tedbirlerin alınması gerektiğini ifade edilmiştir(Münir Süreyya Bey, 2001: 77).Telgrafta da görüldüğü gibi bazı aşiretlerin ve bölgede yaşayan Müslüman halkın olumsuz tavırlarını⁵ sürdürmesi halinde Rusya’nın bölgeye müdahale edeceği ve buna karşı etkili önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.

Ermeniler, Rusya tarafından kendilerine verilen görevleri yerine getirmek için milis kuvvetleri kurmuşlardır. Büyük devletlerin gerek propaganda gerekse kilise ve din faktörüyle alt zeminini oluşturduğu isyan düşünceleri ortaya çıkan milis kuvvetler tarafından rahatlıkla kullanılarak isyan dönemine girilmiştir(Gürün, 2010: 32). Ermeniler yaptıkları isyanlarla düşman hareketlerini teşvike

⁵ Telgrafta bazı aşiretlerin ve bölge halkının birtakım olumsuz tavırlarına değinilmiştir. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır. Ermeniler çıkardıkları isyanlarla bölge halkına zarar vermiş, bazen iki taraf arasında çatışmalar çıkmış ve her iki taraftan kayıplar oluşmuştur.

başlamışlardır. Ermeni milis kuvvetlerinin amacı ise “Büyük Ermenistan”ı kurmak olmuştur. Ancak bu milis kuvvetler Rusya’nın Doğu Anadolu’daki emellerine hizmet etmiştir (de Zara, 1936: 159-160). Taşnaksutyun Komitesi⁶ tarafından yönetilen Ermeni Milli Bürosu, I. Dünya Savaşı’ndan önce, Rus emellerine hizmet etmek için Çar II. Nicolas’a bir bildiri ile başvurmuştur. Bildiride şunlar yazılıydı: “(...) Yeni şanlı Rus silahı olmak ve Rusya’nın Doğu Anadolu’daki tarihsel görevini yerine getirmek vatan borcumuz olmaktadır. Kalbimiz bu istekle yanmaktadır. Rus bayrağı İstanbul ve Çanakkale boğazlarında özgürce dalgalanacaktır. Sizin iradeniz, yüce devletiniz Türkiye boyunduruğu altındaki halklara özgürlük verecektir”(Perinçek, 2007: 64). Ermenilerin sundukları bildiriye karşılık Rus Çar’ı bir beyannâme yayınlamıştır. Beyannâme’de: “(...)Ermeniler, birçoğunuzun altında ezildiği ve bugün ezilmeğe devam ettiği beş asırlık istibdattan sonra hurriyete sâhip olacağınız saat geldi.(...) Asırlardan beri devam eden sadakatiniz benim için bu büyük günde de bütün vazifelerinizi sarsılmaz bir iman ve kanaatle îfa edeceğinizi ve gerçek duamızın ve silahlarımızın kesin zafere ulaşması için çalışacağımıza bir delildir. Ermeniler! Çarlar Hükümetleri altında kan kardeşlerinizle birleşerek nihayet hurriyetve adaletin nimetlerine kavuşacaksınız”(Süslü, 1987: 8-9).Bu bildiriye büyük bir sevinçle karşılaman Ermeniler, milis kuvvetlere gönüllü olarak yazılmışlardır. Taşnaklar tarafından oluşturulan gönüllü birlikler Türkiye cephesinde Rus ordusuna öncü olmuştur (Price, 1956: 91).Bir yandan Ermeni milis kuvvetleri Rusların ilerleyişini kolaylaştırırken diğer yandan da Osmanlı ordusunda bulunan Ermeni askerler firar etmiştir (de Zara, 1936: 159-160).

Osmanlı İmparatorluğu tüm gücüyle Çanakkale Cephesi’ne yoğunlaştığı bir dönemde Ermeniler Anadolu’nun çeşitli yerlerinde ardı ardına isyanlar çıkarmıştır. İsyân bölgelerinde birçok savunmasız Müslüman da katledilmiştir. Böylece Ermeniler Doğu Anadolu’da Rus ordularına yardım ederek Osmanlı şehirlerini Ruslara teslim etmişlerdir (Özdemir v.d., 2010: 3). Rusya, Ermenileri devamlı tahrik ederek Osmanlı İmparatorluğu’nun zor durumda olduğu bu dönemde emellerine ulaşmak istemiştir (Halaçoğlu, 2011: 50).

Ermeniler, Osmanlı topraklarına silah ve cephane ile serbestçe girmiştir. Rusya bu duruma göz yummuş ve sınır kapılarından Ermeni çeteleri serbestçe geçmiştir. 14 Şubat 1901 tarihli bir tezkire ile bu durum bildirilmiştir. Tezkirede şöyle denilmiştir: “Rusya’nın Sithan kapısı civarında Sariaçı depolarına bir takım Ermeniler Kars’tan esliha ve cephâne sevk eyledikleri ve Sithan ile civrındaki karyelerde Laz kıyafetinde sekizer onar nefer hazelenin serrbestçe dolaşmakta ve Rus memurları tarafından bunlara müdahale olunmamakta olduğu ve Ermeni fesedesinin Kars ve havalisinde yeni tüfenkle müsellağ olarak gezdikleri ve Tiflis’den Aleksandropol’a külliyyetli Dragon atlıların geldiği(...)” (Osmanlı Belgelerinde Ermeni- Rus İlişkileri II (1899-1906), 2006: 57).

Tezkireyi kısaca özetlemek gerekirse, Ermenilerin Rusya’nın Sithan sınır kapısı yakınında bulunan Sariaçı depolarına silah ve cephane getirdikleri, Sithan ile civarındaki köylerde serbestçe dolaşan ve Laz kıyafeti giyen Ermenilere Rus memurlar tarafından müdahale edilmediği ve Tiflis’ten Gümrü’ye çok sayıda Dragon atlısının gittiği belirtilmiştir. Tezkirede görüldüğü gibi Rusya’nın

⁶Taşnaksutyun Komitesi 1890 yılında Kafkasya’da kurulmuştur. Komitenin amacı bütün Ermeni cemiyetlerini tek çatı altında birleştirmek ve Türkiye’ye geçen çetelere yardım etmek olmuştur. Komitenin esas amacı ise “Büyük Ermenistan”ın kurulmasına engel teşkil eden Türkler ve Kürtlerin buldukları yerlerde vurulmaları olmuştur..Hınçak Komitesi: Kafkasyalı bir Ermeni olan Avedis Nazarbek ve eşi tarafından 1887 yılında kurulmuştur. Amacı önce Türkiye Ermenistan’ını kurmak ve daha sonra Rusya ile İran Ermenistan’ını birleştirerek büyük bir Ermenistan tesis etmek olmuştur. Komite amaçlarına ulaşmak için Müslümanlarla Ermenileri birbirine karşı kıskırtmak ve meydana gelen olaylar sonucu büyük devletlerin müdahalesini kolaylaştırmaktır. Hınçak Komitesi’nin parolası ise, Ermenistan’ın kurulmasını istiyorsan Müslüman komşunu öldür şeklindedir.

Ermeni çetelerine hiçbir şekilde müdahale etmediği ve çetelerin Osmanlı topraklarına serbestçe girip çıktıkları görülmüştür. Ayrıca Rusya Doğu Anadolu’da bazı vilayetlerde bulunan konsolosları yardımıyla Ermeni halkını isyana hazırlamıştır. 22 Şubat 1913 tarihinde Petersburg’daki Osmanlı Büyükelçiliği’nin gönderdiği şifreli telgrafa verilen cevapta Rusların Kafkasya’ya komşu Osmanlı vilayetlerini ele geçirmek amacıyla Erzurum, Van, Bitlis ve Bayezid’deki Rus konsoloslukları karışıklık çıkarmaya çalıştıkları tespit edildiği belirtilmiştir (Osmanlı Belgelerinde Ermeni- Rus İlişkileri II (1899-1906), 2006: 82).

Çarlık Rusya’sının 3. Siyasi Dairesi danışmanının Eylül 1914 tarihinde İstanbul Büyükelçisi M. Girs’e gönderdiği telgrafta ise şöyle denilmiştir: “*Hazır halde bulunacak silahlar, sadece gerekli zamanda verilecektir. Parasal destek için kredi vardır. Çeteler yalnız bizim iznimizle harekete geçirilecektir*” (Perinçek, 2007: 66). Telgrafta silahların Ermeni çetelerine gerekli zamanlarda verilmesi gerektiği ve bu çetelerin parasal olarak da destekleneceği buna karşılık çetelerin hareket etmesinin Rusya’nın iznine bağlı olduğu belirtilmiş, bu son telgraf yukarıdaki diğer iki telgrafi doğrulamıştı. I. Dünya Savaşı’nın öncesinde ve sonrasında Ermenilerin Rus askeri yetkililerle yapmış oldukları işbirliği sonucu Rusların düzenli veya gönüllü askeri birliklerinde 200.000 Ermeni’nin cephelede görevlendirildiği yer almıştır (Özdemir v.d., 2010: 57).

Ayrıca Ermeni çeteleri de Rus ordusuna öncülük ederek binlerce Müslüman’ı öldürmüştür. Sovyet doğa bilimcisi olan V.A Gurko- Kryajin’in Yakınoğu ve Devletler adlı eserinde Ermenilerin Müslümanları nasıl öldürdüğünü gözler önüne sermiştir. “*Bu amaçla, herşeyden önce “nüfus temizliğine” giriştiler. Kars ve Erivan bölgesindeki bütün Müslüman nüfus ya yok edildi ya da cebren Türk veya İran topraklarına gönderildi. Şuragel, Kağızman, Karakurt, Sarıkamış, Surali yöreleri yakılıp yıkıldı, on binlerce insan ise can korkusuyla kaçtı*” (Perinçek, 2007: 125).

Karinyan’ın “*Ermeni Milliyetçi Akımlarının Özelliklerine Dair*” adlı makalesinde ise, “*Rus ordusunun raporlarından ve talimatlarından görülüyor ki, Ermeni gönüllü birlikleri, en geniş ölçüde, Hıristiyan olmayan halkın ortadan kaldırılmasıyla uğraştılar. Gönüllü birlikler, Kürt ve Türk nüfusu sistematik olarak imha ederek Taşnaksutyun Partisi’nin Ermeni bölgesinin Müslüman öğelerden temizlenmesini ve sınırların çevrilmesini öngören planını yerine getirdiler*”(Perinçek, 2007: 58-59).

Görüldüğü gibi Ermeni çeteler savunmasız Müslüman halkı öldürmekle Doğu Anadolu bölgesinde Ermeni çoğunluğu oluşturmayı hedeflemiştir. 1914 Sarıkamış bozgunundan sonra Rus orduları Türkiye’yi işgal edince, Ermeni milis kuvvetleri Müslüman halka her türlü vahşeti yapmıştı. Öyle ki, 1914 ve 1918 yılları arasında Doğu Anadolu bölgesinde yüz binlerce Müslüman öldürülmüştür (Arfa, 1968: 25-26).

6. Sonuç

Rusya’nın, İstanbul’u, Boğazları ve Kafkasları ele geçirme politikaları Rus Çarı I. Pedro zamanında uygulanmaya başlamıştır. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki emellerine ulaşmak için Ermenileri özellikle dini ve etnik yönden izleyeceği politikalarla kışkırtmıştır. Türklerin hakimiyetinde ve Osmanlı tebaası arasında yer alan Ermeniler, ekonomik, kültürel ve sosyal olarak en iyi konumda yüzyıllarca yaşamışlardır. Ancak, Fransız İhtilalinden yaklaşık bir yüzyıl sonra isyana kalkışmışlardır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Ruslar Ermenileri bağımsızlık amacı ile kışkırtmıştır. Ermenilerin bu isyan hareketlerinin ardında yatan temel dürtünün milliyetçilikle birlikte kilisenin faaliyetleri olduğu görülmüştür.

Çarlık Rusyası, XIX. Yüzyıldan 1917 yılında meydana gelen Bolşevik Devrimi’ne kadar Ermeni meselesine dahil olmuştur. Çarlık Rusyası, Osmanlı İmparatorluğu’nu zayıflatmak için çaba

göstermiştir. Amacı, tarihi politikaları olan İstanbul ve boğazları ele geçirmek ve buralardan sıcak denizlere inmek olan Rusya, bu politikalarını Balkanlar üzerinden gerçekleştiremeyince Kafkasya'ya yönelmiş ve Erzurum- İskenderun Hattını da ele geçirmek için Ermenilerden yararlanmaya çalışmıştır.

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortadoks Hristiyanların himaye edilmesinde söz sahibi olmuştur. Ayastefanos Antlaşmasının maddeleri arasında Ermenilerle ilgili madde koydurmakla da Ermenileri uluslararası diplomatik alana taşımıştır. I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli anlaşmalar da Ermenilerin Rusya'nın tarihi, stratejik politikalarının bir parçası olduğunu göstermiştir. Ermeniler üzerinde kilisenin etkisini fark eden Rusya Eçmiyazin Katogigosluğu'nun desteği ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilere nüfuz etmek için faaliyette bulunmuştur. Rusya, Osmanlı sınırları dışında oluşturduğu milis kuvvetleri Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Doğu Anadolu'daki vilayetlere göndermiş ve Ermeni halkının isyan etmesi için faaliyette bulunmuştur. Bölgedeki Rus konsolosları de Ermeni halkının isyan etmesi için zemin oluşturmuştur. Rusya, İngiltere ve ABD olmak üzere bazı batılı devletlerin Ermenilere aştıladığı "Büyük Ermenistan" hayali Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne başkaldırmalarının asıl nedenini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

ARFA, Hassan, *TheKurds*, Oxford UniversityPress, London, 1968.

ARSLAN, Ali, *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005.

BOYAJIAN, Dicran H., *Armenia*, EducationalBookCrafters, New Jersey, 1972.

DEDEYEV, Bilal, "The 19th Century Russian Formula InArmenianNationalism", *XIX. Yüzyılda Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Büyük Devletlerin Politikaları 22-24 Mayıs 2008*, Kayseri, 2008, ss. 1.

GÜRÜN, Kâmuran, *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *1895 Trabzon Olayları ve Ermenilerin Yargılanması*, Bilge Sanat Yapım Yayınları, İstanbul, 2005.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2011.

HÜSEYİN Nâzim Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi I*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:15, Ankara, 1998.

İNAN, Kâmrân, "Rusya'nın Kafkasya Politikası", *Avrasya Dosyası*, Cilt 1 Sayı 1, İlkbahar 1994.

KANTARCI, Şenol, *Tarih ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Dosyası*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2007.

KEROVYPAN, Keğam, *Mitolojik Ermeni Tarihi*, Çev. SarkisSeropyan, Aras Yayınları, İstanbul, 2003.

MAZICI, Nurşen, *Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1870-1920*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005.

MUSTAFAYEV, Beşir, “ Cihan Hâkimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro’nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devletinin Kurulmasında Etkisi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4 Sayı 11, 2013, s. 1-11.

MÜNİR Süreyya Bey, *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914)*, Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:53, Ankara, 2001.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri I (1841-1898), Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:78, Ankara, 2006.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri II (1899-1906), Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:79, Ankara, 2006.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri III (1907-1921), Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:80, Ankara, 2006.

ÖLMEZ, Adem, “TheEffect Of TheRealationsRussiaAndTheEtcmiadzin On TheOttomanArmenians”, *XIX. Yüzyılda Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Büyük Devletlerin Politikaları 22-24 Mayıs 2008*, Kayseri, 2008.

ÖZDEMİR, Hakan, “Ermeni İdaresinin Ermeni Okullarına Yaklaşımı (1878-1900)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XIII, Sonbahar-Kış 2012.

ÖZDEMİR, Hikmet vd, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.

PAYASLIAN, Şimon, *UnitedStatesPolicyTowardtheArmenianQuestionandtheArmenianGenocide*, PalgraveMicmillan, Newyork, 2005.

PERİNÇEK, Mehmet, *Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

PRICE, M. Philips, *A History of Turkey*, Allen&Unwin,London, 1956.

SANJIAN, Avedis K.,*TheArmenianCommunities in Syria Under OttomanDominion*, Cambridge, Massachusetts, 1965.

SUNGUR,Mutullah, “ Ayastefanos (3 Mart 1878) ve Berlin (13 Temmuz 1878) Antlaşmalarında Ermeni Meselesi Ve Rusya İle İngiltere’nin Rolü”, *XIX. Yüzyılda Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Büyük Devletlerin Politikaları22-24 Mayıs 2008*, Kayseri, 2008, ss. 1.

SÜSLÜ, Azmi, *Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987.

Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu- Tebliğler ve Panel Konuşmaları-, Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No.:2, İzmir, 1983.

TÜZÜN, Necat, *Tarihimizde Ermeniler*, Akdeniz Üniversitesi “Atatürk Devrimleri be İlkeleri Araştırma Merkezi” Yayın No:2, 1983.

ZARA, Phillipe de, *Mustapha Kemal, Dictateur*,FernandSorlot, Paris, 1936.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE AYDINLATILMIŞ ONAM ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ARAŞTIRMA*

Gülfer BÜYÜKTAŞ GAYIR**

Geliş/Received: 20.09.2019

Kabul/Accepted: 23.04.2020

Öz

Alan yazında; meslek etiği ilkelerinden birisi olan “aydınlatılmış onam” ilkesinin sağlık sektörü açısından farklı bir öneme sahip olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca ilgili literatürde “aydınlatılmış onam ilkesinin işgörenlerin demografik özelliklerinin bir kısmı ile etkileşim içinde” olduğuna dair bulgular yer almaktadır. Konuya ilişkin bilgi stokundan ve bulgulardan hareketle hazırlanan bu araştırmanın amacı; “Diyarbakır merkezideki dört büyük kamu hastanesinde görev yapan sağlık çalışanlarının demografik özellikleri ile aydınlatılmış onam algıları arasındaki ilişkiyi test etmek” şeklinde tasarlanmıştır. Araştırmanın veri seti 280 katılımcıya uygulanan anket aracılığıyla elde edilmiştir. Yapılan testler sonucunda; “katılımcıların aydınlatılmış onam algıları ile medeni durumları, mesleki statüleri, kurumdaki statüleri, görev yaptıkları birimleri ve hizmet sınıfları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki” bulunmuştur. Buna karşılık; “katılımcıların aydınlatılmış onam algıları ile yaşları, cinsiyetleri, eğitim düzeyleri, mesleki deneyimleri ve kurumlarındaki deneyimleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki” bulunamamıştır.

Anahtar Sözcükler: Etik, Sağlık Meslek Etiği ve İlkeleri, Aydınlatılmış Onam İlkesi.

A RESEARCH ON RELATIONSHIP BETWEEN DEMOGRAPHICS OF HEALTH CARE WORKERS AND PERCEPTIONS OF INFORMED CONSENT

* Bu makale Prof. Dr.Aydın USTA’NIN danışmanlığında Dr. Gülfer BÜYÜKTAŞ GAYIR tarafından hazırlanan; “Sağlık Kurumlarındaki İşgören Davranışlarının Meslek Etiği Açısından İncelenmesi: Diyarbakır İli Merkez Kamu Hastaneleri Örneği” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü Kamu Hastaneleri Hizmetleri Başkanlığı, gulfermegalit @gmail.com, ORCID İD NUMBER: 0000-0001-5064-0549

Abstract

In the literature; It is stated that the principle of "informed consent", which is one of the principles of professional ethics, has a different importance for the health sector. In addition, there are findings in the related literature that "the informed consent principle is in interaction with some of the demographic characteristics of the employees". The purpose of this research, which is prepared based on the stock of information and findings on the subject. It was designed to; "Test the relationship between the demographic characteristics and informed consent perceptions of healthcare professionals working in four large public hospitals in the center of Diyarbakır". The dataset of the research was obtained through a questionnaire applied to 280 participants. As a result of the tests; "A statistically significant relationship was found between the participants' perceptions of informed consent and their marital status, professional status, their status in the institution, their units and service classes". Whereas; "There was no statistically significant relationship between participants' perceptions of informed consent and their ages, genders, educational levels, professional experiences and experiences in their institutions".

Keywords: Ethics, Health Professional Ethics and Principles, Informed Consent.

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada gerçekleşen icatlar sayesinde yeni ürünler ve hizmetler piyasaya sürülmekte; yaşam tarzları değişime uğramaktadır. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler de dünyayı küresel bir köye dönüştürmüştür Yaşanan bu gelişme ve değişimler sonucunda ortaya çıkan dinamik yapı birçok sosyal sorunu da beraberinde gündeme getirmiştir.

Hızlı değişimin yarattığı bu sosyal sorunlardan birisi de etik kavramına ilişkindir. Yunanca "ethos" yani "karakter, alışkanlık, tarz" sözcüğünden türetilen etik; "insanların ürettiği 'doğru' ve 'yanlış' çerçevesindeki kurallı davranış felsefesidir (Penslar, 1995; 13). Diğer bir ifadeyle; "geçmişe ve bugüne dair doğru ve yanlışların anlatımı" olarak tanımlanmaktadır (Lamberton, Minor, 1995: 409). Etik ile ilgili farklı yaklaşımlar ve teoriler geliştirildiği gibi farklı türleri de söz konusudur. Bu çalışmada etik türlerinden birisi olan "meslek etiği" ele alınmaktadır.

Meslek etiğinin sağlık sektörü açısından daha farklı bir anlamı ve önemi bulunmaktadır. Çünkü sağlık sektöründe verilen hizmetin öznesinin insan oluşu onu diğer sektörlerden ayırmaktadır. Ayrıca sağlık hizmetlerinin elle tutulamaması, birbirinin devamı niteliğinde olması, heterojen olması, insan yoğunluğunun ve talebinin fazla olması ve bu yoğunluğun dalgalanan özellikte olması gibi nedenler de sağlık sektörünü diğer hizmet sektörlerinden ayırmaktadır (Hayran, Sur, 2009: 323-325).

Etik anlayışı sağlık sektörü için önemli ve acil bir unsur haline getiren nedenlerden birisi de hastanın "kendisi hakkında yapılacak işleme onay vermesinin gerekliliğidir". Bu anlamda hasta hakları içerisinde önemli bir yeri olan aydınlatılmış onamın önemi özellikle son dönemlerde oldukça fazla dikkat çekmektedir. "Aydınlatılmış onam, muhataplara (hasta, hasta yakını) kaliteli ve yeterli bilginin sağlık çalışanlarınca gönüllü bir şekilde verilmesidir" (Sharpe, 1999; 14).

Sağlık sektöründeki etik anlayışın gelişim basamakları çok sayıda ve farklı nitelikteki değişkenden etkilenmektedir. Alan yazında bu değişkenlerden bir grubunun demografik özelliklerden oluştuğu vurgulanmaktadır (Stephens, 2009; Rest, vd., 2000: 381-395).

Kuramsal bilgi stokundaki bu gerçekten hareketle "katılımcıların demografik özellikleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunup-bulunmadığının" test edilmesi amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Çalışmanın temel sorunsalı; "katılımcıların demografik özellikleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark

bulunup-bulunmadığıdır". Çalışmanın temel hipotezi de *"katılımcıların demografik özellikleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmaktadır"* şeklindedir.

Çalışmanın evreni, Diyarbakır il merkezindeki Gazi Yaşargil Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Selahattin Eyyubi Devlet Hastanesi, Diyarbakır Çocuk Hastalıkları Hastanesi ile Diyarbakır Kadın Hastalıkları, Doğum ve Çocuk Hastalıkları hastanelerinde görev yapan 2810 sağlık çalışandır (Hemşire-ebe, sağlık teknikeri, doktor, sağlık memuru, büro elemanı). Araştırmanın örneklemini ise tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 280 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veri seti tablolar aracılığıyla sunulmuş; hipotezler de ANOVA ile test edilmiştir.

Konuya ilişkin alan yazından hareketle tasarlanan *"Katılımcıların Demografik Özellikleri ile Aydınlatılmış Onam Algıları Arasındaki İlişki: Bir Araştırma"* başlıklı bu çalışma, kuramsal çerçeve ve araştırma başlıklı iki kısımdan oluşmaktadır. Kuramsal çerçeve kısmında; meslek etiği, sağlık hizmetlerinde meslek etiği, aydınlatılmış onam ilkesi, demografik özelliklerin davranış açısından önemi ile demografik nitelikler ve meslek etiği ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmanın araştırma kısmını oluşturan ikinci bölümü ise, metodoloji ve verilerin analizi başlıklarından oluşmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde etik, meslek etiği, sağlık hizmetlerinde meslek etiği, aydınlatılmış onam ilkesi, demografik özelliklerin davranış açısından önemi alt başlıklarına yer verilmiştir.

1.1. Etik Kavramı

Türkçe literatüre de son yıllarda girmiş olan etik kavramı, eski Yunan'da felsefenin mantık, epistemoloji gibi temel alanlarından biri olup insan davranışlarını, ahlak ve normlara uygun davranmanın yükümlülüğünü bilimsel tarzda araştıran ve sistematik ahlak değerlerini konu edinen felsefenin bir dalıdır (Gök vd., 2012: 3). Ahlaki kurallar seti (Paliwal, 2006: 4) olan etik, bireylerin mutluluğu için yapılması gerekenleri araştırmaktadır (O'Rourke vd., 2000: 10). Ancak etik davranış doğruyu, adaleti, iyiyi ve güzeli bireyin kendi çıkarı için istemesi değildir. Aksine dünyayı daha yaşanabilir kılmayı arzu etmesidir (Zsolnai, 2018: 2).

Ahlak felsefesi olan etik, üç farklı düşünme şeklini ele alır (Şeker, Bulduklı, 2017: 187). Bunlar: Meta Etik, Normatif Etik ve Betimleyici Etiktir. Meta etik ahlaki yargılamanın altında yatan gerekçeleri araştırırken; normatif etik pratiğe yönelik bir etik alanı olarak görülmektedir (Kınay, 2005: 12). Betimleyici etik ise kural koymak ya da norm bildirmek yerine, sadece davranışı gözlemleyerek bilimsel ve/veya betimsel yolla tanımlamayı amaçlayan düşünme şeklidir (Duyan, Purutçuoğlu, 2016: 188).

Etik kavramının içeriğinde yer alan "doğru ve yanlış", "iyi ve kötü" gibi sübjektif nitelikteki bazı unsurlar bu kavramın tanımını zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde "ahlaki ve ahlaki olmayan" gibi olgular da herkes için aynı anlamı ifade etmemektedir. Diğer yandan "vicdan, irade, niyet, istek, arzu, motiv" gibi kavramlar da üzerinde uzlaşamayan olgulardır. (Granin, 1992: 2).

Etik teoriler ise beş tür etik sistemini irdelemektedirler. Bunlardan biri olan teleolojik etik, sorunları pratik bir şekilde çözüme kavuşturmayı gerektirip, sonuca odaklanır. Teleolojik etik haz arama ve acıdan kaçma ilkeleri üzerine inşa edilmiştir (Hitt, 1990:100). Deontolojik etik ise deontolojik kurallar, kesinlik, mutlaklık ve zorunluluk üzerine kuruludur. Deontolojik etiğe göre

kendi başına amaç olmaları bakımından tüm akıllı varlıklar eşit onura sahiptir ve her akla dayalı davranışın saygıya layık görülmesi gerekmektedir (Wood, 2009: 165).

Erdem etiği; “eğer kişi erdem sahibi ise aynı zamanda ahlaklıdır” görüşünü savunur (Kavi, Koçak, 2011: 10-11). Toplumsal sözleşme etiğinde, bir davranışın ahlaki olarak doğruluğu toplum tarafından belirlenen normlar ve geleneklere göre belirlenir. Kişisel etik anlayışına göre ise etiğin kaynağı “bireyin içinden gelen ses” olarak tanımlanan "vicdandır” (Aydın, 2010: 34).

Ancak aynı grupta yer alan etik teoriler arasında da önemli farklılıklar dikkat çekmektedir. Çünkü zaman içerisinde her bir teori değişebilmekte ve modifiye olabilmektedir. Örneğin erdem etiği yaklaşımı farklı düşünürlerce yine farklı şekillerde tanımlanırken; Hristiyan erdem etiği yaklaşımından da farklıdır. Benzer şekilde 1700’lerdeki faydacı etik teori 1800’lerdeki faydacı etik teorisinden de 1900’lerdeki faydacı etik teorisinden de farklıdır (Mizzoni, 2010: 5).

1.2. Meslek Etiği kavramı

Meslek, insanlara faydalı olabilecek bir şeyler üretmek amacıyla belirli bir eğitim sonrasında kişinin bilgi, beceri ve yetenek gibi olumlu özellikler kazanmasıdır (Alptekin, 2011: 35). Bir işin, uğraşın meslek sayılabilmesi için, yapılan işin değer ve ilkelere de sahip olması gerekir. İş doğru yapma alışkanlığı, mesleğe yönelik tutum, bilgi ve beceri meslek elemanında olması gereken üç elzem öğedir (Aydın, 2016: 95). Ancak işin teknik yeterliliğinin yanı sıra mesleki etik ilke ve değerlerin de tanımlanmış olması gerekir. Bu anlamda meslek etiği; “çalışanları standart bir şekilde davranmaya zorlayan, kişisel eğilimleri sınırlayan ve daha ileri gitmesine engel olan ilke ve normların oluşturduğu bir bütündür” şeklinde tanımlanmaktadır (Gök, Oral, 2012: 174).

Meslek etiği tanımları genellikle kurallar, standartlar ve ahlaki prensipleri içermekte olup; doğru ve yanlışa odaklanmıştır. Bu manada meslek etiği çalışma hayatındaki davranışlara rehberlik eden standartlar ve prensipler toplamı olarak tanımlanmaktadır (Fraedrich, vd., 2009: 6). Bu nedenle meslek etiği ilkeleri; bir mesleği icra eden tüm üyelerinin evrensel düzeyde uyması gereken kuralların tümü olarak görülmelidir. Çünkü meslek elemanlarının geneli tarafından kabul görmemiş, eğitimi verilmemiş, faydasına çalışanı tarafından inanılmamış ilkelerin olumlu sonucundan söz etmek de mümkün değildir (Aslan, 2007: 77-78). İnsana sırf insan olduğu için değer vermek, eşit davranmak, ırkçılık yapmamak dürüst olmak, insan haklarına özen göstermek vb. en öne çıkan değerlerdir (Tepe, 2002: 57). Ayrıca adalet, dürüstlük, sorumluluk, saygı, hoşgörü, demokrasi, hukuka uygunluk, mesleki yeterlilik gibi temel ilkeler ise uyulmadığı takdirde yaptırımı olan ilkelere (Herold, 2010:100).

1.3. Sağlık Hizmetlerinde Meslek Etiği

Tıp alanına ilişkin ortaya çıkan bilgi ve teknolojilerdeki gelişmeler beraberlerinde sosyal değişimlere de yol açmış olup; etik kavramı hastalar, doktorlar ve diğer paydaşlar için bir açmazla dönüşmüştür. Örneğin bu süreçte sağlık çalışanlarının bir unsuru olan hemşireler için etik kavramı daha fazla önem kazanır hale gelmiştir (Benjamin, Curtis, 2010: 3). Öyle ki; hemşirelik tamamen bir etik aktivite olarak görülmeye başlanmıştır (Ellis, 2017: 5). Ancak tıbbi etik sadece hemşireler ya da doktorlar tarafından yerine getirilen bir faaliyet olmayıp; sağlık hizmetlerinde görev yapan idari personel de dâhil tüm çalışanları kapsamaktadır. Hatta hastaları, onların ailelerini, mevzuat düzenleyicileri ve diğer kamu görevlilerini de içermektedir (Veatch, 1989: 2).

Sonuçta iyi bir kişilik özelliğinin sağlık alanında tüm paydaşlara uygulanması tıp bilimine etik boyut kazandırarak doğru, ilkeli sağlık çalışanlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Pence, 2004: 10). Tıp etiği olarak da ifade edilen sağlık alanındaki meslek etiği, sağlık profesyonellerinin tedavi ilkeleri doğrultusunda iyi davranış sergilemek üzere neleri yapıp-yapmamaları hakkında olup, öznel ve nesnel düşünceyi, fikir yürütmeyi ve belirlenmiş standart kurallara uymayı içermektedir (Yıldırım, Kadioğlu, 2007: 78). Tıp etiği, sağlık alanındaki herhangi bir uygulamanın doğru-yanlış, iyi-kötü veya onaylanabilir-onaylanamaz olduğuyla ilgili yargıda bulunur. Bu tür yargılar kişinin iradesinden, akıl yürütmelerinden bağımsız değildir. Sağlık hizmetlerine yönelik etik çalışmalar tıp etiğine yönelik akademik, kavramsal analitik etkinlikleri ve uygulamadaki etik vaka sorunlarında etik kavramların değerlerin hayata nasıl geçireceği yönündeki tartışmalar ve görüşlerinden oluşturmaktadır (Aydın, 2001: 15). Tıbbın alanının genişlemesi uygulamaları arttırdığı ve her bir yenilik farklı etik sorunları beraberinde getirdiği için bu yöndeki tartışmalar ve akabindeki kararlar oldukça önem arz etmektedir. Zira tıp etiği geniş ve çok farklı bilimler topluluğu ile ilişkisi olan bir kavramdır. Örneğin, antropoloji, ekonomi, epistemoloji, bilimsel araştırma teknikleri, tarih, hukuk, tıp, hemşirelik, eczacılık, felsefe, biyoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve teoloji bunlardan sadece bir kaçıdır. Dolayısıyla tıp etiği çok farklı kuramsal temellere dayanan disiplinler arası bir alandır (Sugarman, Sulmasy, 2010; 3).

Diğer yandan sağlık çalışanlarına yüksek bir değer olan insan hayatı emanet edildiği için sağlık profesyonelleri ile hasta arasındaki ilişkinin etik boyutunun olması kaçınılmazdır (Müftüoğlu, 2003: 568-574; Engeldardt, 2000: 1-14). Sağlık profesyonelleri koruyucu, tedavi edici ve iyileştirici hizmetler gibi faaliyetleri uygularken belli etik ilkeler çerçevesinde yapmalıdır. Bu nedenle sağlık profesyonellerini yetiştiren kurumlar tıp dersleri yanında tıbbi etik konusunda da öğrencilerine kapsamlı eğitim vermelidir. Ancak tıp etiği alanı henüz tam olgunlaşmadığından mezuniyet sonrası ortak bir dile ve anlayışa sahip olunamamakta ve çeşitli sorunlar yaşanmaktadır (Sayek, 2000: 1). Oysa ortak bir dile ve anlayışa sahip olmak, tedavi ettiği muhataplarına etik düşünceye dayalı olarak davranma mecburiyeti bulunan yeni kuşak profesyonellere rol model olunması açısından da önemlidir (Henkel, 2000: 12).

Sağlık alanındaki insan ilişkilerinin sayısal anlamda çoğalması ve niteliksel olarak karmaşık bir hal alması tıp etiğinin önemini kaçınılmaz olarak artırmaktadır. İnsanların sağlık problemleri oluştuğunda bir başkasının yardımına gereksinim duyacağı bir sürece girmektedir. Bu süreçte kişinin hayatına sağlık profesyonelleri girmektedir (Alan, 2005). Kişinin yaşamına sağlık çalışanlarının müdahil olmasıyla sağlık hizmeti sunanla, alan arasındaki ilişki, bir dizi etik kaygıyı doğurmakta, bu ilişkiyi düzenleyen kuralların oluşmasına ve de uygulanmasına yönelik bir gereksinim oluşmaktadır. İnsanlar sağlıklarının bozulması neticesinde sağlık profesyonellerinden yardım isterken, kendine has bir yaşam öyküsüyle gelir. Salt biyolojik kökenli gibi algılsa da dile getirdiği sorun aslında bireyin yaşamsal bütünlüğünün sadece bir parçasıdır (Müftüoğlu, 2003: 568-574). Çünkü sağlık alanı felsefi, sosyal, siyasal ve ekonomik boyutları olan kozmopolit bir yapıya sahiptir. Sağlık profesyonellerinin bunu görebilecek geniş açılı bir bakış açısına sahip olması ayrıca önem arz etmektedir (Arda, 2001:103-111). Sağlık profesyonelleri hastalarına hizmet sunarken, etkileşim halinde olduğu bireylerin değerlerini de göz önüne bulundurarak hareket etmek durumundadırlar.

Farklı meslek gruplarının kendi alanlarına özgü, temel düşünceleri belirleyip davranışlarına rehberlik eden ve belli sınırlama getiren ilkeler, daha genel ve soyut özellik taşırlar ve kurallara temel oluştururlar. Tıbbi etik ilkeler de sağlık meslek elemanları için ortak akademik kültürü ve meslek ahlakını oluşturmada ayrıca bir gerekliliktir (Arda, 2004: 21-36). Söz konusu bu ilkeler

farklı otoritelerce farklı şekillerde sistemleştirilmektedir. Ülkemiz de dâhil tüm dünyada sağlık profesyonelleri tarafından benimsenen dört ilke şunlardır (Aguirre, Cirugia, 2004: 72):

- Zarar vermeme/ yararlılık ilkesi,
- Adalet ve eşitlik ilkesi,
- Mahremiyete saygı/sır saklama ilkesi
- Aydınlatılmış onam ilkesi (Özerklik/ bireye saygı ilkesi)

1.4. Aydınlatılmış Onam İlkesi

Aydınlatılmış onam ilkesinin içeriğinde yer alan ve eski Yunancadan gelen “*özerklik*” “bireyin özgür ve bağımsız olarak kendi başına düşünebilme yeterliliği ve yetkinliği” olarak tanımlanmaktadır (Aydın, Ersoy, 1995: 3). Özerklik aynı zamanda kişinin kendi değerleri doğrultusunda hayatı hakkında söz sahibi olması ve bu yönde karar vermesidir (Ersoy, 1995: 3). Tıp etiğindeki özerklik kavramı ise kendini “hasta özerkliğine saygı” olarak kendini göstermektedir (Gürsoy, 2003: 8). Hasta özerkliğine saygı özelinde düşünüldüğünde ise özerklik, hasta hakkında alınan kararlarda rasyonel davranmayı ve saygı öğelerini barındırdığından, tüm hastaların kendilerine özgü bir kişiliği ve vücut bütünlüğünün hiçbir koşulda es geçilemeyeceği gerçeğini içermektedir. Bu sebeple ki, hastayla ilgili karar alırken azami şekilde dikkatli olmak ve hastanın durumuna özen göstermek elzemdir (Dallı, 2000: 28). Her insanın kendi hayatı üzerinde söz hakkının olması otonomi ilkesiyle ilgilidir. Hasta için düşünüldüğünde ise, hastanın kendisiyle ilgili alınan kararlara katılma, kararı bilme, kararı onaylama veya reddetme hakkının olması nedeniyle saygı görme hakkı da hasta özerkliğiyle ilgilidir (Polat, 1999:7).

Bireyin özerk olabilmesi için karar verme sürecinde bazı temel unsurların olması gerekir. Bu öğeler, yeterlilik ve gönüllülüktür. Yeterlilikte bilginin anlaşılması ve yeterli düzeyde kavranması varken; gönüllülükte ise hastanın herhangi bir zorlama, baskı ve yönlendirme olmadan kendi kararını vermesi söz konusudur (Ersoy, 2003: 205). Kişinin kendisine yapılacak uygulama hakkında bilinçli karar verebilmesi için özerk olması gerekir. Kişinin eyleminin özgür eylem olup olmadığını ayırdına varabilmesi için gerekli yeterliliğine sahip olması gerekir. Zaten hasta haklarının etkin kullanımında aydınlanmış onamın en zor konularından birisi “muhatabın zihinsel yeterliliğinin kesin sınırlarının belirsiz” olmasıdır (Switankowsky,1998: 17).

Koma, akıl hastalığı, fiziksel sakatlıkla ya da acil durumlar gibi ya da kişinin kendi hayatı hakkında karar verme yetkisini kendi isteğiyle sağlık profesyoneline devrettiği zamanlar da olabilir. Yine bu gibi durumlarda da hastanın özerklik yükümlülüğünü devralan sağlık çalışanının hastasının değerlerine ters düşebilecek kararlardan olabildiğince uzak durması ve özerkliğe saygı ilkesini çiğnememesi gerekir (Gürsoy, 2003: 10). Hastalık durumunda irade özgür bir şekilde seçim yapabilme özelliğinden uzaklaşmaya başlar. Kişiyeye yönelik tıbbi müdahalenin amacı da burada yine hastanın özerk kimliğini onarma, koruma ve yeniden kazandırmadır. Özgür iradesi yeniden kazandırılan hasta bireye yönelik yapılacak her uygulama hastaya yönlendirici olmadan anlatılmalıdır. Kişiyeye yönelik tedaviye veya müdahaleye onam vermek veya reddetmek aydınlatılmış onam ilkesinin başat unsurlarındandır. Hastanın özerkliğini kullanabileceği bir ortamın sağlanması da yine sağlık profesyonellerinin sorumluluğundadır (Alan, Gür, 2005: 1).

Hasta özerkliğinin hayata geçirilebilmesi için en önemli araçlardan birisi kişiye yönelik yapılacak tıbbi uygulama için bireyden aydınlatılmış onamın alınmasıdır (Aydın, 2013: 94). Ancak aydınlatılmış onam kavramı henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Kısaca

aydınlatılmış onam; sağlık çalışanlarının muhataplarıyla olan ilişkilerinde uymaları gereken hukuk ve davranış kuralları gibi bir takım yasal sınırlayıcıları içermektedir (Berg, vd., 2001: 3). Geçmiş multi-disipliner temele dayanan aydınlatılmış onam aynı zamanda etik felsefesi de içermektedir. En etkili şekilde ilişki içerisinde olduğu alanlar hukuk ve etik felsefesidir (Faden, Beauchamp, 1986: 3).

Kişiden alınacak aydınlatılmış onam hem hasta için bir gereklilik hem de sağlık çalışanı için yasal bir zorunluluktur. Burada kişiden onam alınırken kişinin anlayabileceği bir dil kullanılması ve yönlendirici olmayan bir üslup takınılması gerekir. Kişiye konu hakkında gerekli bilgiler verildikten sonra seçim hakkının kendisine bırakılması gerekir. Hasta reddediyorsa söz konusu müdahalenin yapılmayarak hasta mahremiyetine özen gösterilmelidir. Ayrıca hastaya yapılacak tüm işlemlerin açıkça anlatılarak gerçeklerin ondan gizlenmemesi ve verilen tüm sözlerin tutulması, hastaya ait bilgilerin saklanarak ondan habersiz hiç kimseye paylaşılması gibi hayati öneme sahip konulara ayrıca özen gösterilmelidir (Ersoy, 2003: 204). Bu bağlamda aydınlatılmış onamın temel unsurları aşağıdaki şekilde kendini göstermektedir (Beauchamp, 1989: 183):

- Kişisel (özel) işlemlerin (prosedürlerin) içerdiği riskler muhataba açıkça ifade edilmelidir.
- Olağan dışı bir durumla karşılaşılması halinde işlemlerin muhatabın onayı alınmadan ilgililerce sonlandırılabilmesi önceden açıklanmalıdır.
- Önceden paylaşılanın dışında herhangi bir ilave işlem ya da maliyet oluşması durumunda muhatap bu gelişmeden haberdar edilmelidir.

Tıbbi alandaki özerklik sağlık hizmetinden faydalananların ve hizmeti sunanların özerkliği olmak üzere iki boyutla ele alınmaktadır. Hizmeti alan hasta birey açısından bakıldığında özerklik, kişinin öz değerleri, yargıları, inançları ve tercihleri doğrultusunda, sağlığını ve kendi bedenini etkileyerek tıbbi uygulama konusunda karar verme özgürlüğüdür. Hizmeti sunan sağlık profesyonelleri açısından ise özerklik, sağlık çalışanlarının mesleki sorumluluklarının bilincinde olarak meslekleri açısından yapacaklarına özgür iradeleriyle karar vermeleridir. Bu nedendir ki kararı verip uygulayanlar mesleğine göre hekimlik etiği, hemşirelik etiği, ebelik etiği gibi farklı adlar alabilmektedir (Aydın, 2009: 94).

Diğer yandan “*Paternalistik*” (babacıl) yaklaşımda hekim hastanın yararını gözeterek, kendi tıbbi kararının en iyisi olduğunu düşünmekte ve hastaya tercih, söz hakkı verilmemekte ve hastanın özerkliği göz önünde bulundurulmamaktadır (Beauchamp, Childress, 1994: 10). Oysa günümüzde tıp etiği ilkelerinden özerkliğe saygı ilkesine ayrıca önem verilmektedir. Çünkü hastalar kendi durumları hakkında daha fazla bilgilendirilmeyi istemekte ve hür iradelerine saygı gösterilmesini arzulamaktadırlar. Bu isteklerinde de haklıdırlar çünkü hasta hakları da bu ilkenin açıkça kullanılmasını yasal bir zorunluluk olarak belirtmektedir. Ayrıca özerkliğe saygı ilkesinin yaşama geçirilmesi sağlık çalışanlarının etik ve yasal yükümlülüklerinden biridir.

Aydınlatılmış onam ilkesi hekim ve hasta arasındaki bu ilişkinin çok önemli unsurlarından birisini teşkil eder. Aslında sadece hasta-hekim değil, hastaya müdahale eden tüm sağlık çalışanlarını kapsar bu ilişki. Sağlık çalışanlarını hizmetin özel ya da resmi kurum olup olmamasına bakılmaksızın, sağlık hizmetini sunan tüm sağlık meslek gruplarını ve sağlık meslek mensubu olmasa bile hizmetin sunumundan sorumlu olan diğer meslek gruplarını oluşturur (Hasta Hakları, 1998: 23).

İnsan onurunu ve bütünlüğünü korumayı hedefleyen aydınlatılmış onam öğretisi Anglo-Amerikan hukuk biliminin iki temel ilkesinin doğal bir gelişimi olarak ortaya çıktığı öne sürülmektedir. Güvene dayanan ilişki kavramı bu ilkelerden ilkinin oluşturmada olup kişinin kendine güvenini ve iyi niyetini temel almaktadır. İkinci temel ilkeyi ise, bireyin kendi kaderini tayin hakkı olarak nitelenen kendisi hakkında karar verme hakkı oluşturmaktadır (Ersoy, 1995:1). Aydınlatılmış onam ilkesinin iki temel amacı vardır: Güven ilişkisinin hasta ile hekim (sağlık çalışanı) ilişkisinin tedavinin başından sonuna kadar devam ettirilmesi ile hastanın kendisine yapılacak her türlü müdahaleyi anlayabileceği bir dille anlatılması ve sonucunda kabul veya ret kararını verebilmesidir (Elçioğlu vd., 2007: 96).

Sosyoloji, hukuk, psikoloji gibi alanlarla ilişkili olan etik, tıp alanında kendini aydınlatılmış onam (informed consent) ilkesiyle anlamlı bir şekilde ortaya koyar. Bu kavramda esas olan, tıbbi terapi ve araştırmadır. Mesela Almanya’da geçerli olan yasalara göre, hasanın onayı alınmadan uygulanacak terapötik bir davranış kişiyi yaralama ile eşdeğerdedir (Engelhardt, 2000: 2). T.C. Anayasası md. 17’ ye göre ise “tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz”. Bu madde ile Anayasamız hastanın kendisiyle ilgili bir durumda yapılacak her türlü müdahaleyi anayasal güvence altına almıştır. Dolayısıyla aydınlatılmış onam ilkesi evrensel nitelikte etik bir ilke olduğu için tüm devletleri de bağlamaktadır. Bu ilkeyi benimseyip sahip çıkmak ayrıca önemlidir. Aynı ilke hasta hakları madde 15’te de açıkça şöyle belirtilmiştir:

“Sağlık durumunu, kendisine uygulanacak tıbbi işlemleri, bunların faydaları, muhtemel sakıncaları, alternatif tıbbi müdahale usuller, tedavinin kabul edilmemesi durumunda ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçları ve hastalığın seyri ve sonuçları konusunda sözlü ve yazılı olarak bilgi isteme hakkına sahiptir”.

Hastanın kendisinden onay alınmayacak durumlarda ise; Hasta Hakları Mad. 24. şöyle açıklık getirmiştir: “Tıbbi müdahalelerde hastanın rızası gereklidir. Ancak hasta küçük veya meçur ise, velisinden ya da vasisinden izin alınır. Hastanın velisinin veya vasisinin olmadığı durumlarda ise bu şart aranmaz”. Türk Medeni Kanunu mad. 272’de ise; “Kanuni temsilcisi veya vasisi tarafından izin verilmeyen hallerde” hastaya uygulanacak tıbbi müdahaleyi mahkeme kararına bağlamıştır. Ancak bu işlemlerin zaman alması, müdahale edilmediğinde hastanın hayatı veya hayati organlarından birisi tehdit altına girecek ise, izin şartı aranmaz ve derhal müdahale edilir (Hasta Hakları Yön. Mad. 24). Bu kanunlarda da görüldüğü üzere hastanın hayatının korunması, yaşama tekrar tutunması için tüm tarafları tamamen sorumlu davranmaya teşvik etmekte ve yasalar çerçevesinde zorlamaktadır. Çünkü tıbbın amacı yaşamı korumaktır.

1.5. Demografik Özelliklerin Davranış Açısından Önemi

Bireylerin etik tutumları ile çeşitli demografik faktörler arasında bir ilişkinin olup olmadığını konusunda daha önce yapılmış kimi çalışmalarda bazı demografik özellikler ile kişilerin etik tutumları arasında bir ilişki saptanırken; kimi çalışmalar da ise anlamlı bir ilişkisinin olmadığını sonucuna ulaşılmıştır.

1.5.1.Yaş: Düşünsel ve ahlak gelişiminin tamamlanması ya da belli bir gelişim sergilemesi için yaş önemli bir unsurdur. Yaşın ahlaki gelişim için önemli bir etken olduğu bilinmektedir. (Bebeau, 2002: 271-295). 2005 yılında İngiltere’de 7864 sağlık eğitimi alan öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada yaşın ahlaki gelişim üzerindeki etkileri incelenmiş ve sonuçta diğerlerine göre daha ileri yaşta olanların daha yüksek ahlaki düşünce düzeyine sahip oldukları görülmüştür (Bore, Mumra, v.d., 2005: 266-275).

1.5.2. Cinsiyet: Üzerinde ahlaki gelişmişlik düzeyiyle ilgili çokça araştırma yapılmış diğer bir değişken de cinsiyettir. Bazı çalışmalarda cinsiyet unsurunun ahlaki yargısal gelişmişlik düzeyini etkilemediği görülürken, bazılarının da ise etkili bir unsur olduğu görülmüştür. Örneğin yapılan bazı çalışmalarda cinsiyetler arasında bir farka rastlanmazken, diğer bazı araştırmalarda ise kadınların ahlaki gelişmişlik düzeyinin erkeklere göre daha ileri bir seviyede olduğu görülmüştür (Gibbs, Basinger, v.d., 2007: 443-500.). Ahlaki ölçümlerde kadınlara nazaran erkekler daha yüksek puan alırken; kadınlar tereddütlü durumlarda ikilem yaşadığında ilişkileri, erkekler ise adaleti ön planla tutmaktadırlar (Çoban ve Türer, 2014: 3).

1.5.3. Eğitim: Konuya ilişkin alan yazında eğitim seviyesi yükseklikçe ahlaki muhakemenin de arttığı vurgulanmaktadır (Rest, vd., 2000: 381-326; Rest, vd., 1999: 291-324). Genel olarak sağlık meslek etiği eğitimlerinin güçlendirilmesi, değişen sağlık ihtiyaçları doğrultusunda eğitim müfredatlarının revize edilmesini önerilmektedir (Simpson, v.d., 2002: 89-98). Kısa süreli bir kurs programı neticesinde kursa katılan sağlık çalışanlarının kazanımları (Erdemir, 2001: 309-316) dikkat çekerken; etik eğitimi sonucu hemşirelerin kendilerini hastalarına karşı daha hassas, duyarlı ve sorumlu hissettikleri, bunun sonucunda ise daha mutlu ve verimli oldukları saptanmıştır. (Ersoy, 1998: 83-87).

1.5.4. Medeni Durum: Dağlı ve Hamitoğlu tarafından yapılan bir çalışmada medeni durum değişkenine göre demokrasi boyutunda anlamlı bir fark bulunurken; sorumluluk, dürüstlük, saygı, adalet ve hoşgörü açısından ise anlamlı bir korelasyon saptanmamıştır. Demokrasi açısından bir bağıntının saptanmış olması, bekâr çalışanların daha fazla demokratik bir ortam oluşturup daha demokratik davranmasını istemelerinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır (Dağlı, Hamitoğlu, 2014: 13).

1.5.5. Deneyim: Yücel ve Kartal tarafından yapılan bir araştırmanın bulgularına göre; bazı meslek mensuplarında (muhasabe gibi) mesleki tecrübenin artması ile mesleğe has ilke ve standartları uygulama eğilimi düşmekte ancak meslek elemanlarının özgür iradeleri ile karar verme davranışları artış göstermektedir (Yücel, Kartal, 2014: 142-145).

Bir başka çalışmada da, yardımseverlik, iyilikseverlik düşüncesinin etik davranış boyutunda güçlü bir korelasyon saptanmıştır. Araştırma bulgularına göre iş deneyimi ile etik iklimin örgütsel düzeyi arasında ters bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yani iş deneyimi arttıkça, örgüt çalışanlarının yardımseverlik etik değerlerini örgütsel bazda daha düşük puan verdikleri görülmüştür (Sayiner, 2016: 170-172).

1.5.6. Statü: Tüm kurumlarda çalışan işgörenlerin kendilerine nasıl bir rol biçtiklerini bilmelerinin iş yaşamı açısından faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu amaçla yapılan bir araştırmanın bulgularına göre içsellik statüsü kişinin kendini grubun bir parçası olarak algılamasıyla ilgilidir. Dışsallık statüsü ise, bireyin kendisinin gruba ait olmadığını hissederek bir kimlik tanımlamasıdır (Özdevecioğlu, Balcı, 2011: 42-47).

İş yaşamında yöneten-yönetilen ilişkisi içinde ortaya çıkan hiyerarşi mekanizmalarında üstlerin kazandığı güç ve statünün yanlış yorumlanması ve kullanılması insan haklarını ve onurunu zedeleyici bazı etik sorunlara yol açmaktadır. Örgüt yapısının en önemli unsurlarından birisi hiyerarşidir ve örgüt yapısı içinde makamların ve yetkilerin dağılımı hiyerarşiyi meydana getirir. Ancak hiyerarşik yapının yarattığı emir komuta ilişkisi, yöneticilerin buldukları konumu aşırı ciddiye almaları ve bazı yetki patolojileri yüzünden ciddi etik sorunlara yol açabilmektedir (Aydm, 2018: 332-337).

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın metodolojisini oluşturan çalışmanın amacına, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama, değerlendirme tekniği ve ölçeğin güvenirlik katsayısı ile verilerin analizine yer verilmiştir.

2.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, “Diyarbakır ili merkez kamu hastanelerinde görev yapan iş görenlerin demografik özellikleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunup bulunmadığının” test edilmesidir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni (çalışma evreni), Diyarbakır il merkezinde bulunan kamu hastanelerinde görev yapan 2810 sağlık çalışanından (Hemşire, ebe, sağlık teknikeri, doktor, sağlık memuru, büro elemanı) oluşmaktadır. Çalışma evreninin zaman, para ve çaba açısından ulaşılamayacak kadar büyük olması nedeniyle örneklem üzerinde çalışılmıştır.

Araştırmanın örnekleme 280 sağlık çalışanından oluşmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde (örnekleme sürecinde) öncelikle araştırmanın amacı ve sınırları çerçevesinde ana kütlenin tereddüt uyandırmayacak şekilde tanımı yapılmıştır. İkinci adımda evreni oluşturan sağlık çalışanlarının isim, adres, telefon numarası vb. bilgilerini içeren listelerden örnek çerçevesi belirlenmiştir. Son olarak da bu listelerden “doğruluğu yüksek olan ve evrensel kabul özelliği bulunan” tesadüfi örnekleme yöntemiyle ana kütleyi temsil yeteneği olan bir örnek büyüklüğü seçilmiştir.

2.3. Veri Toplama ve Değerleme Tekniği

Araştırmada veri setini oluşturmak amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunun birinci kısmında katılımcıların demografik niteliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci kısımda ise 5’li Likert Ölçeği’ne göre hazırlanmış olan ve 9 (dokuz) sorudan oluşan aydınlatılmış onam ilkesi ile ilgili ölçek yer almaktadır. Ölçeğin hazırlanmasında Uluslararası Hemşireler Konseyinin Etik Kodlarına uygun şekilde tasarlanan “Hemşireler İçin Etik İlkeler ve Sorumluluklardan” yararlanılmıştır. Ayrıca Limentani⁷, Miller⁸, Neuberger⁹, Annas¹⁰, Brewster¹¹, Hyer¹², Brown¹³, Philipp ve Hart’ın¹⁴ çalışmalarından yararlanılmıştır. Bulgular tablolar aracılığıyla sunulmuş; hipotezler de ANOVA ile test edilmiştir.

2.4. Ölçeğin Güvenirlik Katsayısı

⁷ [Alexander E Limentani](#), “An ethical code for everybody in health care”, [BMJ](#), 1998 May 9; 316(7142): 1458.

⁸ [Saul Miller](#), “Three crucial limitations need to be considered”, [BMJ](#), 1998 May 9; 316(7142): 1458.

⁹ [Julia Neuberger](#), “Patients should help to shape such a code”, [BMJ](#), 1998 May 9; 316(7142): 1458.

¹⁰ [George J Annas](#), “A universal declaration of patients’ rights is a complementary approach”, [BMJ](#), 1998 May 9; 316(7142): 1458

¹¹ [M.F Brewster](#), “The code should follow the moral principles of law abiding citizens”, [BMJ](#), 1998 May 9; 316(7142): 1458.

¹² [Stephen Hyer](#), “A universal code should start with basic human rights”, [BMJ](#), 1998

¹³ [Craig K Brown](#), “The healer’s promise”, [BMJ](#), 1998 May 9; 316(7142): 1458. May 9; 316(7142): 1458.

¹⁴ [Robin Philipp](#), [David Hart](#), “Hippocratic Oath translated into poetry”, [BMJ](#), 1998 May 9; 316(7142): 1458.

Anket formu öncelikle küçük bir gruba uygulanarak yüzeysel geçerliliği test edilmiştir. Deneme grubu aracılığı ile sağlanan geri besleme doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra anket örnekleme dağıtılmıştır. Anket formunda aydınlatılmış onam ile ilgili ölçeğin güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır. Elde edilen Cronbach's Alpha katsayısı Tablo 1'de gösterildiği şekildedir.

Tablo1: Aydınlatılmış Onam ile İlgili Ölçeğin Cronbach Alfa Güvenilirlik Katsayısı

Madde Sayısı	Cronbach Alfa Güvenilirlik Katsayısı
9	0.95

2.5. Çalışmanın Temel ve Alt Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi; *“katılımcıların demografik özellikleri ile aydınlatılmış onam boyutuna ilişkin algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır”* şeklindedir. Temel hipoteze bağlı olarak kurulan alt hipotezler ise şunlardır:

H₀₁: Katılımcıların yaşı ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₀₂: Katılımcıların cinsiyeti ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₀₃: Katılımcıların eğitim düzeyi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₀₄: Katılımcıların medeni durumları ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₀₅: Katılımcıların mesleki deneyimi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₀₆: Katılımcıların kurumdaki deneyimi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₀₇: Katılımcıların mesleki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₀₈: Katılımcıların kurumdaki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₀₉: Katılımcıların görev yaptıkları birim ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₁₀: Katılımcıların hizmet sınıfları ile aydınlatılmış onam arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

2.6. VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının demografik nitelikleri ile sağlık meslek etiğinin aydınlatılmış onam ilkesinin test istatistiğine ve hipotez testlerine yer verilmiştir.

2.6.1. Demografik Nitelikler

Örnekleme oluşturan sağlık çalışanlarının demografik özelliklerine ilişkin dağılım tablo 2’de gösterildiği şekildedir.

Tablo 2: Örneklemin demografik özellikleri

	Değişkenler	N	%
Cinsiyet	Kadın	168	60
	Erkek	112	40
Yaş	18-24	42	15
	25-35	127	45,4
	36-45	89	31.8
	46 ve Üstü	22	7.9
Medeni Durum	Evli	198	70.7
	Bekâr	82	29.2
Eğitim	Lise/Meslek Lisesi	56	20.0
	Ön Lisans	49	17,5
	Lisans	141	50,3
	Yüksek Lisans	10	3,57
	Doktora	24	9.64
Kurumdaki Deneyim	5 yıl ve aşağı	152	54.2
	6-11 yıl	83	29.6

	11 ve yukarı	45	16
Mesleki Deneyim	5 yıl ve aşağı	78	27.8
	6-11 yıl	80	28.6
	11 ve yukarı	122	43.6
Birimdeki Deneyim	5 yıl ve aşağı	189	67.5
	6-11 yıl	56	20.0
	11 ve yukarı	35	12.5
Mesleki Pozisyon	Doktor	24	8.6
	Hemşire-Ebe	170	60.7
	Sağlık Elemanı	41	14.6
	Diğer	45	16.1
Çalışma Pozisyonu	Servis Pers.	208	74.3
	Yönetsel	25	8.9
	Diğer	47	16.8
Görev Yapılan Birim	Acil Servis	60	21.4
	Klinik	97	34.6
	Poliklinik	16	5.7
	Diğer	107	38.3
İstihdam Şekli	Kadrolu	211	75.3
	Sözleşmeli	69	24.7

Tabloya dikkat edildiğinde ankete katılan hemşirelerin %60'nın kadınlardan oluştuğu; önemli bir kısmının (%77,2) orta yaş grubunda (26-45) toplandığı görülmektedir. Yapılan araştırmaların bir kısmında kadınların ahlaki gelişmişlik düzeyinin erkeklere göre daha ileri bir seviyede olduğu görülürken; başka bazı araştırmalarda da kadınlara nazaran erkeklerin daha yüksek puan aldığını saptanmıştır. Örneklemin ağırlıklı olarak kadınlardan oluşması ahlaki gelişmişlik

düzeyi açısından avantaj olarak görülürken; tereddütlü durumlarda yaşanabilecek ikilem açısından dezavantaj olarak yorumlanabilir. Alan yazındaki; “daha ileri yaşta olanların daha yüksek ahlaki düşünce düzeyine sahip oldukları” dikkate alındığında örneklemin ağırlıklı olarak orta yaş grubundaki çalışanlardan oluşması avantaj olarak yorumlanabilir.

Örneklemin çoğunluğunun (%70,7) evli olduğu ve önemli bir kısmının da (%81,1) yükseköğrenim mezunu olduğu dikkat çekmektedir. Bu sonuca göre çoğunluğun evlilerden oluşması hoşgörü, adalet, sorumluluk, dürüstlük, saygı boyutunda çok da fazla bir anlam ifade etmemektedir. Ancak çoğunluğun evlilerden oluşması demokrasi boyutunda dezavantaj olarak yorumlanabilir. Çünkü alan yazında bekârların demokrasi boyutunda daha duyarlı oldukları belirtilmektedir.

Konuya ilişkin alan yazında eğitim seviyesi yükseklikçe ahlaki muhakemenin de arttığı vurgulanmaktadır. Örneklemin çoğunluğunun yükseköğrenim mezunu olması ahlaki muhakemenin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Meslekteki hizmet süresi 11 yıl ve üzeri olan katılımcı oranı %43 iken kurumdaki hizmet süresi 11 yıl ve üzeri olan katılımcı oranı %16’dır. Deneyim ile mesleki ilke ve standartları tam ve doğru olarak uygulama eğilimi arasında ters ilişki olduğunu gösteren araştırma bulguları dikkate alındığında mesleki ilke ve standartları tam ve doğru olarak uygulama eğilimi açısından kurumdaki deneyim ortalaması avantaj; mesleki deneyim ortalaması ise dezavantaj sayılabilir. Buna “karşılık mesleki tecrübe arttıkça, meslek mensuplarının çevre baskısı olmadan karar verme eğiliminin yükseldiği” yönündeki araştırma bulguları dikkate alındığında da kurumdaki deneyim ortalaması dezavantaj; mesleki deneyim ortalaması avantaj sayılabilir.

Araştırma kapsamındaki işgörenler arasında istihdam şekillerine göre dağılımda büyük çoğunluğun kadrolu çalışanlardan oluştuğu ve istihdam şekilleri ile en güçlü ilişkinin de aydınlatılmış onam ilkesiyle olduğu saptanmıştır.

2.6.2. Örneklemin “Aydınlatılmış Onam Faktörlerine” İlişkin Görüşleri Açısından Oluşan Frekans Dağılımı: Örneklemin oluşturduğu sağlık çalışanlarının Aydınlatılmış Onam faktörlerine ilişkin dağılımı tablo 3’te gösterildiği şekildedir.

Tablo 3: Örneklemin Aydınlatılmış Onam Faktörlerine İlişkin Dağılımı

Görüşler		n	%
Hasta Özerkliğine Saygının İnsan Haklarının Temel Dayanağı Olduğuna İnanılmaktadır	Düşük	36	12,9
	Kısmen	43	15,4
	Yüksek	201	71,7
Hizmet Sunumunda Bireyin İnanç ve Değerlerine Hassasiyet Gösterilmektedir	Düşük	14	16,8
	Kısmen	36	12,9
	Yüksek	197	70,3
Hastalar Doğru, Bilgilendirilmektedir	Düşük	53	18,9

	Kısmen	44	15,7
	Yüksek	183	65,4
Hastanın Bilgilendirilmesini İstedığı Kişileri	Düşük	43	15,4
Belirlenmesine Saygı Gösterilmektedir	Kısmen	52	18,5
	Yüksek	185	66,1
Hastanın Özgürce Karar Verme	Düşük	52	18,6
Hakkına Saygı Gösterilmektedir	Kısmen	50	17,9
	Yüksek	178	63,5
Hastanın Tedaviyi Reddetme Hakkına	Düşük	33	11,8
Saygı Gösterilmektedir	Kısmen	39	13,9
	Yüksek	208	74,3
Tıbbi Uygulamalar Öncesinde Hastanın	Düşük	32	11,4
Rızası Alınmaktadır	Kısmen	32	11,4
	Yüksek	216	77,2
Gerektiğinde Hastanın Yasal Temsilcisinin	Düşük	29	10,3
Rızası Alınmaktadır	Kısmen	34	12,1
	Yüksek	217	77,6
Acil Tıbbi Uygulamalar Gerektiğinde	Düşük	36	12,8
Hastanın Rızası Alınmadan Uygulanmaktadır	Kısmen	34	10,8
	Yüksek	217	77,2

Örneklemin aydınlatılmış onam faktörleri arasında en yüksek düzeyde uygulandığı düşünülen madde; “*gerektiğinde hastanın yasal temsilcisinin rızasının alındığına*” ilişkin olanıdır. Örneklemin %77,6’sı bu konuda kuvvetli bir inanca sahiptirler. Hasta hakları yönetmeliği md.24’e

göre;” temel kural olarak vekâlet sözleşmesinin diğer tarafı olan hastalar, aydınlatılacak olan kişilerdir. Ancak temyiz gücüne sahip küçük ve kısıtlılar bakımından ise hem bu küçük ve kısıtlının hem de onların kanuni temsilcilerinin aydınlatılması gerekecektir. Tam ehliyetsizler bakımından ise, kanuni temsilci aydınlatılacak kişi konumundadır”. aydınlatılmış onam faktörleri arasında ikinci sırada en yüksek düzeyde uygulandığı düşünülen iki madde yer almaktadır. Bunlar; “*tıbbi uygulama öncesinde hastanın rızasının alındığına*” ve “*acil tıbbi uygulamalar gerektiğinde hastanın rızasının alınmadığına*” ilişkin olanlardır. Örneklemin %77’si bu iki madde konusunda kuvvetli bir inanca sahiptirler.

“Hasta, vücudu üzerinde gerçekleştirilecek her türlü tıbbi müdahaleye rıza gösterip göstermeme hakkına sahiptir. Rıza, hukuki işlem niteliğinde olduğu için ancak rıza göstermeye ehliyetli kişiler, bu işlemi gerçekleştirebilirler. Hastanın rızaya ehliyetli olabilmesi için, hastanın karşılaşacağı tedavi ve müdahaleleri, tıbbi fiilleri anlayabilecek ve değerlendirebilecek düzeyde olması gerekir. Hastanın yapılacak müdahaleye ilişkin rıza göstermesi noktasında hekimin aydınlatma yükümünü gereğince yerine getirmiş olması büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan tıbbi müdahalede zorunluluk varsa, hastanın sağlığı daha ön planda olduğu için hastanın kendisinde olmaması gibi nedenlerle rıza alamasa dahi müdahalede bulunacaktır. Acil durumlarda hekim, hastanın rızası olmadan tıbbi müdahalede bulunabileceği gibi, hastayı aydınlatma yükümlülüğü de daralmaktadır. Bu durumda hekimin aydınlatma yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle hastanın zarara uğradığı dürüstlük kuralına aykırı olarak ileri sürülemeyecektir” (Hasta Hak. Yön. Md.24).

Örneklemin özerklik /bireye saygı/ aydınlatılmış onam faktörleri arasında en düşük düzeyde uygulandığı düşünülen madde; “*Hastanın Özgürce Karar Verme Hakkına Saygı Gösterildiğine*” ilişkin olanıdır. Örneklemin ancak %63,5’i bu konuda kuvvetli bir inanca sahiptirler.

2.6.3. Hipotez Testleri

Örneklemin “*demografik özellikleri*” ile “*aydınlatılmış onam algıları*” arasındaki ilişkilere yönelik hipotezlerin test sonuçları tablo 4’de gösterildiği şekildedir.

Tablo 4: Hipotez Test Sonuçları

HİPOTEZLER	F Sig.	SONUÇ
<i>H01</i>	<i>0.066</i>	<i>RET</i>
<i>H02</i>	<i>0.301</i>	<i>RET</i>
<i>H03</i>	<i>0.084</i>	<i>RET</i>
<i>H04</i>	<i>0.045</i>	KABUL
<i>H05</i>	<i>0.310</i>	<i>RET</i>
<i>H06</i>	<i>0.758</i>	<i>RET</i>
<i>H07</i>	<i>0.000</i>	KABUL

<i>H08</i>	<i>0.000</i>	<i>KABUL</i>
<i>H09</i>	<i>0.032</i>	<i>KABUL</i>
<i>H10</i>	<i>0.001</i>	<i>KABUL</i>

α : 0.05

1. **Hipotez**

H₀₁: Katılımcıların yaşı ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₁₁: Katılımcıların yaşı ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez test sonucuna göre $F(0.066) \geq \alpha(0.05)$ olduğundan ***H₀₁*** hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların yaşı ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Dolayısıyla katılımcıların yaşları çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilememektedir.

2. **Hipotez**

H₀₂: Katılımcıların cinsiyeti ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₁₂: Katılımcıların cinsiyeti ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez test sonucuna göre $F(0.301) \geq \alpha(0.05)$ olduğundan ***H₀₂*** hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların cinsiyeti ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Dolayısıyla katılımcıların cinsiyetleri çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilememektedir.

3. **Hipotez**

H₀₃: Katılımcıların eğitim düzeyi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır

H₁₃: Katılımcıların eğitim düzeyi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez test sonucuna göre $F(0.084) \geq \alpha(0.05)$ olduğundan ***H₀₃*** hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların eğitim düzeyi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Dolayısıyla katılımcıların eğitim düzeyleri çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilememektedir.

4. **Hipotez**

H₀₄: Katılımcıların medeni durumu ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır

H₁₄: Katılımcıların medeni durumu ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez test sonucuna göre $F(0.045) \leq \alpha(0.05)$ olduğundan ***H₀₄*** hipotezi ret edilirken; ***H₁₄*** hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre katılımcıların medeni durumu ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların medeni durumları çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilemektedir.

5. Hipotez

H₀₅: Katılımcıların mesleki deneyimi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır

H₁₅: Katılımcıların mesleki deneyimi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez test sonucuna göre $F(0.310) \geq \alpha(0.05)$ olduğundan ***H₀₅*** hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların mesleki deneyimi ile aydınlatılmış onam boyutuna ilişkin algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Dolayısıyla katılımcıların mesleki deneyimi çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilememektedir.

6. Hipotez

H₀₆: Katılımcıların kurumdaki deneyimi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır

H₁₆: Katılımcıların kurumdaki deneyimi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez test sonucuna göre $F(0.758) \geq \alpha(0.05)$ olduğundan ***H₀₆*** hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların kurumdaki deneyimi ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Dolayısıyla katılımcıların halen çalıştıkları kurumdaki deneyimleri çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilememektedir.

7. Hipotez

H₀₇: Katılımcıların mesleki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır

H₁₇: Katılımcıların mesleki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez test sonucuna göre $F(0.000) \leq \alpha(0.05)$ olduğundan ***H₀₇*** hipotezi ret edilirken; ***H₁₇*** hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre katılımcıların mesleki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların mesleki pozisyonları çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilemektedir.

8. Hipotez

H₀₈: Katılımcıların kurumdaki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₁₈: Katılımcıların kurumdaki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez test sonucuna göre $F(0.000) \leq \alpha(0.05)$ olduğundan **H₀₈** hipotezi ret edilirken; **H₁₈** hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre katılımcıların kurumdaki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların çalıştıkları pozisyon kurumlarındaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilemektedir.

9. Hipotez

H₀₉: Katılımcıların görev yaptıkları birim ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır

H₁₉: Katılımcıların görev yaptıkları birim ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez test sonucuna göre $F(0.032) \leq \alpha(0.05)$ olduğundan **H₀₉** hipotezi ret edilirken; **H₁₉** hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre katılımcıların kurumdaki statüleri ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların görev yaptıkları birim çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilemektedir.

10. Hipotez

H₀₁₀: Katılımcıların hizmet sınıfı ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır

H₁₁₀: Örneklemin hizmet sınıfı ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez test sonucuna göre $F(0.001) \leq \alpha(0.05)$ olduğundan **H₀₁₀** hipotezi ret edilirken; **H₁₁₀** hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre katılımcıların hizmet sınıfı ile aydınlatılmış onam algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların hizmet sınıfı çalıştıkları kurumdaki aydınlatılmış onam ilkesinin varlığına ilişkin algılarını etkilemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tıp etiğini diğer meslek etiklerinden ayıran en önemli nokta, insan yaşamına çok yakından dokunarak hayati öneme sahip olmasıdır. Tıp etiğinin temel ilkelerinden biri olan “aydınlatılmış onam” ilkesinin ele alındığı bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Ankete cevap veren katılımcılar arasında “araştırma kapsamındaki sağlık kurumlarında aydınlatılmış onam ilkesi sağlık çalışanlarının tamamına yakını için geçerlidir” görüşüne katılanların oranı % 44,81’dir. “Özerklik /bireye saygı/ aydınlatılmış onam” faktör grubu için bulunan bu oran yüksek çıkmış olsa da çok da olumlu sayılabilecek bir düzeyde değildir.

Aydınlatılmış onam ilkesi çerçevesinde hastaya verilen tıbbi bakım ve tedavi işlemlerinden önce hastanın sözlü ve yazılı olarak onayının alınması gerekir. Etik açıdan kabul edilebilir bir onam

için hastanın iyi bir şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Hastanın tıbbi durumunun seyri ve tedavisi konusundaki bilgilendirmeyi hekim yapar. Hemşirenin ise bakım sürecinde bağımlı ve bağımsız fonksiyonlarını yerine getirirken uygulayacağı işlemler ve yöntemler konusunda hastayı bilgilendirme ve hastanın bazı anlamları kavramada yetersiz kaldığı durumlarda onun savunuculuğunu üstlenme rolü vardır. Bu anlamda araştırmaya katılanların ancak %33,2'sine göre sağlık çalışanlarının tamamına yakınının bu görüşte olmaları olumlu bir sonuç değildir.

Araştırmaya katılanların %44,81'ine göre sağlık çalışanlarının tamamına yakınının “hastanın bedensel bütünlüğüne yönelik tıbbi uygulamalar öncesinde rızasını almaktadır” görüşünde olmaları olumlu sayılabilecek bir sonuçtur.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü (UŞÖ-ITO) tarafından toplam 107 ülkeden 114 bin katılımcıyla gerçekleştirilen, Küresel Yolsuzluk Barometresinin temel bulgularına göre etik ihlallerinde kamu kurumları ilk sırayı almaktadır. Küresel Yolsuzluk Barometresine göre sektörler itibariyle yolsuzluk sıralamasında sağlık sektörü 5. Sırada yer almaktadır. Uluslararası Şeffaflık Örgütünün Küresel Yolsuzluk Barometresi sonuçlarına göre, Türkiye'deki etik ihlalleri dünyadaki eğilimlere çoğunlukla uyum göstermektedir. Türkiye Etik Değerler Merkezinin (TEDMER) yayınladığı Etik Barometre Araştırması Raporuna göre de sağlık sektörü etik konusunda en fazla yol alması gereken sektörler arasında yer almaktadır.

Etik sorunların çözümü için “etik altyapı” olmazsa olmazdır. Önerilen etik alt yapı sekiz temel unsurdan oluşmaktadır. Bu temel unsurundan birisi olan etkili yasal çerçevenin genelde kamu yönetimi açısından özeldir de araştırma alanındaki hastaneler açısından ülkemizde olduğu söylenebilir. Etik altyapının diğer unsuru yönetsel kararlılıktır. Araştırma kapsamındaki hastanelerde uygulanan kamu yönetimi mevzuatı yöneticilere bir takım görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu nedenle yöneticilerin bilerek ve kasten etik ile ilgili mevzuat hükümlerini uygulama kararlılığını göstermemek gibi bir hakları, yetkileri ve lüksleri söz konusu değildir. Ancak yönetimin çalışanlara karşı tutumu ve oluşturulan kuralların uygulanma şekli sağlık çalışanının tutum ve davranışları üzerinde etkili olacağı için karar verme sürecine çalışanların daha etkin katılımını sağlanması yararlı olabilecektir.

Etik altyapının üçüncü, dördüncü ve beşinci unsuru olan etkili hesap verme mekanizmalarının, etik koordinasyon birimlerinin ve uygulanabilir davranış kurallarının kamu hastanelerinde oluşturulduğu yine mevzuat stoğundan anlaşılmaktadır. Ancak özellikle etik davranış kurallarının uygulanabilirliği için yönetime çalışan merkezli olmaları önerilebilir. Yani, çalışanlara yönelik olmak ve onlarla destekleyici ilişkiler geliştirmek yönetimin etik davranış kurallarını daha uygulanabilir kılabilir.

Diğer bir etik alt yapı unsuru mesleki sosyalleşme mekanizmalarıdır. Araştırma kapsamındaki kamu hastanelerinde iş yaşamına katılan sağlık elemanlarına işe ve işyerine uyum eğitimlerinin daha etkili bir şekilde verilmesi önerilebilir. Bir diğer etik alt yapı unsuru da uygun çalışma koşullarının sağlanmasıdır. Araştırma kapsamındaki hastanelerde iş güvenliğinin ve güvencesinin en üst düzeyde sağlanması; işte ve iş yoluyla sosyal ilişkiler geliştirme fırsatının verilmesi; iş yerinin ısı, nemi, havalandırması, ışık ve gürültü düzeyi, çalışma saatleri, dinlenme molaları, iş yerinin temizliği, kalitesi, iş teçhizatı gibi fiziksel çalışma koşullarının iyileştirilmesi önerilebilir.

Son bir etik alt yapı unsuru da kamu görevlilerini denetleyen etkin bir sivil toplumun varlığıdır. Sivil toplum; kamunun tarafsızlığının sağlanması ve kamu ile toplum arasındaki ilişkinin güçlendirmesi gibi temel birtakım fonksiyonlar üstlenmektedir. Dolayısıyla araştırma kapsamındaki

hastanelerde etik alt yapının oluşması ülkemizdeki sivil toplumun güçlenmesine bağlıdır. Bu konudaki yetki ve sorumluluk doğal olarak yasama ve yürütme erkinin elindedir.

Temel etik değerleri benimseyen sağlık çalışanı hizmet sunduğu hasta bireye daha bilinçli yaklaşarak oluşabilecek sorunların önlenmesine katkı sağlar. Şöyle ki; hastaların çoğu aldıkları hizmetleri değerlendirirken, işin teknik yönünden ziyade sağlık çalışanının tutum ve davranışlarını temel almaktadır. Temiz, güvenli, güler yüzlü, kaliteli, kişilik haklarına saygılı, iletişim kurabildikleri bir ortamı hastalar arzulamakta ve ayrıca hak etmektedir. Bu beklentileri karşılanan hizmet alıcıları da mutlu olabilmekte ve genelde çok ciddi bir sorun olmadıkça sıkıntı çıkarmamaktadır.

Sağlık hizmeti sunan kurumlar tıbbi teknolojilerin geliştirilmesi yönünde sarf ettikleri gayretin ekonomik yönü düşünüldüğünde, çalışana etik değerlerin kazandırılması çabalarından çok daha pahalı olduğu açık olarak görülebilmektedir. Teknolojik ilerlemeyle birlikte sağlık çalışanına etik düşünceye dayalı davranışlar kazandırılması, hasta ile olan iletişim tekniklerinin öğretilmesi, etik kurullara işlevsellik kazandırılması ve bu kurullardan nasıl faydalanılması gerektiğinin öğretilmesi hizmet sunanlarla alanların memnuniyetine hiç şüphesiz katkı sağlayacaktır.

Araştırma kapsamındaki hastanelerde etik davranışın geliştirilmesi için önerilebilecek diğer hususlar şunlardır:

- Sağlık çalışanlarına belirli periyodlarla meslek etiği ve ilkeleri ile değerler eğitimi verilmeli,
- Sağlık çalışanlarına sık karşılaştıkları etik sorunlar hakkında anketler düzenleyerek bu doğrultuda gerekli düzenlemeler yapılmalı,
- Sağlık çalışanına düşen hasta payını azaltarak psikolojik tatmin sağlanmasına katkı sağlanmalı,
- Mesleği seçecek kişilerin mesleğin ahlaki ve etik değerlerine uygun kişilik yapısına sahip kişilerden seçilebilecek bir sistemin oluşturulması yönünde çalışmalar yapılmalı,
- Sağlık eğitimi veren tüm eğitim kurumlarının müfredatına etkili düzeyde ve her aşamada verilebilecek meslek etiği ve ahlakıyla ilgili dersler bırakarak daha mesleğe başlamadan etik bilincin yerleşmesine katkı sunulmalı,
- Herhangi bir etik sorun ve ikileme çalışanın yaklaşımını tespit edip, danışmanlık yapacak birim oluşturulmalı,
- Uygulamalar, her şeyden önce örgütsel faaliyetler ile bütünleştirilmeli ve iş etiği uygulama yöntemleri, gerçek anlamda davranış değişimi yaratacak şekilde uygulanmalıdır.
- İş etiği uygulamalarının etkinliği periyodik olarak ölçülmeli, iş etiği uygulamaları, bu ölçümlerin sonuçlarına göre iyileştirilmeli ve hatta yeniden yapılandırılmalıdır.
- Kurumları ilgilendiren yasal ve mesleki düzenlemeler tespit edilmeli, toplumsal kültür dikkate alınmalıdır.
- Örgütte var olan ve var olabilecek etik dışı davranışların tespiti yapılmalıdır. Hangi etik dışı davranışa hangi faktörün veya faktörlerin sebep olduğu tespit edilmelidir.
- Etik kodlar, örgüt genelinde tüm çalışanların katkısı, makro düzenlemeler, sektördeki diğer kurum ve kuruluşların yayınladığı kodlar dikkate alınarak oluşturulmalıdır.
- Etik eğitim programları da yine aynı şekilde etik dışı davranışlar dikkate alınarak oluşturulmalıdır. Eğitim müfredatı hem teorik hem de pratik içerikli olmalı, pratik tarafta vaka analizleri programın önemli bir parçası haline getirilmelidir. Etik olmayan

davranışların raporlanması sistemi geliştirilmeli, raporlamanın etkin çalışmasının önündeki engeller analiz edilmelidir.

• İş etiği uygulama yöntemlerinin belirli bir süre zarfında uygulanmasından sonra uygulamaların etkinliğinin ölçülmelidir. Sonuçlara göre, uygulama yöntemlerinde revizyonlar gerçekleştirilmelidir.

• Etik iklim düzeyi geliştirilmelidir. Yani örgütün değerlerini etik açıdan etkileyen bir atmosfer oluşturulmalı ve bu atmosfer sürekli geliştirilerek kurumda gerçekleşen tüm faaliyetlerde, örgüt içindeki ve örgütün dış çevresi ile olan karşılıklı ilişkilerde, karar alma süreçlerinde, bireylerin birbirleri ile olan davranışlarında, etik değerlerin kendisini hissettirdiği bir atmosfer oluşturularak sürekli geliştirilmelidir.

• Etik kültür oluşturulmalıdır. Etik iklime nazaran kurumsal kimliğin derinliklerinde yer alan kurallar, kodlar, hikaye, ritüel, ödüller ve liderlik gibi unsurları kapsayan etik kültürün oluşturulması gerekmektedir. Bir tarafı görünür ve somutken, diğer tarafı ise bilinçaltı seviyede oluşacak olan etik kültür örgütteki karar alma ve değerlendirme mekanizmalarını yönetecektir.

• Çalışanlara değerler eğitimi verilmelidir. Değerlerin öğrenilmesi, rol öğrenmesi şeklinde bir sosyal öğrenmedir. Herkesin toplum içinde bir konumu ve bu konumu için toplumun uygun gördüğü rolleri vardır. Bireyler buldukları konumda, o konumdaki insanların neler yapması, neler düşünmesi, nelere değer vermesi gerektiği gibi hususlarda bilgilere sahip olurlar. Bu da bireyin hayatında küçük yaşlardan itibaren önce anne babayı, sonra da diğer önemsenen kişileri model alma şeklinde kendini gösterir. Dolayısıyla hayat boyu bireyin çabaları ve çevrenin etkisiyle oluşan değer eğitimi, ailede başlar, okul ile devam eder ve değerler eğitiminin amacı, bireyin değerlere bağlı bir kişilik geliştirmesini sağlamak olduğu için de bir yaşam boyu sürer.

Son olarak da denilebilir ki, sağlık kurumlarındaki işgörenlerin sağlık meslek etiğinin aydınlatılmış onam ilkesine bağlılık düzeyleri gerek çalışanların gerekse sağlık kurumlarının örgütsel etkililiği ve verimliliği üzerinde etkili bir unsurdur. Ayrıca sağlık profesyonelinin hizmet sunduğu kesimin birey, özellikle hasta birey olduğu düşünüldüğünde tıp etiğinin ana ilkelerine uymanın insani bir görev ve de ayrıca deontolojik bir gereklilik olduğu unutulmamalıdır. Çalışmadan çıkan sonuçlara bakıldığında her ne kadar istenilen düzeyde olmasa da çalışanların söz konusu ilkeyi uygulamaya gayret ettikleri görülmektedir. Aynı zamanda demografik özelliklerin bazılarının tamamen, diğerlerinin ise kısmen aydınlatılmış onam parametreleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AGUIRR, Gas, HG., Cirugia, Y., (2004), "Ethical Principles in Medical Practice Cirujanos", 2004; 72 (6): 503–10. Erişim: (<http://search.ebscohost.com>). Erişim Tarihi: 17.07.2018.
- ALAN, Sultan, (2005), *Adana'da Eğitim Hastanelerinde Sağlık Hizmetini Alanlar ile Verenlerin Özerkliğe Saygı ve Paternalizme Yatkınlıkları*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- ARSLAN, Mahmut, AKINCI, Sevcan Kılıç (2007), e-İş, e-Devlet, Etik, Siyasal Kitabevi, Ankara.AYDIN, Erdem, (2001), *Tıp Etiğine Giriş*, 1.Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- AYDIN, Erdem, (2009), "Hekim-Hasta İlişkisinin Etik Yönü" *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, C.6, S.1, Ankara, s.11

- AYDIN, Erdem, (2013), “Tıp Etiğinde Hasta Özerkliğine Saygı İlkesi”, *Erciyes Tıp Dergisi*, C.25, Kayseri.
- AYDIN, Erdem, Ersoy, N. (1995), “Tıp Etiği İlkeleri”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, C.2, S.2, Ankara.
- AYDIN, İnyet, (2016), *Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik*, Pegem Yayınları, Ankara.
- AYDIN, İnyet (2018), “Hiyerarşi, Statü ve Güç İlişkisinin Etik Bağlamda Değerlendirilmesi”, (Editörler: Yasemin Karaman Kepenekçi, Pelin Taşkın), Prof. Dr. Emine Akyüz’e Armağan, Akademisyenlikte 50 Yıl, Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara.
- BEAUCHAMP, Tom, L, (1989), *Informed Consent*, Chapter:7, Edited By: Robert M. Veatch, *Medical Ethics*, Second Edition, Jones and Barlett Publishers, London.
- BEAUCHAMP, Tom, L, CHİLDRESS, James, F, (1994), *Principles of Biomedical Ethics*, 4th edition, Oxford University Press, New York.
- BEBEAU, Muriel, J., (2002), “The Defining Issues Test and The Four Component Model: Contributions to Professional Education”, *Journal of Moral Education*, 31(3): 271-295.
- BENJAMIN Martin, CURTIS Joy,(2010), *Ethics in Nursing*, Fourth Edition, Oxford University Press, New York
- BERG, W.Jessica vd. (2001), *Informed Consent*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford.
- BERKMAN, N.D., WYNİA M.K., CHURCHİLL L.R. (2004), “Gaps, Conflicts And Consensus In The Ethics Statements Of Professional Associations, Medical Groups And Health Plans”, *J.Med.Ethics*, Aug.2004;30, s. 395-401.
- BOLINO, Mark C. TURNLEY, William H., (2009), “Organizational Citizenship Behavior: A Review of the Political Perspective”, *Politics in Organizations*, New York, NY: *Politics in Organizations: Theory and Research*. (Organizational Citizenship).
- BORE, Mumra, D., Kerridge, L., Powis D., (2005), “Selection of Medical Students According to Their Moral Orientation”, *Medical Education*, 2005; Vol. 39(3): 266-275.
- ÇOBAN İPEK, Gülay, TÜRER, Sinem, (2014), “Ahlaki Gelişim ve Hemşirelik”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), ss.948-958.
- DAĞLI, A. ve HAMİTOĞLU, H. (2014), “Ortaokul Müdür Ve Öğretmenlerinin Algılarına Göre Ortaokul Müdürlerinin Meslekî Etik Davranışları”, *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(6).1-17.
- DALLI, Mehmet, (2000), “Türkiye’de Hasta Hekim İlişkilerinde Etik Sorunlar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, İzmir.
- DUYAN, Veli, PURUTÇUOĞLU, Eda, Demirbilek, M., Çamur Duyan, G., (2016), *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre*, (Edit.: E. Özkalp, E. Duyan), Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir.
- ELÇİOĞLU, Ömür, KIRIMLIOĞLU, Nurdan, (2007), *Tıp Etiği İlkeleri: Çağdaş Tıp Etiği*, (Ed. Erdemir, Demirhan, A, Öncel Ö., Aksoy Ş.), Nobel Kitapevleri, İstanbul.
- ELLES, Peter (2017), *Understanding Ethics for Nursing Students*, Second Edition, Sage Publishing, London.

- ENGELHARDT, DV, SAYEK, F., (2000), *Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik*, (Çev. Namal, A.) Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
- ERDEMİR, F, Algier L, Kadioğlu S, Abbasoğlu A, Burkaş U., (2001), “Hemşirelikte Etik Öğretimi, Bir Deneyim Paylaşımı”, Arda B, Akdur R, Aydın E. II. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara, Biyoetik Derneği Yayınları, ss. 309–316.
- ERSOY, Nermin, (1995), “Tıp Etiği Eğitimine Küçük Bir Katkı” *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi*, 3 (2–3), ss. 78–81.
- ERSOY, Nermin, (2003), “Aydınlatılmış Onam İlkesi”, *Çağdaş Tıp Etiği, Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, (Ed. A. Erdemir, Demirhan, Ö. Öncel-Ş. Aksoy), İstanbul, ss. 204-230.
- ERSOY, Nermin, (2013), “Yaşamın Sonuyla İlgili Etik Konular: I. Çağdaş Tıp Etiği”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, (Ed. A. Demirhan Erdemir-Ö. Öncel, Ş. Aksoy), İstanbul.
- FADEN, R.Ruth, BEAUCHAMP, L.Tom, (1986), *A History and Theory of Informed Consent*, Oxford University Press, Oxford.
- FRAEDRICH J., FERREL L., FERREL O.C., (2009), *Business Ethics*, Seventh Edition, South Western, USA.
- GIBBS, JC, Basinger KS, Grime RL, Snarey JR., (2007), “Moral Judgement Development Across Cultures: Revisiting Kohlberg’s Universality Claims”, *Developmental Review*, 27, ss. 443-500.
- GÖK, Sibel, ORAL, Deniz., vd., (2012), *Etik*, Zeus Kitabevi, İzmir.
- GRANIN, Kieron (1992), *Rights and Christian Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- GÜRSOY, Remzi, (2003), “Tıp Etiğinde Gerçeğin Söylenmesi ve Türkiye’deki Durum”, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Tıp Tarihi Deontoloji ABD Tıpta Uzmanlık Tezi.
- HAYRAN, Osman, SUR, Haydar, (2009), *Hastane Yöneticiliği*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
- HENKEL, W., (2000), *Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik*, İkinci Baskıya Sunuş, Engelhardt DV, (Çeviri Namal A.), XII, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
- HEROLD, Timo, STEHR, Christopher, (2010), “Developing Hypernorms For Corporate Codes Of Ethics”, *Journal of Global Strategic Management*, June, Online Library, pp. 100-111.
- HITT, William D., (1990), *Ethics And Leadership: Putting Theory Into Practice*, Batelle Press, Columbus.
- KAVİ, Ersin, KOÇAK, Orhan, (2011), *Çalışma Yaşamında Etik*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- KINAY, Sibel, (2005), “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Etik İlkelere Bağımlılık Düzeylerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”, Ankara, G. Ü. Eğt. Bil. Enst. Eğitim Yön. ve Den. Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- LAMBERTON, Lowell H., MINOR, Leslie, (1995), *Human Relations: Strategies For Success*, Irwin Mirror Press, Chicago.
- MIZZONI, John (2010), *Ethics The Basics*, Wiley and Blackwell Publishing, United Kingdom.

- MÜFTÜOĞLU, A., (2003), “Tıp-Etik İlişkisinin Felsefi Temellerinin Araştırılması”, Erdemir Demirhan A, Uzel İ, Öncel Ö, Oğuz Y, Aksoy Ş, Şahinoğlu S, Kadioğlu S, Örnek Büken N, Doğan H, Yetener M, Atıcı E. *Uluslararası Katılımlı III. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kitabı Cilt:1*. Bursa: Türkiye Biyoetik Derneği Yayınları, 2003: 568–574.
- O’ROURKE, Kevin vd. (2000), *A Primer For Health Care Ethics*, Seconda Edition, Georgetown University Press, Washington.
- ÖZDEVECİOĞLU, Mahmut, BALCI, Fatma, (2011), Kültürel Sinerji Yönetimi: Kavramsal Çerçeve, Erciyes Üniv. İİBF Dergisi, Sayı: 388, ss. 27-45.
- PALIWAL, Manisha (2006), *Business Ethics*, College of Commerce and Management, Kolhapur.
- PENCE, E. Gregory ,(2004), *Medical Ethics*, Mc Graw-Hill Companies, USA.
- PENSLAR, Robert Levin (1995), *Research Ethics*, Indiana University Press, USA.
- POLAT, Zeynep, “Psikiyatri Kliniklerinde Çalışan Hemşirelerin Etik Problemler Karşısındaki Yaklaşımlarının Belirlenmesi”, İzmir, Ege Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,1999.
- REST JR, Narvaez D, Thoma SJ, Bebeau MJ., (2000), “A Neo-Kohlbergian Approach to Morality Research”, *Journal of Moral Education*, 2000; 29(4): 381-395.
- SAĞLIK BAKANLIĞI, “Hasta Hakları Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 01.08.1998, S.23420.
- SAYEK, F., Engelhardt, vd., (2000), *Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik*, (Çev. Namal, A.) Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
- SAYINER, Mehmet Anıl, (2016), “İş Etiğinde Uygulama Yöntemleri ve Bireysel Konum Seviyesinin İklim Düzeyine Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- SHARPE, Charles C., (1999), *Medical Records Rewiew and Analysis*, Auburn House, London.
- SIMPSON, E, COURTNEY, M., (2002), “Critical Thinking in Nursing Education, Literature, Review”, *International Journal of Nursing Practice*, 8: 89-98.
- SUGERMAN, Jeremy, SULMASY, P. Daniel (2010), *Methods in Medical Ethics*, Georgetown University Press, Washington.
- SÖKMEN, Alptekin, TARAÇÇIOĞLU, Serdar, (2011), *Mesleki Etik*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- STEPHENS, DG., (2009), “A Correlation Study on Parental Attachment and Moral Judgement Competence of Millenial Generation College Students, Unpublished Doctoral Dissertation”, The Graduate College at the University of Nebreska, Lincoln, Nebreska.
- SWITANKOWSKY, Irene, S., (1998), *E New Paradigm of Informed Consent*, University Press of America, New York.
- ŞEKER, Muzaffer, BULDUKLU, Yasin, (2017), *Tıbbi ve Psiko-Sosyal Hizmet*, AÖF Yayınları, Eskişehir.
- TEPE, Harun, (2002), “Meslek Etikleri: Temelleri ve Sorunları”, Editörler: İhsan Bal-M. Bedri Eryılmaz, Polis Etiği, *Polis Akademisi Yayınları*, Ankara, 2002, ss. 54-59.
- VEATCH, Robert, M. (1989), *Medical Ethics*, Second Edition, Jones and Bartlett Publisher, USA.

- VURAL, Z., AKINCI, Beril COŞKUN, Gül, (2011), “Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Sayı:1, Mart, Gümüşhane, ss. 70-82.
- WOOD, W. Allen (2009), Kant, (Çeviren: Aliye Kavanlıkaya), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Gülay, KADIOĞLU, Selim, KADIOĞLU, F., (2007), “Klinik Uygulamalarda Etik Karar Verme Süreci: Klinik Etik”, (Edt. Erdemir, Demirhan A, Oğuz Y, Elçioğlu Ö, Doğan H), Nobel Kitapevleri, İstanbul.
- YÜCEL, Recep, KARTAL, Cihat (2014), “Muhasebecilerin Mesleki Uygulamalarındaki Etik Algılarına İlişkin Bir Araştırma”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 2, ss.123-148.
- ZSOLNAÍ, Laszlo, (2018), *Ethics, Meaning and Market Society*, First Published, NewYork

E-DEVLET UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME: POLONYA VE SLOVAKYA ÖRNEĞİ

Sevil BİNCAN*

Geliş/Received: 28.09.2019
Kabul/Accepted: 23.04.2020

Öz

Teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler vatandaşlar ile yönetim arasındaki iletişimin yeniden yorumlanmasını sağlamaktadır. Bu gelişmeler vatandaşın bilgiye erişimini ve yönetim sürecini denetlemelerini kolaylaşmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler; Avrupa Birliği (AB) gibi örgütler rehberliğinde kurumsal mekanizmalarda karşılaşılan kırtasiyecilik problemini azaltmak, küreselleşmeyle birlikte artan rekabet ortamında ayakta kalabilmek, teknolojik ilerlemelere uyum sağlayabilmek için e-dönüşüm sürecine girmektedir. Örneğin; 2001 yılında yapılan Göteburg Zirvesi'nde içlerinde Slovakya ve Polonya gibi Eski Demir Perde ülkelerinin de bulunduğu Birliğe aday 13 ülke tarafından e-Avrupa+2003 Eylem Planı kabul edilmiştir. Bu ülkeler bilgi toplumunun oluşturulması hususunda çeşitli düzenlemeler hayata geçirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Eski Demir Perde ülkesi olan ve Birliğe dahil olabilmesi için radikal bir demokrasi dönüşümüne tabi tutulan Slovakya ve Polonya'nın e-devlet uygulamalarını incelemek ve Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) verileri, AB ülke raporları referans alınarak bu uygulamaların başarılarını karşılaştırmalı bir biçimde saptamaktır.

Çalışmanın sonucunda şu bulgular elde edilmiştir; Avrupa Birliği'nin kamu yönetiminde bütünleşme politikası Sovyet yönetim geleneğine sahip bu iki ülke de bilgi toplumunun oluşturulmasına ilişkin yürütülen çalışmaların benzerlik göstermesinde etkili olmuştur. Ancak, bu iki ülke Birliğe aynı dönemde dahil olsa da Eurostat verileri doğrultusunda (resmi formları indirme, kamu otoriteleri ile etkileşim ve kamu kurumlarının web sitelerinden bilgi edinme) Polonya'nın göstermiş olduğu performans başarısı gerek Slovakya'nın gerekse AB ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır. Polonya'da e-yönetim anlayışı ekseninde her ne kadar ilerleme kaydedilmiş olsa da bazı hususlarda (e-hizmetlerin bir bütünlük çerçevesinde yürütülmemesi ve düşük kalitede olmasından dolayı yurttaşların e-hizmetleri etkin bir biçimde kullanamaması gibi) eksiklikler görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Polonya, Slovakya, e-devlet, e-demokrasi, e-yönetişim

A REVIEW ON E-GOVERNMENT APPLICATIONS: THE EXAMPLE OF POLAND AND SLOVAKIA

Abstract

Developments in the technological field provide the renewal of communication between citizens and management. These developments make it easier for the citizen to access information and control

---

*Bilim Uzmanı, Uludağ Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, sevilbincan.10@hotmail.com, ORCID İD NUMBER: 0000-0001-6468-2651

the management process. In this direction, countries are guided by organizations such as the European Union; to enter into an e-transformation process in order to reduce the paperwork problem encountered in institutional mechanisms, to actively participate in the management process of the citizen, to survive in an increasing competitive environment with globalization, to adapt to technological progress. For example; In the Gothenburg Summit held in 2001, the e-Europe + 2003 Action Plan was adopted by the candidate countries of the Union, including the former Iron Curtain countries such as Slovakia and Poland. These countries implement various regulations on the establishment of an information society. The aim of this study, to examine the e-government practices of Slovakia and Poland, which the former Iron Curtain country and underwent a radical democratic transformation in order to be included in the Union, and to analyze the achievements of these practices comparatively with reference to the EU country reports and The European Statistical Office (Eurostat) data.

As a result of the study, the following findings were obtained; the integration policy of the European Union in public administration has been influential in the similarity of the studies carried out for the formation of an information society in these two countries which Soviet governance tradition. But, although these two countries joined the Union in the same period, the performance of Poland remained below the average of both EU countries and Slovakia according to Eurostat data (downloading official forms, interacting with public authorities and obtaining information from public institutions websites). Although some progress has been made in Poland on the axis of e-management, there are some shortcomings (such as the lack of integrity of e-services and the inability of citizens to effectively use e-services due to their low quality).

Keywords: Poland, Slovakia, e-government, e-democracy, e-governance

GİRİŞ

Teknolojik, sosyo-ekonomik ve siyasal alanda meydana gelen dönemsel değişimlere göre kamu kurumlarının kendilerini yenilemeleri gerekmektedir. Kurumların vatandaşların beklentilerini karşılayamaması, yönetim mekanizmasındaki bazı ihtiyaç veya aksaklıklar, kurumun kendini bazı alanlarda yetersiz görmesi ve akabinde sosyal, ekonomik ve teknolojik yenilikler bu süreçte etkili olmaktadır. Kurumların yeniden yapılandırma sürecine girmesini etkileyen diğer bir faktör ise AB gibi kurumların varlığıdır. AB aday ve üye ülkelere direktif ve önerilerde bulunarak ulusal kamu yönetim sistemlerinin ombudsmanlık kurumu, mali şeffaflığın sağlanması gibi farklı alanlarında yeniden yapılandırılmasında öncü bir rol oynamaktadır. Aday ve üye ülkelerden yeniden yapılandırılması istenilen diğer bir alan ise e-devlet uygulamalarıdır.

E- devlet uygulamaları ile birlikte bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım sürecine uyum sağlaması ve yönetim sürecine aktif olarak katılımının sağlanması amaçlanmaktadır. AB'nin bu alanda attığı ilk somut adımlardan birisi de 19- 20 Haziran 2000 tarihinde Feira Zirve'sinde kabul edilen e-Avrupa 2002 Eylem Planı'dır (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/e-donusum-projesi/>, 2019).

Diğer bir adım ise Haziran 2001'de Göteborg'da Polonya ve Slovakya'da dahil 13 aday ülke tarafından kabul edilen 'e-Avrupa+ 2003 Eylem Planı'dır. Adaylık sürecinde bu Planı imzalayan ve günümüzde Birliğe üye ülke olan Polonya ve Slovakya bu alanda çeşitli düzenlemeler hayata geçirmektedir. Örneğin; Polonya'nın onayladığı 'e-Europe 2005' programı kapsamında 2002 yılında hayata geçirilen "Polonya Giriş Kapısı (Wrota Polski)" projesi gibi. Slovakya'da ise Temmuz 2006'da vatandaşların kamu kurumlarıyla iletişimini kolaylaştırmak için hükümet tarafından bir web portalı (portal.gov.sk.) oluşturulmuştur (European Commission, 2015: 13). Bilgi toplumunun oluşturulması bağlamında atılan bu

adımlar; vatandaşların aktif bir şekilde katılımını sağlamakta, kurumların yetersizliklerini azaltmakta ve geleneksel demokratik süreçlerin internet ortamında uygulanması anlamına gelen e-demokrasinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Çalışmada bu iki ülkenin tercih edilmesinin nedeni ise; 2004 yılında Birliğe katılan bu iki ülkenin önceden Eski Demir Perde ülkesi olması ve AB uyum süreci kapsamında gerçekleştirmiş oldukları bilgi toplumunun oluşturulmasına ilişkin düzenlemelerin başarılarının değerlendirmek istenilmesidir. Bu kapsamda Eski Doğu Bloku ülkesi olan bu ülkelerin e- devlet uygulamaları bağlamında gerek birbirleriyle gerekse AB ülkelerinin ortalama standartları ekseninde başarıları değerlendirilmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde e-devlet, e-demokrasi ve e- yönetim kavramları hakkında bilgi verilmekte ve e-demokrasi ile e-devlet arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. İkinci bölümde Polonya ve Slovakya'nın e-devlet alanında hayata geçirmiş oldukları uygulamalar hakkında bilgi verilmektedir. Son bölümde ise bu iki ülkenin e-devlet alanındaki uygulamaların başarıları Eurostat verileri, Birleşmiş Milletler (BM) raporları dikkate alınarak karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmektedir.

2. E- DEMOKRASİ VE E- DEVLET ARASINDAKİ İLİŞKİ

21. yüzyılda kamu hizmetinin sunulması hususunda bilgi ve iletişim teknolojileri yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu doğrultuda kamu hizmetlerinin kalitesi artırılmakta, mekan ve zaman bakımından sınırlar kaldırılmakta, yönetim-vatandaş arasında iletişim güçlenmekte, kırtasiyecilik ve bürokratik işlemler azalmakta, yönetim sürecinde şeffaflık sağlanarak denetim kolaylaşmakta ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinde etkinlik ve verimlilik artırılmaktadır (Ekşi, 2019: 151). Kurumlar; bu vasıtayla hem çağın koşullarına ayak uydurabilmekte hem de AB'nin kamu yönetimine ilişkin politikalarında ön plana çıkan 3E (etkililik, etkinlik ve verimlilik) ilkelerini hizmet sunumunda aktif bir biçimde uygulayarak vatandaş-yönetim arasındaki güven açığını en aza indirebilmektedir.

Teknoloji ve telekomünikasyon alanındaki ilerlemelerin yönetim alanına dahil edilmesi ile birlikte kamu kurumları tarafından sunulan hizmetlerin ve kamu kurumları- yurttaşlar ya da kamu kurumları-işletmeler arasındaki ilişkilerin yapısı ve şekli değişmiştir. E- devlet sistemine geçilmesiyle birlikte bu değişim ve yenilik süreci kapsamında kamuoyu ve sürecin diğer aktörleri bilgilendirilmekte, sunulan hizmetlerin kalitesi iyileştirilmekte, kamu yönetimi kapsamındaki örgütsel yapı geliştirilmektedir (Yıldız ve Leblebici, 2018: 12). Diğer bir ifadeyle bilgi teknolojileri üzerindeki gelişmeler devlet birimleri tarafından sunulan kamu hizmetlerinin dönüşümünü gerçekleştirmekte ve bu dönüşüm ile birlikte demokratik süreçte aktif olarak rol oynayan bilinçli bir paydaşın- yurttaşın varlığı ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda e-devlet; günümüzdeki teknolojik, elektronik ve telekomünikasyon koşullardaki iyileştirmelerin adalet, güvenlik, mali yönetim gibi alanlarda sunulan kamu hizmetlerinin daha aktif ve daha verimli bir şekilde yürütülmesini ve yurttaşın yükümlülük ve ödevlerini daha kolay bir şekilde ifa etmesini sağlayan bir projedir. Bu proje kapsamında yürütülen uygulamaların temel kamu hizmetlerini kapsayacak nitelikte olması ve devletin organları tarafından yürütülmeyen ancak kamu hizmeti niteliğindeki hizmetlerin elektronikleştirilmesi kapsamında devletin denetimi ve desteğinin sağlanması gerekmektedir.

(Yıldırım vd., 2003: 103).

Ülkeler çapında yürütülen e-devlet uygulamalarının bir çok yararı vardır. Bunlardan bazıları ekonomik kalkınmanın ve sosyo-kültürel yaşamın iyileşmesi, yaşam kalitesinin artması ve katılımcı demokrasinin güçlenmesidir. Ülkelerin hayata geçirdikleri e-devlet uygulamaları sonucunda ortaya çıkan kitlesizleştirme özelliği ve kullanılan yeni bilgi aktarma araçları devlet ve birey arasındaki iletişimin artmasını sağlamaktadır. Böylelikle vatandaşlar, yönetim sürecinde aktif bir şekilde rol oynayabilecektir. Temsil gücünü kazanan vatandaşlar zamanla doğrudan demokrasinin bir unsuru haline gelecektir (Ateş, 2009: 82). Diğer bir ifadeyle e-devlet uygulamaları doğrudan demokrasi yolunda atılan adımlardır denilebilir. Demokrasiye katılımın derinleşmesi ve geliştirilmesinde yani e- demokrasinin yerleşmesinde e-devlet uygulamaları önemli bir rol oynamaktadır (Maraş, 2011: 137).

Demokrasinin farklı bir boyutu olan e-demokrasi ise siyasi katılımın önündeki engelleri kaldırmakta, erişim kolaylığını sağlamakta, bilginin vatandaşlara eşit bir şekilde ulaşmasını sağlamakta, ulusal ve uluslararası yeni kamusal alanların ortaya çıkmasında rol oynamakta, ifade özgürlüğünü ve öz yönetimi sağlayarak katılımcı demokrasinin gerçekleşmesinde önemlidir. Bu perspektiften bakıldığında e-demokrasinin temsili demokrasinin bazı problemlerine de çözüm önerileri sunduğu söylenebilir. Örneğin; e-demokrasi temsili demokrasinin özel çıkarlar tarafından kullanılmasının ve söz konusu çıkarların istikrarsızlık yaratan kavga ve çekişmelere yol açmasının önüne geçmektedir. Diğer bir ifadeyle zaman alıcı ve yorucu siyasi anlaşmazlıklar ortadan kaldırılabilir ve kanunlar daha kısa sürede ve etkili bir şekilde hazırlanabilecektir (Sansarcı, 2013: 59).

Günümüzde meşruiyet ve güven bunalımlarına karşı bir çözüm niteliğinde olan e-demokrasi anlayışı bilgi toplumu tarafından önemli ölçüde talep edilmektedir. Bu durumun birden çok nedeni mevcuttur. Son dönemde kendisine sunulan bilginin geçerliliğini araştıran, sorgulayan dolayısıyla bilinçlenen ve zor ikna olan bir vatandaş imajı karşımıza çıkmaktadır. Bu gerekçeyle sorgulayan ve şüphe duyan vatandaş figürünün yönetime karşı duyduğu güven kaybını mümkün olduğunca azaltabilmek adına dijital tekniklerle desteklenen yönetim projelerinin uygulanması gerekmektedir (Delibaş ve Akgül, 2010: 123). Ancak her ne kadar e-demokrasi temsili demokrasinin eksikliklerini gidermek adına dijital tekniklerle destek sağlasa da bu durum bazı problemleri beraberinde getirebilmektedir. Örneğin, gerek sanal dünyadaki yanlış bilgilendirmeler gerekse sanal tehditler vatandaşlar için risk oluşturabilmektedir.

2.1. Kavramsal Çerçeve: E-Devlet, E- Demokrasi ve E- Yönetişim

“Elektronik” ile “devlet”, “demokrasi”, “yönetişim” gibi kelimelerin birlikte kullanılarak e-devlet, e-demokrasi, e- yönetim gibi kavramların ortaya çıkmasındaki süreç siyaset ile iletişim teknolojileri arasındaki ilişkinin daha sıkı bir şekilde kurulmasıyla başlamıştır. Bu süreç devletin vatandaşlara nitelikli kamu hizmeti sunan bir kurum olarak konumlanmasını ve bu konumlanmanın küresel gelişmeler bağlamında önemli bir faktör olan bilgi ve iletişim teknolojileri ile birlikte daha gerçekleşebilir bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır (Uçkan, 2003: 24-25). Kamusal meselelerin tartışılması adına müzakereci bir ortamın varlığına duyulan ihtiyaç, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, değişen koşullarla birlikte yurttaşların yönetsel sürece katılma ve denetleme isteği gibi etmenler bu sürecin

hızlanmasında rol oynamıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerle ilerlemeler bağlamında günümüzde popüler bir anlayış olan e-devlet kavramını Işık; “kamu hizmetlerinin yapılması ve vatandaşlara sunulması sırasında bilgi ve iletişim alanındaki teknolojik olanakların kullanılması” şeklinde tanımlamaktadır (Balcı, 2003: 266’dan aktaran Işık, 2006: 9). Baştan ve Gökbnar (2004: 72) ise: “hükümet içerisinde, hükümet ile yerel düzeydeki kuruluşlar, vatandaşlar ve işletmeler arasındaki bilgi alışverişinde, işlemlerde belli bir kalite düzeyinde herkese eşit dağıtımı, hızlılığı, verimliliği, etkinliği, saydamlığı, hesap verebilirliği sağlamayı, vatandaşları bilgiye erişim ve kullanım vasıtasıyla yetkilendirmeyi ve 7 gün 24 saat kamu hizmetinin sunulmasını temel alan yönetim sistemi” şeklinde tanımlamaktadır.

Kamu yönetimi reform çalışmaları bağlamında ön plana çıkan e-devlet uygulamalarıyla birlikte kurumsal yapı, strateji ve teknoloji bir bütün olarak kullanılmaktadır. Bu sayede yurttaşların kurumlarla olan etkileşim ve işlemlerinin elektronik ortamda, ağlar üzerinden yürütülmesi amaçlanmaktadır. Belirlenen hedeflerin arzu edildiği şekilde yürütülebilmesi için e-devlet sistemine ilişkin araçların rasyonel bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda günümüzde sürekli kendini revize eden e-devlet uygulamaları (web siteleri, elektronik formlar, e-mail, e-oylama vb) önemli bir rol oynamaktadır (Özer, 2017: 464). Bu uygulamaların başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için mevcut altyapı yetersizliği, bilgi iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik eşit imkanlardan yararlanma gibi problemlerin mümkün olabildiğince en aza indirilmesi gerekmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu kolaylaştıran ve reform çalışmalarını hızlandıran e-devlet sisteminin temel unsurları ise şunlardır; sunduğu hizmetler ve bu hususta kullandığı girdiler açısından e-devletin temel ayağını oluşturan **devletler**; teknolojik imkanlara sahip, bilgi-okur yazarı olan ve katılım ilkesinin önemli bir ayağını oluşturan **vatandaşlar**, ağ teknolojileri alanına önemli yatırım ve destekte bulunan **şirketler**, e-devlet organizasyonunun ağ ortamına taşınmasında önemli rol oynayan belediye, dernek, üniversite gibi **kurumlar**, teknolojik alanda gerekli bilgi ve donanıma sahip, bu alandaki gelişmeleri takip eden ve uygulayan **kamu çalışanlarıdır** (Kırçova, 2003: 17-22). E- dönüşüm sürecinin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi ve gelişimi farklı kademelerde yer alan bu aktörlerin birbirleriyle iletişim halinde olmasıyla mümkündür.

E-devlet dışında bilgi toplumu kavramı üzerine inşa edilen diğer kavramlar ise e-yönetişim ve e-demokrasidir. E-yönetişim; “kamusal yönetişimin de hedefleri arasında sayılan siyasal iktidarın temel siyasa hedeflerinin gerçekleşmesini temin üzere ortaya atılmış bir kavram”dır. E-yönetişim kavramı e-devlet uygulamalarıyla birlikte toplumsal dinamikler tarafından bir bütün haline gelmiştir. Genel itibariyle kendi içerisinde katılımcılık, saydamlık ve hesap verebilirliği barındıran bir kamu yönetimi alanı oluşturulmak istenilmiştir (Demirel, 2010: 66). E-demokrasi ise; “vatandaşların, politikacıları hareketlerinden ötürü hesap verebilir kılmasını güçlendiren ve siyasi temsilciler ile vatandaşlar arasındaki iletişimini kolaylaştırarak temsilcilerin sorumluluklarını artıran bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması” anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında e-demokrasinin üç temel hedefi vardır. Bunlar;

- Politika oluşturma sürecinde şeffaflığının artırılması ve bilgi erişiminin sağlanması

- Vatandaşlara eğitim verilerek onların bilinçlendirilmesi ve tartışılmasına yönelik yeni alanlar açarak düşünce yapısının geliştirilmesi
- Doğrudan katılımın gerçekleştirilmesi (Maraş, 2011: 131).

Sansarcı'ya göre e-demokrasi; "kamu hizmetinin bir bütün olarak toplum yerine bireyin kendine özgü ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlendirildiği, devlet ve vatandaşlar arasındaki bir etkileşim çerçevesi" dir. Diğer bir ifadeyle e-demokrasi, "vatandaşların devletin politika yapımına katılmasını sağlaması suretiyle, bilgi, oylama ya da tartışma gibi devlet ve vatandaşlar arasındaki tüm elektronik iletişim formlarını kuşatan süreç ve yapılar"dır (Sansarcı, 2013: 57).

Yaşayan bir süreç olan demokrasi günümüzdeki teknolojik gelişmelerle birlikte e-demokrasi adı altında yeni bir kimlik kazanmıştır. E- demokrasi bağlamında ortaya çıkan uygulamalar geniş bir alanı kapsamaktadır. Vatandaşların ulusal, bölgesel vb. ölçekte farklı hususlarda internete bağlı kamu siteleri üzerinden oy kullanmasını sağlayan *e-oylama*; vatandaşların seçilmişlerle iletişim kurmasına imkan veren *chat odaları*, kamusal alana ilişkin hususlarda hükümet üzerinde baskının kurulmasını sağlayan *çevrim içi protesto ve imza kampanyaları* e-demokrasi uygulama alanlarından bazılarıdır (Uçkan, 2003: 39). Bu tür uygulamalar ve kamu kurumlarınca sunulan online hizmetler işlemlerin otomatikleşmesini sağlamakta ve aktörler arasındaki ilişkilere farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Bu tür uygulamalarla aktif bir role bürünen e-demokrasinin kamu yönetimine birçok faydası bulunmaktadır. Örneğin; karar alım aşamasında şeffaflığın sağlanması diğer bir ifadeyle yöneticilerin vatandaşla arasına koyduğu mesafelerin kaldırılması, vatandaşların demokrasi algısının güçlendirilmesi, teknoloji yoluyla bilgi ve belgelere ulaşımın kolaylaşması, katılım hususunda fırsat eşitsizliğinin ortadan kaldırılması bunlardan bazılarıdır. Ancak burada unutulmaması gereken nokta e-demokrasinin aktif bir şekilde işleyebilmesi için vatandaşında aktif olarak yönetime katılım isteğinin olması ve ülkedeki demokrasi kültürünün pekişmesi gerekmektedir. Aksi halde e- demokrasi modeli de problemleri çözmede yeterli olamayabilir (Ekşi, 2019: 150).

3. POLONYA VE SLOVAKYA'DAKİ E-DEVLET UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

E-Avrupa + Eylem Planı, Orta ve Doğu Avrupa'ya katılım ülkeleriyle birlikte Haziran 2001'de, Avrupa Komisyonu tarafından yayımlandı. Bu planın amacı, Slovakya ve Polonya dahil olmak üzere katılım ülkelerinde bir bilgi toplumunun gelişimini teşvik etmektir. Çalışmanın bu kısmında Birliğe üye ülke olan Polonya ve Slovakya'nın e-devlet uygulamalarına ilişkin attıkları adımlar değerlendirilmektedir.

3.1. Slovakya'da Yürütülen E-Devlet Düzenlemeleri

Slovakya hükümeti, AB'nin bilgi toplumu hakkında ilan ettiği objektifleri takip etmek için kamu yönetimi alanında yürütülen reformu sürecinde ilerlemektedir. Yürütülen bu reformlarla birlikte bilgilendirilmiş toplumun en önemli etkisinin, yeni bir sosyal, başarılı ekonomik ve politik yaşam kalitesi oluşturulması olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu

süreçte bilgi biliminin yöntem ve araçlarından yararlanma konusunda bilgi toplumu oluşturulmasına katkı sağlayacak koşulların yaratılması da beklenmektedir (Lovacka, 2006: 326).

Slovakya'nın bilgi toplumunun oluşturulması sürecinde atmış olduğu adımları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür; AB'nin Veri Koruma Direktifine (95/46 / EC) karşılık olarak Temmuz 2002'de 428/2002 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte yeni bir Kişisel Veri Koruma Ofisi kurulmuş ve kişisel verilerin korunması için Komisyon Üyesi' nin bağımsızlığı güçlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Mart 2002'de Elektronik İmzalar ile ilgili 215/2002 sayılı Kanun kabul edilmiştir. Bu Kanun elektronik imzanın kullanım koşullarını yasal olarak el yazısı imzasına eşdeğer olarak tanımlamaktadır. 2003 yılında ise devlet idaresi ve ilgili bağımsız kuruluşlar tarafından sunulan kamu hizmetleri ile ilgili bilgilere tek bir elden ulaşılmasını sağlamak amacıyla Ulusal Kamu İdaresi portalı 'Obcan. sk' (Citizen. sk) kullanıma sunulmuştur (European Commission, 2015: 14).

2006 yılının Aralık ayında, Bratislava bölgesindeki Kamu İdaresi çalışanları, Avrupa Sosyal Fonu tarafından finanse edilen ücretsiz Avrupa Bilgisayar Ehliyeti (ECDL) kursları sayesinde bilgisayar bilgilerini geliştirmeye başladı. Eğitim programı Slovak Ulaştırma, Posta ve Telekomünikasyon Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. Ayrıca Temmuz 2006'da Hükümet, vatandaşların kamu kurumlarıyla iletişimini kolaylaştırmak için portal.gov.sk şeklinde bir web portalı oluşturdu. Bunun yanı sıra Aralık 2007'de Maliye Bakanlığı, Bilgi Toplumu'ndaki farkındalığı arttırmayı amaçlayan www.informatizacia.sk portalını oluşturmuştur (European Commission, 2015: 13).

Slovak Hükümet Ofisi yönetiminde ve Ulusal Ağ ve Elektronik Hizmetler Ajansı (NASES) tarafından işletilen Merkezi Kamu İdaresi Portalı (slovensko.sk) ise kamu idaresinin bilgi kaynaklarına ve hizmetlerine merkezi ve birleşik bir erişim sağlamaktadır. Portalın en önemli görevleri arasında, ilgilenen tarafa belirli bir e-Devlet hizmetini kullanmaya yönlendirmek ve bir yaşam olayı boyunca gezinmenin yanı sıra faydalı ipuçları ve püf noktaları yönlendirmektir. Portal'da işletme, vatandaşlık, adalet, araç kaydı, sosyal güvenlik ve daha fazlası alanında 800'den fazla e-devlet hizmeti sunulmaktadır (European Commission, 2016: 9).

Avrupa Komisyonu, Ekim 2007'de, Slovakya için 2007-2013 dönemi için bir 'Bilgi Toplumu' Operasyonel Programını onayladı. Program, yeni bilgi ve iletişim araçlarının potansiyelinden yararlanmak için bilgi toplumu altyapısının daha da geliştirilmesi gerektiğini ve e-Devlet hizmetlerinin daha kapsayıcı bir topluma katkı sağlayacağını kabul etmektedir. Programın odak noktası kamu idaresinin dijitalleşmesi, internet altyapısının geliştirilmesi ve geniş bant internet erişiminin kullanılabilirliğinin geliştirilmesi idi (European Commission, 2015: 12).

27 Şubat 2008 tarihinde 131/2008 sayılı Hükümet Kararı ile onaylanan 'Slovak Cumhuriyeti'nin e-Devlet Stratejisi (2008-2013)' e-devletin uygulanması için başlıca bir stratejik belgedir. Bu belgede 2013 yılına kadar gerçekleştirilmesi gereken hedefler yer almaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; engelliler dahil tüm vatandaşların e-devlet hizmetlerini kullanmalarını sağlamak; şeffaf işlemleri kullanarak, idari işlemleri yerine getirirken vatandaşların ve işyerlerinin idari yüklerini önemli ölçüde azaltmak; yasal işlemlerde kullanılabilir olacak kayıtları oluşturmak ve bağlamak; elektronik hizmetlerin sunumunda anahtar araçları uygulamak; e-devlet hizmetleri ve destek operasyonları için ortak

güvenli bir altyapı oluşturmak (European Commission, 2016: 17).

21 Mayıs 2011 tarihinde, Slovakya'da yapılan nüfus sayımında vatandaşlara ilk kez elektronik nüfus sayımı formlarını doldurma fırsatı verilmiştir. Elektronik nüfus sayımı formlarına Slovakça, İngilizce ve ulusal azınlık dillerinde erişilebilir ve vatandaşların%7,3'ü tarafından kullanılmıştır (European Commission 2016: 14).

1 Aralık 2013'ten itibaren İçişleri Bakanlığı, e-Devlet alanındaki ve muhtemelen kamu ve özel hizmetlerden diğer alanlardaki kişilerin tanımlanması ve doğrulanması için vatandaşlara eID kartı vermeye başlamıştır. Kredi kartı formatındaki yeni eID kartı, mevcut ulusal kimlik kartının yerine kullanılmakta ve isteğe bağlı elektronik imza işlevselliğini içermektedir. Bir mikroçip kullanarak kart, e-Devlet işlemlerine uygulanabilecek çevrimiçi bir kimlik doğrulama işlevi sağlamaktadır. eID kartındaki veriler teknik olarak ancak güvenlik koduyla vatandaşın rızası ile okunmakta ve eID kartını kart okuyucusuna eklemektedir (European Commission, 2016: 30).

1 Mayıs 2019 tarihinde yürürlüğe giren 95/2019 No'lu Kamu Sektöründe Bilişim Sistemleri Kanunu ise vatandaşların ve işletme sahiplerinin daha yüksek kalitede elektronik hizmetler almasına yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bu mevzuat, kamu sektöründeki bilgi teknolojileri yaşam döngüsünün tamamını düzenlemiştir ve kamu sektöründe elektronik hizmetler içinde yer alan organlara sorumluluklar getirmiştir. Bu Kanun, vatandaşlar ve işletme sahipleri üzerinde dolaylı bir etki yaratmaktadır. Ayrıca, devlet perspektifinden hareketle, eşsiz yazılım çözümleri sağlama alanında daha faydalı lisans politikaları belirleyerek kamu sektöründe maliyet azaltma potansiyeli sunmaktadır (European Commission, 2019: 11).

Slovakya'da e-hizmetlerin sorumluluğu, bilgi toplumu için her zaman daha geniş sorumluluk alanını kapsamıştır. Bilgi toplumu alanında politika oluşturma ve strateji belirleme sorumluluğu, tekrarlanan değişikliklerden geçmiştir. Ulusal Ulaştırma, Posta ve Haberleşme Bakanlığı'nın üç yıllık sorumluluğunun ardından 2006 yılının sonundaki 36 yasal değişiklik, 1 Şubat 2007 tarihinden itibaren Maliye Bakanlığı'nın sorumluluklarını değiştirirken, Hükümet Ofisi'ne ise koordine edici bir rol verilmiştir. Daha önce Ulaştırma, Posta ve Telekomünikasyon Bakanlığı personeli 2007'deki değişikliklerin bir parçası olarak Maliye Bakanlığına taşınmıştır (European Communities, 2008: 39).

Ulaştırma, Postalar ve Telekomünikasyon Bakanlığı, 2005 yılında Genel Kurulun başkanlığındaki Kamu İdarelerinde Bilgi Sistemlerinin Standardizasyonu Komitesi'ni oluşturdu. Komite bilgi sistemindeki ağlar, erişilebilirlik ve veriler için standartlar oluşturmakla görevlendirilir ve hükümet, yerel yönetim, endüstri ve sivil toplum temsilcilerinden oluşur. Komite dört çalışma grubu oluşturmuştur; ağ standartları, temel veri öğeleri, mekânsal tanımlama, dosya biçimleri (European Communities, 2008: 40).

Slovakya'da yürütülen online kamu hizmetlerinden bazıları şunlardır:

- Elektronik Kamu İhale Bilgi Sistemi (EVO)
- Ulusal Slovak Kütüphanesi portalı
- eID Kart
- Merkez Kamu İdaresi Portalı (slovensko.sk)

- Bilgi Toplumu Birimi'nin portalı (informatizacia.sk)

3.2. Polonya'da Yürütülen E- Devlet Uygulamaları

Eski bir Demir Perde ülkesi olan Polonya'da e- devlet alanında yürütülen çalışmaların 2000'li yıllarda başladığını söylemek mümkündür. Polonya'da e-devlet hizmetlerinin oluşturulmasına yönelik hayata geçirilen ilk düzenleme 14 Temmuz 2000 tarihli Parlamento Kararı'dır (Urbanczyk ve Sorychta, 2012: 213).

Polonya'da bilgi toplumuna yönelik alanları kapsayan, bu alanların temelini oluşturan ya da bu alanları etkileyen birçok yasal düzenleme hayata geçirilmiştir. Örneğin; 16 Temmuz 2004'te yürürlüğe giren Telekomünikasyon Yasası ile birlikte Avrupa Birliği' nin telekomünikasyon pazarının serbestleştirilmesiyle ilgili sekiz direktifi uygulanıldı ve telekomünikasyon altyapısını kullanma ilkeleri belirlendi. Bunun yanı sıra Polonya'da e-devlet gelişiminin önündeki önemli bir engel olan ağ nüfusunun düşük yüzdesinde yer alması problemini aşan, internete erişimi daha kolay ve daha uygun maliyetli hale getirilmesini sağlayan ve Kamu Bilgilendirme Bülteni'nin oluşmasını sağlayan Kamu Bilgilerine Erişim Yasası Ocak 2002'de yürürlüğe girmiştir. Ayrıca elektronik imzanın ıslak imzayla eş değer düzeyde kabul edildiği Elektronik İmza Kanunu ise Ağustos 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'un 2001 yılında hayata geçirilmesi planlansa da kamuya katılım ve kamu kurumlarının çabalarına çok uzak bir tarihte yürürlüğe girmiş olması sebebiyle bazı kesimler tarafından eleştirilmiştir (Demczuk ve Pawłowska, 2006: 232).

Bilgi toplumunun oluşturulması sürecindeki bir diğer adım ise, 2004-2006 dönemini kapsayan Polonya Bilgi Toplumu'nun Gelişimi Stratejisi'nin oluşturulmasıdır. Bu stratejinin temel amacı, bilgiye dayalı bir ekonominin gelişmesine katkıda bulunmak ve vatandaşların yaşam kalitesini yükseltmektir. Bu stratejik belgenin hedeflerini kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Tüm vatandaşlara ve iş yerlerine ekonomik, hızlı ve güvenli internet erişimi sağlamak;
- Geniş ve değerli bir çevrimiçi içerik ve hizmet yelpazesi geliştirmek;
- Yaygın bir şekilde bilgi okur yazarlığı elde etmek.

Bu hedeflere ulaşmak için dört öncelik belirlenmiştir. Bunlar; tüm okullar için geniş bant internetin sağlanması; e-Devlet hizmetleri için entegre bir platform olan 'Polonya'ya Ağ Geçidi'nin geliştirilmesi; internette Lehçe içeriğinin geliştirilmesi ve bilgi iletişim eğitimine evrensel erişim (European Commission, 2016a: 18).

Slovakya'da 800'den fazla online kamu hizmetleri sunan Merkez Kamu İdaresi Portalı'nın bir benzeri olan Polonya Giriş Kapısı (Wrota Polski) uygulamasının ilk aşamasını 2005-2006 dönemi için Elektronik Yönetim Geliştirme Eylem Planı oluşturmaktadır. Bu uygulama yaygın olarak bulunabilen bir geniş bant altyapısına dayanan güvenli hizmetleri, uygulamaları ve içeriği teşvik etmeyi amaçlayan eEurope 2005 Planı'nın da yer alan AB önerilerini hayata geçirmek adına atılan ilk adımdır (Urbanczyk ve Sorychta, 2012: 215).

Aralık 2002'de yayınlanan e-Devlet Stratejik Belgesin'de "Polonya Giriş Kapısı"

(Wrota Polski) adı altında, elektronik kamu hizmetlerinin sağlanmasını destekleyen entegre bir bilgi sisteminin oluşturulduğu açıklanmıştır (European Commission, 2016a: 18). Wrota Polski uygulaması internet üzerinden kamu hizmetlerinin sağlanmasına olanak tanıyan ve daha geniş anlamda, ülkenin bu alandaki diğer ülkelerle yeni teknikler ve iş birliğine açılması için entegre bir bilgi sistemi oluşturmak için kurulmuştur. Polonya'ya açılan kapı 2005 yılında ePUAP (Kamu Yönetimi Hizmetlerinin Elektronik Platformu) konseptiyle güncellendi. Aslında iki projede aynı varsayımlara dayanmaktadır. Ancak, 2009 yılında Yüksek Kontrol Odası Raporu'nda, e-PUAP ve STAP projesinin (Kamu İdaresi Ağı) uygulanması çok eleştirel bir biçimde değerlendirilmektedir. Bu Rapor'da STAP'ın uygulanmasındaki ilerlemenin ve ayrıca eksik işlevsellik ve çalışmasını engelleyen birtakım hatalar da dahil olmak üzere, e-PUAP'ın uygulanmasındaki birçok eksikliğin olduğu belirtilmiştir (Popiołek, 2013: 400). 2011 yılında ise e-PUAP'ın devamı niteliğindeki e-PUAP2 uygulaması hayata geçirilmiştir.

Polonya'da e-devlet hizmetlerinin sunulmasına ilişkin yetkili makam Dijital İşler Bakanlığı (Ministry of Digital Affairs) 'dır. Bakanlık 16 Kasım 2015 tarihinde kurulmuş ve Kasım 2011'de kurulan İdare ve Sayısallaştırma Bakanlığı'nın yerini almıştır. Kasım 2015'ten bu yana yeni Başbakan Bayan Beata Szydło ile Bakanlık, bilgilendirme ve telekomünikasyona odaklanmış ve kapsamını ve adını Dijital İşler Bakanlığı olarak değiştirmiştir. Yeni bakanlığın misyonu, Polonya'nın kalkınması için dijital bir destek oluşturmaktır. Dijitalleşme, modern yönetim için de anahtardır. Etkili dijitalleştirme üç ayağa dayanır: İnternet erişimi sağlama, web içeriği ve hizmetleri geliştirme ve dijital yeterlilikleri teşvik etme (European Commission, 2017a: 24).

23 Mart 2017 tarihli Bazı Kamu Sicillerine İlişkin Kamu İdaresi Görevleriyle İlgili Belirli Yasalarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ise vatandaşların evden çıkmadan, internet aracılığıyla kamu yönetimi ile ilgili birtakım davaları ele almalarına olanak tanıyan bazı yasal düzenlemeler getirmektedir. Bu değişiklikler vatandaşlara çeşitli sertifikalar veren birçok ofisi ziyaret etmek zorunda kalmadan, yardımlar için başvuruda bulunmalarına yardımcı olmak için atılan bir adımdır (European Commission, 2018: 13).

Polonya'da online olarak sunulan kamu hizmetlerinden bazıları şunlardır (Commission, 2016a):

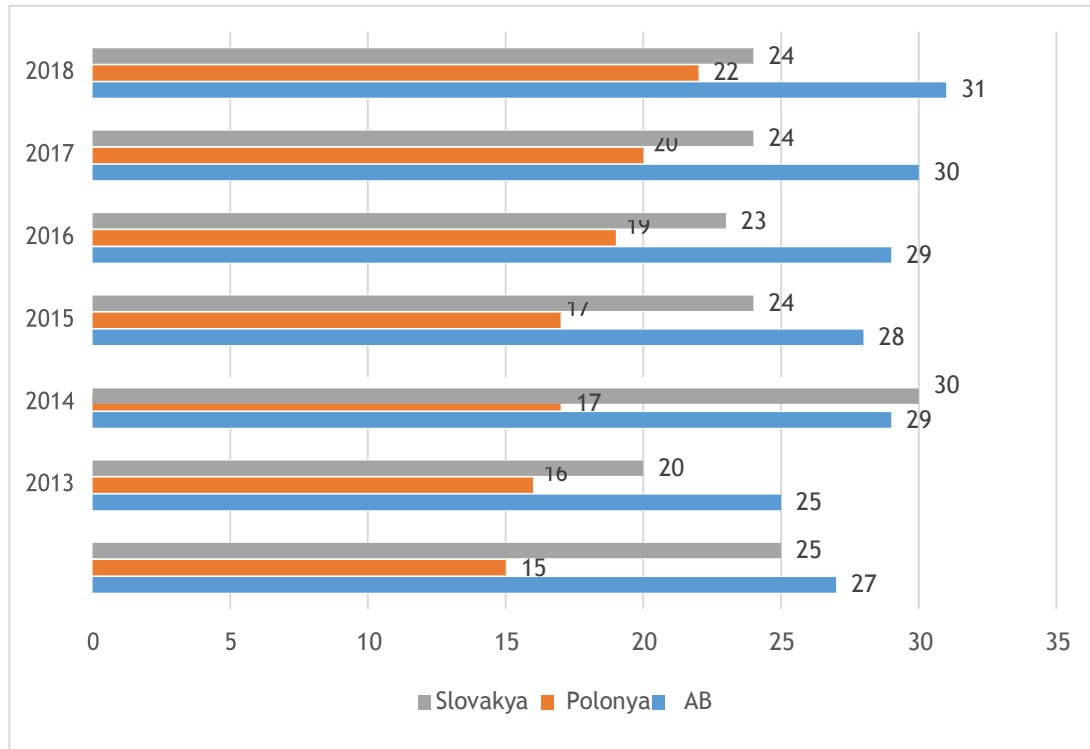
- Polonya Giriş Kapısı
- E-mahkeme (e-court: Prosedürün etkinliğini ve mahkeme işlemlerinde taraflara hizmet kalitesini artırmak amacıyla 2010 yılında oluşturulmuştur.)
- ePUAP ve e-PUAP2 portalı
- Geoportal (Polonya toprakları için mekânsal veriyi bulmaya ve erişmeye izin veren tek erişim noktası)
- STAP (Kamu Yönetimi İçin Güvenli Ağ)

4. POLONYA VE SLOVAKYA'DAKİ E-DEVLET UYGULAMALARININ BAŞARILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Görüldüğü üzere iki ülkede de e- dönüşüm sürecinde gerek mevzuat alanında gerekse uygulama alanında pek çok düzenleme yürütülmektedir. Peki, yürütülen bu çalışmalar doğrultusunda 2004 yılında Birliğe dahil edilen ve Eski Demir Perde ülkesi olan bu iki ülke başarılı bir rotada ilerleyebiliyor mu?, vatandaşlar işlemlerini yerine getirirken e- devlet hizmetlerinden faydalıyor mu?, ya da vatandaşlar sunulan e-devlet hizmetlerinin ne kadarı hakkında bilgi sahibi? bu soruların cevabını Eurostat verileri ve BM Raporları doğrultusunda

vermek mümkündür. 2018 yılına ait Eurostat verilerine göre iki ülke arasındaki resmi formları indirme ve kamu otoriteleri ile etkileşim oranları, kamu makamlarının web sitelerinden bilgi edinilmesi sonuçları hakkında bilgi edinilebilir.

Grafik 1. İnternet kullanımı: Resmi Formları İndirme Açısından Slovakya, Polonya AB Karşılaştırması

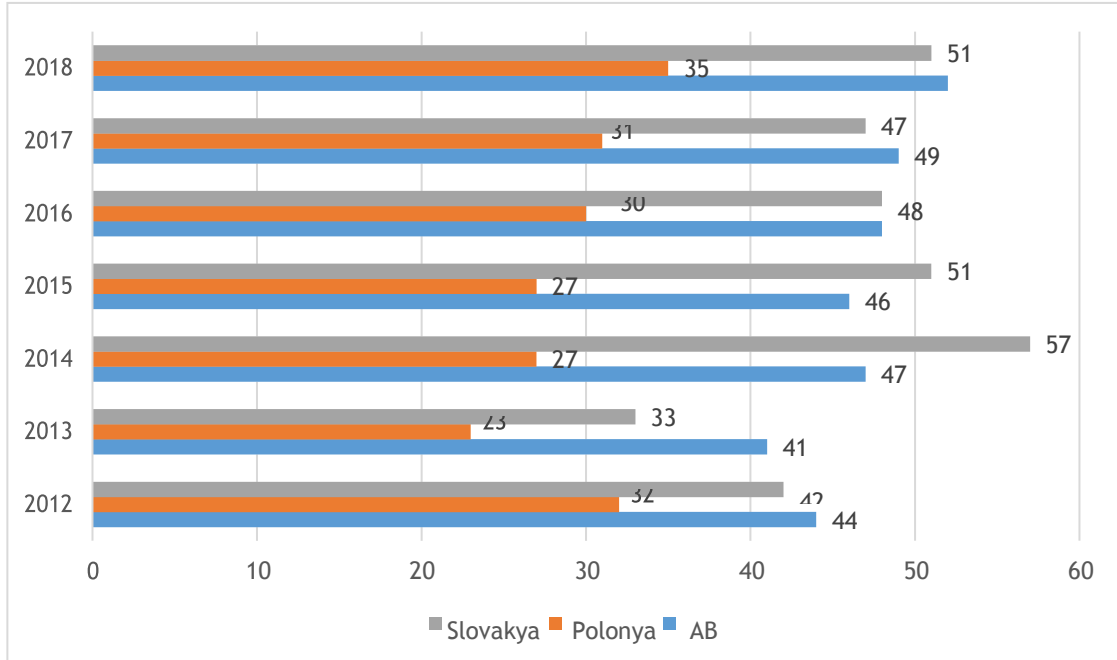

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tin00013&language=en>, Erişim Tarihi: 09.05.2019

2012-2018 dönemlerine ait Polonya-Slovakya ve AB ülkelerinin resmi formların indirilmesi kapsamındaki bireysel internet kullanım verilerinin gösterildiği bu grafikte; Polonya'nın 2012 yılında internet kullanımı oranı %15 iken Slovakya'nın internet kullanım oranı %25, AB ülkelerini internet kullanım oranı ise %27'dir. 2012 yılında Slovakya ile AB ülkelerinin ortalama internet kullanım verileri arasındaki fark %2 iken, Polonya-AB ülkelerinin ortalama internet kullanım rakamları arasındaki fark %12'dir. 2013 yılında Slovakya'nın internet kullanım oranında %5'lik bir düşüş yaşanmasının ardından, 2014 yılından itibaren %10'luk bir artış yaşanmıştır. 2014- 2018 arası dönemde ise internet kullanım oranı %7'lik bir artış ile birlikte %24'e ulaşmıştır. Polonya'nın internet kullanım oranında ise 2012-2018 yılları arasında %7'lik bir artış yaşanmıştır. AB ülkelerinin ortalama bireysel internet kullanım

oranında ise 2012-2018 arası dönemde %4'lük bir artış görülmektedir. 2018 yılında Slovakya ile AB ülkelerinin ortalama internet kullanım verileri arasındaki fark %7 iken, Polonya-AB ülkelerinin ortalama internet kullanım rakamları arasındaki fark %9'dur. Görüldüğü üzere Slovakya ile Polonya'nın resmi formların indirilmesi kapsamındaki bireysel internet kullanım verileri arasındaki fark, Polonya'nın ilerleme kaydetmesiyle birlikte azalmaya başlamıştır. Ancak her iki ülkeye ait veriler, AB ülke ortalamalarının altında kalmaktadır.

Grafik 2. İnternet Kullanımı: Kamu Otoriteleri ile Etkileşim Açısından Slovakya, Polonya ve AB Karşılaştırması

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tin00013&language=en>, Erişim Tarihi: 09.05.2019

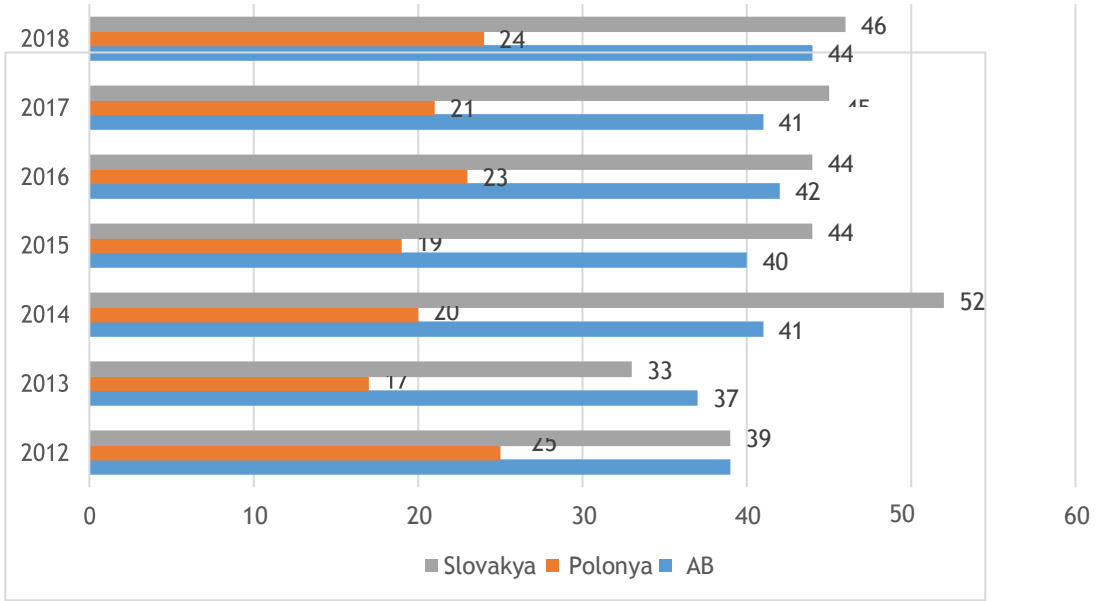
2012-2018 döneminde kamu kurumları ile iletişim kurulmasına ait verilerin gösterildiği bu grafikte 2012 yılında Slovakya'nın bu alandaki internet kullanım oranı %42, Polonya'nın %32 ve AB ülkelerinin ortalama internet kullanım oranı ise %44'tür. Slovakya ile AB ülkelerinin internet kullanım oranı arasındaki fark %2 iken, Polonya ile AB ülkelerinin internet kullanım oranı arasındaki fark ise %12'dir. Slovakya'nın internet kullanım oranında 2012 -2013 yılları arasında %9'luk bir düşüş yaşanmıştır. Ancak 2013 yılından itibaren bu oranlarda bir artış görülmektedir. 2014 yılında %57'e ulaşan bu oran AB ülkelerinin ortalama internet kullanım oranının üzerinde seyretmektedir. 2015-2017 yılları arasında ise %10'luk bir düşüş görülmektedir. 2018 yılında ise %3 'lük bir artış yaşanmıştır. Bu oran AB ülkelerinin ortalama

internet kullanım oranından %1 azdır. Polonya'nın bu alandaki internet kullanım oranında da 2012 -2013 yılları arasında %9'luk bir düşüş yaşanmıştır. 2012- 2018 yılları arasında ise bu oran %12 oranında yükselmiştir. 2018 yılında Slovakya ile AB ülkelerinin ortalama internet kullanım verileri arasındaki fark %1'e düşerken, Polonya-AB ülkelerinin ortalama internet kullanım rakamları arasındaki fark ise %18'e yükselmiştir.

Görüldüğü üzere; Polonya'nın kamu kurumlarıyla etkileşim kapsamındaki bireysel internet kullanımına ilişkin rakamlarda 2013 yılından itibaren konjonktürel bir şekilde ilerleme görülmektedir. Ancak her ne kadar ilerleme kaydedilmiş olsa da bu veriler AB ülkelerinin ortalamasının altında kalmaktadır. Slovakya'nın kamu kurumlarıyla etkileşim kapsamındaki bireysel internet kullanım verileri ise Polonya'ya ait verilere nazaran daha yüksektir. Ayrıca 2014 ve 2015 yıllarında bu oran AB ülkelerinin ortalamasının üzerinde yer almaktadır.

Grafik 3. İnternet Kullanımı: Kamu Makamlarının Web Sitelerinden Bilgi

Edinilmesi Açısından Slovakya, Polonya ve AB Karşılaştırması

Kaynak: https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plug_in=1&pcode=tin00013&language=en, Erişim Tarihi: 09.05.2019

Yukarıdaki grafikte 2012-2018 dönemine ait Polonya, Slovakya ve AB ülkelerindeki kamu

kurumlarının web sitelerinden bireylerin bilgi edinmesine yönelik internet kullanımının verileri gösterilmektedir. 2012 yılında Polonya'nın bu alandaki internet kullanım oranı %25, Slovakya'nın ise %39, AB ülkelerinin ortalama internet kullanım oranı ise %39'dur. Görüldüğü üzere Slovakya ile AB ülkelerinin ortalama internet kullanım oranı birbirine eşittir. 2013 yılında Slovakya'nın oranında %6'lık bir azalma görülmektedir. Ancak 2014 yılında bu oran %19'luk bir artışla %52 olmuştur. Bu oran AB ülkelerinin internet kullanım oranından %11 fazladır. Polonya'nın bu tarihteki internet kullanım oranı ise %20'dir. AB ülkelerinin internet kullanım oranından %21 daha azdır. 2015 yılında Slovakya'nın internet kullanım oranı %8 azalmıştır. Ancak yine de Slovakya'nın oranı AB ülkelerinin internet kullanım oranının üzerinde seyretmektedir. 2015-2018 arasında %2' lık bir artış vardır. Polonya'da ise 2013-2018 yılları arasında konjektürel bir şekilde seyralan %7 'lik bir artış görülmektedir. 2018 yılında Polonya'nın bu alandaki internet kullanım oranı %24, Slovakya'nın ise %46, AB ülkelerinin ortalama internet kullanım oranı ise %44'dür. 2018 yılında Slovakya ile AB ülkelerinin ortalama internet kullanım verileri arasındaki fark %2'iken, Polonya ve AB ülkelerinin ortalama internet kullanım rakamları arasındaki fark ise %20'dir. Görüldüğü üzere Polonya'nın kamu kurumlarının web sitelerinden bilgi edinilmesine yönelik elde edilen veriler AB ülkelerinin ortalaması altında kalırken, Slovakya'ya ait veriler ise 2014 yılından itibaren AB ülkelerinin ortalamasının üzerindedir.

Sonuç olarak; Eurostat tarafından 2012-2018 dönemini kapsayan resmi form indirme, kamu otoriteleri ile etkileşim, kamu makamlarının web sitelerinden bilgi edinme başlıkları altında açıklanan sonuçlar değerlendirildiğinde Slovakya'da bu oran (gerek Polonya'ya kıyasla gerekse AB' ülkelerinin ortalamasının üzerinde yer alması sebebiyle) daha yüksektir. Dolayısıyla e- yönetim ve e-demokrasinin bir unsuru olan katılımçılık açısından vatandaşların Slovakya'da daha aktif bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Ancak her ne kadar Polonya'ya ait oranlar Slovakya ve AB ülkelerinin ortalamaları altında kalsa da, Polonya e-devlet uygulamalarının kullanılması açısından konjektürel bir şekilde ilerleme kaydetmektedir.

2018 yılında yayınlanan BM E-Devlet Gelişmişlik Endeksi sıralamasında ise Polonya ve Slovakya'nın da içinde bulunduğu 193 ülkenin bu alanda yürütmüş olduğu çalışmalar değerlendirilmektedir. Telekomünikasyon altyapısı gibi teknik durumların baza alındığı bu endeks sıralamasına göre; Polonya 33. sırada, Slovakya ise 49. sırada yer almaktadır (United Nations, 2018: 225).

SONUÇ

1970'lerde yaşanan Petrol Krizlerinin ardından 1980'lerde ekonominin liberalleşmesi düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Daha sonraki süreçte ise SSCB'nin çöküşü ve demokrasinin popüler hale gelişi, küreselleşmenin ön plana çıkması, bilgi iletişim teknolojilerinde meydana gelen ilerleme kamu yönetiminde reform düşüncesini gözler önüne sermektedir. Bu eksende AB' de gerek kurum imajını güçlendirmek gerekse demokrasi ve insan hakları adına ülkeler için bir rehber olmak adına çeşitli politikalar yürütülmüştür. Bu politikalardan biriside Eski Demir Perde Ülkelerinin gerekli koşulları sağladığı takdirde Birliğe dahil edileceği yönünde bir karar almasıdır. Bu kararlar birlikte iki Eski Demir Perde ülkesi olan Polonya ve Slovakya'da ekonomi, siyasi ve toplumsal alanlarda uygulanan demokratikleşme, özelleştirme, liberalizasyon gibi politikalarla hızlı ve kökten bir reform süreci yaşanmıştır.

SSCB'nin dağılmasının ardından yönünü Batı'ya dönen Polonya ve Slovakya'da,

yürütülen reform alanlarından biri de bilgi toplumunun oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu çerçevede her iki ülkede de bilgi teknolojileri altyapısını genişletmek ve modernize etmek, geniş bantlı erişim imkanını sağlamak, personele bilgi okuryazarlığı kapsamında eğitimler düzenlemek amacıyla çeşitli mevzuatlar ve uygulamalar oluşturulmaktadır. Örneğin; 2006 yılında Slovakya’da teknoloji okur yazarlığını artırmak ve online hizmetlerin sunumunu kolaylaştırmak adına memurlara ücretsiz kurslar verilmiştir. Polonya’da ise bilgi okuryazarlığını yaygınlaştırmak, vatandaşların kolay ve ekonomik bir şekilde internete erişmesini sağlamak ve geniş bant altyapısını oluşturmak adına Polonya Bilgi Toplumunun Gelişim Stratejisi (2004-2006) belgesi yayınlanmıştır. Polonya’da e-yönetim uygulamalarını hayata geçirmek, geniş bant altyapısını oluşturmak ve geliştirmek gibi vazifelerden sorumlu birim Dijital İşler Bakanlığı iken, Slovakya’da ise bu görevi son düzenlemelerle birlikte Maliye Bakanlığı üstlenmektedir.

Her iki ülkede kamu hizmetlerinin tek bir elden sunumunu gerçekleştiren ulusal portallar yer almaktadır. Slovakya’da vatandaşlık, adalet, araç kaydı, sosyal güvenlik ve daha fazla alanda 800’den fazla hizmet sunan Merkezi Kamu İdaresi Portalı (slovensko.sk) varken, Polonya’da ise bu hizmetler Polonya Giriş Kapısı’nın (Wrota Polski) son sürümü olan e-PUAP2’de sunulmaktadır. Bu hizmetlerin online olarak sunum sürecinin hazırlanmasında ya da diğer bir ifadeyle devletin dijitalleşme aşamasında her iki ülkede de özel kuruluşlarıyla, sivil toplum örgütleri ve vatandaşlarla iş birliği içerisinde bulunulmuştur.

E-dönüşüm süreci bağlamında bazı hususlarda Slovakya’nın Polonya’ya nazaran daha fazla yol kat ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin; iki ülke Birliğe aynı dönemde katılsa da kamu hizmetlerinin sunumunu kolaylaştırmak ve zaman yönünden tasarruf sağlamak adına ıslak imzanın elektronik imzayla eş değer tutulduğu Elektronik İmza Kanunu Slovakya’da 2002 yılında yürürlüğe girerken, Polonya’da ise 2001 yılında hayata geçirilmesi planlanmasına rağmen çeşitli yetersizlikler sebebiyle 2006 yılında yürürlüğe girebilmiştir.

E-yönetişim ve e-demokrasinin bir unsuru olan katılımcılık açısından bu iki ülkede yürütülen e-devlet uygulamalarının başarıları değerlendirildiğinde ise Komisyon tarafından 2017’de yayınlanan Rapor referans alınabilir. Rapora göre; her ne kadar Polonya, işletmelerin e-hizmetlere yönelmesi açısından iyi bir puan alsa da vatandaşların internet kullanımı açısından elde edilen rakamlar doğrultusunda AB’deki en kötü performans gösteren ülkeler arasında yer almıştır. E-devlet hizmetlerini kullanan vatandaşların oranı %26,6’dır (European Commission, 2017: 35). Eurostat verileri (2012-2018) de bu durumu destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, O. (2009). *Katılımcı Demokrasi ve E-Devlet Uygulamalarının Türkiye’de Demokratik Yönetime Etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Baştan, S. ve Gökbunar, R. (2004).“Kamu Hizmetlerinin Sunumunda E-Devletle İlgili Yeni Gelişmeler: Tümlleşik E-Devlet Sistemlerine Doğru.”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1): 71–89.
- Delibaş, K. ve Akgül, A. E. (2010). Dünyada ve Türkiye’de E-devlet Uygulamaları: Türkiye’de E-demokrasi ve E-katılım Potansiyellerinin Harekete Geçirilmesi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 3, 1, 101-144.

- Demczuk, A. ve Pawłowska, A. (2006). Progress toward e- government in Poland: Issues and Dilemmas. *Information Polity: The International Journal of Government & Democracy in the Information Age*, 11 (3/4): 229-240.
- Demirel, D. (2010). Yönetişimde Yeni Bir Boyut: E-Yönetişim, *Türk İdare Dergisi*, 466, 65-94.
- Ekşi, A. (2019). E-yönetişim ve Katılım: E- Demokrasinin Faktörleri ve Belirleyicileri. Ed.B. Parlak ve C. Doğan, *E- Yönetişim Kavramsal\Kuramsal Çerçeve, Ülke İncelemeleri ve Türkiye'ye Yansımaları*. İstanbul: Beta Yayınları, 149-176.
- European Commission, (2015). “eGovernment in Slovakia” <https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2015-03/egovslovakia-january2015v170final.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.05.2019).
- European Commission, (2016). “eGovernment in Slovakia” https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/document/eGovernment%20in%20Slovakia%20%20February2016_v1_00, (Erişim Tarihi: 10.05.2019).
- European Commission, (2016a). “eGovernment in Poland”. https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/ckeditor_files/files/eGovernment_Poland_June_2016v401.pdf, (Erişim Tarihi: 12.05.2019).
- European Commission, (2017). “Commission Staff Working Document. Country Report Poland. Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Central Bank And The Eurogroup” <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-poland-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.10.2019).
- European Commission, (2017a). “e Government in Poland” https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inlinefiles/eGovernment_in_Poland_April_2017v400.pdf, (Erişim Tarihi: 10.05. 2019).
- European Commission, (2018). “e Government in Poland” https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment_in_Poland_2018.pdf, (Erişim Tarihi: 20. 12.2019).
- European Commission, (2019). “Digital Government Factsheet 2019 Slovakia” https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inlinefiles/Digital_Government_Factsheets_Slovakia_2019.pdf, (Erişim Tarihi: 20.12.2019).
- European Communities, (2008). “The Development of eServices in an Enlarged EU: eGovernment and eHealth in Slovakia” https://www.governance.sk/wp-content/uploads/2017/03/eGovernment_and_eHealth_in_Slovakia.pdf, (Erişim Tarihi: 10.05.2019).
- İşık, G.G. (2006). *1980'den Sonra Türkiye'de Yapılan Kamu Yönetimi Reformu Çalışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kırçova, İ. (2003). *E- Devlet Uygulamaları ve Ekonomiye Etkileri*. İstanbul: Acar Matbacılık.
- Loveckâ, S. (2006). Introduction to Building E-Government In Slovakia (Issue Of Services to Citizens). *Folia Geographica 10*, 321-334.
- Maraş, G. (2011). Kamu Yönetimlerinde E-Devlet ve E-Demokrasi İlişkisi, *Erciyes*

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37, 121-144.

OECD, (2015). “Reforming The Slovak Public Sector Economics Department Working PapersNo.1212”[http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP\(2015\)30&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP(2015)30&docLanguage=En), (Erişim Tarihi: 10.05.2019).

Özer, M.A. (2017). Yönetişimden Dijital Yönetişime: Paradigma Değişiminin Teknolojik Boyutu. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6, 16,457-479.

Popiolek, M. (2013). E-government in Poland – SelectedIssues. *The Journal of Education,Culture and Society*, 2, 397-403.

Sansarcı, İ. (2013). *Elektronik Devlet ve E-Demokrasi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Uçkan, Ö. (2003). *E-Devlet, E- Demokrasi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

United Nations, (2018), “E-Government Survey 2018 Gearing E-Government To Support Transformation Towards Sustainable And Resilient Societies”,https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018Survey/EGovernment%20Survey%202018_FINAL%20for%20web.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2019).

Urbanczyk, M.A. ve Sorychta, W.B. (2012). “Projects Of The Implementation Of E-Administration In Poland.” *Information Systems in Management*, 1(3), 211-222.

Yıldırım H., Kaplan, V., Çakmak, T. ve Üstün, C. (2003). *Her Şeyi e-leştirdik*. Ankara: Macar Yayıncılık.

Yıldız, M. ve Leblebici, D. N. (2018). “Kurumsal Örgüt Kuramı E-Devlet Uygulamalarını Anlamak ve Açıklamak için Yararlı Olabilir mi?”, *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 27(1): 7–22.

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/e-donusum-projesi/>,(Erişim Tarihi: 10.05.2019).

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tin00013&language=en>, (Erişim Tarihi: 09.05. 2019)

DAESH TERRORIST ORGANIZATION

Abdullah MANAZ*

Geliş/Received: 11.12.2019

Kabul/Accepted: 23.04.2020

Abstract

The purpose of the article is to reveal that the Daesh Terrorist Organization, which is thought to stem only from political, social and economic reasons and Islamic thought in Islamic societies, is an externally supported project. Although Daesh Terrorist Organization is based on the historical background and thoughts of Muslim societies, but it is a studio project designed by international and regional powers who want to establish political and military domination in strategic areas.

Its name, philosophy, clothes, targets and areas of settlement are carefully selected. This organization that was based on the idea of Islamic Caliphate targeted mainly Sunni and Shiites. All the actions of the organization carried out to have served the interests of the Western and Eastern alliances. The Assad administration has gained legitimacy and power. The Shiite alliance under the leadership of Russia had the possibility to spread to the region. The support of US and Arab countries for Sunni groups did not last long. The Near Middle East has become a Sunni-Shiite conflict area. The US created a domination area with the PKK Terrorist Organization. All the radicals who believed the philosophy of Daesh from Western countries, and Caucasian origins that posed a threat to Russia were gathered in the region. While some are killed and eliminated, a significant part of them fought Sunni or Shiite groups in accordance with the strategic interests of various countries.

The most important struggle against Daesh was carried by Turkey. The Daesh Terrorist Organization, which has not been approved by Muslim societies and regarded as non-Islamic, has lost its effect worldwide since 2019.

Keywords: Daesh, ISIS, ISIL, Syria, The Middle East

DAİŞ TERÖR ÖRGÜTÜ

Öz

Makalenin amacı, sadece İslam toplumlarındaki siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerden ve İslam düşüncesinden kaynaklandığı düşünülen Daış Terör Örgütü'nün dış destekli bir proje olduğunu ortaya koymaktır. Daış Terör Örgütü, temel felsefesini Müslüman toplumların tarihsel geçmiş ve düşüncelerinden almakla birlikte, stratejik bölgelerde siyasi ve askeri hakimiyet kurmak isteyen uluslararası ve bölgesel güçler tarafından kurgulanmış bir stüdyo projesidir.

---

* Dr., Strategic Expert, Retired from TRT – Izmir, Turkey, manaz.net, <https://orcid.org/0000-0002-0001-1979>
abdullah@manaz.net

Adı, felsefesi, kıyafetleri, hedefleri ve yerleşim alanları özenle seçilmiştir. İslam Halifeliği fikrine dayanan bu örgüt, öncelikle Sünni ve Şii'leri hedef almıştır. Örgütün eylemleri Batı ve Doğu ittifaklarının çıkarlarına hizmet etmek için gerçekleştirilmiştir. Esad yönetimi meşruiyet ve güç kazanmış; Rusya'nın öncülüğündeki Şii ittifakı bölgeye yayılma imkanına kavuşmuştur. ABD ve Arap ülkelerinin Sünni gruplara verdiği destek uzun sürmemiş; Yakın OrtaDoğu, Sünni-Şii çatışma alanı haline gelmiştir. ABD, PKK Terör Örgütü ile birlikte bir egemenlik bölgesi yaratmıştır. Batılı ülkelerden Daış felsefesine inanan tüm radikaller ve Rusya'ya tehdit oluşturan Kafkas kökenler bölgede toplanmış; Bazıları öldürülüp yok edilmekle birlikte, önemli bir kısmı çeşitli ülkelerin stratejik çıkarlarına uygun olarak Sünni veya Şii grupları ile savaştırılmıştır.

Daış'e karşı en önemli mücadele Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir. Daış Terör Örgütü, İslam toplumu tarafından onaylanmamış ve reddedilmiş, buna bağlı olarak da 2019 yılından sonra etkisini büyük ölçüde yitirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Daış, Deaş, İşid, Suriye, Ortadoğu

1. Introduction

The issue of political governance is one of the most important divisions and conflicts among Muslims since the early years of Islam. The fights between the Sunni and Shiite societies ruled by the political leadership expressed by the concepts of Caliphate and Imamate have never ended. These divisions between Muslim sects have always been provoked, secretly supported by foreign civilizations and countries, and thus sovereignty over the Islamic world has been sought. Many Muslim groups have emerged in history, collaborating with members of foreign religions and cultures, and fighting against their own religion. These groups, which base their beliefs and ideologies on Islamic foundations and reasons, have done more harm to Islamic societies than foreigners. In this regard, important examples such as Kharijites, Hasan Sabbah and Vahabis emerged, as well as small and large interest groups formed around the Sheikh and Mahdi. The DAIS Terrorist Organization is the latest example from these groups.

1.1. Historical process

The Islamic World, located in the Greater Middle East, extending from Central Asia to Morocco, is strategically located in the center of the three major continents, covering the most important land and sea trade routes. With the discovery of oil after 1850, the importance of this geography increased more and became the most important target of the imperialist countries. Following these years, the Islamic world became a field of war and conflict of major countries such as England, Germany, France and Russia. In this process, While Germany, one of the two biggest countries of Europe, was planning to reach its goal through an alliance with the Ottoman Empire; Britain has actually was occupying the region in cooperation with some Arab Sheikhs and Mahdis against the Ottoman Empire. Following Turkey's liberation, the occupied Muslim countries in the First World War period, had gained their independence one after the other.

After the Second World War, the United States became one of the leading actors of world politics as the leader of the Western world and of NATO against the Warsaw pact. The occupation of Palestine and the establishment of a Jewish state with the support of Western countries was the beginning of a great conflict between Muslims and Jews. This new war between Muslims and Jews, who once lived in peace in neighboring neighborhoods, allowed Christian countries to expand their scope of activity. The struggle between religions and civilizations brought about political, economic and cultural wars, and complex relations, strategies and alliances emerged.

1.2. Existence Strategy with A Threat

What is most interesting in this process is that the US and the West, which stand with Israel against Muslims, have allied with Muslim societies against Russia. This relationship is the result of a successful strategy rather than an alliance. Brought together with the threat of communism, Muslim

countries had obstacle in front of Russia, which aims to access Middle East energy resources and expand to the south. We accept this project known as Green Belt as Existence Strategy with A Threat. The United States has used the danger of Communism as a justification for its existence, settlement and sovereignty in Eurasia politically and militarily.

Upon the Iranian Islamic Revolution of 1979 and the disintegration of the Soviet Union in 1989, the US found a new Threat and a new Reason to be in strategic areas: Islamic Terror. After the Russian invasion, the US, which was allied with the major Mujahideen groups such as Hizb el-Islami and Cemaat el-Islami in Afghanistan, established the Taliban movement in the 1990s after the end of the Russian invasion. When it failed to agree on the oil pipelines going south through Afghanistan - Pakistan, it announced the Taliban as the biggest threat.

Al-Qaeda, the biggest reason for the US invasion of Afghanistan and Iraq, was established during this period. The founder and leader of the organization is Osama bin Laden, the logistical officer of the Afghan Mujahideen on behalf of the CIA, and his actions and death are full of doubts. Young muslim people have been sympathized to many of Al-Qaeda's actions in Muslim countries and have led to the strengthening of radical tendencies. Al-Qaeda's actions, which have become the symbol of Muslim radicalism, have been the reason for the invasions of Afghanistan and Iraq, widening Israel's new area of settlement and activity and paving the way for the US to settle politically and militarily in Central Asia and the Middle East. Upon the blockage of the Arab Spring project in Syria and the completion of al-Qaeda's function, the US announced and declared a new threat to fight for decades: This threat is Daesh Terrorist Organization.

2. The Origin of Daesh Terrorist Organization

As it is known, the US occupied Iraq in 2003. 4500 American soldiers and more than 100 thousand Iraqis were killed in this war. During this occupation, the former soldiers of Saddam and Baath in Central Iraq and Islamist groups linked with the Al-Qaeda, had shown a great resistance against the United States with the support of the Russian Secret Service (SVR).

The Al-Qaeda militants captured by the US Army, were gathered in the Abu Ghraib and Bucca prisons. Abu Bakr al-Baghdadi, whose real name is Ibrahim Awwad Ibrahim Ali al-Badri al-Samarrai, appeared in this period. In February 2004, Baghdadi was thrown in Abu Ghraib prison, where the Al-Qaeda militants were captured in Fallujah. Baghdadi, who spent about 8 months here, was taken to Bucca camp in October 2004.

Baghdadi, who had a doctorate from the Islamic University of Baghdad in 1996 and was alleged to have worked with Secret Service (Muhabarat) in the period of Saddam, was an important person in this camp where there were 24.000 people in 24 different sections. The Pentagon gave Baghdadi a special opportunity. Prisoners could not move from one section to another, but Baghdadi could go to any department. He performed Friday prayers and made religious speeches. Most of the militants in these camps were Al-Qaeda militants who had pledged Zarkavi. (Parks, May 30, 2015)

Baghdadi, who agreed with the Pentagon, was unconditionally released from the Bucca camp in December 2004. There was always contradictory information about that Abu Bakr al Baghdadi went to where and did what from this date until 2009.

2.1. The Establishment of Daesh Terrorist Organization

The most important claim regarding the establishment of the organization was published on July 16, 2014 in the Bahrain-based Gulf Daily News. According to this news; US National Security Agency Agent Edward Snowden said that Daesh was founded by the Israel, UK, the US Secret Services and trained by them. According to Snowden, this secret operation which called "The Hornet's Nest" planned for gathering and liquidating that all Islamist radicals in the world in a location. Abu Bakr al Baghdadi was trained by Mossad in military, theological and speaking, (Tsang, August 19, 2014)

Iraq's Al-Qaeda's Jordanian leader Zarkavi was assassinated in the Bakuba region of Diyala on Wednesday, June 7, 2006 as a result of the US airstrike with intelligence support of the Iraqi Maliki government. Zalmay Halilzad, the chief consultant of the US in Afghanistan and the Middle East, was one of the important figures of the operation, and also Zarkavi had fought against the Russians in Afghanistan for some time. (The New York Times, June 8, 2006)

Following the death of Zarqawi (at the age of 55), the leadership path of Baghdadi was opened. In October 2006, Baghdadi was appointed as the General Command by 11 members of the Iraqi Al-Qaeda ruled by Hamid al-Zavi. The new formation declared that the Khalilah State has been

establishment under the name of "Dawla Al Islamiyya fil Iraq". In 2010, Hamid al-Zavi was killed and Ibrahim Ali al-Badri, ho using the nickname "Abu Bakr Al Baghdadi", has full authority over the Organization.

Maliki, who served as PM between 2006 and 2014, told a local TV station on Sunday that the administration of former US President Barack Obama had played a key role in the creation of Daesh by allowing the terrorist group to overrun Iraqi territories. According to the former premier, in 2013, the US provided Iraq with intelligence and aerial imagery pinpointing Daesh militants who had lined up behind Iraqi borders in Syria in large groups, waiting to cross into Iraq after what they thought was going to be the imminent fall of Syrian President Bashar al-Assad. Maliki said back then Baghdad had no fighter jets capable of bombing the terrorist positions and the Iraqi combat helicopters did not have the range to orchestrate an attack. So naturally, Baghdad turned to Washington for help and asked the Obama administration to provide the Iraqi air force with "one or two" fighter jets under the 2008 security agreement between the two sides. Washington, however, turned down the requests and advised the Iraqi government to ask Jordan for help but that was a no-go as there was no military cooperation agreement between Baghdad and Amman at the time. The former Iraqi PM said "America's support for Daesh did not end there as Washington proceeded to stop all supplies of helicopter parts and other military equipment to Iraq and halted a contract to sell Iraq F-16 attack aircraft even though Baghdad had paid for them in advance." Maliki said he couldn't still fathom why the Obama administration made those decisions, letting the terrorists get away by refusing to attack their positions. The former prime minister addressed the ongoing debate in Iraq over the legality of America's military presence in the country, saying that Washington never asked for permission to return to Iraq after its full troop withdrawal in 2011. (Press TV, February 25, 2019)

2.2. The Changing in US Middle East Policy

In 2009, a significant change was observed in the United States' Great Middle East policy. In this Period, Turkey's Prime Minister Recep Tayyip Erdogan began to openly oppose the Middle East plans of the United States and had become a charismatic leader among Sunni Muslims in the region. At the Davos summit in 2009, Tayyip Erdogan saying "One Minute" rebuked Şimon Peres and ropes broke between Erdogan and Obama's administration. A major hidden war launched between the US and Turkey. The US, on the one hand mobilized to clean anti-American officers in the Turkish Army with its Fifth Column organization Feto sect and even to kill Erdogan, on the other hand it decided to cooperate with the government of Assad in Syria.

The Pentagon had established close relations with the Syrian Military Intelligence within the framework of the Daesh Project, which was accelerated since 2009. The US, Britain and Israel had begun to worry about the strengthening of the Sunni Islamist Opposition in Syria and changed their strategy in the direction of the continuation the Assad Administration. Therefore, as from 2009, within Russia's knowledge, Pentagon and the Syrian Military Intelligence have made significant contributions to Daesh Project. General Hussein Ali Kemal, the Syrian Intelligence Officer, personally managed all kinds of organizations to strengthen the Daesh in his headquarters in Zabadani. (It was announced that the general died of cancer in 2012. The killing of the commanders like Gazi Kenan who run the major operations when his work is over, was the tradition of Muhabarat). According to sources, between 2009 and 2012, a very important part of the foreign radical Islamists who joined Daesh (Daesh) used the Damascus Airport and the Lebanon Damascus highway. During this period, participants to organization via Turkey and Iraq were quite a few. Baghdadi has had a special affinity for the Iraqi Baathists and therefore received significant support from the Syrian Ba'athists. During this period, some Al-Qaeda militants in Syrian prisons were released by the regime to join Daesh (Daesh). (Chulov, December 11, 2014)

In this preparation process, Jordan was selected as the Main Headquarters for Daesh Terrorist Organization. King Abdullah II opposed these efforts, but he could not oppose US and British oppression. Prince Hassan Military Air Area near the town of Safawi in the Jordanian province of

Zarqa and the Military Intelligence Zone in its vicinity were designated as the Headquarters and Training Camp for Daesh. The top Daesh commanders were taken to King Abdullah II Special Operations Camp in the north of Amman.

Nearly 80% of foreign militants in Daesh were militants coming from the North Caucasus and Middle Volga regions. Alexander Bortnikov, Head of the Russian Federal Security Service, stated that the real target of Daesh trained by the Pentagon in Jordan, was the Central Asian Turkic Republics. (Sputnik, October 28, 2015).

It has been the great service of the MI6 and Jordanian Intelligence leaders and experts Caucasus origin in this subject. Many members of the Shuheda Yermuk Group, which is the branch of the Deraa region of Daesh, confessed that their leader Abu Ali al-Beridi received money and logistical support from Jordan through Sheikh Abu Ubeyde al-Kahtani. (YouTube, July 4, 2015).

Let us make it clear here that two important corridors have been used for the radicals that feed Daesh, to reach the region. One of these is Europe - Africa - Jordan Corridor and the other was Asia - Chechnya - Armenia - Iran - Iraq Corridor directed by the special members of the Chechen leader Kadyrov. In this process, the number of organizations participating in the Daesh militants through Turkey, is quite limited compared to others. According to the information obtained after the July 15 Coup Attempt; some commanders who is Feto member, in Turkey, Iraq and Syria borders they formed free crossings for Daesh. However, international media organizations in the US and UK have always brought to the fore the Turkey corridor rather than the above two important corridors. The main objective of this psychological war launched after 2009 were Turkey and Recep Tayyip Erdogan.

ISIS MILITANTS ROUTES 2009 / 2010 – Dr Abdullah Manaz

Source: Manaz (2020)

2.3. The Beginning of the Syrian Civil War

In February 2012, the US and Britain closed the Damascus embassies and the Syrian civil war officially began. The Friends of Syria Group was established with the initiative of Turkey and Syria Opposition recovered. As from 2012, the power of the Iraqi Shia government and Iran in Iraq and the region has increased unpredictably. Iran has started to send military aid and logistic to the Syrian Assad Administration and the Lebanese Hezbollah. In Iraq, the Sunni and Shia tensions escalated. In the Sunni and Shiite cities, ceremonies and religious venues, the bomb vehicles began to explode.

In March 2013, Daesh militants settled fully into the city of Raqqa, Syria's most strategic location where the largest dam. Here will be the main headquarters of the organization in the future and when the time came, it was the Last Castle which will be abandoned to the US and its Allies.

On July 21, 2013, nearly a thousand Al-Qaeda militants fled freely from the Iraqi prisons. This situation was a sign that the pro-Iranian Iraqi government was involved in Daesh crime. These Al-Qaeda militants obeyed Abu Bakr al-Baghdadi, whom they knew from the Bucca camp, and joined Daesh.

On June 7, 2014 (at the very time on the anniversary of Zarfawi's death) only 1,500 Daesh militants headed by Abu Bakr al-Baghdadi entered Mosul. About 50,000 Iraqi soldiers left the most modern US weapons and run from the city. Thus, the Terrorist Organization, which was opened its way, was equipped with technological new weapons.

In February 2015, El-Zamili, President of the Iraqi Parliament's National Security and Defense Committee, explained that the Iraqi Special Forces have dropped two British aircraft which were carrying weapons to Daesh and they are waiting for an explanation from London. El Zamili. He argued that the coalition planes often left arms, especially to Daesh-dominated areas. (Mamoun, February 10, 2015).

Source: Dabig (July/August 2014), (Daesh Magazine), Issue:5, s. 22.

ManazNet

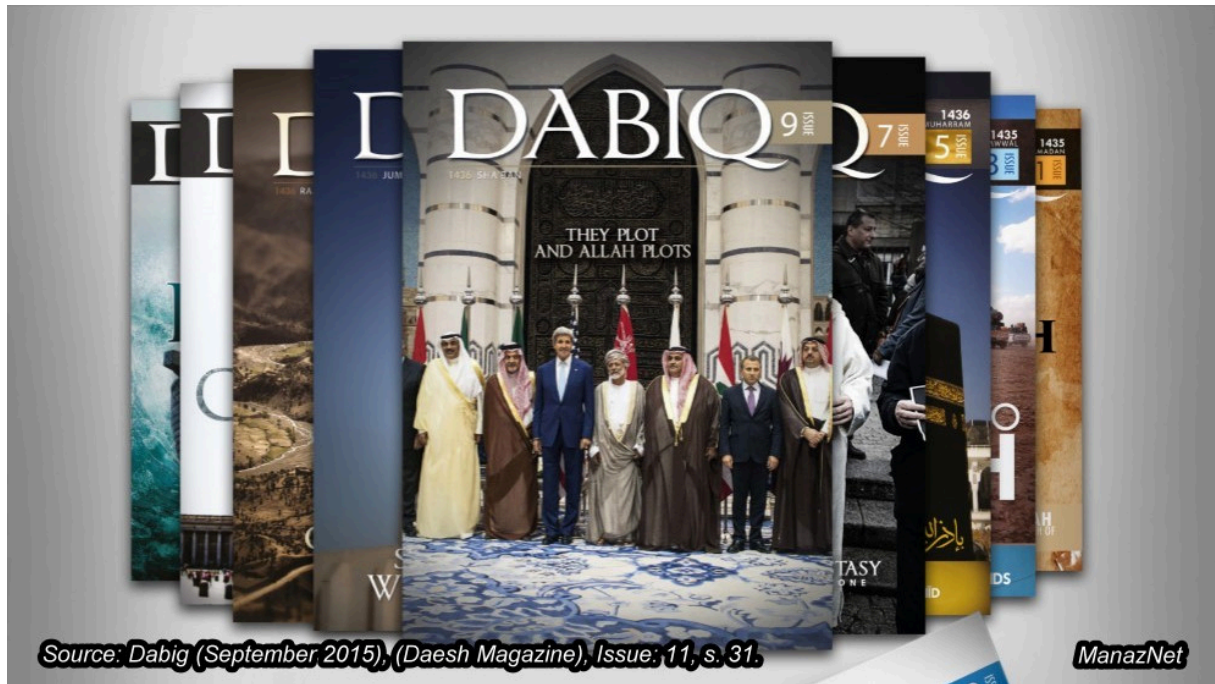
Another interesting event was that more than 120 British members of the SAS Special Forces were deciphered in the south of Syria when they were training with Daesh Terrorist's clothes. When it was discovered that the Coalition planes would opened fire to this group, the UK Government had

halted it and had closed the case, arguing that it was an educational activity. (Giannangeli & Taylor, August 1, 2015)

3. Daesh is A Studio Project

Daesh Terrorist Organization is a complete laboratory work with its clothes, flag, media services, Guantanamo colored prisoner jerseys, marches, training, actions and strategy. These are not featuring that an Islamist group can draw from its own culture and traditions.

3.1. The Purpose of Daesh Project

The Obama Administration has developed new strategies to serve US interests while planning to withdraw from the region. The most important of these was the Daesh Terrorist Organization, a joint project of Israel, US, UK, Jordan and Saudi Arabia Intelligence Services.

One of the first aims of the Daesh Project was to prevent that the modern weapons left by the US to the Iraqi Army, fall into the Shia Government hand. While the US was trying to break the Sunni resistance in Iraq, it had to indirectly strengthen the Iraqi Shia government. Of course, the Shiite Iraqi government was also in the sphere of influence of Iran and Russia. Naturally, with the withdrawal of the United States from Iraq, the entire region would be included in the activity area of Iran and Russia.

The most important main objectives of the Daesh Project can be summarized as follows:

- Elimination of Sunni Opposition: Sunni groups were the only force to stop Iranian Shiite expansionism. However, some of the Sunnis present in the region were the Muslim Brotherhood and another part was in line of the Al-Qaeda. Both were dangerous for Israel's security strategies. Therefore, apart from the existing Sunni groups, there was a need a brand-new Radical Islamist organization and threat in accordance with the interests of the United States and its Allies.
- The justification for military installation and intervention: The US and its Allies only could protect the military presence in the region with the New Threat. In this way, their interventions could gain international legitimacy and control the formation of the borders of the New Middle East.

- **Sunni Shiite Conflict:** The sectarian conflict between Muslims would be fueled and the Sunni groups would prevent the regional expansion of pro-Iranian Shiite groups. In this way, it would be replaced American troops with Friendly-Enemy Local Forces.
- **Strengthening the Assad Administration:** In order to neutralize the anti-Israeli Sunni opposition, the Assad administration would be made permanent and re-legitimized before the world public.
- **Deactivation of Russian Radicals:** The Daesh Project was an opportunity for Russia. With an international Jihad Movement, the radical Islamist groups, especially in the Caucasus, would be taken out of the country and neutralized in the war environment.
- **The Implementation of Kurdistan Plan:** Kurdistan project, which will create a wall between Turkey and the Islamic world in the Middle East and Turkey was started de facto. The Daesh organization would attacked the Kurds and pro-Western minorities in Iraq and Syria, and then handed over these regions to US and Kurdish sovereignty after a controlled conflict. As a matter of fact, after Daesh emerged in the region, Iraqi Kurds expanded their territory by 50% and the PKK terrorist organization expanded by 800%.
- **Great Israel and Mesopotamia:** Major water resources between the Mesopotamian lands and the region's two major dams between the Euphrates and Tigris, which are of strategic importance for the United States and (Great) Israel (Dream), would be controlled.
- **Mediterranean Energy Corridor:** Following the discovery of oil in 1850, one of the most important plans of the West was the transportation of Middle Eastern oil to the Mediterranean. The Daesh project would formed a basis for the formation of the Iraq-Mediterranean Corridor in the middle east that has the most important natural gas and oil production.
- **Global Threat and Strategy:** The existence and actions of the Al-Qaeda organization have been an important reason for the US to settle in Asia and the Middle East. Again, the Daesh Terrorist Organization, which was built based on Al-Qaeda, was a justification for US strategic interests. Daesh has emerged not only in Iraq and Syria, but also in many strategic areas such as Afghanistan, Libya, Nigeria, Yemen, Somalia, Sinai, Nigeria, and Caucasus, and has caused the US to intervene in these areas. In order to undermine the world trade of China, which the US saw as the biggest threat, the organization of El Shabab emerged in Somalia. The majority of the vessels that were attacked by the al-Shabab Organization that is following Daesh's philosophy and line were carrying Chinese goods. Now, the US could settle where Daesh almost went.

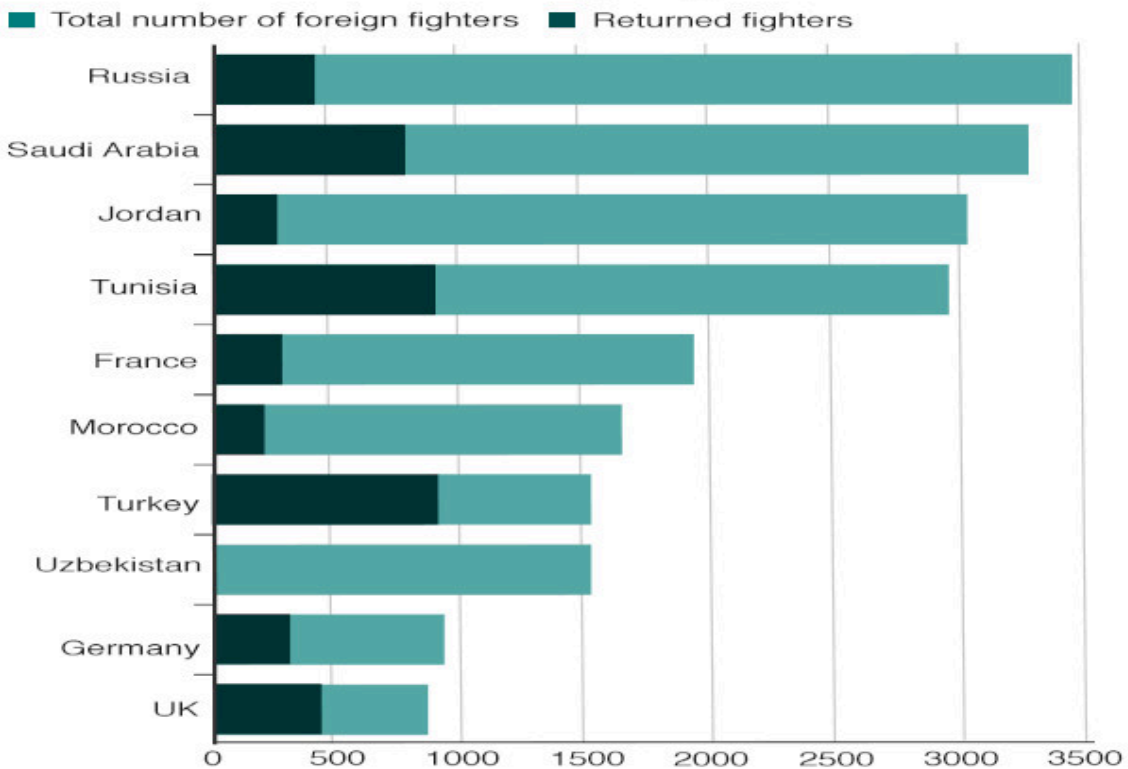
3.2. Daesh's Salafist Philosophy and Muslim Enmity

The Daesh Terrorist Organization, which was built based on Islamic culture as an Islamist organization, defined all Muslims as enemies.

According to a study conducted in December 2018, 60% of the actions of Daesh Terrorist Organization in Yemen were against Al-Qaeda and 40% against the Shiite Houthis. Abu Muhammad al-Adnani, who was the spokesman of the organization, had promised that they will continue to fight with them until all the Islamic communities and organizations on the earth have come to an end. (Asyanın Sesi, December 3, 2018)

According to the organization, all the other Muslims are faithless. This conception of the Daesh Terrorist Organization was very similar to the radical Saudi Salafist belief. Therefore, Saudi Arabia was the country that sent the most militants to the Daesh terrorist organization following Russia. One of the fundamental characteristics of the Salafist belief is that he strongly objects to the Shiite Islamic faith and accuses him with blasphemousness. As a matter of fact, the first enemy of Saudi Arabia in the region is Iranian Shia administration. The Saudis are deeply hostile not only to Iran but to all the Middle East Shiites and it has been taking up arms against them. Also, there have been many articles in Daesh' media on the Iran hostility of Daesh Terrorist Organization. The most important enemy of the Daesh Terrorist Organization after the Shiites is the Muslim Brotherhood.

Nationalities of IS foreign fighters

*Most numbers are approximate and are dated between Mar 2016 and Aug 2017. In the case of Uzbekistan there is no data for returned fighters.

Source: The Soufan Group (Oct 2017)

BBC

3.3. The Name of The terrorist organization

Although the organization defines itself as the Islamic State, it has primarily has attacked Muslim groups and has been denominated different due to its anti-Islamic actions.

In Western countries, the Daesh definition was used for the so-called "Islamic State in Iraq and Syria" which was also read as "Islamic State in Iraq and Sham". When the Levant was used instead of Syria or Damascus (Sham), the Islamic State in Iraq and Levant was briefly called ISIL. The Levant is a French term and used to refer to the Eastern Mediterranean coasts, such as Syria and Lebanon. (Encyclopedia Britannica, 2018)

Western imperialist countries preferred the name "Sham" to express Great Syria. In the Turks, Damascus was sometimes used to describe the entire the all Syria in terms of the Province, sometimes only to define the capital. (Irshaid, December 2, 2015)

First, French Foreign Minister Laurent Fabius used the term "Daesh" for the Terrorist Organization in a speech on 15 December 2014. Fabius's statements on this subject were exactly as follows: "I do not recommend using the term Islamic State because it blurs the lines between Islam, Muslims and Islamists. The Arabs call it 'Daesh' and I will be calling them the 'Daesh cutthroats'." (Buchanan, September 18, 2014)

Subsequently, the President of Turkey Recep Tayyip Erdogan, in his speech in the French Institute of International Relations in Paris, mentioned the Terror Organization as "Daesh". Erdogan said: "Turkey is not in a error, such as giving support to a terrorist organization like never Daesh. The extremist groups is trying to show Islam as a "terrorist" organization. First of all, Islam is derived from a word which means peace. A religion that means peace cannot tolerate terrorism. Be careful; I am not using ISIL, I am using Daesh as they are a terrorist group." (EnSonHaber, October 31,

2014).

The expressions of Daesh (Daeş) or Deash (Deaş) (Ş=SH) used in Turkey, is wrong for us. The expression of Daesh (Daeş) is a English abbreviation of Arabic name of the “Dawlatu’l Islamiyya es-Sham.” The phrase Daeş stems from the Turkish pronunciation of the English word (Daesh). As for Deaş (Deash), There is no meaning or equivalent of the letter of A. The organization is called by the people of the Region exactly (by extending the letter A) as DA’ISH. It is seen that the Arabs who are exposed to the oppression and persecution of the organization, used Daish expression in a different sense. This abbreviation is derived from the verb of Arabic Dağase (Dal, Ayn, Sin) and means “Crushing, Killing or Spear to One”. When the name is used in the Subject Form (Fail in Arabic), also means the oppressor, the killing, the one who throws a spear.

In some protests in the region, it is seen that the letter in the end is written as Shin. The equivalent of this expression in English is Da'ish. The right name, which corresponds to the Terrorist Organization, must be Daish as it is used in the meaning of the cruel and the brigand by the people of the region. Thus, the organization strongly opposed the word DAISH and announced that it would cut the tongue of people who say it. It is common that Arabs use bad nicknames for people who are not liked by using different expression of a word. As a matter of fact, when I was in Syria during the period of Hafiz al-Assad, members of the Muslim Brotherhood were using Assad word for Esed in the meaning of "The dog that attacking to hunt."

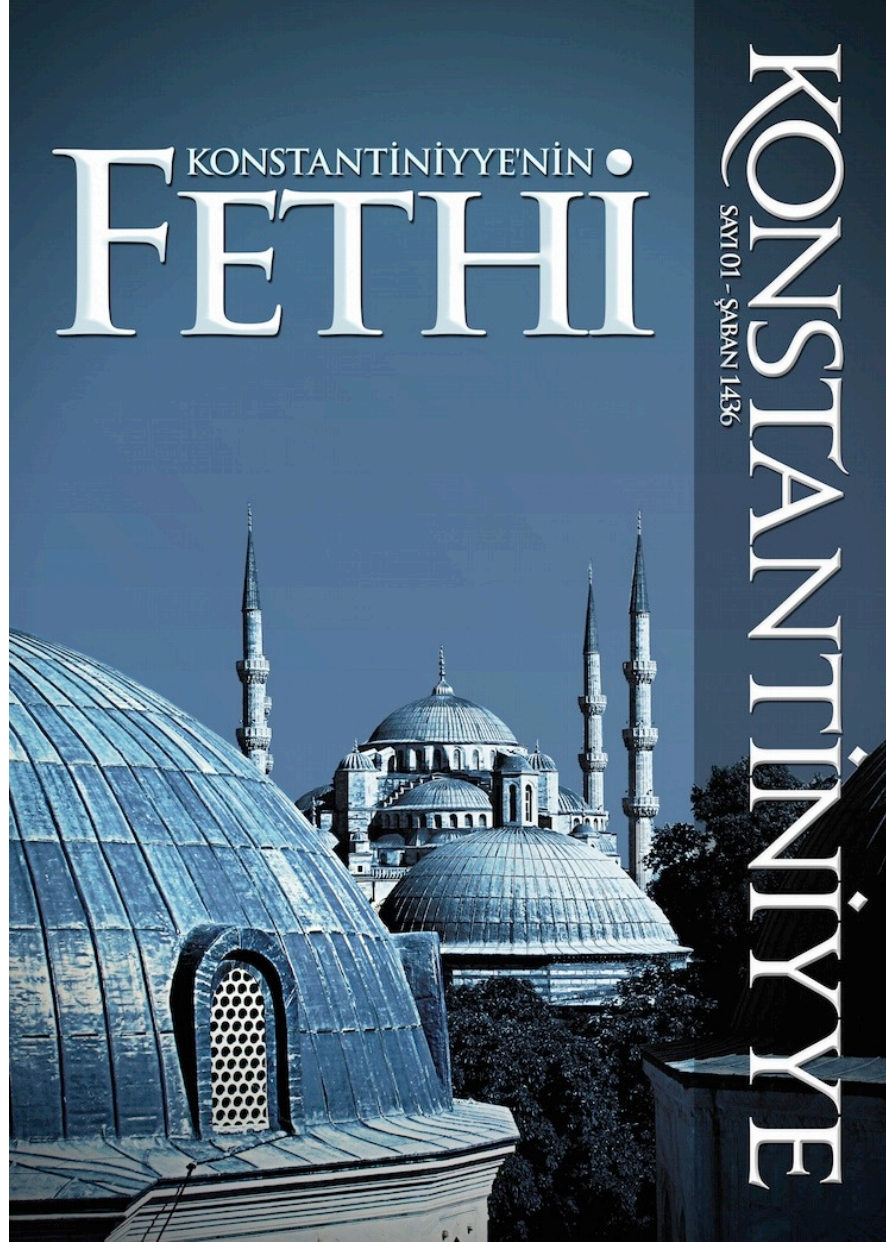
4. The International Supports of Daesh Terrorist Organization

In fact, most of the militants who joined the Daesh Terrorist Organization came from different countries such as Russia, Saudi Arabia, Jordan, Tunisia, France and Morocco, although Turkey had a thousand-kilometer boundary with the region. Here below You can see the results of a study prepared by BBC about the Countries of Foreign Fighters in Daesh. (BBC, October 24, 2017)

4.1. The Showing of Turkey as a Daesh Supporter

US and many Western countries accused that Turkey supports Daesh Terrorist Organization. Even there was some of them lay about Turkey founded this terrorist organization. Eventually, the strongest fight against the terror organization was carried out only by Turkey. Turkey both neutralized thousands of Daesh militants domestic of the country and in the north of Syria, which has become the main target of this terrorist organization.

Daesh Terrorist Organization had a special hostility against Turkey which held the Caliphate of Islam hundreds of years. Organization has issued a special magazine for this purpose under the name Constantinople and Turkey and published several articles related to the topic Caliphate in its publications.

In the next chapter, we will explain the events that have been deciphered about that the United States protected the militants of Daesh Terrorist Organization at various times. At this juncture It would be useful to mention here an example about the militants of Daesh who has origin Turkey. Two of the spouses of Turkish-origin militants were caught during secretly passing at the Turkish border in the December 2017. The statements of the two women caught were as follows:

“Three years ago, I went to Syria with my husband, his brother and my sister. At the last time, we were in the settlement in Jazeera, Syria (near Raqqa). When Daesh defeated my husband decided to

send us to Turkey and brought us to buffer zone in between Daesh and YPG. We stayed here for five days. There were American troops and the YPG guard in here. We were brought to Raqqa under the control of the YPG. We stayed for 5 days in a house owned by YPG in Raqqa. There were about 30 people from Daesh. American soldiers raid home. They confiscated our goldens and our money. They asked if there were people of Turkish origin, we didn't say it because we were afraid. After the search was over, American soldiers thrust us into a closed TIR and took us from Raqqa to Manbij.” (OdaTV, December 14, 2017).

We leave the commentary on this behavior of US troops to readers. In fact, most of the militants who joined the Daesh Terrorist Organization came from different countries such as Russia, Saudi Arabia, Jordan, Tunisia, France and Morocco, although Turkey had a thousand-kilometer boundary with the region. Here below You can see the results of a study prepared by BBC about the Countries of Foreign Fighters in Daesh. (BBC, October 24, 2017)

4.2. The Protection of Daesh Terrorist Organization by the US

One of the most important confessions about the role of the US in the development of Daesh Terrorist Organization was made by General Michael Flynn, former Chief of Defense Intelligence of Obama, who spoke to Al Jazeera on August 4, 2015. Flynn said that the United States intentionally and deliberately turned a blind eye to development of Daesh. He was Trump's Top Chief of Military and Security Advisor of the US President on January 20th. (AlJazeera, July 29, 2015).

In the same way, former NATO commander General Wesley Clark told CNN that "the Islamic State (Daesh) was created by our friends and allies to destroy Hezbollah." He had pointed out in a very clear way Israel. (YouTube, February 22, 2015)

Clark and a group of Senate members strongly opposed aggressive foreign policy launched by the US after 2001, reshaping the Great Middle East, the Libyan and Syrian wars, and the conduct of US foreign policy through Radical Islamic ideology. (YouTube, December 24, 2015)

In various periods, the United States protected the Daesh Terrorist Organization from attacks and kidnapped the terrorist organization militants from the cities under siege.

May 2016: The first incident on the transfer of the United States Terrorist Organization took place in Manbij, North Syria. The US slid 2,000 Daesh militants from the region to Cerablus. In June 2016, the US and the PKK Terrorist Organization launched an operation to Manbij and easily conquered the city. For a long time that the spokesman of the pro-US groups in the region and sought refuge in Turkey in November 2017 Talal Silo these transfers in his confession told in a detailed manner. (Daily Sabah, November 15, 2017).

September 2016: The Free Syrian Army, which was supported by the Turkish Armed Forces, launched an Operation called the Euphrates Shield on September 3, 2016. The aim of the operation was to clean up the terrorist organization from the Turkey's border between Azez and Jarabulus. However, in the successful march operation, when the most important city in the region, Al Bab was besieged, the Pentagon postponed the operation of Raqqa and directed the Daesh groups in Raqqa to Al Bab. Although it took some time, on 23 February 2017, El Bab, the third important city of the organization, was completely cleared from Daesh militants by the Turkish Armed Forces-backed Opponents and Turkmens.

June 2017: The Assad Army, backed by Russia, faced US military intervention when it turned to Raqqa after Aleppo. The United States inflicted heavy losses the Assad Army with its heavy air attacks. (The Guardian, Jun 18, 2017). Russia, in turn, made an intense and strategic airstrike on Raqqa on 10 June 2017. It was said that in these attacks against Daesh, Baghdadi was killed. (McKernan, July 11, 2017).

August 2017: Let us not forget that the Daesh Terrorist Organization is a project established for the USA's permanence in the region and change of space. As a matter of fact, in August 2017, after the Russian & Syrian forces started operations against Deyrizor, a US Air Force plane were transferred 20 Daesh commanders in Deyrizor to another area. (Sputnik, September 7, 2017)

October 2017: When Raqqa was reported to be rescued, it was found out that over 4,000 Daesh militants, including women, children and senior commanders of the organization, were taken out of the city with buses under the protection of the US and its Ally PYD & PKK Terrorists. (Sommerville & Dalati, November 13, 2017).

November 2017: The militants of Daesh Terrorist Organization were separated from Raqqa with their weapons under US protection. Upon the news of the BBC, the US announced that they were not a party to the agreement between PYD & PKK and Daesh, but that they understood the agreement as a local solution. (TRTWorld, November 14, 2017).

In the same month, The Assad Army in Russia's air support and on the Iraqi side the Iraqi Armed Forces and the Hashd Al-Shabi forces have carried out an intense military operation to clear the Daesh Terrorist Organization in the region. During these operations, the US made many moves to protect the Daesh Terrorist Organization. Russian Defense Ministry Spokesman Konashenkov said about this subject: "An American F-22 fighter jet actively prevented the Russian pair of Su-25 attack aircraft from carrying out a combat mission to destroy the Daesh stronghold in the suburbs of the city of Mayadeen in the airspace over the western bank of the Euphrates River on November 23. The F-22 aircraft fired off heat flares and released brake shields with permanent maneuvering, imitating an air battle." (Sputnik, December 9, 2017)

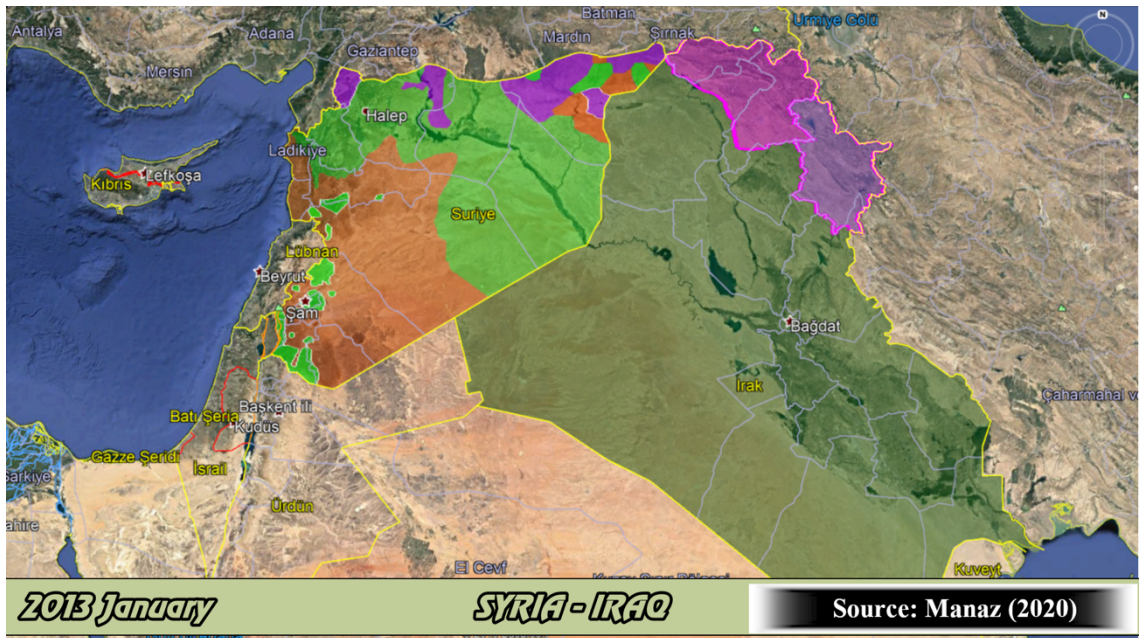
December 2017: The Russian Ministry of Defense noted that Daesh militants had leaved Abu Kamal city in the same way under the US protection. (Muraselon, December 14, 2017).

The most striking explanation for the relationship between the United States and the Daesh Terrorist Organization was made by Russia's Leader Putin. Putin said in his traditional speech at the end of the year: "We tell our American partners the knowledge of militants crossing points from Iraq. But there is no reaction. The reason is that they think that they can use them to fight against Assad. This is perhaps the simplest of the roads, but also the most dangerous." (Sputnik, December 14, 2017)

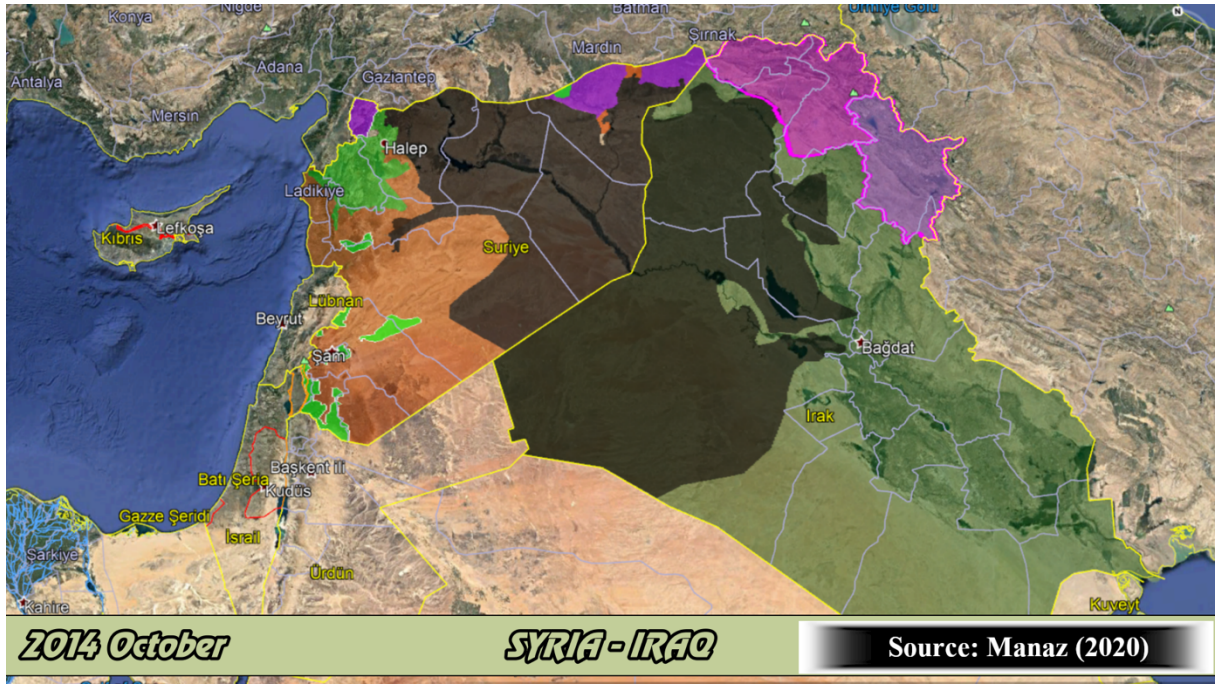
4.3. The Area Changing between Daesh and PKK Terrorist Organizations

During the Syrian civil war, it was seen that the Daesh Terrorist Organization delivered the lands it captured over time to the partnership of the US & PYD-PKK Terrorist Organization.

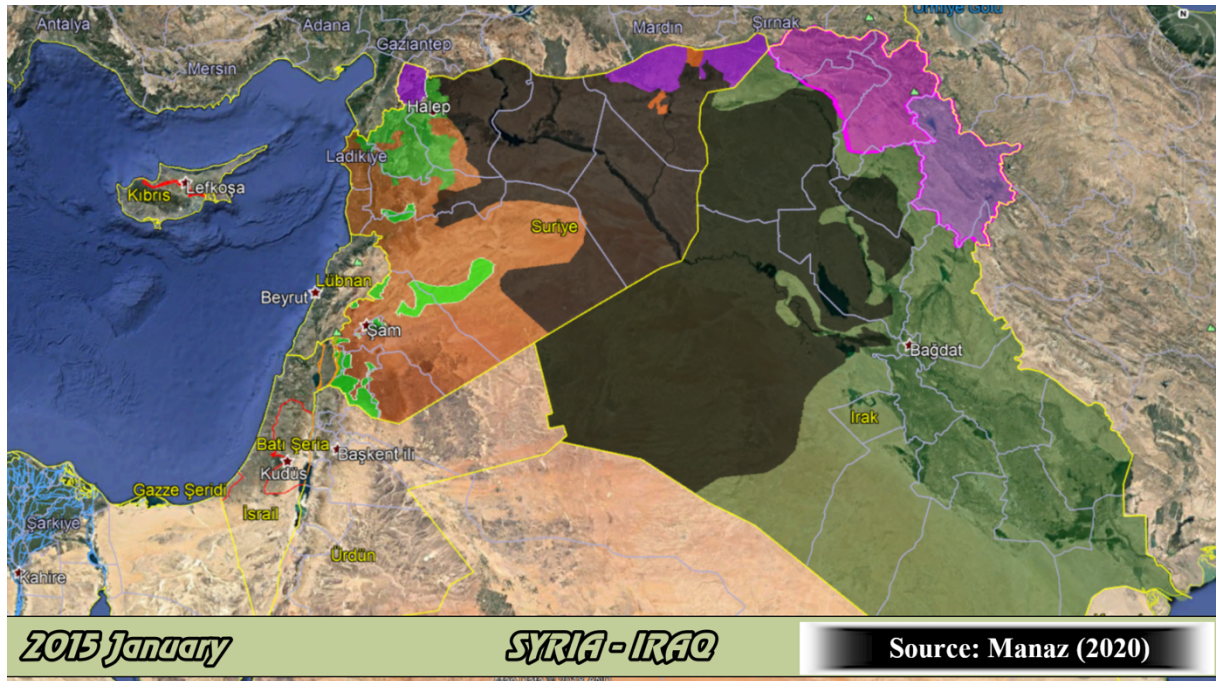
As a continuation of the Arab Spring project, which started in December 2010, some demonstrations were held for political and economic reasons in Daraa, Syria in March 2011. Because of the intervention of the Assad administration, demonstrations have spread to the whole country. Sunnis, who have been under the pressure of the Nusayri Assad administration for a long time, suddenly dominated almost two-thirds of the country. Turkmen Mountain, Idlib region, Azaz, Manbij, AynulArab, the two regions of the Euphrates and the Arabs, the regions with border to the Golan hills, to the south-west, Daraa, Damascus's Turkish neighborhoods such as Jobar, Karatas, Meydan and Humus region were under the control of Sunni opponents.

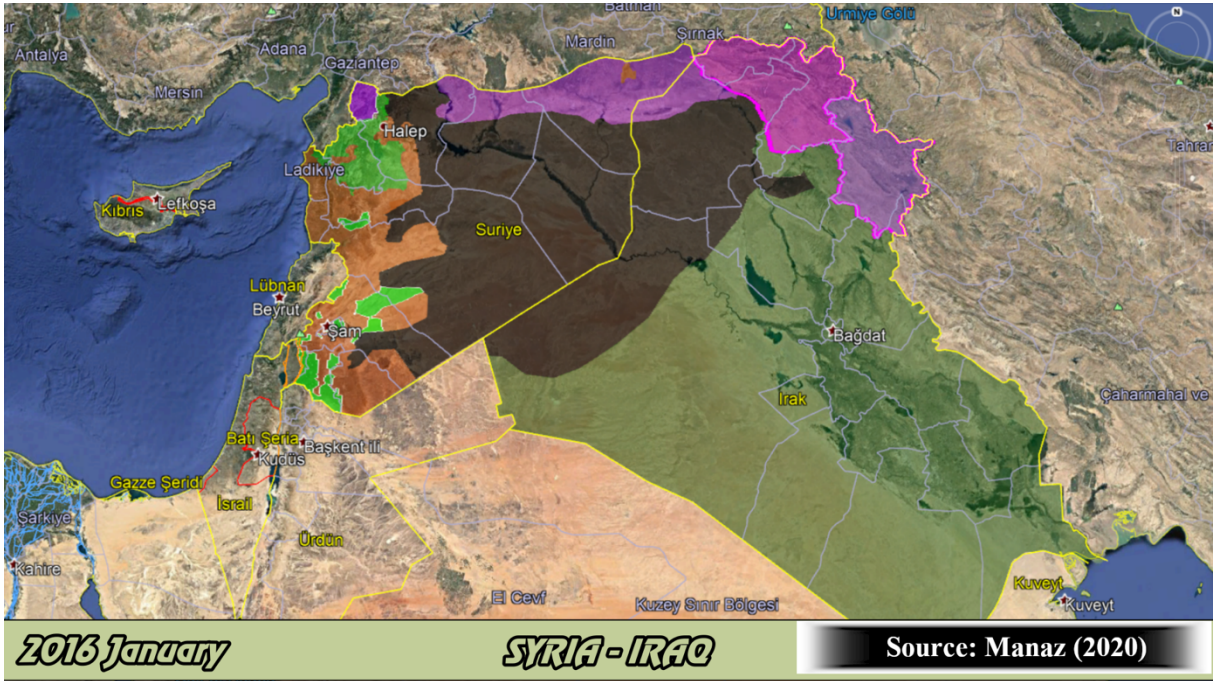

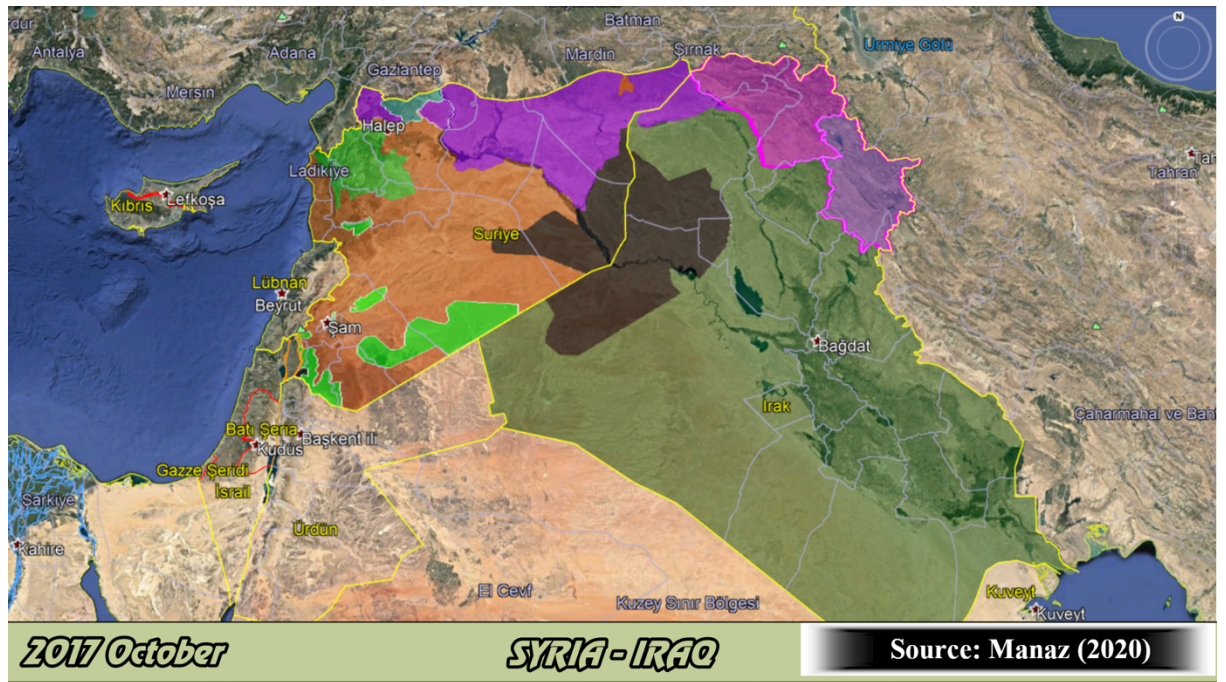

In 2014, the Daesh Terrorist Organization emerged, settled in Raqqa, and suddenly occupied Syrian territories along to the River of Euphrates starting from Mosul.

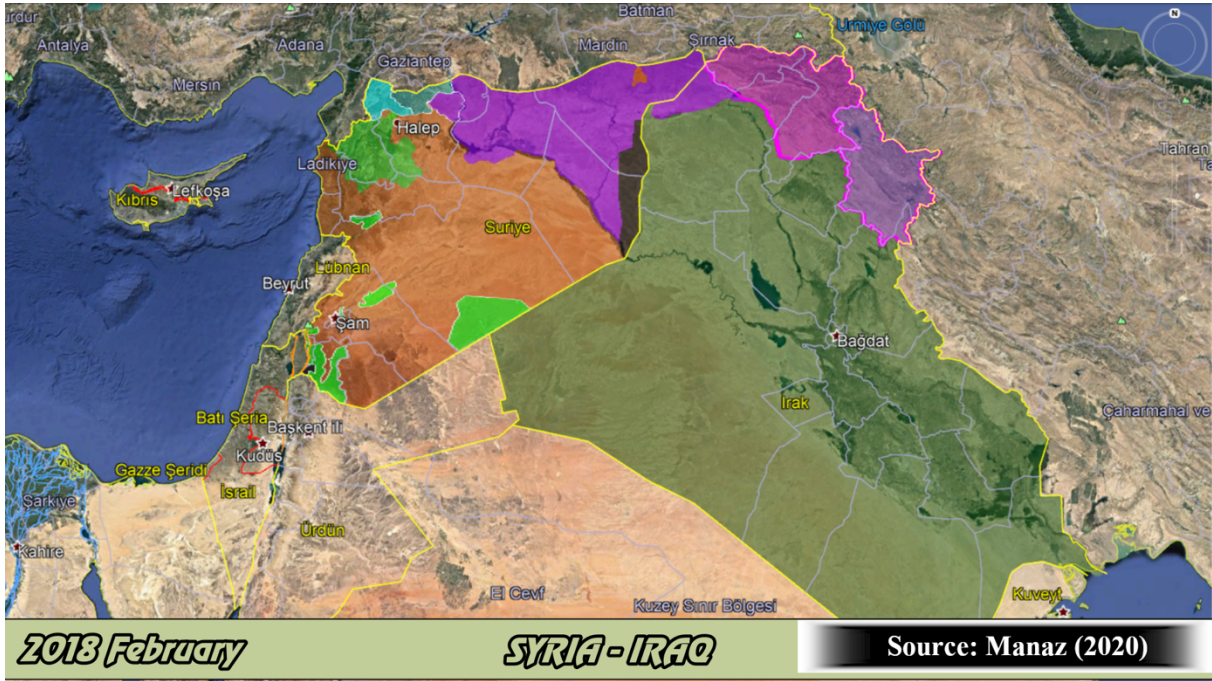

Towards 2016, the Daesh Terrorist Organization lost many important areas in Iraq starting from Fallujah and Ramadi. The organization held Talafar and Sinjar region in the north of Iraq and increased its effectiveness in Syria. It made progress in Hama and Homs in Central Syria and Deraa in the south.

2017 was a period when the Organization lost power in Iraq and Syria. The Iraqi central government inflicted a heavy blow to the Daesh Terrorist Organization, especially with the support of pro-Iranian groups. The organization, which lost the Sinjar and Talafar regions in the north,

withdrew to the deserts of the Syrian border. Turkey entered Azaz and Jarablus in the west side of the Euphrates with Euphrates Shield Operation in cooperation of the Sunni Opposition. In this process, the organization transferred the east of the Euphrates River, the most strategic region of Syria, the Tishrin hydroelectric power plant, the Raqqa dam and the historic Mesopotamian territory to the US-PKK partnership. The organization has been a subcontractor for the US and has successfully implemented its Area Delivery Strategy.

2018 was a period in which Daesh Terrorist Organization was completely lost in Syria and Iraq. The Assad army with the support of Russia captured the western shores of the Euphrates. After this period, the United States and Russia almost left the struggle against Daesh. They allowed the organization to settle in a small area between Hajin and Abu Kamal in the south of the Euphrates. The clashes continued from time to time for show only, to give the impression that the US-led Coalition continued its struggle against Daesh's terror. The coalition killed civilians, women and children living in the area more than Daesh militants in the air operations they carried out.

In this regard, it was said in the letter sent by the Syrian Ministry of Foreign Affairs to the United Nations (UN) General Secretariat and the UN Security Council Presidency: "From the very first moment of its establishment, the actions of this coalition help the creation of favorable conditions for the terrorist organization to remain in Syria and to expand again." (Sputnik 2019, January 5)

Although the Syrian Ministry of Foreign Affairs has accused the Coalition, they also freed the Daesh militants in August 2018, just as they were in the early establishment years of Daesh. A group of militants linked to Daesh, named Khalid bin Walid Army, was captured by the Syrian Air Force Intelligence. There were around 30 militants included Yusul al-Nablusi who was commander of the Yermuk region and Mahir Kahnus who was one of the Deraa commanders. The regime collectively released them in Deraa to fight the opposition. (Asyanın Sesi, February 9, 2019)

5. Conclusion

At the last, almost all of the terrorists who turned the Baghos farms in south-eastern Syria into the Headquarters, moved by the US to the north-east of Syria and to the Iraqi borders without being killed .

When Trump announced his decision to withdraw from Syria, According to Syrian Human Rights Watch; From December 2018, 5392 Daesh militants and 52680 militant families moved from the region. Most of them are Iraqi citizens and the rest are Western countries, Russia, Somalia and Philippine nationals. (The Syrian Observatory for Human Rights, 2019, March 1)

What has happened to the militants of Daesh Terrorist Organization moved from Baghoz by the US & PKK Alliance is still unknown. Although Trump wanted these militants to be taken back by the countries of which they were citizens, there was no significant country demand. After a while, this issue became completely forgotten. After this period of silence, it is understood that since April 2019, Daesh Terror Organization has established a new activity area in Palmira Desert Region and around Tanif Base of the US. From this month on, Daesh began actions against Syrian Assad forces. Also it carried out some attacks in Iraqi towns. Baghdadi, The leader of the organization, tried to cross the Iraqi side, but failed to do so due to strict security measures and returned to the Palmira desert was recorded. Since the second half of 2019, the Daesh Terrorist Organization has been trying to exist in the Sinai region, southern Iraq and some African countries.

Daesh Terrorist Organization has started to lose power since 2019. By 2020, the Organization lost its influence throughout the Islamic world. We can summarize the reasons that led to this result as follows:

- Almost all of the various Radical Islamist organizations that emerged in the last century have an ideological political movement in their past. For example, the Tekfir va al-Hijra (Muslimun) Organization, which emerged in Egypt in the 1970s, grew up within the doctrine of the Muslim Brotherhood. Munazzamatu'l Jihad that its leader was Zawahiri, adopted the views of Ibn Taymiyah. The basis of today's Al-Qaeda is this Salafist thought. One of the most important organizations of this period was Jamaat al-Fanniyah al-Askariyah also came out of the Muslim Brotherhood school. In Jordan, Hizbu't Tahrir is a follower of Sheikh Takiyüddin İbrahim Yusuf en-Nebhani. The Lebanese Hezbollah is a follower of Imam Khomeini's views. Hamas is considered an extension of the Muslim Brotherhood to Palestine. These examples are too many to count. (Manaz, 2008, p.212-433) There is no political thought movement which was founded in history, for Daesh Terrorist Organization. Therefore, the organization appeared suddenly and collapsed again in a short time.

- The only organization that can be compared with Daesh Terrorist Organization in the last century is Al Qaeda. Al-Qaeda was founded by CIA and Saudi Arabia as the logistics support organization (Mekteb al-Hidamat al-Mujahidin) for Hizb al-Islamiye and Jemaat al-Islamiye organizations that was founded to end the Russian occupation in Afghanistan. It was continued by Osama bin Laden after the Afghanistan invasion was terminated. Taliban which was organized by the US Secret Service (CIA) and Pakistan Secret Service (ISI), was based on an Ethnic base, a Pashtun community base, rather than a religious one. Therefore, the Salafist-based al-Qaeda and the ethnic-based Taliban survived. Daesh Terrorist Organization did not have a political and social base. (Manaz, 2008, p. 327-350)

- Many organizations in the Islamic world still have fans because they have historical foundations. In contrast, a significant part of the radicals that joined the Daesh Terrorist Organization left the organization later. As can be seen in the article, most of the Turks with the least participation in the Organization left the organization soon after. The figures published by the BBC are important in this regard.

- Almost all of the Radical organizations in the Islamic world had have well-known leaders. Daesh Terrorist Organization leader Bagdadi did not have a background and charisma comparable to other organization leaders. There are still unknown, doubts and controversies about the operation

in which Baghdad was killed in 2019.

• Most importantly, the thought of the Daesh Terrorist Organization has never found a social base. Daesh Terrorist Organization, which accepts all Muslim groups as enemies, has not been approved by the Islamic communities. Daesh is an organization where the radicals gathered from the world meet implicitly. Organization militants, who did not even know who they were fighting with, were ruled from a single center and disappeared in a short time with their leader.

The examples and evidence given in the article are clear enough to reveal that Daış Terrorist Organization is a Studio project.

Bibliography

AlJazeera (July 29, 2015). Who is to blame for the rise of ISIL? Last modified 2019: <http://www.aljazeera.com/programmes/headtohead/2015/07/blame-isil-150728080342288.html>

Encyclopedia Britannica Online, by The Editors of Encyclopaedia Britannica. Islamic State in Iraq and the Levant. Last modified Sep 6, 2019: <https://www.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant>

Asyanın Sesi (February 9, 2019). Rejim İstihbaratı, IŞİD Komutanlarını ve Üyelerini Serbest Bıraktı. Last modified 2019: <https://asyaninsesi.com/rejim-istihbarati-isis-komutanlarini-ve-uyelerini-serbest-birakti/>

Asyanın Sesi (December 3, 2018). IŞİD, Saldırıların Yüzde 60'ını El Kaide'ye 40'ını İse Şii Husilere Yöneliyor. Last modified 2019: <https://asyaninsesi.com/isis-saldirilarinin-yuzde-60ini-el-kaideye-40ini-ise-sii-husilere-yoneltiyor/>

BBC (October 24, 2017). IS foreign fighters: 5,600 have returned home – report. Last modified 2019: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41734069>

Buchanan, Rose Troup (September 18, 2014). 'Daesh': French government adds to confusion as foreign minister uses Arabic acronym for Daesh. Last modified 2019: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/Daesh-french-government-adds-to-confusion-as-foreign-minister-uses-arabic-acronym-for-Daesh-9740445.html>

Chulov, Martin (December 11, 2014). Daesh: the inside story, The Guardian. Last modified 2019: <https://www.theguardian.com/world/2014/dec/11/-sp-Daesh-the-inside-story>

Daily Sabah (November 15, 2017). US-backed SDF spox Talal Sillo defects from PKK-aligned group, crosses into Turkey. Last modified 2019: <https://www.dailysabah.com/politics/2017/11/15/us-backed-sdf-spox-talal-sillo-defects-from-pkk-aligned-group-crosses-into-turkey>

EnSonHaber, (October 31, 2014). Erdoğan: IŞİD'e neden DEAŞ diyorum. Last modified 2019: <http://www.ensonhaber.com/erdogan-isis-neden-Daesh-diyorum-2014-10-31.html>

- Giannangeli, Marco and Taylor, Josh (August 1, 2015). SAS dress as Daesh fighters in undercover war on jihadis. Last modified 2019: <https://www.express.co.uk/news/uk/595439/SAS-Daesh-fighter-Jihadis>
- Irshaid, Faisal (December 2, 2015). Daesh, Isil, IS or Daesh? One group, many names. BBC Monitoring. Last modified 2019: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277>
- McKernan, Bethan (July 11, 2017). Abu Bakr al-Baghdadi: Daesh leader killed, says Syrian Observatory for Human Rights. Independent. Last modified 2019: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/abu-bakr-al-baghdadi-dead-Daesh-leader-killed-latest-news-updates-a7835271.html>
- Mamoun, Abdelhak (February 10, 2015). Parliamentary Commission on Security and Defense reveals documents on coalition aircrafts aiding Daesh. Iraqi News. Last modified 2019: <https://www.iraqinews.com/iraq-war/parliamentary-commission-security-defense-reveals-documents-coalition-aircrafts-aiding-Daesh/>
- Manaz, Abdullah (2008). Siyasal İslamcılık 1: Dünyada Siyasal İslamcılık. İstanbul: IQ Yayınevi.
- Manaz, Abdullah (2020). The Middle East War Maps. Google Books. Retrieved from: https://play.google.com/store/books/details/Dr_Abdullah_Manaz_The_Middle_East_War_Maps_SYRIA?id=rFbVDwAAQBAJ
- Muraselon (December 14, 2017). (New photos) | US forces refused to carry out airstrikes against Daesh near al-Bukamal -MOD. Last modified 2019: <https://muraselon.com/en/2017/11/new-photos-us-forces-refused-carry-airstrikes-Daesh-near-al-bukamal-mod/>
- OdaTV (December 14, 2017). ABD askerleri “Türk var mı” diye sordu. Last modified 2019: <http://odatv.com/turk-var-mi--1412171200.html>
- Parks, Brad (May 30, 2015). How a US prison camp helped create Daesh? New York Post, Last modified 2019: <https://nypost.com/2015/05/30/how-the-us-created-the-camp-where-Daesh-was-born/>
- Press TV (February 25, 2019). Maliki reveals how Obama knowingly helped Daesh so US forces could return to Iraq. Last modified 2019: <https://www.presstv.com/Detail/2019/02/25/589476/Iraq-US-maliki-Daesh-secrets-Obama-Trump>
- Sputnik, (October 28, 2015). ISIL Rose as Puppet 'Terrorist Battering Ram' of World Powers - FSB. Last modified 2019: <https://sputniknews.com/middleeast/201510281029212264-isil-world-powers-arab-spring/>

- Sputnik (September 7, 2017). 'ABD, 20'den fazla IŞİD komutanını Deyr ez Zor'dan tahliye etti' Last modified 2019: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201709071030042620-abd-deyr-ez-zor-tahliye-isid-komutani/>
- Sputnik (December 9, 2017). 'ABD'nin havadaki kışkırtmaları, IŞİD'in yok edilmesini engellemek için'. Last modified 2019: <https://tr.sputniknews.com/rusya/201712091031334503-rus-ve-amerikan-ucaklarinin-yakinlasmalari-abdnin-isidin-yok-edilmesini-engelleme-cabalarından-kaynaklanıyor/>
- Sputnik (December 14, 2017). 'Putin, açıkça ABD-IŞİD işbirliğine işaret etti'. Last modified 2019: <https://tr.sputniknews.com/columnists/201712141031408266-vladimir-putin-abd-isid-daes-teror-isbirligi-suriye-ortadogu-astana-soci-recep-tayyip-erdogan-sam-anakara-iran-temas-gorus-analiz/>
- Sommerville, Quentin and Dalati, Riam (November 13, 2017). Raqqa's dirty secret. BBC. Last modified 2019: https://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-sh/raqqa_dirty_secret
- The Guardian (Jun 18, 2017). US plane shoots down Syrian aircraft that attacked US-backed fighters. Last modified 2019: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jun/18/us-plane-shoots-down-syrian-aircraft>
- The New York Times (June 8, 2006), U.S. Strike Hits Insurgent at Safehouse. Last modified 2019: <https://www.nytimes.com/2006/06/08/world/middleeast/08cnd-iraq.html>
- Tsang, Derek (August 19, 2014). Bloggers: Edward Snowden leaked NSA documents show U.S., Israel created Islamic State. Last modified 2019: <http://www.politifact.com/punditfact/statements/2014/aug/19/blog-posting/edward-snowden-leaked-nsa-documents-show-us-israel/>
- TRTWorld (November 14, 2017). Why did the YPG let Daesh militants leave Raqqa with their weapons? Last modified 2019: <https://www.trtworld.com/americas/why-did-the-ypg-let-Daesh-militants-leave-raqqa-with-their-weapons--12276>
- YouTube, (July 4, 2015). منشادة أسرى لواء شهداء اليرموك لأهاليهم وعناصر اللواء / Şuheda Yarmuk Tugayı Mahkumu. Last modified 2019: https://www.youtube.com/watch?time_continue=1&v=J_Ft3L0oH5I
- YouTube, (February 22, 2015). General Wesley Clark explains Daesh was created by U.S. Allies to destroy Hezbollah. Last modified 2019: <https://www.youtube.com/watch?v=LFwGvk3k6WM>
- YouTube, (December 24, 2015). Wesley Clark tells Fox News: "We use radical islamists for foreign policy objectives." Last modified 2019: <https://www.youtube.com/watch?v=WWBAY-ApG7M>

ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN DEMOKRATİK KONTROLÜ: KONTROLÜN DEVLET DIŞINA TAŞINMASI*

İbrahim Can KARADUMAN**

Geliş/Received: 25.02.2020

Kabul/Accepted: 23.04.2020

Öz

Çalışmada, ordunun demokratik kontrolünü inceleyen çalışmalardan farklı olarak, güvenliğin özelleştirilmesi sonucu ortaya çıkan güvenlik sektörü bileşenlerinden, özel güvenlik şirketlerinin sundukları hizmetlerin demokratik kontrolünün sağlanmasına yönelik mekanizmalarının genel hatlarıyla betimlenmesi amaçlanmıştır. Modern devlet ile güvenlik arasındaki yaşanan değişim ve dönüşüme paralel şekilde, kamusal güvenlik örgütleri üzerinde gerçekleştirilen ve sivil otorite ile hesap verebilirlik ilişkilerine dayanan demokratik kontrolün niteliğinin de değiştiği anlaşılmıştır. Bu bakımdan çalışmada, demokratik kontrol öznesinin devlet dışındaki tarafları da içerecek şekilde genişlemesinin yanında, kontrol konusunun da ordunun yanında özel güvenlik şirketlerini de içerecek şekilde çeşitlendiği görülmüştür. Kontrolün özelleşmesi olarak nitelenebilecek bu durum, demokratik kontrolü incelerken, devlet yanında devlet aygıtı dışında yer alan tarafların ve kamusal güvenlik örgütlenmeleri yanında kamusal olmayan güvenlik sağlayıcılarının da ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle kavram, kamu-özel ortaklığını içermektedir. Ancak genelde ordu üzerinden gelişen demokratik kontrol kavramının, devlet aygıtı dışında yer alan ve piyasa kurallarına tabi olan özel güvenlik şirketlerine doğrudan uygulanamayacağı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel Güvenlik Hizmetleri, Sivil Kontrol, Demokratik Kontrol, Hesap Verebilirlik, Şeffaflık.

DEMOCRATIC CONTROL OF PRIVATE SECURITY SERVICES: MOVING THE CONTROL OUTSIDE OF THE STATE

Abstract

In this study, unlike the studies which examine the democratic control of military, has been aimed to describe roughly the democratic control mechanisms on services those are served by private security companies, which has come to existence in security sector as a result of privatization of security. It has been comprehended that qualification of democratic control, which is performed on public security bodies and based on accountability relations with civil authority, has changed in parallel with undergoing transformations and alterations of security and modern state ties. In this regard, it has been observed in the thesis that alongside of the subject of democratic control has expanded in a way to contain non-state parties, the object of control has got varied in a way to contain private security companies as well. This circumstance, which may be qualified as privatization of the control, presents that addressing the state with non-state parties and public security organisations with non-public security providers is a necessity in analysing democratic control. From this point of view, the notion comprises public-private partnership. However, it has come out that the concept of democratic control, which mostly progress on military issues, can not be applied directly to the private security companies those are out of state apparatus and are amenable to the market provisions.

Key Words: Private Security Services, Civilian Control, Democratic Control, Accountability, Transparency.

---

* Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BARBAK'ın danışmanlığında Arş. Gör. İbrahim Can KARADUMAN tarafından hazırlanan "Özel Güvenlik Hizmetlerinin Demokratik Kontrolü" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi - Siyasal Bilgiler Fakültesi - Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (Muş Alparslan Üniversitesi adına görevlendirme), icankaraduman@gmail.com, ORCID İD NUMBER: 0000-0001-7302-5063

GİRİŞ

Çalışma kapsamında incelenen demokratik kontrolün kavramsal yapısını ortaya koymak amacıyla, ilk olarak demokratik kontrol kavramını yakından ilgilendiren, sivil kontrol kavramı incelenmektedir. Bu kapsamda öncelikle, sivil kontrol kavramına ilişkin kuramsallaştırma çalışmaları ele alınabilir. Siviller ile askerler arasındaki ilişkilerde, sivil kanadın baskın olduğu bir durumu ifade eden sivil kontrol, silahlı kuvvetlerin sivil kesime karşı sorumlu olması ile de ilgilidir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşan sivil kontrol literatürü, çeşitli teknik ve yöntemler ile silahlı kuvvetlerin sivil otorite adına sınırlanması ve sivillerin silahlı kuvvetlerin eylemlerinde belirleyici güç olması üzerine gelişmiştir (Barbak, 2015a: 869). Sivil kontrol literatürü içerisinde yer alan temel kuramsallaştırma girişimleri ele alınarak, literatürde belirtilen hedefler çerçevesinde hangi yaklaşımların öne çıktığı ile hangi mekanizma ve tekniklerin önerildiği açıklanmaya çalışılmaktadır. Sivil kontrolün gelişimine ilişkin kavramsal/kuramsal çerçeve ortaya konulurken, çalışmanın konusu olan özel güvenlik hizmetlerinin demokratik kontrolüne ilişkin farklılaşmanın açıklanması hedeflenmektedir.

Kontrol mekanizma ve teknikleri bakımından sivil kontrolden farklılaşan demokratik kontrol kavramına dair çalışmalara, 20. yüzyılın sonu itibariyle rastlanılmaktadır.

Kontrolün kapsamı ve işleyişine ilişkin değişimi tartışan bu çalışmalar, sivil kontrol ile demokratik kontrolün farklı devletleri ve işleyişleri işaret ettiğini de ileri sürmektedir. Literatürde genelde silahlı kuvvetlerin demokratik kontrol durumunun tartışılması üzerinde duran çalışmalar, kontrole kamusal kontrol mekanizmaları yanında devlet dışı aktörlerin de gerçekleştirebildiği kontrol mekanizmalarının eklenmesine ve özel sektör işletmecilik tekniklerinin de kontrolde kullanılmasına yönelik bir yaklaşım geliştirmektedir. Bu durumun, kontrol eden (demokratik kontrolün öznesi) bakımından yaşanan bir değişim ve genişlemeyi işaret ettiği ifade edilebilir.

Diğer yandan, kontrol edilen (demokratik kontrolün konusu) tarafında da, hem kamu güvenlik hizmetleri hem de özel güvenlik hizmetleri bakımından bir değişim ve genişleme olduğu ifade edilebilir. Diğer bir deyişle, sivil kontrolün konusu olan silahlı kuvvetlerin yanına çeşitli aktörlerin eklendiği ve onların da demokratik kontrolünden bahsedilmeye başlandığı belirtilebilir. Bu kapsamda silahlı kuvvetlerin yanına, kamu güvenlik örgütlenmelerinden polis, istihbarat birimleri, jandarma gibi aktörlerin eklendiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, özel güvenlik hizmetlerinin sunumunda görev alan taraflar da (özel güvenlik şirketleri vb.) kontrol edilen tarafa eklenmektedir.

Özetle, güvenlik aktörleri üzerinde gerçekleştirilen kontrolün, hem kontrol eden boyutunda hem de kontrol edilen boyutunda değişime uğradığı ve genişlediği savunulabilir. Dolayısıyla, 20. yüzyılın sonu ile birlikte kontrol uygulamalarının her iki boyutta da devletin dışına taşındığı ifade edilebilir. Çalışma kapsamında bu değişim ve genişleme incelenerek, özel güvenlik hizmetleri için demokratik kontrolün ne ifade ettiğinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

1. Sivil Kontrol Kuramsallaştırmaları: Profesyonelleşme, Bütünleşme, Güç Dengeleri, Uyum ve Vekâlet Yaklaşımları

Sivil kontrol kavramına ilişkin kuramsallaştırma çalışmalarına, 1950'li yıllardan itibaren rastlanabilir. Bu kapsamda, temel hedef olan askerler üzerinde sivil otoritenin sahip olduğu belirleyici güç olma kapasitesinin nasıl arttırılabileceği üzerine çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların, sivil kontrolün ne olduğu ve nasıl sağlanabileceği üzerine birbirinden farklı önermeleri ve yaklaşımları içerdiği ifade edilebilir. Çalışma kapsamında sivil kontrol literatüründeki çalışmalar, tarihsel sıralamalarına uygun olacak şekilde ele alınmaktadır. Bu bağlamda sivil kontrolü; silahlı kuvvetlerin profesyonel bir yapıya büründürülmesi ile apolitik hale getirilmesi kapsamında ele alan Samuel P. Huntington'un, toplum ile silahlı kuvvetlerin bütünleşmesi kapsamında ele alan Morris Janowitz'in, bir derece ve denge meselesi olması kapsamında ele alan Claude E. Welch'in, taraflar arasında işbirliğine dayanan bir ilişki kurulması kapsamında ele alan Rebecca L. Schiff'in ve asil ile vekil arasındaki ilişkinin geçerli olması kapsamında ele alan Peter D. Feaver'ın düşünceleri incelenmektedir.

Demokratik kontrolün kavramsal yapısını ortaya koymak amacıyla, demokratik kontrol kavramını yakından ilgilendiren ve kökleri 17. yüzyıla uzanan, ancak 1950'lerde sistematik bir şekilde Samuel P. Huntington tarafından üzerine çalışılmaya başlanılan sivil kontrol kavramını incelemek mümkündür. Nitekim iki kavram arasındaki farklılaşmanın ortaya koyulması, işlevsel bir demokratik kontrol tanımı yapılabilmesini mümkün hale getirmektedir (Barbak, 2015a: 869-874; Born vd., 2002: 4). Sivil kontrol kavramı; modern devlet bağlamında, Amerikan menşeli "siyaset-yönetim" ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkmakla beraber, modern devlet içerisinde ordunun uzmanlaşmış bir bürokratik kurum olduğunun kabulüne ve gerekliliğine dayanmaktadır (Barbak, 2015a: 870-871). Bu noktada Huntington'un ortaya koyduğu ideal sivil kontrol tanımı, politika-uygulama ve hükümet-bürokrasi ayrımlarının yapılmasını ön kabul olarak almaktadır (Born vd., 2002: 8). Bununla beraber Huntington'a göre sivil kontrol kavramının tanımlanması, silahlı kuvvetlerin siyasi anlamdaki gücünün nasıl asgari seviyeye indirileceği ile ilgilidir. Nitekim sivil kontrolün sağlanması Huntington'a göre askeri grupların güçlerinin azaltıldığı ölçüde gerçekleşmektedir (Huntington, 2006: 86). Bu çerçevede Huntington'un 1950'lerde ortaya koyduğu sivil kontrol anlayışı; temelde, sivil otoritenin askeri otoriteye baskın olduğu bir yönetim sistemini işaret etmektedir (Huntington, 1956: 678; Droz-Vincent, 2014: 700-701; Barbak, 2015b: 41-42).

Huntington 1956 ve 1957 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri örneğine dayanarak yaptığı çalışmalarda, sivil kontrol kavramını farklı iki kontrol türüne ayırmaktadır (Huntington, 1956: 678;

2006: 86-89) Bunlardan ilki olan öznel sivil kontrol kavramının özellikle 18. yüzyılda yaygın olduğunu ileri süren Huntington, bu kontrol çeşidinde ordunun sivilleştirilmesi kavramından bahsetmektedir. Bu kontrol çeşidinde silahlı kuvvetlerin gücünün asgari seviyeye çekilmesinin yolu, sivil grupların gücünün azami seviyeye çıkarılması olarak görülmektedir. Ancak Huntington'a göre sivil grupların çokluğu ve çeşitliliği ile bunlara bağlı olarak aralarındaki çıkar çatışmaları bir bütün olarak sivil grupların gücünün azami seviyeye çıkarılmasını, imkânsız hale getirmektedir. Dolayısıyla bu kontrol çeşidinde sadece bir sivil grubun ya da belirli sivil gruplarının diğer sivil gruplara güç bağlamında üstün geldiğini iddia etmek ve bu yolla silahlı kuvvetler üzerinde gerçekleştirdikleri kontrolün güçlü sivil grupların çıkarları ile uyumlu olduğunu ifade etmek mümkündür. Böylece öznel sivil kontrol kapsamında bir yandan belirli bir sivil grup tarafından ordu kontrol altında tutulurken, diğer yandan ordu diğer sivil gruplara üstünlük sağlama bağlamında araçsallaştırılmaktadır. Öznel sivil kontrol kapsamında ordunun sivilleştiğinden bahseden Huntington, bu sivilleşmenin ise ordunun profesyonellikten uzaklaşması anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede öznel sivil kontrolün silahlı kuvvetlerin siyasete katılımını beraberinde getirdiğini ifade eden Huntington, 20. yüzyılda öznel sivil kontrol uygulamasının halen geçerli olduğu ülkeler arasında gelişmemiş Latin Amerika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya ülkelerini saymaktadır. Huntington'a göre bu devletlerde öznel sivil kontrolün halen uygulamada olmasına; siyasal ve askeri sorumlulukları birbirine karıştıran anayasal esaslar ile devlet kurumlarının var olması, silahlı kuvvetler üzerindeki kontrolün birçok kamu kurumu arasında bölüştürülmüş bir şekilde sağlanması gibi etmenler neden olmaktadır (Huntington, 1956: 678; 2006: 86-87-88-89).

Huntington'un öznel sivil kontrol kavramının karşıtı olarak sunduğu nesnel sivil kontrol kavramı ise; silahlı kuvvetlerin, sivillerin yönetimindeki devletin elindeki tarafsız bir araç olduğu kabulüne dayanmaktadır (Huntington, 2006: 90-91; Born vd., 2002: 4). Huntington'a göre nesnel sivil kontrol, öznel sivil kontrolün aksine; ordunun sivilleştirilmesini değil askerleştirilmesini ve bu yolla profesyonel bir yapıya büründürülmesini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla nesnel sivil kontrolün, askeri profesyonelliğin azamileştirilmesini ifade ettiği savunulabilir. Bu çerçevede nesnel sivil kontrolün uygulanması ile silahlı kuvvetlerin siyaset alanına müdahil olmasının engellenebileceğini ileri süren Huntington, nesnel sivil kontrolün gelişmiş Avrupa, Kuzey Amerika ve İngiliz Milletler Topluluğu'ndaki birçok devlette bir dereceye kadar sağlanabildiğini ifade etmektedir. Huntington bu devletlerde nesnel sivil kontrolün sağlanmasını kolaylaştıran sebepler arasında, siyasal ve askeri sorumlulukları birbirinden açık bir şekilde ayıran usuller ve kurumların varlığı ile silahlı kuvvetler üzerindeki kontrolün geçerliliği kabul edilmiş tek bir meşru otorite tarafından sağlanmakta olması gibi etmenleri saymaktadır (Huntington, 1956: 678; 2006: 89-90).

Sonuç olarak Huntington'un düşüncelerinde, her türlü sivil kontrol sisteminin özünde askeri gücün asgari seviyeye çekilmesinin yattığı savunulabilir (Huntington, 2006: 90). Ancak Huntington'da silahlı kuvvetlerin kontrolünü hangi sivil otoritenin sağlayacağı ve dolayısıyla güç dengesini hangi sivil otoritenin kendi lehine çevireceği üzerine güç mücadelelerini işaret eden kontrol çeşidi, öznel sivil kontrol kavramı ile açıklanmaktadır. Buna karşın özellikle gelişmiş batı ülkeleri özelinde, sivil otoritenin bütün olarak değerlendirildiği ve bütün sivil aktörlerin silahlı kuvvetlere eşit mesafede durduğu kontrol çeşidi ise nesnel sivil kontrol kavramı ile açıklanmaktadır (Barbak, 2015b: 49-50; Born vd., 2002: 4; Güneş, 2013: 207; Danopoulos ve Skandalis, 2011: 402). Öznel sivil kontrol bağlamında, hangi sivil grubun silahlı kuvvetler üzerinde kontrol sağlayacağı tartışması; "ordunun sivilleştirilmesi" anlamına gelebilmekte ve özde silahlı kuvvetlerin siyasete güç odaklı bir kurum olarak eklenmesine sebep olabilmektedir (Örs, 2006: 68-69). Nitekim öznel bir sivil kontrolün inşa edilmesi, sivil otorite ile askeri otorite arasında bir sadakat ilişkisi oluşturmak suretiyle toplumun değil, iktidardaki siyasi grubun çıkarlarının gerçekleştirilmesine ve korunmasına sebep olabilmektedir (Born vd., 2002: 4-5). Bu durum ise nesnel sivil kontrol gereği, gelişmiş demokrasilerde istenmeyen bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenle Huntington; ortaya koyduğu bu ikili sivil kontrol yaklaşımında; sağlanması zor olan ama gelişmiş ülkelerde görece kurumsallaşabilmiş nesnel sivil kontrolü, demokrasinin kurumsallaşmadığı ülkelerde gerçekleşen öznel sivil kontrole tercih etmektedir (Born vd., 2002: 4; Born, 2002: 6). Çünkü Huntington'a göre, silahlı kuvvetler üzerinde etkili ve ideal bir sivil kontrol, diğer bir deyişle nesnel sivil kontrol, ancak ordunun apolitik oluşu ve kendisini hiçbir

sebeple hiçbir siyasi görüş aygıtına bağımlı kılınması sonucu tarafsız kılınması ile gerçekleşebilmektedir (Huntington, 2006: 90; Dudley, 2016: 121). Bu çerçevede nesnel sivil kontrol yoluyla, silahlı kuvvetlerin en yüksek seviyede profesyonelleşerek; sivilleşmek yerine askerleştiği ve böylece silahlı kuvvetler kanadının kamu politikası karar verme alanından ve sürecinden uzaklaştırılmasının mümkün olduğu ileri sürülmektedir (Huntington, 2006: 90-91; Örs, 2006: 69; Born, 2002: 6; Danopoulos ve Skandalis, 2011: 401). Dolayısıyla Huntington'un ortaya koyduğu nesnel sivil kontrol anlayışında hedeflenenin, silahlı kuvvetlerde maksimum seviyede bir profesyonelleşme ile siyasal ve askeri karar verme süreçlerinin birbirinden ayrılması olarak özetlenebilir. Bu durumda siyasal kanat nihai hedefleri belirlerken silahlı kuvvetler personelleri belirlenen hedefler çerçevesinde görevlerini yerine getirmektedirler. Böylece nesnel sivil kontrol anlayışında; siyasal liderler askeri operasyonlara müdahalede bulunmazken, askeri personelde politika süreçlerine müdahil olmazlar (Born vd., 2002: 4; Born, 2002: 6; Feaver, 1996: 149; Danopoulos ve Skandalis, 2011: 401).

Huntington, sivil-asker ilişkilerinde ideal kontrol çeşidi olarak gördüğü, silahlı kuvvetlerin profesyonelleşmesini esas alan nesnel sivil kontrolün nasıl sağlanabileceğine ilişkin ise iki kontrol çeşidini ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki olan dikey kontrol, silahlı kuvvetlerin devlet içerisinde hiyerarşik anlamda hangi konumda yer alacağı ile ilgili iken; diğeri olan yatay kontrol, silahlı kuvvetlerin kendisiyle aynı hiyerarşik konumda yer alan devlet içerisinde yer alan diğer kamu kurum ve kuruluşları ile arasındaki ilişkileri ifade etmektedir (Huntington, 1956: 696-697).

Huntington'un düşüncelerinde silahlı kuvvetlerin demokratik şekilde kontrolünün sağlanmasının tek uygun yöntemi olarak sunulan nesnel sivil kontrolün, geçerliliğini sorgulamak mümkündür. Nitekim bazı ülkeler, özne sivil kontrole yakın bir kontrol çeşidiyle başarılı bir sivil kontrol gerçekleştirebilmektedir. Bu ülkelere İsviçre örnek gösterilebilir. Federal bir devlet olan İsviçre, Avrupa'nın en eski demokrasilerinden ve sivil toplumun en gelişmiş olduğu devletlerden bir tanesidir. İsviçre'de yaşayan insanların, merkezi devlet gücüne karşı geleneksel olarak bir hoşnutsuzluklarının olduğu ve askeri profesyonelleşmeye karşı kemikleşmiş bir güvensizlik hissettikleri ifade edilebilir. Öyle ki barış zamanlarında, İsviçre ordusunun başında yer alan bir başkomutana sahip değildir. Kriz zamanları parlamentonun belirli bir süre için ordunun başına general ataması ve bu generalin belirlenmesinde sadece askeri değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel gibi hususlarında etkili olması özne sivil kontrolünde meşru ve geçerli bir yöntem olduğunu gösterebilmektedir (Born vd., 2002: 5; Born, 2002: 6).

Bu çerçevede sivil-asker ilişkilerinde genellenebilir en iyi kontrol yönteminden ziyade farklı siyasal ve kültürel etmenlere dayanan modellerin varlığından bahsetmek mümkündür (Born, 2002: 7). Nesnel sivil kontrol anlayışının genel geçerliliği konusunda duyulan kuşku ile ilgili olarak ortaya konulabilecek bir diğer neden ise, Huntington'un bu modeli geliştirdiği soğuk savaş döneminin kendine has özellikleri ile ilgilidir. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği artan bir şekilde etkili kitle imha silahları ile sonuçlanan sürekli bir silahlanma yarışına girmiş bulunmaktaydılar. Soğuk savaş günlerinde sivil-asker paradoksunu tatmin edici bir şekilde çözüme kavuşturmak, diğer bir deyişle bir yandan demokratik toplumların güçlü güvenlik aktörleri tarafından savunulmasının garanti edilmesi, diğer yandan bu güvenlik aktörlerinin toplum içerisinde gereğinden fazla baskın konuma gelmesinin önüne geçilmesi gerekmekteydi (Born vd., 2002: 5-6).

1950'lerde Huntington ile başlayan sivil kontrol kuramsallaştırmasına 1960'lar ile birlikte Morris Janowitz'de katılmıştır. Janowitz sivil kontrol üzerine yaptığı çalışmalarda kontrolün, silahlı kuvvetler ile toplumun mümkün olduğunca bütünleşmesi sayesinde sağlanabileceğini iddia etmektedir (Born, 2002: 7; Born vd., 2002: 6). Janowitz'e göre politika-uygulama ve hükümet-bürokrasi ayrımlarının yapılması gerçekçi değildir. Nitekim ona göre silahlı kuvvetler, toplumun bir parçası olarak görülmeli ve siyasal-sosyal değişimlere duyarlı olduğu kabul edilmelidir (Janowitz, 1960: 420; Danopoulos ve Skandalis, 2011: 401). Bu çerçevede Janowitz'in entegrasyon yaklaşımı; siyaseti askeri konulardan, diğer bir deyişle siyasi alanı askeri alandan ayırttırmaya değil aksine, siyasi ve askeri liderlerin görevlerini birbirini bütünleyici bir şekilde ele almayı hedeflemektedir. Bu

entegrasyon yaklaşımının temelinde, silahlı kuvvetler ile toplum ve siyasal sistem arasındaki boşluğu ve ayrışmayı kapatmayı hedeflediği iddia edilebilir (Born, 2002: 5-6-7).

Janowitz tarafından; askeri ve siyasal sistemin entegrasyonunun sağlanmasının, siyasal ve askeri hedeflerin uyumlu bir şekilde gerçekleştirilebilmesinin ön koşulu olarak görüldüğü iddia edilebilir. Bu çerçevede Janowitz askeri kanat ile siyaset kanadının birbirlerine hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda ihtiyaç duyduklarını, dolayısıyla askeri ve siyasal liderlerin güvenliği ilgilendiren politika konularına beraber karar vermeleri gerektiğini iddia etmektedir. Bu sebeple Janowitz'in Huntington'un ortaya koyduğu ideal kontrol yöntemi olan nesnel sivil kontrolü gerçekçi bulmadığı ve dolayısıyla nesnel sivil kontrol ile ilişkili politika-uygulama ve hükümet-bürokrasi ayrımlarına karşı çıktığı savunulabilir (Born vd., 2002: 6). Dolayısıyla Janowitz'e göre, silahlı kuvvetlerin toplumdan ayrı bir yapı olarak görülmemesi yoluyla, toplumsal ve siyasal değerlere yabancılığının önüne geçilmesi ideal sivil kontrolü sağlayacak olan yöntemdir (Barbak, 2015a: 893).

1970'li yıllara gelindiğinde ise sivil kontrole ilişkin kuramlaştırma çabalarına Claude E. Welch önemli katkı sunmuştur. Welch sivil kontrol kavramının doğasının ve kapsamının siviller ile askerler arasındaki güç dengelerinin değişimi ile açıklanabileceğini iddia etmektedir. Ona göre bu güç denge sistemi içerisinde bir tarafta sivil siyaset kurumları yer alırken, diğer tarafta askeri kurumlar yer almaktadır. Sivil kontrolün bir derece meselesi olduğunu ifade eden Welch, silahlı kuvvetlerin siyaset alanından men edilmesinin mümkün olmadığını ve bütün silahlı kuvvetlerin farklı şekilde de olsa siyasete katıldığını iddia etmektedir (Welch, 1976: 2-3). Nitekim Welch silahlı kuvvetleri özü itibarıyla siyasal kurumlar olarak görmektedir. Bunun yanında Welch, sivil kontrolün derece meselesi olması sebebiyle mutlak bir sivil kontrolden bahsedilemeyeceğini iddia etmektedir (Welch, 1976: 35). Welch'e göre sivil kontrole ilişkin temel mesele, siviller tarafından askeri sorumluluk alanına dair kesin sınırların konulması ve bu sınırların askeri kanat tarafından kabul edilmesidir (Welch, 1976: 2).

Sivil kontrole ilişkin çalışmaların akademik anlamda genelde gelişmiş ülkeler düzeyinde çalışıldığını ifade eden Welch, aslında siyasetin silahlı kuvvetler tarafından kontrol edilmesinin gelişmekte olan ülkelerin bir problemi olduğunu ileri sürmektedir. Öyle ki Welch'e göre sivil kontrolün sağlanabilmesi, üçüncü dünya ülkeleri için bir istisna durumudur. Bu noktada devletlerin gelişmişlik düzeyi ile sivil kontrol arasında bir ilişki olduğunu öne süren Welch, sivil kontrolün sağlanması için ilk yapılacak şeyin ordunun siyasi gücü üzerine anayasal sınırlamalar getirmek olduğunu savunmaktadır (Welch, 1976: 5-6-35). Welch silahlı kuvvetlere daha dar kapsamlı sorumluluklar vermenin, sivil kontrolün kurulması ve sürdürülmesi için bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, Welch'e göre silahlı kuvvetler ne kadar çok uluslararası görevlere odaklanırsa ve ulusal seviyedeki görevlerini ne kadar çok polis ve paramiliter birimlere net bir şekilde dağıtırsa, sivil kontrolü sağlamak o kadar kolaylaşmaktadır. Bunun yanında, silahlı kuvvetler içerisinde yaşanacak profesyonelleşmenin teknik uzmanlık ile kurumsal karmaşıklığı içerecek şekilde gerçekleşmesinin, sivil kontrolü kolaylaştıran diğer bir etmen olduğunu ileri sürmektedir (Welch, 1976: 32). Sivil kontrolün doğasının ve kapsamının; devletlerin tarihsel, coğrafi, toplumsal ve siyasal durumlarına göre çeşitlilik gösterdiğini ileri süren Welch, yine de özellikle hükümetin meşruiyetinin ve etkililiğinin olduğu derecede sivil kontrolün de sağlanmasının kolaylaşacağını savunmaktadır (Welch, 1976: 35). Dolayısıyla Welch'e göre her ne kadar sivil kontrolün nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği üzerine muhtemel genellemeler sunmak mümkün ise de, bütün gelişmekte olan devletlere uygulanabilecek tek bir model ortaya koymak mümkün değildir (Welch, 1976: 313).

Sivil kontrol yazınına katkı veren bir diğer kişi ise Rebecca L. Schiff'tir. Schiff tarafından 1995 yılında ortaya atılan uyum yaklaşımı; ordu, siyasal elitler ve bütün yurttaşlar arasında işbirliğine dayanan bir ilişkinin kurulmasının hedeflenmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Schiff, 1995: 7). Schiff'e göre bu ilişki kurulurken; orduların, fiziksel ve ideolojik olarak siyasal kurumlar ile toplumdan ayrılması bir gereklilik olarak öne sürülemez (Schiff, 1995: 7). Uyum yaklaşımı ordu ile toplumun geri kalanı arasında yüksek derecede bir entegrasyon gerçekleşmesini, sivil-asker ilişkilerine ilişkin geçerli bir yöntem olarak sunmaktadır (Schiff, 1995: 7). Bu yönüyle uyum yaklaşımının Janowitz'in, sivil ve askerlerin toplumsal olarak birbirinden ayrı ele alınmaması gerektiği yönündeki tezi ile paralellik gösterdiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Schiff'in düşüncelerinin,

Huntington'un sivil-asker ilişkileri kapsamındaki tezlerine de eleştiri getirdiğini ifade etmek mümkündür (Schiff, 1995: 22; Barbak, 2015a: 894-895).

Ayrıca Schiff'e göre, mevcut sivil kontrol yaklaşımları Amerika Birleşik Devletleri özelinde yaşanan deneyimlerden türetildiği için, bu yaklaşımların diğer bütün uluslara da aynı şekilde uygulanmasının mümkün olmayacağı ifade edilmelidir. Bu çerçevede uyum yaklaşımı ABD'den farklı olarak, her bir devletin kendine has tarihsel ve kültürel deneyimleri ile çok farklı çeşitlerde sivil-asker ilişkileri olabileceğini göz önünde bulundurmanın gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Schiff'e göre o güne kadar ortaya konulan sivil kontrol tezleri ile farklı devletlerdeki durumu açıklamak mümkün değildir. Bu çerçevede uyum yaklaşımına göre, her ülke kendisine has tarihsel ve kültürel deneyimlerine dayanan bir uzlaşma geliştirmek durumundadır (Schiff, 1995: 8-22). Ayrıca Schiff'e göre mevcut sivil kontrol yaklaşımları sivil-asker ayrımını kurumsalcı bir yaklaşımla ele almakta ve sivil-asker kurumlarının ayrılması gerektiği çıkarımını yapmaktadır. Bu analiz metodunun sivil-asker kurumsal ayrışmasını teşvik eden ya da tam tersi teşvik etmeyen kültürel ve tarihsel koşulları hesaba katmakta başarısız olduğunu ileri süren Schiff, uyum yaklaşımının ise kurumsalcı yaklaşımın ötesine geçerek bir ulusa özgü kültürel ve tarihsel etmenleri de analize dâhil ettiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede uyum yaklaşımı, bir devlette sivil kontrolün sağlanabilmesi için kültürel ve tarihsel koşulların da değerlendirilmesi gerektiğini ve bu yolla sivil kontrolün sağlanabilmesi için o devlette ordu, hükümet ve toplum arasında bir ayrımın mı yoksa bir entegrasyonun mu gerekli olduğunu belirlelenebileceğini ileri sürmektedir (Schiff, 1995: 8-22).

Schiff'e göre uyum yaklaşımı ile ordu, siyasal elitler ve toplum arasındaki ilişkileri etkileyen siyasal ve kültürel koşulları açıklamak mümkündür. Bunun yanında uyum yaklaşımına göre, üç ortak (silahlı kuvvetler, siyasi elitler ve bütün yurttaşlar) arasında sayılan dört alanda uzlaşma sağlanabilmesinin, yurt içinde askeri müdahale gerçekleşmesinin olasılığını oldukça azaltacağını ileri sürmektedir (Schiff, 1995: 7-8-13-22). Uzlaşımın sağlanması gereken alanları ise Schiff şu şekilde sıralamaktadır: subayların toplumsal bileşimi, siyasal karar alma süreci, askere alma metodu, askeri tarz (Schiff, 1995: 8). Subayların toplumsal bileşiminin, uyumun ilk göstergesi olduğunu ifade eden Schiff, demokratik toplumlarda subayların ulusun çok farklı gruplarını kapsayacak şekilde oluşturulduğunu belirtmektedir. Siyasal karar alma süreci ise, siyasi kararların verilmesinde izlenen yöntemin ne olduğu ile ilgilidir. Schiff'e göre siyasal karar alma süreci belirli bir hükümet çeşidini işaret etmek zorunda değildir. Bu çerçevede siyasal karar alma süreci daha çok ordunun ihtiyaçlarına (bütçe, materyaller vb.) yönelik karar alma yöntemlerini işaret etmektedir (Schiff, 1995: 14). Askere alma metodu ise, askere almanın gönüllülük veya zorunluluk esaslarından birine dayanarak gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Schiff'e göre zorunluluk esasına dayanan asker alma yöntemi genellikle ordu ve vatandaşlar arasındaki uyuma olumsuz etkisi olabilen bir yöntemdir. Buna karşın gönüllülük esasına dayanan yöntem Schiff'e göre, üç ortak arasında gerçekleştirilen bir uzlaşma işaret etmektedir (Schiff, 1995: 15). Son olarak Schiff'e göre üç ortağın üzerinde uzlaşma sağlanması gereken askeri tarz, askeri personelin kendilerini ve ait oldukları kurumlarını nasıl algıladıkları ile ilgilidir. Bunun yanında askeri tarz, ordu içerisindeki var olan askeri kültür ile de yakından ilişkilidir (Schiff, 1995: 15-16).

1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında sivil kontrol yazınına katkı sağlayan bir diğer kişi ise Peter D. Feaver'dır. Feaver'a göre sivil kontrol kavramı, sivil-asker mücadelelerinin etrafında oluşan bir yazına sahip olmuştur. Öyle ki buradaki temel sorunsal; sivillerin yerine meşru olarak şiddet kullanabilme faaliyetinde bulunabilen bir kurumun, diğer bir deyişle silahlı kuvvetlerin, hem bu zor kullanma faaliyetini yerine getirip hem de nasıl kontrol altında tutulabileceğine ilişkindir. Bu sorunsal sivillerin kendisinden yapmasını isteyebileceği çeşitli görevleri yerine getirebilecek kadar güçlü bir orduya sahip olmak ile aynı zamanda bu kadar güçlü bir kamu kurumunun kontrolünün siviller tarafından nasıl sağlanabileceği ile ilgilidir (Feaver, 1996: 149; 2003: 1). Bu çerçevede sivil-asker ilişkileri arasındaki bu sorunsala ilişkin karşılaşılan zorluk beraberinde şu soruları getirmektedir. Nasıl olur da silahlı kuvvetler, sivillerin kendisinden yerine getirilmesini istediği görevleri, şiddet kullanabilme yetkisini kullanarak, gerçekleştirirken sivil kontrol ilkelerine saygı gösterebilir? Silahlı kuvvetler güvenliğe ilişkin çok önemli görevleri yerine getirirken, siviller bu sürece zarar vermeden hangi derecede kontrolü ellerinde bulundurabilir? (Feaver, 1996: 1; 2003: 2). Feaver, sivil-asker

ilişkileri temelinde istenen iki durumu şöyle açıklamaktadır: silahlı kuvvetler tarafından sağlanan bir koruma, silahlı kuvvetlere karşı korunma. Bu iki arzulan durum arasında bir tezatlık bulunduğunu ileri süren Feaver, birisini sağlamaya yönelik çabaların diğerini sağlamaya yönelik çabaları güçleştirdiğini ifade etmektedir (Feaver, 2003: 6).

Feaver sivil-asker ilişkilerine, İşletme biliminde yer alan asil-vekil ilişkilerine dayanan Vekâlet Teorisi üzerinden yaklaşılması gerektiğini öne sürmektedir (Feaver, 2003: 2; Coletta, 2008: 505). Vekâlet yaklaşımı uzmanlık konusunda asil-vekil arasındaki ayrımı vurgu yapmaktadır. Bu noktada asil, uzmanlık açısından yeterli olmadığı şeyleri vekilin yapmasını istemektedir. Dolayısıyla bu ilişkide vekil uzmanlık bilgisine sahipken asil, vekilin sahip olduğu uzmanlık bilgisinden istifade etmek isteyen taraftır (Feaver, 2003: 71). Feaver bu teorinin sivil-asker ilişkilerine üzerine çalışırken uygulanabilir bir teori olduğunu iddia etmektedir. Feaver Vekâlet Teorisi'yle; hem sivillerin müdahaleci ya da müdahaleci olmayan biçimlerde gerçekleştirdiği silahlı kuvvetleri gözetiminin, hem de silahlı kuvvetlerin kendisine verilen görevlere ilişkin faaliyet göstermesi ya da bu görevlerden kaçınarak istenilen faaliyette bulunmaması durumlarının belirlenebileceğini öne sürmektedir (Feaver, 2003: 3). Bu çerçevede Feaver sivilleri, asil (işveren) olarak kabul ederken silahlı kuvvetleri, vekil (çalışan) olarak görmektedir (Feaver, 2003: 55). Asil-vekil (sivil-silahlı kuvvetler) arasında kurulan ilişkide vekilden (silahlı kuvvetlerden) beklenen şey, asilin (sivil yönetim ve toplumun) kendisinden istediği rollere uygun davranmasıdır (Feaver, 2003: 55-56). Bu çerçevede Vekâlet Teorisi; amir (üstün) olan sivillerin, ast (tabi) olan silahlı kuvvetler üzerinde nasıl bir kontrol gerçekleştirebileceğini açıklamakta kullanılmaktadır (Feaver, 2003: 12). Asil-vekil (sivil-silahlı kuvvetler) arasındaki ilişkinin niteliğini iki tarafın tercihlerinin ve sahip oldukları siyasi güç kapasitelerinin belirleyeceğini ifade eden Feaver, askerlerin genelde güvenlik alanında daha fazla uzmanlık bilgisine sahip taraf olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtirken, sivillerin ise her halükarda meşru olarak sorumlu taraf olduğunu ileri sürmektedir. Sonuç olarak sivillerin bir izleme mekanizmasıyla, sivillerin beklentilerine uygun faaliyette bulunmayarak görevden kaçınan (shirking) silahlı kuvvetleri ya da personelini cezalandırması durumu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada her iki tarafında kendi çıkarlarını korumak için hareket eden taraflar olduğunu söylemek mümkündür (Feaver, 2003: 3-4-5-6-12; Woo, 2010: 372).

Vekâlet Teorisi bağlamında oluşturulan ve dolayısıyla asil-vekil ilişkisine dayanan sivil kontrol yönteminde siviller kendi belirledikleri çerçevede hareket etmeyen silahlı kuvvetleri cezalandırma hakkına sahip olarak görülmektedir (Feaver, 2003: 87-88-90). Sivillerin, silahlı kuvvetleri cezalandırmada seçebileceği cezalandırma araçları çok geniş bir yelpazeden oluşmaktadır. Ancak Feaver cezalandırma konusunda sivillerin gerçekleştirebileceği yaptırımları, beş geniş kategori içerisinde gruptan mümkün olduğunu ileri sürmektedir (Feaver, 2003: 90-91). İlk olarak siviller gerçekleştirdikleri izleme çeşidini, silahlı kuvvetlerin tercih etmediği müdahaleci yöntemi kullanarak yeniden düzenleyebilirler. Dolayısıyla bu yöntem ile silahlı kuvvetler üzerinde kurulan kontrol mekanizması daha sıkı hale getirilir. İkinci olarak siviller, silahlı kuvvetler bütçesinde kesintiye gidebilir ve ek ödenekleri kısabilir. Feaver'a göre bir diğer cezalandırma yöntemi ise, sivillerin beklentilerine uymayan faaliyette bulunan silahlı kuvvetler personelinin işten çıkarılması ya da zorunlu olarak emekliye sevk edilmesidir (Feaver, 2003: 91-92). Feaver'ın dördüncü olarak saydığı cezalandırma yöntemi ise askeri yargı sistemini sivil kontrolün bir parçası haline getirmek ile ilgilidir. Bu yöntemde askeri yargı sisteminde yapılan düzenlemeler ile bu sistem, cezalandırmanın bir aracı haline getirilebilir (Feaver, 2003: 93). Son olarak sayılabilecek cezalandırma şekli ise sivillerin, bazı silahlı kuvvetler personellerinin davranışlarını kamuoyuna açık bir şekilde eleştirmesi ve bu yolla ilgili personelin kötülenmesidir. Bu yolla yapılan bir cezalandırma genelde ilgili personelin sivil üstünlüğü prensibine uymayan faaliyetlerde bulunması sonucu, kendisine duyulan güvenin yok olduğunu açık bir şekilde dillendirmek yoluyla gerçekleşmektedir (Feaver, 2003: 93-94).

Feaver; Vekâlet Teorisi üzerinden kurduğu sivil kontrol yönteminde, izleme mekanizmalarının az ya da çok oranda silahlı kuvvetleri kısıtlaması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna karşın Feaver silahlı kuvvetlere belirli bir dereceye kadar otonomi verilmesinin de sivil kontrole olumlu etkisinin olacağını ifade etmektedir (Feaver, 2003: 76-77-85-119). Feaver asil-vekil ilişkisine dayalı kurduğu sivil kontrol yönteminde, devlet içerisinde gerçekleşen kontrolün yanı sıra kontrolün devlet dışı

boyutundan da bahsetmektedir. Bu çerçevede Feaver'ın devlet içerisinde gerçekleşen kontrole ek olarak sunduğu kontrol mekanizması; silahlı kuvvetlerin medya, düşünce kuruluşları ve farklı sivil toplum örgütlenmeleri tarafından izlenmesini de içermektedir (Feaver, 2003: 80-83-86-159-198-301).

Özetle, modern devlete özgü olan sivil kontrol pratiklerine ilişkin, birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya konmaktadır. Bu yaklaşımların her birinin bir bütün olarak ya da ayrı ayrı geçerli olabileceği ifade edilebilir. Diğer yandan özellikle 20. yüzyılın sonu itibarıyla, sivil kontrol uygulamalarının değişime uğramaya başladığı savunulabilir. Bu kapsamda, sivil kontrolün kamusal aktörlerin yanında devlet dışı aktörler tarafından da sağlanmasına yönelik bir değişim ve genişleme olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla, kontrol yaklaşımına ilişkin gerçekleşen bu anlayış değişikliğinin, sivil toplum ile piyasayı da kontrol öznesine dâhil ettiği ifade edilebilir. Ancak bu noktada, kontrolün tamamen devlet dışında yer alan aktörlere devredildiği sonucunu çıkarmak doğru değildir. 20. yüzyılın sonunda gerçekleşmeye başlayan bu değişim ve genişlemenin, daha çok kamusal ve özel aktörlerin kendilerine has yöntemleri ile kontrolü paylaşması bağlamında ortaya çıktığı ileri sürülebilir (Barbak, 2015a: 899).

2. Demokratik Kontrol: Kontrol Öznesinin Devlet Dışına Taşınması

Sivil kontrol ve demokratik kontrol yazınına bakıldığında genelde, bu iki kavramın birbirinin yerine kullanıldığı ifade edilebilir. Ancak Andrew Cottey ve arkadaşlarının 2002 yılında yaptığı çalışmada, bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılmasının doğru olmadığı ifade edilmektedir (Cottey vd., 2002: 35). Nitekim Cottey ve arkadaşlarına göre sivil kontrol alan yazınında, silahlı kuvvetlerin kontrolünün sağlanmasına yönelik dolaylı ya da doğrudan bir şekilde sadece yürütmeye odaklanılmaktadır. Cottey ve arkadaşları bu tutumun üç temel soruna yol açabileceğini savunmaktadır. Bunlardan ilki, yürütmenin silahlı kuvvetler üzerinde baskın olduğu nesnel kontrol durumunun tek başına ideal kontrol olarak sunulması ile ilgilidir. Cottey ve arkadaşlarına göre tek başına böyle bir kabul, demokratik olan ve demokratik olmayan devletler arasında yapılması gereken bir ayrımı yok saydığı için sorunludur. Bunun yanında Cottey ve arkadaşlarına göre; sivil ve demokratik kontrol kavramlarının birbiri yerine kullanılması, sivil politik liderler ile silahlı kuvvetler arasındaki çekişmeli ilişkinin çözüme kavuşturulmuş olarak görülmesine sebep olmaktadır. Bu çerçevede askeri müdahalenin engellenmesinin basit anlamda hangi yolla olursa olsun siyasal liderliğin elde tutulmasına indirgendiği iddia edilmektedir. Son olarak Cottey ve arkadaşları sivil kontrol yazınında; iyi işleyen demokrasilerde yürütme haricinde yasama, medya, siyasal partiler ve sivil toplum gibi aktörlerinde silahlı kuvvetlerin kontrolünde önemli rol oynadığı gerçeğinin gözden kaçırıldığını savunmaktadırlar. Bu çerçevede Cottey ve arkadaşları, silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün sağlanmasında güvenlik konularına ilişkin gözetim işlevini yerine getiren sivil toplum aktörleri ile yasama kurumlarının etkin olarak görev alması gerektiğini ileri sürmektedir (Cottey vd., 2002: 35-39-41).

Bu bakımdan silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünü, sivil kontrole eşitlemek mümkün değildir (Saxer, 2004: 384; Born vd., 2002: 3). Diğer bir deyişle, sistem içerisindeki sivil kontrolü gerçekleştiren sivil aktörlerin demokratik olmayan yöntemlerle seçilmiş olması durumunda, demokratik kontrolün varlığından bahsetmek mümkün değildir (Danopoulos ve Skandalis, 2011: 400). Bu çerçevede sivil kontrol yazınının genelde salt sivil üstünlüğüne vurgu yaptığını, ancak demokratik kontrol yazınının genelde demokratik yöntemlerle seçilmiş sivillerin üstünlüğüne vurgu yaptığını ifade etmek mümkündür (Pick vd., 1997: 78). Bu nedenle, demokratik kontrol yazınının sivillerin üstünlüğünden ziyade demokrasinin üstünlüğüne vurgu yaptığı ifade edilebilir (Barbak, 2015b: 49). Dolayısıyla demokratik kontrolden bahsedilebilmesi için, demokratik süreçlerin ve demokratik kurumların varlığından bahsedilebilir olması gerekmektedir (Born vd., 2002: 3; Danopoulos ve Skandalis, 2011: 400; Peters vd., 2010: 4; Saxer, 2004: 384; Ratchev, 2005a: 7). Bu çerçevede demokratik kontrol kapsamında çalışılacak devletlerin demokratik olmaları ya da en azından demokratik konsolidasyon sürecinde olmaları gerekmektedir. Nitekim dikta yönetiminin olduğu devletler özelinde demokratik kontrol çalışmanın anlamlı olmadığından bahsedilebilir (Born vd., 2002: 7; Saxer, 2004: 385).

Dolayısıyla bir yandan sivil kontrolün sivil üstünlüğü bağlamında demokratik kontrol için bir ön gereksinim, diğer bir deyişle olmazsa olmaz bir şart, olduğunu ifade etmek mümkünken, diğer yandan sivil kontrol kavramının demokratik kontrolü açıklamakta yetersiz bir kavram olduğunu ileri sürmek de mümkündür. Öyle ki Hitler'in Almanya'sı ve Stalin'in Rusya'sında çok güçlü bir sivil kontrolün uygulamada olduğundan, ancak demokratik toplumlarda uygulamada olması arzulan demokratik kontrolün var olmadığından bahsetmek mümkündür (Born, 2002: 3; Danopoulos ve Skandalis, 2011: 400). Dolayısıyla her sivil kontrolün demokratik olmayabileceği, ancak her demokratik kontrolün sivil üstünlüğüne dayandığı savunulabilir.

Bu çerçevede güvenlik alanında faaliyet gösteren aktörlerin demokratik kontrolünden, demokratik konsolidasyon durumunun hâkim olduğu koşullarda bahsetmek mümkün hale gelebilmektedir. Demokratik konsolidasyon, siyasal anlamda ilişkilerde bulunan tarafların, demokratik kurumlara karşı ne olursa olsun demokratik olmayan hiçbir seçeneği tercih etmediği durumu işaret etmektedir. Demokratik konsolidasyon için gerekli koşulları ise şöyle sıralamak mümkündür: Bağımsız ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir sivil toplum, yönetim prosedürlerine saygı duyan siyasal toplum ve kültür, hukukun üstünlüğü ilkesini demokratik devletin somutlaştırdığına ilişkin bir anayasal uzlaşma, demokratik sistem karşıtı aktörlerin etkisizleştirilmiş olması, siyasal alan ile birlikte ekonomik alanın da stabile edilmesi ile demokratik toplum tarafından kullanılabilen ve o topluma hesap veren bir kamu yönetimi sistemi (Ratchev, 2005a: 8).

Bu bağlamda, demokratik konsolidasyon ve kontrole ilişkin temel prensipleri de şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a. Anayasal olarak belirtilmiş siyasal otoriteler arasında açık bir otorite bölüşümü,
- b. Güvenlik kurumlarının dış güvenlik, iç güvenlik ile organize suç ve terörizme karşı mücadele olmak üzere üç işlevsel alana ayrılması ve böylece güvenlik kurumlarının tek başına bir yönetim ya da devlet içinde devlet olmasının önlenmesi,
- c. Devletin meşru şiddet kullanımına ilişkin politika geliştirilmesi ve uygulanması ile kaynaklar üzerindeki belirleyici sivil kontrolün sağlanması amacıyla, sivil siyasal liderliğin oluşturulması ve bu liderliğe hizmet etme kapasitesine sahip uzmanlaşmış kurumsal bir bürokrasi,
- d. Resmi olarak tanımlanmış, kurumsallaşmış ve düzenli/etkili olarak güvenlik kurumlarının faaliyetleri üzerinde hem siyasal hem de profesyonel (mesleki) anlamda gözetim uygulanması,
- e. Kamunun bilgilendirilmesi ve hesap verebilirlik ilkesinin sağlanması hususunda etkili düzenlemelerin yapılması ile hem kamusal ve hem de devlet dışı kurumlar tarafından güvenlik sektörünün demokratik gözetiminin gerçekleştirilmesi,
- f. Politikacıların ve güvenlik sektöründeki profesyonellerin faaliyetleri üzerinde uygun ve bağımsız yargı gözetimin uluslararası hukuk normlarına uyumlu olacak şekilde tesis edilmesi,
- g. Güvenlik sektöründe faaliyet gösteren örgütlerin çalışanlarının demokratik kontrole direniş göstermeden katkı sağlamları amacıyla modern olarak tesis edilmiş; etkili kapasite, yeterli eğitim ve ekipmana sahip ve yeteri kadar kaynak sağlanmış güvenlik örgütlerinin oluşturulması,
- h. Politikacılara ve güvenlik alanında çalışanlara, güvenlik sektörünün demokratik kontrolü bağlamında, güvenlik sektörünü izleme kapasitesini geliştirici eğitim ve öğretim verilmesi (Ratchev, 2005a: 8-9).

Diğer yandan sivil kontrol ve demokratik kontrol arasında bir ayırım yapıldığına işaret eden yazında, demokratik kontrolün belirli devletleri işaret eden bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan bu ayırımın temelinde, gelişmiş devletlerde (özellikle Batı Avrupa ülkelerinde) demokrasinin önceden kurumsallaştığı ve buna bağlı olarak silahlı kuvvetlerin demokratik yöntemlerle kontrol edildiğinin kabulü bulunmaktadır. Dolayısıyla bu devletler için sivil kontrol kavramının kullanılmasının normal olduğu ifade edilebilir. Demokratik kontrol yazınında; sivil kontrole ulaşılsa bile, demokratik kontrolü sağlayabilmenin ülkeler için zor olduğu belirtilmektedir (Saxer, 2004: 384;

Barbak, 2015a: 43). Bu noktada demokratik kontrol kavramının; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile geçiş ülkeleri için öznel sivil kontrolden nesnel sivil kontrole geçiş aşamasını göstermekte kullanılan bir kavram olduğu çıkarımı yapılabilir (Barbak, 2015b: 49; Droz-Vincent, 2014: 698-699; Danopoulos ve Skandalis, 2011: 401). Ancak yine de bu iki sivil kontrol yaklaşımını öne süren Huntington'ın düşüncelerinin tamamıyla demokratik kontrol yazınında görülebileceği ifade edilemeyebilir. Nitekim Huntington, sivil ve askeri alanların birbirinden tamamen ayrılmasını ideal kontrol yöntemi (nesnel sivil kontrol) olarak sunarken, demokratik kontrol yazınında sivil-asker işbirliği ve entegrasyonu ön plana çıkarılmaktadır (Barbak, 2015b: 62).

Temelde üç ana unsura dayanan demokratik kontrol; silahlı kuvvetlerin politik anlamda tarafsız hale getirilmesi ile birlikte edilgen bir yapıya kavuşması, silahlı kuvvetler üzerinde askeri strateji konuları ile kendi ukdesindeki kuvvet yapısı, bütçeleme konularında yön belirleyici bir sivil kontrol mekanizmasının oluşturulması ve son olarak silahlı kuvvetlerin askeri gücünün kullanımına dair son sözün sivil otorite tarafından söylenebilmesi gayeleri etrafında neoliberal bir anlayış çerçevesinde oluş(turul)muş bir kavram olarak tanımlanabilir (Cottey vd., 2004: 664; Barbak, 2015b: 41-42; Güneş 2013: 207). Kavram; sivil otoritenin silahlı kuvvetler üzerinde basit derece bir kontrolünü tasarlamaktan daha çok, bu kontrolün demokratik bir görgü ile gerçekleşmesi ve demokratik seçimler ile iktidara gelen sivillerin ordu tarafından gelen ve yasal dayanağı olmayan müdahalelerden bağımsız hareket edebilme kapasitesinin artırılmasına yöneliktir (Dudley, 2016: 120-121-122). Demokratik kontrolün esas amacı ise; silahlı kuvvetlerin, güvenliğini sağlamak ile yükümlü olduğu topluma karşı görevlerini yerine getirirken politikacıların koyduğu hedefler ve belirlediği ekonomik kaynaklar doğrultusunda hareket etmesinin garanti altına alınmasıdır (Lunn, 2003: 11).

Demokratik kontrol en temelde; meşru bir zeminde demokratik yollarla seçilmiş yönetimler tarafından, toplum adına silahlı kuvvetler üzerinde yapılan siyasi kontrolü işaret etmektedir. Sivil-asker ilişkilerini ilgilendiren demokratik kontrol kavramı; mutlak bir durumdan çok, bir derece meselesi olması sebebiyle tanımlanması zor bir kavram gibi görünmektedir (Schroeder, 2010: 11-12). Demokratik kontrol kavramı bütün ülkeler için geçerli olsa da, kavramın kullanımının özelde az gelişmiş ülkeleri, gelişmekte olan ülkeleri ve geçiş ülkelerini işaret eden ideolojik bir alt yapıya sahip olduğu ifade edilebilir (Barbak, 2015b: 43-45). Demokratik kontrolün sağlanması, devletin yaptığı işlemlerin gözlenebilir olmasını sağlaması ve böylece daha sorumlu ve daha güçlü bir devletin var olması etmesi açısından neoliberal ideoloji tarafından savunulmaktadır (Beer, 1999: 147-149-152). Bu çerçevede demokratik kontrolü gerçekleştir(ebil)me kapasitesinin ve metodunun ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğinin kabulüyle birlikte, hedeflenen çıktının niteliğinin değişmediği ifade edilmektedir (Lunn, 2003: 31). Nitekim, demokrasi ile kapitalizm arasında sıkı bir ilişki olduğunu iddia eden neoliberal paradigma, demokratik kontrolü yani silahlı kuvvetlerin edilgen bir yapıya büründürülmesini, demokratikleşmenin bir ön koşulu olarak görmektedir (Serra, 2010: 48 aktaran Barbak, 2015b:11).

Bununla beraber, demokrasiye geçiş aşamasında olan ya da henüz yeni geçiş yapmış ülkeler bağlamında; güçlü liberal değer temelli bir ülke oluşturabilmek için silahlı kuvvetlerinin yeterli derecede güçlü olması gerektiğinin kabulü mevcut olmakla beraber, bu yıkıcı ve zorlayıcı gücü (silahlı kuvvetleri) kimin kontrol etmesi gerektiği yıllardır tartışılmaktadır (Droz-Vincent, 2014: 697; Born vd., 2002: 1-2). “Yeterli” derecede güçlü olarak nitelendirilebilecek bir orduya sahip olunması konusunda dikkat çekici nokta ise; neoliberal uygulamaların kurumsallaşmasını sağlayacak silahlı kuvvetlerin belirli bir noktaya kadar güçlü bir “aktör” olarak görülmesi ve ona ihtiyaç duyulduğunun belirtilmesi, ama sonrasında demokrasinin tam konsolidasyonunun sağlandığına inanıldığı noktada silahlı kuvvetlerin neoliberal paradigmanın bir “nesnesi” haline dönüştürülerek, gücünün azaltılmasıdır (Pridham 2000: 165 aktaran Barbak, 2015b: 50-51). Nitekim ülkeler ve yurttaşları için önemli bir konu olan savunma ile güvenlik durumlarını sağlamakla görevli yasal bir aktör olan silahlı kuvvetlerin, neoliberal politikaların nesnesi haline getirilmesi alan yazında üzerine çok fazla tartışma olan bir konudur (Göker, 2008: 113-114-115; Giray, 2004: 183-191).

Yıkıcı ve zorlayıcı bir güç potansiyeli olan silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün kimin tarafından ve nasıl yapılması gerektiği konusunda başat modeller olmasına rağmen, her bir ülke kendi

kültürel, tarihsel ve toplumsal birikimine göre geçerli ve meşru olan bir yöntemle sahip olabilmektedir (Born vd., 2002: 1; Born, 2002: 1). Ancak temelde demokratik kontrolün, sivil üstünlüğünü gerektirdiği konusunda oluşan bir görüş birliği olduğunu iddia etmek mümkündür (Born vd., 2002: 2; Born, 2002: 1). Bunun yanında demokratik kontrol sivil üstünlüğüne ve parlamento kontrolüne odaklanılan dar kapsamda ele alınabileceği gibi, sivil-asker ilişkilerinin kapsamlı bir şekilde ele alındığı ve ordunun topluma entegrasyonuna odaklanılan geniş kapsamda da ele alınabilir. Bu çerçevede demokratik kontrolü dar kapsamda ele almak beraberinde parlamento, hükümet ve silahlı kuvvetler aktörleri üzerine çalışma yapmayı gerektirirken, kavramı geniş kapsamda irdelemek bu aktörlere toplumsal kurum ve aktörlerin de eklenmesini beraberinde getirmektedir.

Ayrıca kontrolün boyutu da farklı şekillerde olabilmektedir (Born vd., 2002: 2). Genel anlamda kontrolün boyutunu üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki olan dikey kontrol, parlamento ve hükümetin silahlı kuvvetleri denetlemesi şeklinde hiyerarşik anlamda yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilen bir kontroldür. Hiyerarşik anlamda silahlı kuvvetler ile arasında herhangi bir ilişki bulunmayan medya, sivil toplum örgütleri ve araştırma merkezlerinin silahlı kuvvetleri denetlemesi bağlamında yapılan yatay kontrol ise, bir diğer kontrol çeşidi olarak sayılabilir. Son olarak silahlı kuvvetler mensuplarının demokratik ve toplumsal değerleri ve düşünce setlerinde içselleştirerek, kendi kendilerini denetlemesi yoluyla gerçekleşen bir öz denetimden bahsetmek mümkündür (Born vd., 2002: 2-3-10-11; Pantev, 2005: 21). Bu noktada parlamentonun ve hükümetin gerçekleştireceği dikey kontrol, yatay kontrol ve öz denetim ile desteklenmez ise demokratik kontrolün gerektiği gibi gerçekleştiğinin söylenemeyeceği savunulmaktadır (Van Eekelen, 2003: 58, Lunn, 2003: 29; Peters vd., 2010: 4). Özellikle sivil toplumun güvenlik ile bağlantılı konularda bilgilendirilmesi yoluyla tartışmalara katılabilmesi yönünde bir hizmet sunması beklenen medyanın, güvenlik sektörünün demokratik kontrolüne katkıda bulunduğu ya da bulunması gerektiği değerlendirilmektedir (Schroeder, 2010: 28). Bağımsız, tarafsız ve etkin bir medya kontrolünü de içeren demokratik kontrol, son yıllarda demokrasinin kalitesinin bir göstergesi haline gelmiş durumdadır (Caparini, 2010: 245-246-247).

Demokratik kontrol derecesinin liberal demokrasinin kalitesi ile kurduğu doğru orantıya dayanarak yatay kontrolün bir parçası olarak karşımıza çıkan medyanın silahlı kuvvetler üzerindeki denetimi, medyanın yerleşmiş bir liberal demokratik sistemde oynadığı anahtar role işaret etmektedir (Tagarev, 2005: 60-61; Caparini, 2004: 17). Liberal demokrasilerde toplum ile politika yapıcılar arasında sivil toplumu önceleyen bir köprü görevi görmesi beklenen medya, politika hedeflerinin belirlenmesi ve bu süreçte toplumun sesinin duyurulması açısından önemli bir aktördür (Caparini, 2004: 15). Son yıllarda medyanın etkinliği hususunda büyük bir aşama kaydedildiği iddia edilse bile, güvenlik sektörüne ilişkin konulardaki sivil toplum ve medyanın sürece katılımı halen kısıtlı bir seviyededir (OECD, 2005: 141). Demokratik değerler bağlamında dünyanın geri kalanına kıyasla daha iyi konumda olduğu iddia edilen batı demokrasilerinde bile, güvenlik sektörüne ilişkin politikaların medya ve sivil toplum tarafından gözlenebilirliği ve müdahil olunabilirliği tam olarak işlevsel bir forma ulaşmış değildir (Caparini, 2004: 15). Nitekim genelde ulusal güvenlik ihtiyacını tehdit edebilecek bilgilerin korunması gerekliliği kapsamında, medya ile sivil toplumun etkinliğinin ve hareket kabiliyetinin yasal düzenlemeler yoluyla kısıtlandığı bir gerçektir (Tagarev, 2005: 60; Friedrich vd., 2012: 8).

Demokratik kontrole ilişkin diğer bir çeşitlendirme ise kontrolün zamanı ile ilgilidir. Zamansal olarak ele alınan demokratik kontrol metotları üç şekilde gerçekleşebilmektedir: *ex post*, *ex ante* ve *dumque*. Bir uygulamanın gerçekleşip bitmesinden sonra değerlendirmeye alınması manasına gelebilecek olan *ex post* kontrole verilebilecek örnek; silahlı kuvvetlerin bütçe harcamalarının bütçe yılının bitiminden sonra idari bir mali denetime sokulması olabilir. Aksiyona geçilmeden önce yapılan kontrol anlamına gelen *ex ante* kontrol ise, silahlı kuvvetlerin uygulamalarının sonradan değil de, uygulama öncesinde kontrol edilmesine yönelik bir metottur. Bu tarz bir kontrol şekline örnek olarak, silahlı kuvvetler tarafından ileride uygulanması beklenen çıktılara dair güvenlik stratejisi belgelerinin sivil otorite tarafından formüle edilmesi gösterilebilir. Son olarak Latince kökenli *dumque* sözcüğünden yola çıkılarak tanımlanan *dumque* kontrol yöntemi ise, operasyonel ve anlık bir kontrol

mekanizmasını işaret eder. Askeri bir operasyonu sivil bir otoritenin kumanda etmeye girişmesi, bu tip bir kontrole örnek olarak gösterilebilir (Born vd., 2002: 3).

Demokratik kontrolün kavramsal yapısının ortaya konulması yönünde başarılı çalışmaları olan Lunn ise demokratik kontrole dair tek bir modelin olmadığını kabul etmekle birlikte, özde şu unsurları kapsaması gerektiğini belirtmiştir:

a. Devlet başkanı, hükümet, parlamento ve silahlı kuvvetler arasında; hem barış zamanlarını hem de savaş durumuna geçiş zamanlarını kapsayacak şekilde oluşturulmuş, yetki ve sorumluluk ayrımı üzerine inşa edilmiş yasal ve anayasal mekanizmaların varlığı,

b. Savunma bakanlığında asker ve sivil personelin birlikte çalıştığı bir yapı oluşturulması ve bu yapıda temel güvenlik aktörlerinin uygun siyasi ve ekonomik bağlama yerleştirilmesi,

c. Demokratik meşruiyetin ve halk desteğinin sağlanarak yapılması gereken etkili bir parlamento gözetimi,

d. Bağımsız bir yargı kurumunun varlığı,

e. En yüksek seviyede şeffaflık ve açıklık ilkelerinin sağlanması ile bağımsız araştırma kurumlarının ve aktif bir medyanın varlığı,

f. Silahlı kuvvetlerin toplumsal beklentilere uygun rolleri kabullenmesi (Lunn, 2003: 14).

Silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün sağlanmasına yönelik çalışmaların son yıllarda giderek artmasının arkasında yatan etmenleri, kabaca dört gelişme çerçevesinde ele almak mümkündür (Born, 2002: 1-2). İlk olarak, çoğu devlette askere alma sisteminin değişmesi bağlamında zorunlu askerliğin kaldırılarak yerine gönüllü askerlik sisteminin getirilmesi, silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün sağlanmasına ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Nitekim bu alanda çalışan çoğu kişiye göre, yeni durumda gönüllü askerlerden oluşan silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün sağlanması eskiye kıyasla daha zor hale gelmiş bulunmaktadır. İkinci olarak, soğuk savaş sonrası birçok orduda küçülmeye gidilmiş olsa bile aynı devletlerde özellikle barış misyonlarının eklenmesi ile silahlı kuvvetlerin yerine getirmesi beklenen görevlerde ciddi bir genişleme meydana gelmiştir. Bu silahlı kuvvetlerin yeniden yapılandırılması ve küçültülmesi sürecinin sonucu olarak bir yandan daha düşük bütçeli ordular hedeflenirken, diğer yandan silahlı kuvvetlere verilen görevlerin sayısı ve çeşidinde artış meydana gelmiştir. Sonuç olarak bu durumun sivil-asker ilişkileri üzerinde olumsuz anlamda bir baskı oluşturduğu savunulabilir (Born, 2002: 1-2). Bir diğer etmen ise uluslararası seviyede silahlı kuvvetler faaliyetlerinin artması sonucu uluslararası askeri işbirliği ve kurumların demokratik kontrolünün sağlanması konuları gündeme gelmesi ile ilgilidir. Bu durumun özellikle Avrupa Birliği, NATO gibi örgütlerin görece küçük üye devletleri bağlamında değerlendirilmesi gereken bir etmen olduğu ifade edilebilir. Son olarak, birçok uluslararası örgüte üye olabilme şartı olarak özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin (Post-komünist geçiş ülkeleri) sivil-asker ilişkilerini demokratik prensipler etrafında yeniden dizayn etmesi beklenmektedir. Diğer bir deyişle bu devletlerin, uluslararası örgütlere üye olabilmesi için demokratik kontrolün sağlanması bir ön şart olarak sunulmaktadır (Born, 2002: 2; Ratchev, 2005c: 118).

Birçok devletin anayasasına göre, demokratik kontrole katkı sağlayan üç devlet kurumu bulunmaktadır: yasama, yürütme ve yargı. Özellikle yasama ve yürütme erklerinin demokratik kontrolün sağlanmasında temel aktörler olduğu savunulabilir. Yasama (parlamento) kontrolünün (gözetiminin) bütçenin onaylanma(ma)sı, yeni yasaların kanunlaştırılması, savunma tedarik süreçlerinin gözden geçirilmesi, bütün güvenlik hizmetlerini kapsayan güvenlik politikasının tartışılması ve kanunlaştırılması gibi faaliyetleri içerdiği ifade edilebilir. Bu çerçevede yasama kontrolünün temel amacının yürütmeyi ve yürütmenin sunduğu güvenlik hizmetlerini denetlemek olduğu ileri sürülebilir. Diğer tarafta yürütme erkini; güvenlik hizmetlerine ilişkin etkili, verimli ve şeffaf bir yönetimden sorumlu olduğu söylenebilir. Yargı erkini ise diğer iki erke göre daha farklı, ancak önemli bir rol aldığından bahsetmek mümkündür. Birçok ülkede yargı erki, özellikle anayasa mahkemesi, yasama ve yürütme erklerinin faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunu denetlemektedir.

Örneğin birçok ülkede yargı erki yeni savunma yasalarının anayasaya uygunluğunu, savunma tedarik süreçlerinin meşruluğunu ve askeri personellerin davranışlarını hukuki anlamda yorumlayabilmektedir. Demokratik kontrolün gerçekleştirilmesinde bu üç temel devlet erki önemli rol alırken, bunlara ek olarak toplum içerisinde yer alan aktörler de demokratik kontrole katkı sağlamaktadırlar. Bu aktörler arasında medya, sivil toplum örgütleri, araştırma enstitüleri ve üniversiteler gibi yapılanmaları saymak mümkündür (Born, 2002: 4-5; Ratchev, 2005b: 12-13; Pantev, 2005: 21). Son olarak silahlı kuvvetler personelinin devlet kurumları ile anayasaya saygılı olması da güvenlik sektörünün demokratik kontrolüne önemli derecede katkı sağlamaktadır. Bu noktada profesyonel ordunun temelinde, profesyonel ordu mensuplarının devlet kurumlarına ve anayasaya bağlılıklarının yer aldığı ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede silahlı kuvvetler mensuplarının demokratik değerlere, anayasanın vatandaşlara sağladığı haklara ve insancıl hukuka dayanan temel haklara saygı göstermesi ve riayet etmesi elzemdir. Silahlı kuvvetler mensuplarının demokratik kontrolün sağlanmasına yönelik geliştirmesi gereken bu davranış kalıplarının sadece itaat etmeye ve boyun eğmeye değil, aynı zamanda demokratik değerlerin ve siyasal anlamda tarafsız olunması bilincinin içselleştirilmesine dayanması gerekmektedir. Bu yolla silahlı kuvvetlerin profesyonelleşmesi, ordunun ülke içerisinde gerçekleştirebilecek siyasal anlaşmazlıklarda tarafsız kalmasını garanti altına alabilir (Born, 2002: 5; Ratchev, 2005b: 13; Pantev, 2005: 20).

Sonuç olarak demokratik kontrol yazını incelendiğinde kontrolün, 21. yüzyıl ile birlikte dönüşüme uğradığı ifade edilebilir. İlk olarak kontrolün sadece devlet içindeki kamusal mekanizmalar ile değil, aynı zamanda devlet dışında yer alan sivil toplum, medya vb. aktörler tarafından da sağlanması gerektiği yönünde bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu noktada kontrolün öznesi; sivil toplum ve piyasa aktörlerini, özellikle yatay kontrol boyutunda içerecek şekilde genişlemiş bulunmaktadır (Barbak, 2015a: 899). Demokratik kontrolün öznesinin devlet dışı unsurları da içerecek şekilde genişlemesinin yanında, güvenliğin özelleştirilmesi sonucunda kontrolün konusunun da, diğer bir deyişle demokratik kontrolünün sağlanması gereken unsurların da, çeşitlendiğinden bahsetmek mümkündür. Bu çerçevede silahlı kuvvetlerin yanında polis, jandarma, istihbarat kurumları gibi devlet içerisinde güvenlik hizmeti sunan unsurların demokratik kontrolünden bahseden bir yazının oluşması ile birlikte; özel güvenlik hizmeti sunan şirketlerin demokratik kontrolünün nasıl sağlanması gerektiği üzerine de bir yazın gelişmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla demokratik kontrolün konusu da devlet dışında yer alan unsurları içerecek şekilde genişlemiştir.

3. Demokratik Kontrol ve Özelleştirme: Kontrol Konusunun Özelleşmesi

Demokratik kontrole katkı sunması beklenen çeşitli aktörleri ve gerekli faaliyetleri bu şekilde özetlemek mümkünken, 21. yüzyılda demokratik kontrolü sağlanması gereken aktörlerin de çeşitlendiğinden bahsedilebilir (Schreier ve Caparini, 2005: 3). Güvenlik alanında yaşanan değişimler güvenliği ve demokratik kontrolü daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirmeyi gerektirmektedir. İlk olarak, iç güvenlik ile dış güvenlik arasındaki sınırların bulanık hale gelmesi, buna sebep olmaktadır. Nitekim bu bulanıklaşma, iç güvenlik alanındaki bir tehdidin uluslararası seviyede bir güvenlik tehdidi oluşturabilmesi ile dış güvenlik alanındaki bir tehdidin iç güvenliğe ilişkin bir tehdit oluşturabilmesi olarak gerçekleşmektedir. Örneğin, 11 Eylül İkiz Kule saldırılarının dış güvenliğe ilişkin bir saldırı olmasının yanında, ABD’de iç güvenliğe de önemli etkileri olmuştur. Bunun zıttı olarak, 1990’larda Yugoslavya’da yaşanan iç savaşın bütün balkanları olumsuz anlamda etkilemesi, bir iç güvenlik sorununun uluslararası seviyedeki olumsuz etkisini özetler niteliktedir. İkinci neden olarak, yeni güvenlik tehditlerine cevap vermekte ordunun tek başına yetersiz kalması ileri sürülebilir. Bu çerçevede yeni güvenlik tehditlerine karşı ordunun yanında polis, sınır muhafızları ve istihbarat kurumu gibi başka güvenlik aktörlerinin de aktif rol alarak faaliyette bulunması gerekmektedir. Böylece tek başına silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünden ziyade, oluşan güvenlik sektörünün demokratik kontrolünden bahsetmek daha yerinde olacaktır. Nitekim güvenlik sektörü, devletin ve vatandaşların güvenliğini sağlamak amacıyla meşru güç kullanabilme hakkına sahip bütün aktörlerin bir araya geldiği bir yapı olarak tanımlanabilir. Güvenlik sektörü içerisinde yer alan kurumları ise ordu, polis, istihbarat kurumları, sınır muhafızları, paramiliter birimler ve özel güvenlik aktörleri olarak sıralamak mümkündür (Born, 2002: 3; Schreier ve Caparini, 2005: 2-3).

Bu noktada özel güvenlik şirketlerinin sunduğu hizmetlerin insan haklarını etkileyebilecek potansiyele sahip olması, ilgili şirketlerin ve faaliyetlerinin demokratik kontrolünün sağlanmasını gerekli kılmaktadır (MacLeod, 2017: 9; Friesendorf vd., 2017: 41). Çalışma kapsamında, demokratik kontrolün konusu olan özel güvenlik aktörlerinin de bileşen olarak yer aldığı güvenlik sektörü, Tablo-1’de gösterilen bileşenlerden oluşmaktadır (OECD, 2005: 20-21).

Bileşen	Kapsam
Temel Güvenlik Aktörleri	Silahlı kuvvetler, polis, jandarma, paramiliter güçler, istihbarat birimleri (hem sivil hem de askeri olanları), sahil güvenlik birimleri, sınır muhafızları, gümrük yetkilileri, ceza infaz kurumları, rezerv ya da yerel güvenlik birimleri ¹⁵ (sivil savunma güçleri, ulusal muhafızlar, milis kuvvetleri) vb.
Güvenlik Yönetimi ve Gözetim Kurumları	Yürütme, ulusal güvenlik danışma birimleri, yasama, yasamaya ilişkin seçilmiş komiteler, savunma / içişleri / dışişleri bakanlıkları, sivil toplum örgütleri, medya vb.
Adalet ve Hukuki Yaptırım Kurumları	Yargı, adalet bakanlığı, cezaevleri, suç soruşturma ve kovuşturma birimleri, insan hakları komisyonları, ombudsman vb.
Devlet Dışı Kamusal Olmayan Güvenlik Örgütleri	Özgürlük orduları, gerilla orduları, siyasi parti milisleri, özel koruma (body-guard) birimleri, özel güvenlik şirketleri, özel askeri şirketler vb.

Tablo-1: Demokratik Kontrolün Konusu Olan Güvenlik Sektörü Bileşenleri

Tablo-1’de OECD (2005: 20-21)’den farklı olarak; güvenlik alanında gerçekleşen aşağıdan-yukarı yönlü özelleşmenin aktörleri olarak da sayılabilen özgürlük orduları, gerilla orduları ve siyasi parti milisleri gibi devlet dışı resmi olmayan güvenlik örgütleri bileşeninin çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Nitekim bu aktörlerin demokratik kontrolünden bahsedilmesinin mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir.¹⁶

Birçok devlette güvenlik sektörünün önemli bir parçası olan özel güvenlik şirketlerinin; birer güvenlik hizmeti sağlayıcısı olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerin, bir ülkedeki demokratik düzen ile insan hakları konularına doğrudan etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu etkiden dolayı ilgili şirketlerin etkili düzenlemelere tabi olması ile kanuna aykırı olduğu iddia edilen uygulamalarına ilişkin hesap sorulabilir olması kamu yararınadır (Klopfer ve Van Amstel, 2017: 6). Nitekim güvenlik

¹⁵ Türkiye de dâhil kimi devletlerde var olan bekçilik ve güvenlik koruculuğunun, bu kapsamda ele alınabileceği ifade edilebilir.

¹⁶ Ayrıca güvenlik sektörü bileşenleri, Avrupa Birliği (AB) tarafından da OECD’nin ortaya koyduğu sınıflandırmaya uygun şekilde ele alınmaktadır. Dolayısıyla AB de, devlet dışı kamusal olmayan güvenlik örgütleri kapsamında özgürlük orduları, gerilla orduları, siyasi parti milisleri gibi demokratik kontrolünden bahsedilmesi mümkün olmayan aktörleri, sektör kapsamına almaktadır. Çalışma kapsamı dışında bırakılan bu konuya ilişkin AB’nin çeşitli belgeleri incelenebilir. Örneğin Avrupa Birliği Konseyi’nin 2005 yılında hazırladığı doküman için bkz.

<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12566-2005-REV-4/en/pdf>;

25.02.2020.

alanında faaliyet gösteren bu şirketlerin, herhangi bir alanda faaliyet gösteren diğer ticari şirketlere kıyasla, daha sıkı bir şekilde denetlenmesinin gerekli olduğunu savunmak mümkündür. Bu gerekliliğin altında yatan en önemli sebeplerden bir tanesi, özel güvenlik şirketlerinin sunduğu hizmetlerin doğası gereği insan hakları ve özgürlüklerine ilişkin potansiyel etkileri olan hizmet türleri olmasıdır (Van Amstel, 2017: 16).

Bu noktada güvenliğin özelleştirilmesi sonucu bir güvenlik sektörünün oluştuğundan bahsedilebilir. Bu sektör içerisinde güvenlik hizmetlerini sunan aktörlerin, özel sektör aktörlerini de içerisine alacak şekilde genişlemesi, demokratik kontrol kavramına ilişkin bir sorunsal beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan modern devletin güvenlik işlevi bağlamında, devlet kurumları tarafından sunulan güvenlik hizmetinin demokratik kontrolünün sağlanmasına yönelik esasların, piyasa kurallarına bağlı ve ticari sözleşme üzerinden hizmet veren özel güvenlik aktörlerine ve piyasasına uygulanamaması gibi bir durum olduğu söylenebilir. Bu çerçevede hesap verebilirlik ilkesinin, gerektiği şekilde uygulanmadığını ifade etmek mümkündür (Markusen, 2003: 471-494-495; Van Amstel, 2017: 18; Friesendorf vd., 2017: 41).

Ashında ticari sözleşmeler üzerinden yürütülen güvenlik faaliyetlerinin, kontrol edilmesinin ve izlenmesinin oldukça güç olduğu savunulabilir. Böylece güvenlik sektörü içerisinde gerçekleşen güvenlik faaliyetlerine ilişkin, bir şeffaflık ve hesap verebilirlik sorunu olduğu ifade edilebilir (Stanger ve Williams, 2006: 8-11-12-16; Avant ve Sigelman, 2010: 255-265; Friesendorf vd., 2017: 41). Bunun yanında özel güvenlik şirketlerinin devlet dışı yapılara da (uluslararası örgütler, ticari şirketler, gerçek kişiler vb.) sözleşme üzerinden güvenlik hizmeti sunabilmesi, demokratik kontrolü tamamen bulanıklaştırabilmektedir. Nitekim devlet dışı aktörler arasında gerçekleştirilen bu sözleşmeler; kamu yararından daha çok, karşılıklı belirlenen ticari sözleşme esaslarına dayanan memnuniyet ilişkisine bağlı olmakta ve böylece kontrolünün sağlanması oldukça güç hale gelmektedir (Barbak, 2015b: 70-71). Sonuç olarak, bu çerçevede hizmet sunan özel güvenlik şirketlerinin hesap verebilirliğinin sağlanması ve gözetiminin gerçekleştirilmesi uygulamada oldukça yetersiz kalmaktadır (Van Amstel, 2017: 16).

Bu durumun arkasında yatan nedenlerden bir tanesi, özel güvenlik şirketlerinin doğasının uygun düzenlemelerin ve gözetimin geliştirilmesini güçleştirecek bir yapıda olması olarak sayılabilir. Bu çerçevede son yıllarda katlanarak büyüyen özel güvenlik endüstrisi ve çeşitlenen hizmet kategorilerinin varlığı, bu alanda düzenleyici otoritelerin de üstün seviyede uzmanlık bilgisine sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim ancak bu uzmanlık bilgisine sahip olunabilir ise, özel güvenlik şirketlerinin kontrolünün nasıl sağlanabileceğinin belirlenebileceği değerlendirilmektedir (Van Amstel, 2017: 16). Bunun yanında teknolojiye yaşanan gelişmeler ve bu durumun özel güvenlik hizmetlerinin sunumuna yansımaları ile birlikte sürekli olarak hizmetin niteliğini değiştirmesi, gözetim ve kontrole ilişkin düzenlemelerin teknolojik gelişmeler sebebiyle yaşanan değişimin gerisinde kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum ise, özel güvenlik hizmetinin sunumuna ilişkin yeni teknik ve yöntemlerin mevcut düzenlemeler dışında kalması ile sonuçlanmaktadır (Van Amstel, 2017: 16-17). Ayrıca devlet içi güvenlik hizmeti sunan aktörlerin demokratik kontrolüne ilişkin mekanizma ve yöntemlerin, özel güvenlik şirketlerine birebir uygulanması da çok mümkün görünmemektedir. Kamu örgütlenmesinin sunduğu benzer bir güvenlik hizmeti, parlamento ve kamuda yer alan bağımsız gözetim kurumları tarafından kontrol edilebilirken, özel güvenlik şirketlerinin faaliyetlerinin aynı derecede bir kontrole tabi tutulabildiğinden bahsetmenin mümkün olmadığı savunulabilir (Van Amstel, 2017: 17; Friesendorf vd., 2017: 42).

Özellikle 21. yüzyıl ile birlikte güvenlik hizmetinin sunumuna ilişkin değişen durum ve buna bağlı olarak kontrolün geldiği nokta, Tablo-2'deki gibi özetlenebilir. Tablo-2'nin oluşturulmasında bütünlük oluşturabilmesi amacıyla, Tablo-1'deki (OECD, 2005) bileşenlerden de faydalanılmıştır.

Değişen Unsurlar	Güvenlik İşlevi	Güvenlik Sektörü (Devlet Dışına Genişleme)
Güvenlik Hizmeti Sunanlar	Devlet	Devlet

		+Özel Güvenlik Aktörleri
Hizmetin Niteliği	Kamusal	Kamusal +Özel +Kamusal ve Özel Birlikte
Tabi Olduğu Hukuk	Kamu Hukuku	Kamu Hukuku +Ticari Sözleşme Hukuku (Özel Hukuk)
Güvenlik Hizmetini Alanlar	Devlet Toplum *Birey (Vatandaş)	Devlet Toplum *Birey (Müşteri) +Sivil Toplum Örgütleri +Uluslararası Örgütler +Ticari Şirketler +İllegal Gruplar vb.
Demokratik (Sivil) Kontrol Bağlamında Kontrol Edenler	Devlet	Devlet +Birey (Vatandaş) +Sivil Toplum +Ticari Şirketler +Medya +Düşünce Kuruluşları +Üniversiteler vb.
Demokratik (Sivil) Kontrol Bağlamında Kontrol Edilenler	Temel Güvenlik Aktörleri (Silahlı kuvvetler vb.)	Temel Güvenlik Aktörleri +Devlet Dışı Kamusal Olmayan Güvenlik Örgütleri (Özel Güvenlik Şirketleri vb.)

Tablo-2: Güvenlik Alanında Yaşanan Değişimler ve Demokratik Kontrole Yansımaları

Güvenlik hizmetinin sunumunu sağlayan güvenlik sağlayıcılarının özel sektörü de içine alacak şekilde genişlemesinin yanında, güvenlik hizmetini satın alan aktörlerin de çeşitlenmesinden bahsetmek mümkündür. Sözleşme üzerinden güvenlik hizmeti satan özel güvenlik şirketlerinin müşterileri, sadece devlet/kamu değildir. Devletin yanı sıra özel güvenlik şirketlerinden güvenlik hizmeti satın alanlar arasında; isyancı gruplar, sivil toplum kuruluşları, suç örgütleri, ticari şirketler, bankalar, bireyler, topluluklar, uluslararası örgütler gibi tüzel ve gerçek kişiler de bulunmaktadır (Caparini, 2006: 265-267; Machairas, 2014: 55; Zabcı, 2004: 25-31; Singer, 2009: 25-39). Güvenliğin özelleştirme ve dış kaynaklardan yararlanma yollarıyla çoğulculuğu sonucu, hem özel mülkiyet alanlarında hem de kamusal alanlarda devletin sunduğu kamusal güvenlik ile özel güvenlik aynı anda var olmaktadır. Caparini'ye göre bu durum kamusal olan ile özel olan arasındaki ayrımı

bulanıklaştırmaktadır. Bu bulanıklaşma durumunu; kamusal güvenlik hizmeti sunan silahlı kuvvetler, polis gücü ve diğer kamusal güvenlik görevlileri ile özel güvenlik hizmeti sunan özel güvenlik şirketleri arasındaki artan ortak çalışmalar ve işbirliği daha da arttırmaktadır (Caparini, 2006: 267). Buna ek olarak özel güvenlik hizmeti sunan şirketlerin ulus üstü yapılara sahip olması, diğer bir deyişle şirketlerin yurt dışındaki güvenlik hizmetlerinin sunumunda da artan şekilde rol alması, kamusal olan ile özel olan arasındaki ayrımı bulanıklaştıran diğer bir husustur. Güvenliğin özelleştirilmesinin ve buna bağlı olarak kamu-özel ayrımının bulanıklaşmasının hizmet sunan aktörler arasındaki sorumlulukların net olarak belirlenmesi konusunda olumsuz bir sonucunun olduğunu belirten Caparini, bu bulanıklaşmanın doğal bir sonucu olarak da hesap verebilirlik konusunda bir belirsizliğin oluştuğunu ifade etmektedir (Caparini, 2006: 268). Caparini'ye göre bulanıklaşmanın yanında; güvenlik alanında faaliyet gösteren aktörlerin özel güvenlik şirketlerini de içeren şekilde çeşitlenmesi, kamusal mal kavramına ilişkin de bir tehdit oluşturmaktadır (Caparini, 2006: 269). Bu çerçevede, güvenlik hizmetinin çeşitli güvenlik aktörleri tarafından bir yandan etkin ve verimli bir şekilde sunulurken; diğer yandan demokratik prensiplere ve değerlere bağlı kalınması konusunda sorunlar yaşanabilmektedir. Özellikle modern devletin tekelinde ve sorumluluğunda olan kamusal bir mal olarak güvenliğin, sadece bedelini karşılayabilen zengin ve güçlü vatandaşlar tarafından satın alınabilmesi eleştirilerin odak noktasıdır. Caparini'ye göre böyle bir durumda güvenlik, zengin ve güçlü vatandaşların tekelinde bir ticari mala dönüşmekte ve vatandaşlar arasında güvenlik hizmetlerine erişim noktasında bir eşitsizliğe sebep olabilmektedir (Caparini, 2006: 270; Machairas, 2014: 55). Buna ek olarak, demokratik toplumlarda devletin özellikle vatandaşların özgürlüklerini kısıtlama kapasitesine sahip olan zor kullanma gücünün demokratik gözetimine ve denetimine ilişkin mekanizmaların var olduğunu belirten Caparini, aynı mekanizmaların özel ve devlet dışı güvenlik sağlayıcıları üzerinde yeterli derecede işlevsel olmadığını ifade etmektedir. Bu durumun ise hem yerel hem de ulus üstü seviyelerde özel güvenlik sağlayıcısı olan aktörlere ilişkin hesap verebilirlik sorununu gözler önüne serdiğini ifade eden Caparini, özel güvenlik sağlayıcılarının hesap verebilirlik konusunda esasen onları istihdam edenlere, diğer bir deyişle müşterilerine, karşı sorumlu olma eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir (Caparini, 2006: 272). Nitekim sözleşme ile istihdam edilen diğer ticari şirketlerin aksine özel güvenlik şirketlerinin genelde; özel güvenlik piyasasında imzalanan gizli sözleşmelere tabi olması ile ticari sır kapsamına alınan bazı bilgilere ulaşmanın oldukça zor olması, onların demokratik gözetiminin ve denetiminin gerçekleştirilememesine yol açmaktadır (Machairas, 2014: 51-52; Yalçınkaya, 2006: 273; Singer, 2009: 11-245). Bu durum ise modern devlete içkin Weberyen kuramda yer alan, devletin güç kullanımı üzerindeki tekeli ile devletin savunma ve güvenlik aygıtlarının demokratik kontrolünün sağlanması ilkelerine ilişkin ciddi bir sorunsal işaret etmektedir (Machairas, 2014: 53). Dış kaynaklardan yararlanma yönteminin göze çarpan dezavantajlarından bir tanesi olan kontrolün kaybedilmesi riski ile de yakından ilişkili olan bu sorunsal, özel güvenlik sağlayıcılarının denetim dışı faaliyet göstermelerini de beraberinde getirebilmektedir. Bu çerçevede; dış kaynaklardan yararlanma yöntemi ile özelleştirme yapan aktörün, bu durumda güvenlik alanında devletin, güvenlik hizmetlerinin sunumuna ilişkin hizmet verme yeteneğinin körelmesi gibi bir riskten bahsetmek mümkünken; güvenliğin sözleşme yoluyla devredildiği aktörün de, yani özel güvenlik tedarikçisinin de, beklenilenin aksine maliyetleri yükseltmesi ve kendi çıkarına uygun hareket etmesi gibi bir durumdan da bahsetmek mümkündür (Yalçınkaya, 2006: 252; Tangör ve Yalçınkaya, 2010: 147).

Devletin özel güvenlik piyasasında faaliyet gösteren şirketlerden birine devrettiği bir güvenlik hizmetinin istenmeyen sonuçları ile ahlaki ve yasal çıkmazları konularında yeterli derecede kamusal hesap verebilirlik ile yasal sorumluluk olduğunu söylemek güçtür (Mandel, 2001: 132; Zabcı, 2004: 44; Tangör ve Yalçınkaya, 2010: 142). Bir açıdan bakıldığında, güvenlik alanında yapılan özelleştirme devlet içerisindeki toplumsal düzeni tehdit etme potansiyeline sahiptir. Bu durum özellikle aşağıdan-yukarıya doğru gerçekleşen bir özelleşmenin olduğu yerlerde daha çok göze çarpmaktadır. Bu çerçevede özellikle, özel güvenlik alanında uygulanabilir yasal ve siyasal kısıtlamaları içeren kontrolün olmadığı devletlerde, hesap verebilirliğin yok olduğundan ve hukuka uygun davranışlar ile hukuka aykırı davranışlar arasındaki ayrımın silikleştirdiğinden bahsedilebilir. (Mandel, 2001: 134). Nitekim bu tip zayıf devletlerde özel güvenlik alanında faaliyet gösteren şirketi ve/veya şirket

çalışanını sorumlu tutabilecek bir yerel hukuk bulunmamaktadır (Zabcı, 2004: 35). Bunun yanında, aşağıdan-yukarıya doğru gerçekleşen özelleşme tipinde devletin güç kullanımı üzerindeki tekeline ilişkin kısıtların ve engellemelerin olduğunu iddia etmek mümkünken, yukarıdan-aşağıya doğru gerçekleştirilen özelleştirme tipinde genellikle gerekli kamusal gözetim mekanizmalarının var olmadığını ileri sürmek mümkündür (Wulf, 2011: 139).

Özel şirketler, zaman zaman hükümet de dâhil kimsenin kontrolünü sağlayamadığı ya da denetleyemediği faaliyetleri yerine getirebilmektedirler (Wulf, 2011: 139-143; Caparini, 2006: 270; Singer, 2009: 244-245). Bu çerçevede güvenlik sektöründe hizmet sunan özel güvenlik sağlayıcılarının gözetimine ilişkin ne mevcut ulusal düzenlemeler ne de uluslararası hukuk yeterli alt yapı sağlamamaktadır. Wulf'a göre bu aktörlerin gözetimine ilişkin gerekli düzenlemeler yapılmadığı takdirde, hesap verebilirlik açısından özel güvenlik şirketlerinin sadece müşterileri, paydaşları ve sahipleri söz sahibi olmaya devam edeceklerdir (Wulf, 2011: 147). Wulf'a göre, 21. yüzyılın küreselleşmiş dünyasında güvenliğin özelleştirilmesinin olumsuz sonuçlarından kaçınmak için, güvenlik aktörlerinin kontrolünü sağlayabilme kapasitesine sahip kurumlar kurulmalıdır (Wulf, 2011: 146).

Bu noktada özel güvenlik hizmetlerini sunan özel güvenlik sağlayıcılarının tamamen yasaklanmasının gerçekçi olmadığını belirten Wulf, bu şirketlerin hızla gelişen aktivitelerinin kontrolü için altı seçenek sunmaktadır: otokontrol mekanizması, uluslararası hukuk normlarının geliştirilmesi, lisanslama rejiminin uygulamaya konulması, zorunlu ruhsatlandırma sisteminin kurulması, uluslararası şeffaflık ilkesi ile sözleşmelerin kayıt altına alınması, kara liste oluşturulması (Wulf, 2011: 147-148).

Özel güvenlik hizmetlerini sunan sağlayıcı şirketlerin ve faaliyetlerinin demokratik kontrolünün sağlanmasına yönelik rol alan aktörler ile bu aktörlere ilişkin kısıtları ve fırsatları Tablo-3'teki gibi özetlemek mümkündür (Van Amstel, 2017: 19-20-60-61-62; Friesendorf vd., 2017: 42).

Aktörler	Kısıtlar	Fırsatlar
Kontrol Eden Olarak Yürütme	-Finansal ve personel sayısı bağlamında kaynak yetersizliği -Uzmanlaşmış bilgi yetersizliği	--Ticaret sicil müdürlüğü, iş gücü denetleme kurulu ve ruhsatlandırma birimleri gibi kurumlar arasındaki verilerin paylaşımının yönetilebilmesi -Beyaz listede yer alan, yani geçmişinde suç kaydı olmayan özel güvenlik çalışanlarının kaydına sahip olunabilmesi
Sözleşme Tarafı Olarak Yürütme	-Tedarik süreçlerine ilişkin kusursuz ve adil bir uygulamanın yürürlüğe konulması konusunda kaynak yetersizliği -Sözleşme yapan birimlerde uzmanlaşmış bilgi yetersizliği	-Tedarik kararlarına ilişkin şeffaflık ilkesinin sağlanabilmesi -Güvenlik uzmanlarının ihale süreçlerinin şekillendirilmesi süreçlerine katılabilmesi
Parlamento	-Geleneksel anlamdaki rolünün yasa yapma, toplumun temsili ve yürütme erkini gözetimi ile sınırlı olması	-Özel güvenlik şirketlerinin de dâhil olabileceği toplumsal tartışma ortamının oluşturulması -Topluma ve yürütme erkine konunun öncelikli olduğunun anlatılabilmesi

Yargı	-İşlevsel olmasının mahkemeye erişim ile sınırlı kalması	-Örnek gösterilmeye uygun bir vaka ve davanın kamuoyu oluşturabilmesi ile yürütme erkinin konu ile ilgili eylemde bulunmaya zorlanabilmesi
Ombudsman/Ulusal İnsan Hakları Kurumları	-İşlevsel olmasının genelde talimata bağlı olması	-Tavsiyeler vermek konusunda erişilebilir bir forum olarak hareket edebilmesi -Konunun öneminin altınının çizilebilmesi yönünde faaliyette bulunabilmesi
Sivil Toplum Örgütleri	-Üstlendiği rolü gerçekleştirebilmesi için önemsenmesi ve dikkate alınması zorunluluğu	-Çeşitli unsurları bir araya getirebilmesi -Yeni politika ve yasaların geliştirilmesinin talep edilebilmesi -Hükümetlerin taahhütleri konusunda hesap verebilirlik ilkesi bağlamında sorgulanabilmesi -Ulusal politikanın herkesi kapsayacak şekilde oluşturulmasının sağlanabilmesi -Medya ile birlikte toplumun genel fikrinin temsil edilebilmesi -Özel güvenlik şirketlerinin faaliyetleri hakkında bilgilerin bir araya getirilebilmesi
Uluslararası Örgütler ya da Girişimler	-Özgün durumlar için uygunluğun sağlanması hususunda düzenleme ihtiyacının olması -Uluslararası örgütlerin sunduğu doğru uygulama taslaklarına uygun olmayan faaliyetlerde bulunarak güvenilirliğini kaybetme ihtimali	-Farkındalığın arttırılarak hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin teşvik edilebilmesi -Örnek niteliğinde olan doğru uygulama taslakları ile özel güvenlik alanında uluslararası standartların ve düzenlemelerin tanımlanması ve kabul edilmesine ön ayak olabilmesi
Medya	-Toplumun konuya duyarlı olmaması durumunda kendisinin de ilgisinin azalması	-Kamuoyunun oluşması ve şekillendirilmesi ile sorunların dile getirilmesi bağlamında anahtar bir role sahip olabilmesi -Kanunsuz fiillere karşı

		toplum çıkarının korunabilmesi için siyasal gözlemci (watchdog) olarak görev alabilmesi ¹⁷ -Sivil toplum örgütleri ile birlikte farkındalık yaratma konusunda aktif rol alabilmesi
Öz Düzenleme	-Müşterinin daha iyi standartlar sağlama ve bunun için ödeme yapmaya istekli olmaması durumunda self-regülasyon uygulamasının özel güvenlik şirketinin inisiyatifine ve iyi niyetine kalması	-Hizmetlerin daha profesyonel bir şekilde sunulması yoluyla verimliliğin sağlanması ve daha fazla sayıda müşterinin bu yolla cezbedilebilmesi -Daha yüksek standartta hizmet sunumu hakkında müşteri talebinin artırılmasına katkı sunabilmesi
Müşteriler	-Kendine has çıkarlarının olması	-Sorumlu faaliyette bulunmayan özel güvenlik şirketlerine talebin azalması sonucu ilgili şirketlerin piyasa dışında bırakılabilmesi -Sözleşme kıstaslarının daha düzgün ve uygun hale getirilebilmesi

Tablo-3: Özel Güvenlik Hizmetlerinin Demokratik Kontrolünün Sağlanmasına Katkı Sağlayan Aktörler ve Barındırdıkları Kısıtlar ile Fırsatlar

Görüldüğü üzere, güvenlik sektörünün ve özde özel güvenlik aktörlerinin demokratik kontrolünün çok boyutlu bir kontrol ve gözetim tasarımına dayandığı ifade edilebilir. Özel güvenlik aktörlerinin ve sundukları hizmetlerin demokratik kontrolüne ilişkin bu karmaşık durumun, demokratik kontrolün analitik olarak incelemesine yönelik zorluğu da beraberinde getirdiği söylenebilir. Devletlerin güvenlik sektörlerine ve özde özel güvenlik aktörlerine ilişkin demokratik kontrol değerlendirmeleri ve çalışmaları yapılmakla birlikte, bu değerlendirmeler ve çalışmaların ülkelerin kendi koşullarına göre genel incelemelere dayandığı söylenebilir. Ayrıca, özel güvenlik hizmetlerinin kamusal güvenlik hizmetlerine kıyasla kendine has bazı özelliklere sahip olması da, silahlı kuvvetler üzerinden oluşan demokratik kontrol uygulamalarının özel güvenlik alanına birebir uygulanabilmesini güçleştirmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

¹⁷ Medyanın bu rolü, literatürde üzerine fazlaca tartışma yürütülen bir konudur. Liberal düşün çalışmalarında medyanın bağımsız, tarafsız ve özgür bir aktör olduğu varsayımı, literatürde kimi çevrelerce eleştiriye tabi tutulabilmektedir. Bu eleştirilerin en önde gelenlerinden bir tanesinin, Herman ve Chomsky tarafından 1988 yılında ortaya konulan Rızanın İmalatı/Propaganda Modeli olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda medyanın, silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünde sunması beklenen katkının da benzer modeller üzerinden incelenebileceği savunulabilir. Geleneksel medyanın silahlı kuvvetler üzerinde gerçekleştirilen demokratik kontrole katkısının, Rızanın İmalatı/Propaganda Modeli çerçevesinde irdelendiği bir çalışma için bkz. [http://www.usbik.com/FileUpload/as878960/File/usbik_2018_\(ozet-abstracts\).pdf](http://www.usbik.com/FileUpload/as878960/File/usbik_2018_(ozet-abstracts).pdf), s.207, 25.02.2020.

Güvenliğin özelleşmesi sonucu bir yandan modern devlet kavramsallaştırması üzerinde bir değişim gerçekleşirken, diğer yandan sunulan hizmetlerin (demokratik) kontrol boyutunda da bir değişim yaşanmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışına göre modern devlet tarafından sunulan güvenlik hizmetleri, demokratik bir yapı içerisinde yasama, yürütme ve yargı organları ile vatandaşların denetim ve kontrolüne tabi iken, bu kontrol aynı şekilde özel güvenlik hizmetlerine uygulanmamaktadır. Nitekim bu sebeple, piyasanın sözleşme hükümlerine göre düzenlenen özel güvenlik hizmetlerinin demokratik kontrolü sınırlı seviyededir. Diğer yandan modern devletin şiddet kullanabilme üzerindeki meşru tekelinin farklı aktörler ile paylaşılmasının yanında, güvenlik hizmetlerinin demokratik kontrolüne ilişkin kontrol mekanizmalarının devlet dışındaki tarafları da içermesi sebebiyle, modern devletin kontrole ilişkin tekel konumu da aşınmaktadır. Bu kapsamda demokratik kontrolünün sağlanması gereken taraflar arasına özel güvenlik hizmeti sunan şirketlerin dâhil olmasının yanında, kontrol eden (kontrol öznesi) boyutunda da yaşanan değişim üzerinde durulmalıdır. Geleneksel güvenlik anlayışına göre kamu güvenlik hizmetlerini sunan kamu güvenlik güçleri üzerinde kamusal kontrol mekanizmaları bulunurken yeni durumda, kamusal kontrol mekanizmalarının yanında demokratik kontrole katkı sunan ve kontrolün öznesi olan devlet dışı aktörler de yer almaktadır.

Demokratik kontrolün öznesinin devlet dışı unsurları da içerecek şekilde genişlemesinin yanında, güvenliğin özelleştirilmesi sonucunda kontrolün konusunun da, diğer bir deyişle demokratik kontrolünün sağlanması gereken unsurların da, çeşitlendiğinden bahsetmek mümkündür. Bu çerçevede silahlı kuvvetlerin yanında polis, jandarma, istihbarat kurumları gibi devlet içerisinde güvenlik hizmeti sunan unsurların demokratik kontrolünden bahseden bir yazının oluşması ile birlikte; özel güvenlik hizmeti sunan şirketlerin demokratik kontrolünün nasıl sağlanması gerektiği üzerine de bir yazın gelişmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla demokratik kontrolün konusu da devlet dışında yer alan unsurları içerecek şekilde genişlemiştir. Demokratik kontrole ilişkin mekanizmalar çok boyutlu bir inceleme ve değerlendirmeyi gerekli kılar hale gelmiştir. Yeni durumda sadece sivil kesimin ordu üzerindeki üstünlüğü ve kontrolü değil, devlet ile birlikte sivil toplum ve piyasa aktörlerinin özel güvenlik hizmetlerini sunan şirketler ile personeli de dâhil olmak üzere oluşan ve kamu ile özel güvenlik güçlerinin bileşeni olduğu güvenlik sektörünün kontrol ve denetiminden bahsedilmektedir.

Bu kapsamda özel güvenlik şirketleri tarafından sunulan özel güvenlik hizmetlerinin demokratik kontrolünün sağlanması, sunulan hizmetlerin piyasa kurallarına bağlı olması ve ticari sözleşmeler üzerinden gerçekleşmesi sebebiyle oldukça güçtür. Ayrıca silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü üzerinden gelişen kontrol kuramsallaştırmasını da özel güvenlik alanına doğrudan uygulamak mümkün değildir. Dolayısıyla, özel güvenlik hizmetlerinin demokratik kontrolüne ilişkin kamusal hesap verebilirlik ve şeffaflık prensiplerinin uygulanması kapsamında bir sorunsal ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, özel güvenlik şirketlerinin devlet dışındaki taraflara da sözleşme üzerinden güvenlik hizmeti sunabilmesi de, demokratik kontrolün sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda, devlet dışındaki taraflar arasında gerçekleştirilen sözleşmelerin kamu yararından daha çok, karşılıklı ticari faydayı esas aldığı ifade edilebilir. Dolayısıyla, bu doğrultuda hizmet veren şirketlerin gözetim ve denetiminin sağlanması ile hesap verebilirlik mekanizmalarına tabi tutulması, uygulamada yeterli seviyede gerçekleşmemektedir. Ayrıca, özel güvenlik şirketlerinin sunduğu hizmet türlerinin özellikle son yıllarda ileri uzmanlık bilgisi gerektirecek şekilde çeşitlenmiş olması, düzenleyici kamu otoritesinin kontrol kapasitesini de olumsuz etkilemektedir. Yine son yıllarda teknolojide yaşanan gelişmelerin özel güvenlik hizmetlerinin niteliğini de değiştirmesi, gözetim ve kontrole ilişkin düzenlemelerin de teknolojik gelişmeler ile birlikte hizmetlerde yaşanan değişimin gerisinde kalmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak, özel güvenlik alanındaki düzenlemelerin özel güvenlik hizmetinin sunumuna ilişkin yeni teknik ve yöntemlerin gerisinde kalması durumu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, demokratik toplumlarda modern devletin vatandaşların özgürlüklerini kısıtlayabilme ve insan haklarını etkileyebilme potansiyeline sahip zor kullanma gücünün demokratik kontrolüne ilişkin mekanizmalar bulunurken, aynı mekanizmaların özel güvenlik sağlayıcıları üzerinde yeterli derecede işlevsel olmadığını ifade etmek mümkündür. Nitekim özel güvenlik hizmetlerinin sunumunda faaliyet gösteren şirketler ve personelinin kamusal bir hesap verebilirlik mekanizmasından

ziyade, müşterilerine karşı sorumlu olma eğiliminde oldukları ifade edilebilir. Ayrıca sözleşmeler üzerinden istihdam edilen özel güvenlik şirketlerinin ticari sır kapsamına alınan bazı faaliyet bilgilerine ulaşmanın zor olması da, demokratik kontrolün sağlanmasına yönelik karşılaşılan diğer bir güçlüktür. Bu durumda, özel güvenlik şirketleri kimi zaman kamu otoritesi de dâhil kimsenin kontrol ve denetimini sağlayamadığı faaliyetlerde bulunabilmektedir. Bu çerçevede, güvenlik sektörü içerisinde güvenlik hizmeti sunan şirketlerin demokratik kontrol ve gözetimine ilişkin, ne ulusal seviyedeki ne de uluslararası seviyedeki düzenlemeler yeterlidir.

KAYNAKÇA

- Avant, D. ve Sigelman, L. (2010). "Private Security and Democracy: Lessons from the US in Iraq". *Security Studies*, 19(2): 230-265.
- Barbak, A. (2015a). "Sivil Kontrol Kavramının 17'nci Yüzyıldan Günümüze Gelişimi". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 70(4): 869-902.
- Barbak, A. (2015b). *Türkiye'de Askeri Yönetim Alanının Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beer, S. H. (1999). "Strong Government and Democratic Control". *The Political Quarterly*, 70(2): 146-151.
- Born, H. (2002). *Democratic Oversight of the Security Sector: What does it mean?*. Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
- Born, H. ve Caparini, M. ve Haltiner, K. (2002). *Models of Democratic Control of Armed Forces: A Multi-country Study Comparing "Good Practices" of Democratic Control*, Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
- Caparini, M. (2004). *Media and the Security Sector: Oversight and Accountability*. *Media in Security and Governance: The Role of the News Media in Security*, (ed. Marina Caparini), Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), s.15-49.
- Caparini, M. (2006). *Applying a Security Governance Perspective to the Privatisation of Security*. *Private Security and Security Governance*, (ed. A. Bryden, M. Caparini), Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), s.263-282.
- Caparini, M. (2010). *Civil Society and the Future of Security Sector Reform*. *The Future of Security Sector Reform*, (ed. Mark Sedra), Canada: The Centre for International Governance Innovation, s.244-262.
- Coletta, D. (2008). "There are Several Principals: Each One Worthy of Research". *Armed Forces & Society*, 34(3): 503-508.
- Cottey, A. ve Edmunds, T. ve Forster, A. (2002). "The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations". *Armed Forces & Society*, 29(1): 399-417.
- Danopoulos C. P. ve Skandalis K. S. (2011). "The Military and Its Role in Albania's Democratization". *Armed Forces & Society*, 37(3): 399-417.
- Droz-Vincent, P. (2014). "Prospects for "Democratic Control of the Armed Forces"?: Comparative Insights and Lessons for the Arab World in Transition". *Armed Forces & Society*, 40(4): 696-723.
- Dudley, D. (2016). "Civil-Military Relations in Bosnia and Herzegovina: State Legitimacy and Defense Institutions". *Armed Forces & Society*, 42(1): 119-144.
- Feaver, P. D. (1996). "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Question of Civilian Control". *Armed Forces & Society*, 23(2): 149-178.
- Feaver, P. D. (2003). *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations*. London: Harvard University Press.

- Friedrich, R. ve Masson, N. ve McAndrew, J. (2012). *The Media and Security Sector*. Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
- Friesendorf, C. ve Van Amstel, N. ve Klopfer, F. (2017). *Whose Responsibility?: Reflections on Accountability of Private Security in Southeast Europe*. Roundtable Report, (ed. Franziska Klopfer, Nekkele van Amstel), Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), s.41-51.
- Giray, F. (2004). "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1): 181-199.
- Göker, Z. (2008). "Kamusal Mallar Tanımında Farklı Görüşler". *Maliye Dergisi*, 155(2): 108-118.
- Güneş, A. F. (2013). "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Görünürlüğü ve Demokratik Sivil Kontrolü". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24): 205-228.
- Huntington, S. P. (1956). "Civilian Control and the Constitution". *American Political Science Review*, 50(3): 676-699.
- Huntington, S. P. (2006). *Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*. Çev., K. Uğur Kızılaslan. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Janowitz, M. (1960). *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. USA: Glencoe Free Press.
- Klopfer, F. ve Van Amstel, N. (2017). Introduction. *Whose Responsibility?: Reflections on Accountability of Private Security in Southeast Europe*, (ed. Franziska Klopfer, Nekkele van Amstel), Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), s.6-8.
- Lunn, S. (2003). *The Democratic Control of Armed Forces in Principle and Practice. Oversight and Guidance: The Relevance of Parliamentary Oversight for the Security Sector and its Reform*, (ed. Born H., Fluri P., Lunn, S.), Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), s.13-38.
- Machairas, D. (2014). "The Ethical Implications of the Use of Private Military Force: Regulatable or Irreconcilable?". *Journal of Military Ethics*, 13(1): 49-69.
- MacLeod, S. (2017). *Defining Private Security Accountability. Whose Responsibility?: Reflections on Accountability of Private Security in Southeast Europe*, (ed. Franziska Klopfer, Nekkele van Amstel), Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), s.9-15.
- Mandel, R. (2001). "The Privatization of Security". *Armed Forces & Society*, 28(1): 129-151.
- Markusen, A. R. (2003). "The Case Against Privatizing National Security". *Governance: An International Journal of Policy, Administration and Institutions*, 16(4): 471-501.
- OECD. (2005). *Security System Reform and Governance: Policy and Good Practice*, Paris.
- Örs, B. (2006). "Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol". *Atatürk Dergisi*, 5(1): 57-79.
- Pantev, P. (2005). *Fundamental Requirements to the Definition of the Country's National Security Policy. Domestic and International Factors that Determine the Process. Issues of Democratic Control of the Process and Role of the Different 'Controlling' Actors – State, Civil Society, and the Media. Civil-Military Relations and Democratic Control of the Security Sector*, (ed. Plamen Pantev), Sofia: G.S. Rakovsky Defense and Staff College, s.19-22.
- Peters, D. ve Wagner, W. ve Deitelhoff, N. (2010). *Parliaments and European Security Policy: Mapping the Parliamentary Field. Understanding the Role of Bureaucracy in the European Security and Defence Policy*, (ed. Vanhoonacker, Sophie, Hylke Dijkstra ve Heidi Maurer), *European Integration Online Papers*, 1(1)4: 1-25.

- Pick, O. ve Sarvas, S. ve Stach, S. (1997). Democratic Control over Security Policy and Armed Forces, *Demokratische und Zivile Kontrolle von Sicherheitspolitik und Streitkräften*, s.76-124.
- Ratchev, V. (2005a). Traditional Requirements of Democratic Control over the Security Sector in the Democratic Society and the New Challenges. *Civil-Military Relations and Democratic Control of the Security Sector*, (ed. Plamen Pantev), Sofia: G.S. Rakovsky Defense and Staff College, s.7-9.
- Ratchev, V. (2005b). Principles/Standarts of Democratic Control: Internal and External Transparency of the Security Sector. *Civil-Military Relations and Democratic Control of the Security Sector*, (ed. Plamen Pantev), Sofia: G.S. Rakovsky Defense and Staff College, s.11-15.
- Ratchev, V. (2005c). The Role of NATO, EU, Pact of Stability for South East Europe, and Bilateral Cooperation Instruments in the Process of Transition to Democratic Civilian Control over the Security Sector: Defense Diplomac. *Civil-Military Relations and Democratic Control of the Security Sector*, (ed. Plamen Pantev), Sofia: G.S. Rakovsky Defense and Staff College, s.117-121.
- Saxer, C. J. (2004). "Generals and Presidents: Establishing Civilian and Democratic Control in South Korea". *Armed Forces & Society*, 30(3): 383-408.
- Schiff, R. L.(1995). "Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance". *Armed Forces & Society*, 22(7): 7-24.
- Schreier, F. ve Caparini, M. (2005). *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
- Schroeder, U. C. (2010). *Measuring Security Sector Governance: A Guide to Relevant Indicators*, Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
- Singer, P. W. (2009). *Kiralık Ordular: Özel Askeri Şirketler*. Çev., Gözde Aral ve İsmail Yaman. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Stanger, A. ve Williams, M. E. (2006). "Private Military Corporations: Benefits and Cost of Outsourcing Security". *Yale Journal of International Affairs*, 2(1): 4-19.
- Tagarev, T. (2005). The Role of Mass Media and Public Opinion in Implementing Democratic Control of the Security Sector. *Civil-Military Relations and Democratic Control of the Security Sector*, (ed. Plamen Pantev), Sofia: G.S. Rakovsky Defense and Staff College, s.60-63.
- Tangör, B. ve Yalçınkaya, H. (2010). "Güvenlik Yönetişimi Çerçevesinde Özel Askeri Şirketler". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(25): 127-154.
- Van Amstel, N. (2017). Closing the Private Security Accountability Gap. Whose Responsibility?: Reflections on Accountability of Private Security in Southeast Europe, (ed. Franziska Klopfer, Nekkele van Amstel), Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), s.16-21.
- Van Eekelen, W. (2003). *The Parliamentary Dimensions of Security Sector Reform*. Working Paper, Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
- Welch, C. E. (1976). *Civilian Control of the Military: Theory and Cases from Developing Countries*. USA: State University of Newyork Press.
- Woo, J. (2010). "Crafting democratic control of the military in South Korea and the Philippines: the problem of military factions". *Contemporary Politics*, 16(4): 369-382.
- Wulf, H. (2011). "The Privatization of Violence: A Challenge to State-Building and the Monopoly on Force". *Brown Journal of World Affairs*, 18(1): 121-133.

Yalçinkaya, H. (2006). “Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 61(3): 247-277.

Zabcı, F. Ç. (2004). “Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler”. Mülkiye Dergisi, 28(243): 21-48.

İŞİD TERÖR ÖRGÜTÜ'NÜN TÜRKİYE'DEKİ DİJİTAL PROPAGANDASI: KONSTANTİNYE DERGİSİ*

Özkan DEDE **

Yunus Emre TANSÜ ***

Geliş/Received: 02.03.2020

Kabul/Accepted: 23.03.2020

Öz

Günümüzde kavramsal olarak tanım sorunu yaşayan terörizmin varlığını devam ettirebilmesi adına yaşadığımız yüzyıla özgü birtakım yöntemler geliştirdiği dikkat çekmektedir. Özellikle bilgi teknolojileri çağında yaşadığımız düşünüldüğü zaman terör örgütlerinin gelişen teknolojiyle birlikte etkinlik alanlarını sanal ortamlara taşıdıklarını görmekteyiz. İşte bu bağlamda İŞİD'in dijital dünyayı Türkiye merkezli propagandasını oluşturması bakımından nasıl kullandığına dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü terör örgütlerine insan kaynağı akışını sağlayan temel argüman propagandadır. Günlük hayatımızın bir parçası haline gelen online dünya bir süre sonra terör örgütlerinin de bir faaliyet sahası haline dönüşmüştür. Bu bağlamda örgütün Türkiye propagandasını internet ortamında yayınladığı ve içeriğini modern kültür kodlarına göre dizayn ettiği yedi sayılı dijital Konstantiniye Dergisi oluşturmaktadır. Örgütün dergi içeriğinde referans aldığı temel İslami kavramlardan olan cihat, hicret, şehitlik gibi kavramlar incelendiğinde karşımızda selefi ideolojinin yansımalarıyla sistematize olmuş bir terör örgütünün yer aldığı söylemek yanlış olmaz. İŞİD sorununun doğru analiz edilerek problem odaklı çözüm kapsamında modern etkin terörle mücadele yöntemlerinin belirlenmesi daha güvenli bir Türkiye için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Propaganda, İŞİD, Konstantiniye

ISIS TERRORIST ORGANIZATION DİGİTAL PROPAGANDA IN TURKEY: THE JOURNAL OF KONSTANTİNYE

Abstract

It is significant terrorism, which has a conceptual definition problem, has determined various methods which are specific to the century we live in order to sustain its existence. Considering that we live in the Information Technologies era, we see that Islamic-based radical terrorist organizations move their action areas to virtual environments. Therefore, it is necessary to notice how ISIS uses digital world in terms of creating its Turkey-centered propaganda. Because the main argument that provides human resource flow to the terrorist organizations is propaganda. The online world, which has become a part of our daily lives, has also become a field of activity for terrorist organizations. In this context, organization's Turkey propaganda consist of internet-published seven issue Constantinople Magazine which is designed based on modern culture codes. When the concepts such as jihad, migration, martyrdom, which are among the basic Islamic concepts that the organization

* Bu makale, Doç. Dr. Yunus Emre Tansü danışmanlığında hazırlanan, İŞİD Terör Örgütü'nün Türkiye'ye Yönelik Propaganda Faaliyetleri ve Yabancı Teröristler adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör. Kilis Yedi Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Öğretim Elemanı, ozkan.dede@hotmail.com ORCID: 0000-0001-7003-8694

*** Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, ytansu@gmail.com, ORCID:0000-0002-6183-5302

refers to, are examined, it is not wrong to say that there is a terrorist organization systematized by the reflections of its predecessor ideology. Besides, we can say that this propaganda method has a remarkable importance on the process of foreign terrorists' radicalization. ISIS proper analysis of the problem by determining the scope of problem-oriented solutions of modern effective methods to combat terrorism is important for a more secure Turkey.

Keywords: Terror, Terrorism, Propaganda, ISIS, Konstantiniyye

1.GİRİŞ

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin ikinci basamağını(evrimagaci.org, 2020) güvenlik ihtiyacının oluşturduğunu göz önünde bulundurduğumuz zaman, günümüzde bu ihtiyaç daha çok bölgesel ve küresel terör örgütlerine karşı hissedilmektedir. Uluslararası otoritelerce ve birbirinden farklı hukuk literatürlerinde üzerinde ortak bir tanıma varılamayan terör ve terörizm kavramlarının çağımızdaki teknolojik gelişmelerle beraber şekil ve yöntem değiştirdiği görülmektedir. Klasik terör taktiklerinde örgütler eylem üzerinden toplumda korku kültürü oluşturarak sonuç elde etmeye çalışmaktadırlar (Hazır, 2001:62). Bu anlamda terörist saldırıların sembolik hedefleri seçmelerinin amacının fiziksel olmaktan çok psikolojik boyutuyla ele alınması daha önemli hale gelmektedir. Şiddetin sistemli bir şekilde çeşitli taktik vasıtalarla uygulanması terörün amacına ulaşmadaki başlıca siyasal stratejisi olarak değerlendirilebilir (Kegley ve Blanton, 2012:274). Öte yandan küreselleşmeyle beraber eylemsel anlamda yerelden küresele terfi eden bu terör örgütleri gelişen internet teknolojisini kullanmaya başlayarak örgüt mesajlarını dijital dünyayı kullanarak kitlelere ulaştırmaktadır. Zaman ve mekân kısıtlamasını ortadan kaldıran sanal dünya artık fikirlerin çok daha rahat, zahmetsiz ve maliyetsiz bir şekilde yayılmasına aracılık etmesi dolayısıyla terör örgütleri için bir propaganda faaliyet sahası haline dönüşmüştür.

Herkes gibi çağın gereklerine ayak uyduran İslami referanslı radikal terör örgütü IŞİD 'de farklı ülkelerden yeni militanları bünyesine katmak adına internet ve sosyal medyayı stratejik olarak kullanmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız özellikle Türkiye merkezli örgüt propagandasının temelinde IŞİD'in dijital olarak yayımladığı yedi sayılı Konstantiniyye dergisi bulunmaktadır. IŞİD Türkiye'de başta Twitter, Youtube, Instagram gibi sosyal medya araçlarını aktif bir şekilde kullanarak militan sayısını artırmaya çalışsa da söylem bakımından Konstantiniyye dergisinin daha etkili olduğunu ifade edebiliriz. Derginin bu derece etkinliğini artıran unsurların arasında ise ilk bakışta Türkçe olarak yayınlanmış olması daha sonra ise Türkiye'ye dair kültür kodlarının görselleştirilerek işlenmesi gibi profesyonel teknikler yer almaktadır.

Çalışmanın ilk kısmını oluşturan Terör ve Terörizm kavramlarının incelenmesi konunun net bir şekilde anlaşılması adına ilk basamak görevi görmektedir. İkinci kısımda propaganda kavramının tanımına açıklık getirildikten sonra terör-propaganda ilişkisine değinilmiş ve son olarak çalışmanın ana omurgası olan IŞİD'in Türkiye'ye dair propaganda faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise eldeki veriler bir değerlendirilmeye tabi tutularak IŞİD propagandasına yönelik bir Terörle Mücadele yöntemi belirlenmeye çalışılmıştır.

2.TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARI

Ortaya çıkışından günümüze kadar meydana gelen olaylar karşısında bir tanım sorunsalı yaşayan terör ve terörizm kavramları üzerinde literatürde henüz bir fikir birliği sağlanmış değildir. Esasen tanımlamalardaki ortak anahtar kavramlardan ziyade her fikir her ülke her kültür kendince bir terör ve terörizm tanımı yapmaktadır. Bu farklılık terör ve terörizmin kültürlere ve coğrafyalara göre farklı yapılarda ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Latince "*terrere*" sözcüğünden gelen terör; "*korkudan sarsıntı geçirme, korkudan dehşete düşmeye sebep olma*" anlamlarını taşır. Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre Türkçedeki karşılığı da "*korkutma, yıldırma, tedhiş*" olarak kabul edilebilir (TBB Raporu, 2006:4). Bu ise Arapça "*dehşet*"

sözcüğünden ileri gelmektedir (Ündücü, 2011:2). Terör, temelde düzeni değiştirmek amacıyla ortaya koyulan ve toplumda yılgınlık yaratan cebir veya zor kullanma eylemidir (Bilgesam Raporu, 2015:8). Terörizm ise; şiddete maruz bırakılan veya sindirilen sivil kitle üzerinden hedeflenenden daha büyük toplulukları; yıpratıp, korkutarak, yasadışı politik hedeflerine ulaşmak için bir grubun veya devletin, bilinçli ve sistematik bir biçimde şiddete başvurması veya şiddet üzerinden tehditte bulunmasıdır (Ergil, 1992:140).

Kavramsal olarak benzer kökten gelen terör ve terörizm içerik olarak farklılıklar arz etmektedir. Birbiri içine geçmiş iki çember olarak düşünüldüğünde geniş çaplı şiddet karakteriyle terör dışarda kalan halkaya, terörizm ise mevcut sistemi değiştirme ve siyasi hedefler gütmeye amacıyla daha dar kapsamlı düşünüldüğünde içerdeki halkaya benzetilebilir.

Zoru ve şiddeti kendine yöntem olarak benimseyen terörizm sadece kargaşa ve kaos ortamı oluşturma amacı güden bir hareket değildir. Zor kullanma metodu ile yeni bir düzen kurma peşindedir. Bu anlamda terörizme “*politik tedhişçilik*” de denilebilir (Demirel, 2007:22).

Aslında bu iki kavramı birbirinden ayırt etmek sorunun çözümünün ilk basamağını oluşturmaktadır. Demir’in (2009:46) de ifade ettiği gibi terör, eylemsellik üzerinden hayat bulan bir davranış biçimi, bir tutum, tercihe bağlı bir yol ya da yöntemdir. Terör, düşüncenin eylemlerle hayat bulduğu bir formasyondur; Terörizm ise otorite karşıtı gruplar tarafından toplumu sindirmek ve yıldırma amacıyla taktiksel anlamda kullanılan bir kavramdır.

Ülkemizde ise 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun (TMK) 1. Maddesinde Terör;

“*Cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir*” (3713 Sayılı Kanun,md.1) şeklinde tanımlanmıştır.

Terörizmin yaşadığımız çağın ve coğrafyanın en önemli sorunu olduğunu düşünürsek çok net olmasa bile bir tanımının yapılması ihtiyacının ortaya çıktığını görürüz. Bütün bu yapılan tanımları kapsayacak şekilde terörizmi; örgütlü bir grubun bir takım siyasal talepleri baskı, şiddet ve tehdit unsurlarından birini veya birden fazlasını yöntem olarak kullanmak kaydıyla ideolojik ve felsefi bir alt yapıya dayanarak karşılamak, mevcut otoriteyi sarsmak, yıkmak ya da değiştirmek için sistemli olarak bireyi ve toplumu yıldırma ve korkutma hareketidir şeklinde tanımlayabiliriz.

2.1. Terörizm’in Amaçları

Terör örgütlerinin amaçları varlık gösterdikleri coğrafyaya ve bağlı buldukları ideolojiye göre farklılık gösterse de terörizm’in amacı; kitlelerin dikkatinin bir ideolojiye ya da fikre çekilmesi ve bunu yaparken şiddet unsurunun kullanılarak toplumda panik ortamının oluşturulması ve sonuçta bozulan ya da yıpranan sisteme alternatif getirecek şekilde kendi otoritesini oluşturması olarak ifade edilebilir.

Geniş bir perspektiften bakıldığında terör örgütlerinin amacı, terörist eylem ve faaliyetlerle var olan rejimi ortadan kaldırarak yerine kendi ideolojik yaklaşımları doğrultusunda başka bir otorite tesis etmektir (Alkan, 2013:22).

Terörizm ortaya çıkardığı korku ve gerilimli atmosferi toplumsal iletişim araçlarının da marifetiyle toplumda yaygınlaştırmayı amaç edinmesinin yanı sıra topluma verdiği taraf olma mesajlarıyla destekçilerini artırma niyeti beslemektedir. Yani her terörizm hareketi desteklenmediği durumlarda toplumu hedef kitesine dâhil etmektedir. Bu mesajlarla terörizm toplumların masumiyetini ortadan kaldırmayı ve kitleler arasında bir taraf olma duygusu yerleştirmeyi tabiri caizse toplumu kutuplaştırmayı amaçlamaktadır. Parçalanmışlık hissi yaşayan toplumda çatışmalar

kaçınılmaz olacağı için düzensizlik ortamının terörizmin amacına hizmet edeceği açıktır. (Akmaral, 2004:26).

Yaşadığımız yüzyılda ülkelerin dış politikada bir enstürman olarak terörizmi kullandığını da düşünecek olursak terörizmin amacının farklı bir boyut aldığı görürüz. Bu tarz durumlarda çoğu zaman terörizm taşeron rolü üstlenerek hedef ülkede kaos ve kargaşa çıkmasını sağlamak ve varlığını genişletmeyi amaçlamaktadır (Alkan, 2013:23).

Son olarak devletlerin terörizmle mücadele konusundaki yanlış politikaları ve uygulamaları terörizmin amaçlarına hizmet edebileceği unutulmamalıdır.

2.2. Terörizmin Nedenleri

Terörizmin nedenleri üzerinde kapsamlı bir çalışma yapmak araştırmacıları kavramın meşrulaştırılmasına yol açacağı endişesi ile hep tedirgin etmiştir. Fakat yeryüzünde ortaya çıkan her terör hareketi mutlak surette eylemlerini meşru zemine oturacak bir nedene bağlanmıştır. Konuyu sosyal bilimler açısından ele alacak olduğumuzda terörizmin ortaya çıkış nedenlerini tek bir sebeple açıklamaya çalışmak doğru olmaz. Şayet terörizmle etkili ve verimli bir mücadele yapılmak isteniyorsa onu ortaya çıkaran nedenlerin tespit edilip ortadan kaldırılması gerekmektedir. Tabidir ki her terör hareketinin bulunduğu ülkeye ve sosyolojik yapıya göre farklı nedenlerden dolayı ortaya çıktığını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Terörün ve Terörizmin nedenlerini ortaya koymaya çalışan pek çok araştırmacı, ortaya çıkış nedeni olarak çeşitli tespitler yapmıştır. Genellikle toplumdaki ekonomik refah seviyesinin düşük olması, marjinal ideolojilerin toplumu manipüle ederek istismar etmesi, gücü elinde bulduran grubun çekinik gruplar üzerinde baskı kurması ve bireysel olarak suça bulaşmış şahısların teröre kanalize olmasına değinirler (Tacar, 1999:49).

Alkan'a (2013:38) göre terörizm iç ve dış nedenler olarak iki kısma ayrılmaktadır. Dış neden olarak terör, devletlerin dış siyasette rakip olarak gördükleri devletlere karşı kullandıkları bir siyasal araç olarak ortaya çıkarken (Yel, 2006), iç nedenler bakımından ise; ekonomik, siyasi, sosyokültürel, eğitim sisteminden kaynaklanan nedenler olarak tanımlanabilir. Lawrence Hamilton (Tacar, 1999:51)'un sefaleti terörizmin çıkış noktası olarak ortaya koyduğu kuramına göre; baskı ve şiddet unsurları her zaman ekonomik darboğazdan ortaya çıkmaktadır. Terör hareketleri ortaya çıkmaya başlayınca iktidar üzerindeki baskı hissi artar. Esasen terörün amaçlarından biri olan toplumun devletle olan bağı zedeleme anlayışı, bu baskı sonucu etkisini hissettirir. Yani domino etkisi gibi reaksiyoner bir tavırla rejimin üzerindeki baskı arttıkça halk terörü desteklemeye başlar. Sonuç olarak halkı yanına çekmeyi başaran terör iktidarı yıkabilir. Bu Brezilya'da etkinlik gösteren terörist Marighela'nın teorisidir.

Bir başka çalışmada ise (Yel, 2006); terörizmin düşük ekonomik seviye ile olan zayıf ilişkisinin temel teşkil etmeyeceği hatta bunun yanıltıcı olabileceği öne sürülmüştür. Terör örgütü üyelerine bakıldığında genel olarak eğitilmiş kişiler oldukları fakir kesimin ise daha çok terörü arka planda destekledikleri görülmektedir. Hızla değişen dünyamızda terörün gelişen teknoloji karşısında uyum sorunu yaşayan insanları hedef seçtiği dolayısıyla terörün ortaya çıkışında fakirlik ve ezilmişliğin payının düşük olduğu da söylenebilir. Esasen fakirlikle terörizm arasındaki ilişkiyi güçlendiren durum devrimci ideolojiden beslenen terör örgütleri tarafından sürekli istismar edilerek terörizmin fakirlerin savunuculuğunu üstlenmesi olarak da gösterilebilir.

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde toplumun teröre kayması ve terörü bir kurtarıcı olarak görmesinin nedenleri arasında siyasi istikrarsızlık, düşük ekonomik gelişmişlik, değişen zamana ayak uyduramama gibi etkenler sayılabilir. Bunun sonucunda ise toplumdaki bütünlük duygusunun zedelendiği ve şiddet unsurunun toplumda ön plana çıktığı görülmektedir (Demirel, 2007:23).

Bir başka sebep olarak ise devletin ekonomik olarak zayıflaması gösterilebilir. Ekonomisi zayıflayan ülkede istikrar bozulur, otorite boşluğu oluşur ve sonunda ortaya çıkan boşluk terör örgütleri tarafından toplumun istismarı yoluyla doldurulmaya çalışılır. Buraya kadar terörün

nedenlerini bir kaç boyutta incelemeye çalıştık. Esasen terörün ortaya çıkış nedenlerini coğrafyaya, kültüre ve ekonomik gelişmişliğe göre çoğaltmak mümkündür. Biz çalışmamızın bu kısmında temel bazı noktalara değinerek konuya açıklık getirmeye çalıştık.

3. PROPAGANDA KAVRAMI

Propagandanın genel geçer bir tanımının yapılması hayli güçtür. Bunun esas nedeni birbirinden oldukça farklı ve çok sayıdaki kavram ve faktörü propagandaya has bir dil ile ifade etme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Genel bir ifadeyle propaganda, kelime olarak Latince yeni fidanlar elde etmek üzere toprağı ekme anlamına gelen “*propagare*” kökünden gelmektedir (Çelik, 2004:37). Yine Latince köken olarak yapılacak şeyler anlamında da kullanılmaktadır (Özgüven, 2016:11). Türk Dil Kurumunun tanımına göre propaganda; bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi:09.11.2018).

Diğer bir tarife göre propaganda; “*belli amaçların gerçekleştirilmesini sağlamak için, çeşitli yollar ile bilgiler aktarmaktır. Bazen devletlerin veya kişilerin, belli bir ülkede egemenlik elde etmek veya orayı karışıklığa sürüklemek, maneviyatlarını kırmak istemesi şeklinde de olabilir*”. Yine başka bir çalışmada propaganda “*bir fikir veya doktrinin yayılması için harcanan her türlü çaba*” olarak tanımlanmaktadır (Karaaslan, 2014:318).

Propaganda bir fikrin belli bir sistem dâhilinde yaygınlaştırılması ve duyurulması anlamına geldiği gibi amaç olarak bir ideolojinin aşılmasını kendine ilke edinmiştir. Sosyal psikologların tanımına bakacak olduğumuzda ise fikir ve kanaatleri etkilemek için tüm iletişim araçlarını kapsadığını görürüz (Ekizer, 2014:44). Bir fikri yaymaktaki amaç, bir ideolojik söylemin kasıtlı olarak toplumsal zihne ekilmesidir. Zihnin yeniden yapılandırılması, her zaman yeni bir fikri benimsetmek anlamına gelmemektedir.

Buradan hareketle telkinin propagandanın en temel ve güçlü silahlarından biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Lakin telkin davranışları değiştirilmek istenen bireyin ya da kitlenin kültür, inanış ve adetlerine aykırı olursa olumsuz bir etki yaratarak propagandanın amacına ulaşmasını engelleyebilir.

Propaganda, bireyin bir yönde eğilimini ve tercihini belirlediği bir zihinsel inşa süreci olduğu gibi var olan bir şeyinde baştan yapılandırılması anlamında da ortaya çıkabilmektedir. Mevcut statünün ya da bilginin istenen oranda değiştirilmesidir. Bu anlamda propagandif eylem; her türlü taktik ve stratejiyi kullanabilir. Propaganda fiillerinde ahlaki değere dair bir şeyler aramak yanlıştır (Çetin, 2014:241). Son olarak Armağan (2012:420) propagandanın etki derecesini kaynak, iletişim, hedef ve ortam öğelerinin belirlediğinden bahsetmektedir. Bununla birlikte hedef kitlenin bilgi, zekâ, eğitim, kendine güven ve tutumundaki katılık derecesi de propaganda üzerinde etkilidir.

3.1.Amacı ve Çeşitleri Bakımından Propaganda

Propagandanın amaç olarak, bireylerin ortak noktalarını kesiştirme faaliyeti ile kitleleri karar mekanizmalarına müdahale ederek kendi tercihleri dışında yönlendirmeyi benimsemiştir (Ekizer, 2014:45). Özdağ’a göre (2014:26); propagandanın temel hedefi, bireyi toplumun bir parçası olarak topluluk içinde değerlendirmektir. Çünkü toplum içindeki insan sürekli başka bireylerle etkileşim halinde olduğundan, yalnız bir insana nazaran daha kolay ikna edilebilir. Farklı bir anlatıyla propaganda hedef durumundaki insan ya da topluluğun kendi tercihlerinden ayrı olarak çok daha farklı bir algıya kanalize edilmesi amacı da taşımaktadır.

Propagandanın amacı her ne kadar bir düşünceyi ya da ideolojiyi yaymak veya benimsetmek için yapılan görsel, işitsel ve yazılı çalışmaları kapsasa da asıl olan hedef kitlenin düşüncelerinin ele geçirilerek istenilen doğrultuda davranmalarını sağlamaktır.

Konu farklı bir bakış açısıyla ele alındığında amaç olarak propaganda, bilinçli ve tasarlanmış bir aksiyon oluşturma niyetinde değildir. Propaganda sonucu ortaya çıkan eylemlerin niteliğinin tepkisel olması önemlidir. Süreç içerisinde bu fiillerin tepkisel bir kalıp davranışa dönüştüğü görülebilir. Bunun sonucunda da bireyin bağımsız düşünme ve karar alma organizmasında bir bozulma süreci ortaya çıkacak ve metabolizma bir eylemsizlik hali yaşayacaktır. Farklı bir boyuttan bireyin harekete geçme isteğinin kontrol altına alınmasında dışardan gelen müdahalenin etkisi söz konusudur. Ancak birey, propaganda sonucu istenen şekilde yönlendirildiğinin farkına varınca ortaya koyacağı tepki propagandanın amacı dışında bir etki meydana getirebilir. Bundan dolayı birey için tamamıyla kendi özgür iradesi sonucu karar alıyormuş imajı oluşturmak bu bakımdan önemlidir. Propaganda’ da amaç bireyi doğru bir biçimde düşünmeye yönlendirmekten ziyade onun propagandacının çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlamaktır. Bireyden beklenen istedik şekilde davranış ortaya koymasıdır (Gürgen, 1990:144).

Propaganda çeşitleri hedef kitlenin yapısına göre değişiklik gösterebilmektedir. Orallı’ ya göre (2014:243); propaganda beyaz, gri ve kara propaganda olarak üç farklı türde uygulama alanı bulabilmektedir. Beyaz propaganda da esas olan mesajın çıktığı kaynağın bilinir olmasıdır. Doğruluğu teyit edilmiş bilginin önemi burada yüksektir. Yalan bilgi güven sarsıcı olduğu için burada kullanılmaz. Aktarılan bilgilerin doğru olduğu çıktıkça inandırıcılığı artmaktadır.

Bilginin doğruluğunun ve güvenilir olmasının toplum üzerindeki tesiri büyüktür. Halk inanmadığı haberlere itibar etmez, güvenmediği yayınları okumaz, insanları dinlemez. Bu nedenle; beyaz propagandanın kaynağı kesindir, açıktır ve belgelere dayalı bilgilerden oluşur (Karataş, 2008:53).

Gri propaganda da ise durum biraz daha farklılık arz eder. En kestirme tabirle bulanık propagandadır. Kaynak belli olmayıp doğruluğu kanıtlanamazdır. Yalan bilgi olduğunu ispatlayacak delillerin varlığı da net değildir. Bu propaganda türünün omurgasını rivayetler oluşturmaktadır. Tarafsız bir kaynaktan gelir gibi görünse de esas olarak karşı unsurdan gelmektedir ve amacı düşmanda ikilem ve tutukluk yaratmaktır. Bu propaganda türünde haberin ilgi uyandırıcı ve akılda karmaşa yaratıcı özelliği bulunmaktadır. Gri propagandada amaç kusurlu ve eksik bir bilgiyi olgun ve yeterli olarak göstermektir. Ya da tam tersi net bir bilgiyi şüpheli göstererek bulanıklaştırmak kıymetini zedelemektir. Çelişki kavramı bu yöntemde ustalıkla kullanılabilir. Çelişki olmasa dahi varmış imajı oluşturulabilir.

Mesajın dost kaynaktan geliyormuş imajıyla düşman unsurları hedef aldığı ama kaynağının tam olarak bilinmediği propaganda yöntemine ise kara propaganda denir. Kara propaganda dostane yapısıyla hedef kitlenin algılarına müdahale edebilir. Bu durum kaynağın sorgulanabilirliğini de ortadan kaldırır. Toplumda rehabet etkisi oluşturduktan sonra farkına varıldığında sonuçları bakımından geri dönülmez olabilir. Özdağ’a göre (2014:40); bu propaganda türünde kaynak kimliğini gizlemektedir. Gerçek kaynağın tespiti halinde propagandanın etki gücü düşer.

Kara propagandada çarpıtmadan yalan habere iftiradan hileye pek çok ahlak ve kural dışı yöntem başvurulabilir. Kara propagandanın asıl hedefi, temel değerleri sarsmak hatta ortadan kaldırmaktır (Çelik, 2004:50). Kara propaganda, beyaz propagandanın tam tersi bir şekilde etki göstermektedir.

4.TERÖR-PROPAGANDA İLİŞKİSİ

İnsan unsuru terör örgütleri için bir kaynak oluşturmasının yanı sıra yaşamsal fonksiyonlarını devam ettirebilmeleri bakımından da son derece önemlidir. Bu sebepten propaganda terör örgütünün en işlevsel fonksiyonudur. Propaganda faaliyetlerinde yetersiz olan bir terör örgütü toplumsal zeminde yayılamaz kendisine yandaş oluşturamaz. Destekçisi olmayan terör örgütleri ise hedeflerine ulaşmakta güçlük çeker (Ekizer, 2014:42). Terör örgütleri her kategoride ve işlevsel olarak örgütün amaçlarına hizmet edecek her sektörde, eğitim düzeyinde, ülke içinde ya da dışında yeni sempatanlara ihtiyaç duyarlar. Bu bakımdan terörist gruplar yandaş teminini farklı yöntemlerle karşılarlar. Her şeyden

önemlisi devşirecekleri militanların örgütün ideolojisine ve fikri temellerine inandırılmış olması gerekmektedir. Çünkü davasına inançla bağlı bir sempatizan bir militan olma yolunda potansiyel tehlike oluşturabilir. İşte terör örgütleri bu inanmış insan ihtiyacını propaganda kavramı ile karşılamaktadırlar.

Yaşadığımız yüzyılda terör örgütleri kendilerine destekçi bulmak, düşünce yapılarını topluma yaymak ve terör eylemlerine meşruluk kazandırmak için propagandaya ihtiyaç duymaktadırlar. Terörizm-propaganda bağıntısı birbiri içine geçmiş ve adete beraber ortaya çıkmış gibi bütünleşik iki kavramdır (Esen, 2011:74). Terör örgütleri propaganda faaliyetlerini yürütürlerken halkı etkileri altına almaya çalışmalarının yanı sıra aynı halktan kendileri için terör eylemi gerçekleştirecek bireyler toplamayı hedeflerler. (Özdemir, 2009:16). Terör örgütleri propagandada öncelikle inandıkları davalarını kitlelere duyurmak ve insanların ilgisini çekmek daha sonra ise örgüte eleman temin etmek amacını taşımaktadırlar (Şimşek, 2004:62). Terör örgütleri örgüt içi stratejilerine uygun olarak gerçekleştirmiş oldukları eylemleri üstlendiklerinde propaganda döngüsünü tamamladıklarını varsaymaktadırlar, bazı durumlarda bunun tam tersi olarak eylemi üstlenmemektedirler fakat bu durumda yine hedef kitlede aynı derecede propaganda etkisi uyandırmaktadır.

Terör eylemleri üzerinden toplumu etki altına alma durumu ilk defa İtalyan anarşistler Enrico Malatesta ve Carlo Cofiero tarafından “*Eylemle Propaganda*” şeklinde tanımlanmıştır. Bir Fransız doktor olan Paul Brousse ise, propagandanın teorik bakımdan halk üzerinde sınırlı bir etkisinin olması yanı sıra eylemin kitlelerin bilincini harekete geçirmede daha etkili olduğunu savunmaktadır. Nitekim terörist katliamlar için eylemin propaganda gücü son derece önem arz etmektedir (Aktaş, 2012:66).

Devletin şiddeti bir araç olarak kullanmasına bir tepki olarak ortaya çıkan eylemli propaganda ortaya çıkışıyla birlikte 20. Yüzyıl öncesi Avrupa’da birçok karışıklığın doğmasına da neden olmuştur. Neredeyse 50 yıl sonra “*İsrail’in Özgürlüğü İçin Savaşanlar*” adı altında Filistin’de bir Yahudi devleti kurmak amacıyla ortaya çıkan “*Stern Çetesi*” adındaki terör örgütü 1946 yılında gerçekleştirdiği 91 kişinin ölümü ve 45 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan eylemi ile eylem üzerinden propaganda kavramını kullanarak terör hareketlerini başlatmış oldular. Teröristler özellikle psikolojik yöntemler kullanarak eylem üzerinden kitleleri yönlendirmeyi başarmaktadırlar (Çelik, 2017:39).

Terör ile propaganda arasında güçlü bir bağ vardır. Terör örgütleri yaptıkları eylemlerin sembolik olarak etkisini artırmak amacıyla propagandayı araç olarak kullanabilirler. Bunu da yaparken klasik ve çağdaş medya unsurlarını profesyonelce kullanmaktadırlar. Online dünya bu bakımdan son derece önemli bir aktivite sahası konumundayken, Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar terör örgütlerinin gözde mekânları haline almıştır. Özellikle son yıllarda IŞİD ’in sosyal medyayı aktif olarak kullandığına ve sık sık şiddet içeren görüntüler yayınladığına tanıklık etmekteyiz. Bilgi edinmek ya da internette araştırma yapmak için çevrimiçi olan hemen her bireyin karşısına çıkan bu şiddet görüntüleri örgütün propagandasını yaparken, vatandaşı korku ve endişeye itmekte bu da beraberinde şiddete karşı duyarsızlaşmayı getirmektedir.

Aslında örgütün bilinçli ve sistemli bir şekilde yapmış olduğu bu infaz adı altındaki şiddet eylemlerini yaymak istemesindeki temel amaç kitlesel korku taktiğiyle toplumda vahşet duygusu tesis etmektir (Teltik, 2019:72).

Toplumsal güvenliği ve selameti tehdit eden bütün unsurları terör ve terörün propagandası kavramlarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Terör eylemlerini gerçekleştirenler sanki bir kahraman gibi mazlum, masum ve mağdur kimliğine bürünebilirler. Bunun somut örneğinin IŞİD ’in Ortadoğu’daki mazlum halkların batı karşısında kurtarıcılığına soyunması senaryosu teşkil etmektedir. Oysaki terörün arka planındaki hedefler farklıdır. Bundan dolayı sorunları şiddete başvurarak çözüme eğilimi eğitim, sağlık, ekonomi, inanç, düşünce gibi problemleri aşamamış sosyal tabakalarda daha çok görülmektedir.

Son olarak; terör eylemlerinin bilançosunun medya aracılığıyla kamuya verilmesinin örgütlerin amacına hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Eylemlerin neden olduğu maddi ve yaşamsal kayıpların abartılı bir retorikle verilmesi, terörist unsurların kendi taraftarları arasındaki imajını artırırken örgüte

katılımında yollarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca terör örgütlerinin güçlülük imajı toplumda bir korku paranoyası oluştururken, devletin güvenlik kuvvetlerini de zafiyete düşürerek saygınlığını yitirmesine neden olabileceği unutulmamalıdır.

5. İŞİD'İN TÜRKİYE'YE YÖNELİK SANAL PROPAGANDA ARACI KONSTANTİNİYYE DERGİSİNİN İNCELENMESİ

Terör örgütlerinin temel amacı yaptıkları eylemler neticesinde kitleleri korku kapanının içine çekmek ve bu sayede ideolojilerini mevcut otoriteye dayatmak suretiyle kabul ettirmektir. İŞİD gibi radikalizmden beslenen terör örgütleri ise ulus aşırı militan popülasyonunu yine küresel iletişim ve medya araçlarıyla artırmayı sağlamaya çalışmaktadır. Esasen Irak'ın ABD tarafından işgaliyle birlikte istikrarsızlaşan bölge devlet dışı silahlı grupların bir nevi laboratuvarı ve uygulama alanı olmuştur. Gerek Irak gerekse Suriye coğrafyasında meydana gelen bu istikrarsız ortam İŞİD ve El Nusra gibi terör örgütlerinin filizlenmesine ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. İşte böyle bir atmosferde İŞİD toplumun içinde bulunduğu huzursuz ortamdan nemalanmayı başarmış, etkili bir propaganda stratejisi izleyerek dünyanın farklı ülkelerinden, farklı milletlerden militan toplamıştır.

Gelişen teknoloji sadece insanların gündelik hayatını değil terör örgütlerinin de faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Bu sayede terör örgütleri hayata geçirdikleri terör eylemlerini hem daha geniş topluluklara duyurmayı hem de bu sayede eleman ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Hedef kitlesi doğrudan kamuoyu olduğu için böylece terör örgütleri dijital dünyayı bir faaliyet alanı olarak görmüşlerdir(Kurt, 2019:152). Küreselleşmenin kaçınılmaz sonuçlarından biri olan dijital dünyanın insan hayatıyla bütünleşmesi beraberinde kontrolü zor bir alan ortaya çıkarmıştır. Böylesi denetimden uzak bir platformun çok sürmeden terör örgütlerinin de ilgi odağı haline gelmesi ve bir süre sonra da radikal grupların kendilerine eleman topladığı bir sosyalleşme ortamı haline alması kaçınılmaz olmuştur. Zira İŞİD gibi İslami referanslı radikal terör örgütlerinin fiziksel hâkimiyet sahası daralsa bile sanal ortamda bıraktığı etkiyle uzun süre daha adından bahsettireceğini söylemek yanlış olmaz.

Sansürleme ve yayın yasağının geleneksel medya araçlarında daha kolay bir şekilde uygulanabilir olması terör örgütlerini kendi medya araçlarını sınırlandırılması daha zor olan sanal ortamda oluşturmaya teşvik etmiştir (Kartal, 2018:64). Sanal dünyayı bir propaganda ortamı olarak kullanan İŞİD sözde İslam Devletinin medya grubu olan Al Hayat medya adı altında propaganda işlerini profesyonel bir şekilde yürütmeye çalışmaktadır. Her ne kadar sınırlandırılmaya çalışılsa da YouTube' daki acımasız infaz videoları, Twitter ve Instagram üzerinden gerçekleştirilen selefî sohbet grupları, cihat'ın, şehitliğin ve hicretin faziletlerini anlatan blog yazıları sanal ortamda kontrolsüzce erişime açık halde dolaşmaktadır. Aslına bakılırsa terör örgütlerinin propaganda kavramını iyi derecede kullanması tamamen, ilk adımda bireyleri radikalleştirmek devamında ise örgüte katılım kıvamına getirmek amacını taşımaktadır. İşte Konstantiniyye dergisi de bu bağlamda düşünüldüğü zaman İŞİD'in Dabıq, Rumiya, En-Nebe gibi sanal ortamda propaganda yapmak için çıkarmış olduğu dijital dergilerden birisidir.

Konstantiniyye dergisini diğerlerinden farklı kılan ise doğrudan Türkiye odaklı, Türkçe dilinde ve tamamen Türkçe konuşan-konuşulan coğrafyalara ve hatta Avrupa'da yaşayan Türk azınlığa endekslidir. Bu dergideki makaleler tamamen örgütün propaganda stratejisi çerçevesinde oluşturulmuş ve bir amaca hizmet etme gayesi içerisindedir. Örgüt düşman sınıfında konumlandığı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumlarına bu dergi üzerinden saldırmakta, tabanına bu dergi üzerinden mesaj vermekte hatta motivasyonu sağlamaktadır.

Şekilsel açıdan derginin tasarımına baktığımızda popüler kültürün izlerini görmek mümkündür. Dergiyi hedef kitlenin sıkılmadan okuyabilmesi için görsel materyalin kaliteli öğelerden oluştuğunu söylemek yanlış olmaz. Burada elde edilmeye çalışılan şey ise hedefin ilgisinin sürekli diri tutulması

amacıdır. Konstantiniyye dergisinin ismine dikkat edilecek olursa dergiye bu ismin verilmesinin iki sebebi olduğu söylenebilir. Birincisi IŞİD'e göre Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Müslüman bir ülke olarak görülmemesi ve 1517 yılında hilafetin Osmanlı Devleti'yle birlikte Türklere geçtiğinin kabul edilmemesi düşüncesi yani İstanbul'un hala müşriklerin elinde bulunduğu imajının verilmeye çalışılması ile Türkiye Cumhuriyeti Devletini hedefleştirmek ikincisi ise; derginin yedi sayısının da kapak kısmında yer alan Hz. Muhammed(s.a.v.)' e ait olduğu bilinen konstantiniyye'nin fethine dair yer alan hadis-i şeriftir. Ubeydullah Bin Bısr El- Ğanevi'nin naklettiğine göre bu hadis;

“İstanbul (Konstantiniyye) muhakkak feth edilecektir. O'nu feth eden emir ne güzel emirdir. O'nu feth eden ordu ne güzel ordudur.” şeklindedir (Kulat, 2001:5).

İlk sayısı 2015'in ikinci yarısı itibariyle yayımlanan ve toplamda 7 sayısı bulunan Konstantiniyye dergisinin incelenmesinin önemi IŞİD'in öncelikli olarak Türkiye'yi yakın düşman kategorisinde sınıflandırmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim terörle mücadele kapsamında IŞİD propagandasının önlenmesi adına Konstantiniyye dergisinde geçen İslami çarpıtmaların aslını tespit etmek ve örgüte bir karşı söylem geliştirebilmek bu anlamda önem taşımaktadır.

Derginin ilk sayısı incelendiğinde kapak kısmında Konstantiniyye'nin Fethi başlığının yer aldığını görmekteyiz. Konstantiniyye tabirinin kullanılması örgüt tarafından tektirici bir anlayışla Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Müslüman bir devlet olarak kabul edilmediği ve IŞİD'in üstü kapalı olarak Türkiye'yi hedef seçtiği değerlendirilebilir. Derginin sayı ve tarih kısmında ise hicri zaman kavramlarının kullanılması örgütün kendisini İslam Devleti olarak tanımlamasıyla yakından ilgili olduğu çıkarımı yapılabilir.

Derginin giriş kısmında örgütün dergiye çıkarmasındaki amacının sözde İslam Devletini tanıtmak, Türk halkını bilgilendirmek ve selefi salihin akidesi kavramıyla selefi ideolojiyi yaymak olduğu görülmektedir. Derginin içeriğinde yer alan örgütün kullanmış olduğu “*Türkçe konuşan kardeşlerimiz*” tabiriyle amacının Türk halkına adını duyurmak ve terör eylemlerini benimsetmek olduğu söylenebilir. Örgütün bu tarz bir yöntem belirlemesindeki temel amacın ise tamamıyla eylemlerini meşrulaştırmaya çalıştığı söylenebilir (Türkoğlu, 2017:169).

Konstantiniyye'nin Fethi başlığıyla karşımıza çıkan ilk makalede, Hz. Muhammed(s.a.v.)'in hadisine atıf yapılarak İstanbul'un fethedileceği ifade edilmiştir. Örgüte göre İstanbul savaşılmadan tektirlerle fethedilecektir.

“*Müteakiben İstanbul fethedilecektir. Gaziler kılıçlarını zeytin ağaçlarına asmış, ganimetleri taksim ederken aniden içlerinde şeytan: Gerçekten memleketinizde bıraktığınız aileleriniz Deccal'ın eline geçti, diye bağracaktır. Müslümanlar İstanbul'dan çıkacaklar. Fakat şeytanın bu sözü yalandır. Şam'a geldikleri vakit ise gerçekten Deccal çıkacaktır. Müslümanlar harbe hazırlanır ve saflarını düzeltirler. Namaz için kamet getirildiği vakit, Meryem'in oğlu İsa (Aleyhisselam) İnerek onlara imamlık yapacaktır. Allah'ın düşmanı Deccal, İsa Aleyhisselamı gördüğü vakit tuzun suda eridiği gibi eriyecektir. Onu bıraksa kendiliğinden helak olacak, lâkin Allah deccali onun eliyle öldürecek, kanını İsa Aleyhisselamın süngüsünde onlara gösterecektir.* (Müslim fiten 9, hadis no: 2897)” (Konstantiniyye, Sayı-1:5).

Burada İstanbul'un fethinin IŞİD'in jeopolitik yayımlacı söylemine sürekli eşlik eden stratejik hedeflerden biri olarak yer aldığını söyleyebiliriz (Yeşiltaş vd, 2016:26).

İkinci sayıda yer alan “*Erdoğan'ın Kürt Devleti*” başlıklı makalede; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Recep Tayyip ERDOĞAN'ı demokratik seçimler sonucu kazanmış olduğu iktidarı şirk yönetimi olarak niteleyen örgüt, AKP, CHP ve HDP gibi siyasi partileri hedef tahtasına oturmaktadır. Son derece çarpık ifadelerde ERDOĞAN'ı PKK ve uzantılarına alan açmakla itham ederek açıktan açığa düşman ilan ettiği görülmektedir. Konuyu post-apokaliptik bir şekilde İsrail'in arz-ı mevduat politikasına dayandırmaya çalışan örgütün düşmanın olumsuz yönlerine vurgu yapma propaganda tekniğini başarılı bir şekilde uyguladığını görmekteyiz.

Dönemin hükümet politikası olarak değerlendirilen çözüm sürecine de atıf yapan örgüt söylemleriyle toplumsal fay hatlarını derinleştirici bir tutum izlemektedir.

“Laiklik şirkine batan Türkiye devleti yıllardır bunlara yaptığı bu zulümlerden sonra onlara iyilik yapıp dost olmaya çalışmaktadır. Gasp etmiş olduğu haklarını verip eski husumeti unutmamanın derindedir. Ama şunu iyi bilmeli ki; sende bu evlat acısı onlarda da bu kuyruk acısı olduğu sürece siz dost olamazsınız. Birbirinizden on binlercesini öldürdükten sonra dost olmanız mümkün değildir. Olmadığınızı ve olamayacağınızı da zaten zaman zaman dile getirdiğinizi de görmekteyiz.” (Konstantiniyye, Sayı-2:51).

Derginin üçüncü sayısına bakıldığında ise Türkiye aleyhine yazıldığı açıkça belirtilen “*Hıyanet Raporu*” adlı yazıyla karşılaşılmaktadır. IŞİD yazının kaleme alınış sebebini Diyanet İşleri Başkanlığının örgüt aleyhinde hazırlanmış olduğu rapor olarak belirtmektedir. Yazının içeriğinde Türk İmamlara ve İmam Hatip Okullarına yapılan olumsuzlama dikkat çekmektedir. Yazıda Diyanet İşleri Başkanlığını ise İslam’ı saptırmak amacıyla Atatürk’ün kurdurduğundan bahsetmektedir. Yazının muhteviyatını detaylandıran örgüt Türkiye’deki dini kurumlar ve din adamlarına karşı saldırgan bir söylem geliştirmektedir. Korkmaz’a (2016:20) göre ise; Örgütün Türkiye’ye yönelik söylemler Türkiye Cumhuriyeti’nin laik olmasıyla ve bu laik düzenin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından meşrulaştırılmasıyla temellendirmektedirler.

Türkiye’ye mesaj başlığı altında örgütün Türk devlet yapılanmasına saldırılarının devam ettiği görülmektedir.

“...Daha sonra Laik Kemal Atatürk geldi ve Türk halkına dinlerini inkâr etmelerini ve laikliği dayattı. Daha sonra hain ve tağut Erdoğan gelerek Allah’ın şeriatıyla hükmetmedi, Amerika’yi, Yahudileri, haçlıları, Ateist PKK’lıları, Atatürk’ün laik dostları olan Özgür Suriye Ordusunu ve Al-i Suud’un mürted ajanları olan Sahavatı dost edindi. Evet, hain tağut Erdoğan Türkiye’yi ırkçı PKK’lılara ve haçlılara sattı. Türkiye topraklarını PKK ve PKK’nin dostları olan Özgür Suriye Ordusuna açarak, şam topraklarında Müslümanların katledilmesine sebep oldu. Şam’daki Müslümanları öldürmek ve Ateist PKK’lıları korumak için Türkiye’nin askeri hava üslerini Haçlılara ve uçaklarına açtı.” (Konstantiniyye, Sayı3:64-65).

Derginin beşinci sayısında yer alan Türkiye’deki okullarda bulunan küfürler ve haramlar başlığında ise bu kez Türk eğitim sistemine yönelik olumsuz söylemler dikkati çekmektedir (Konstantiniyye, Sayı:5). Örgüt, Milli eğitim adı altında halkı dinlerinden, kültürlerinden ve geleneklerinden uzaklaştırmayı ve batıdan ithal ettiği yeni laiklik dinini ve batı kültürünü bu halka enjekte etmeyi amaçladığı yönündeki propagandasıyla Türk Milli Eğitim sistemini halkın gözünde itibarsızlaştırma politikası gütmektedir. Temelde laikliği hedef alan IŞİD Türk Milli eğitiminin laiklik ve Atatürk Milliyetçiliği üzerine kurulmasını eleştirmekte, okullarda kız ve erkek karma eğitimin İslam’da yeri olmadığı propagandasını yapmaktadır. Burada daha çok Türkiye’de yaşayan IŞİD yanlısı kitlenin çocuklarını okula göndermesini engelleme amacı olduğu görülmektedir. Çünkü cahil toplumlarda terör örgütleri daha rahat örgütlenebilmektedir.

Aynı sayıda “*Sen onları birlik sanırsın, oysaki onların kalpleri paramparçadır*” başlıklı yazıda; kamplaştırma ve kutuplaştırmanın açık propagandası yapılmaktadır. İnsanları Müslüman ve kâfir olarak iki gruba ayıran örgüt Müslümanlığı seçmeyen her kişiyi ötekileştirerek yaşama hakkını elinden almaktadır. ABD, Özgür Suriye Ordusu, PKK, Irak ve İran, İsrail gibi ülke ve örgütleri aynı kefeye koyarak hepsine birden açık düşmanlık göstergesi sergilemektedir. IŞİD’in bu söylemleriyle bir bakıma hâkimiyet alanı olan Ortadoğu coğrafyasında psikolojik üstünlük kurmaya çalıştığı da söylenebilir.

Beşinci sayıda yer alan Tağuti sistemlerde askerliğin hükmü başlıklı yazıda bu defa Türkiye Cumhuriyeti’nin vurucu gücü olan TSK hedef alınmaktadır. Örgüt dergide ise tağut kavramını Allah’ın dışında kendisine ibadet edilen ve kendisinin de bundan razı olduğu her kişidir şeklinde tanımlamaktadır. Yazının söylemsel içeriğinde ise İslam Devleti dışında yer alan bütün sistemlerin Tağut olduğu bundan dolayı da sistemi ayakta tutmaya çalışan asker ve orduların küfür içinde

olduklarından bahsedilmektedir. Burada aslında IŞİD Türkiye'deki militanlarına örtülü olarak Türk güvenlik güçlerine karşı eylem yapma mesajı da vermeye çalışmaktadır.

Genel anlamda örgütün hedef aldığı Türk Devlet kurumları ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Recep Tayyip ERDOĞAN; Türk Milleti için oluşturdukları temel anlamlar bakımından önemlidir. İşte bu değerler üzerinden Türk halkına saldırıda bulunan örgüt ideolojik anlamda yapısını sağlamlaştırmaya çalışmaktadır.

5.1. Demokrasî Karşıtı Söylemler

Derginin ilk sayısında yer alan “*Demokrasî Tutuştu*” başlığında; demokrasî kavramını ve demokrasî ile yönetilen ülkeleri doğrudan hedef almaktadır. Bunu ise yazıda yer alan şu ifadelerden anlamaktayız.

“Her asrın tağutları, insanları sömürmek ve köleleştirmek için çağa uygun teoriler uydurarak arzularını bu vesileyle hayata hâkim kılmaktadırlar. Bir dönem kâhin ve sihirbazlar, bir dönem sahtekâr din adamları, bir dönem kabile reisleri, bir dönem zengin ve soylular, bir dönem krallar ve ağalar, bir dönem komünistler ve sosyalistler ve asrımızda da demokratlar demokrasî ve özgürlük kılıfıyla hevalarını tatmin etmektedirler. Geçmiş sistemlerin son kullanma tarihi geldiğinde çöpe atıldığı gibi demokrasî yalanının da son kullanma tarihi oldukça yakınlaştı.” (Konstantiniyye, Sayı-1:8).

Örgüt demokrasî kavramını yıpratmaya çalışırken aslında demokrasînin de bir din olduğunu ve bir Müslümanın hem demokrasî yanlısı hem de Müslüman olamayacağını dolayısıyla kafir statüsünde olduğunu ifade etmiştir. Bu ötekileştirme dili örgütün sıkça kullandığı bir yöntem olup, Türkiye'deki militanlarına motivasyon sağlamanın yanı sıra yeni taraftar kazanma yolunu da açmaktadır.

Derginin dördüncü sayısında yer alan “*Hüküm Yalnız Allah(c.c.)'ındır*” başlıklı yazıda ise; Türkiye'de yapılacak seçimlerde vatandaşların oy kullanmaması gerektiği, çünkü Türk siyasal sisteminin İslam'la bağdaşmadığı, Allah (c.c.)'ın yasaklamasına rağmen milletvekillerinin bunları serbest bıraktığı ve kanun koymanın sadece Allah(c.c.)'a ait olduğundan bahsedilmektedir.

“Ey Türkiye halkı! Sizin oy verdiğiniz milletvekilleri sizi demokrasî diye adlandırılan yeni bir dine sokmaya çalışmaktadırlar. Sizin bilmeniz gereken şey şudur ki; siz milletvekillerinin değil Allah'ın kulusunuz. Milletvekillerinin yasaklarına değil Allah'ın yasaklarına itibar etmeniz gerekir. Eğer siz ve vekilleriniz Müslüman olduğunuzu iddia ediyorsanız, o zaman sizi İslam'ın kurallarına davet ediyoruz. Birbiriniz için kanun koymaktan vazgeçip âlemleri yaratanın kanunlarını alternatifsiz tek kanun olarak kabul edin.” (Konstantiniyye, Sayı-4:63).

Keskin bir üsluba sahip bu söylem yine Türk devletine yönelik olumsuzlama örneği içermektedir. Burada örgüt din ile akıl arasına vicdani bir çizgi çekerek Türk kamuoyunun zihnini inanç ve mantık bağlamında bulandırmaya çalışmaktadır. IŞİD'in demokrasî karşıtı söylemlerindeki temel düşünce aslında kurmuş olduğu sözde İslam Devletini sistemsel olarak güçlendirmektir. Bu şekilde nefret söylemleri ile demokratik yapılar savaşın ve mücadelenin odak noktasını oluşturmaktadır.

5.2. Cihat Dinamiği Üzerine Söylemler

IŞİD her zaman şiddeti problemlerin çözümü konusunda bir yöntem olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu sebeple dergide yer alan hemen hemen her makalede savaş ve cihat vurgusu yapılmaktadır. Dergilerde yer alan ayrıştırıcı ve ötekileştirici dil ben ve öteki üslubuyla

kullanılmaktadır. Öteki sınıfındaki düşmanı tanımlamak için ise en çok kullanılan söylemlerin; Kafir, Tağut, Mürted, Müşrik olduğu değerlendirilmektedir¹.

Derginin ilk sayısında yer alan “*Şeyh Mücahit Ebu Muhammed El Adnani Eş Şami*” başlığı altında savaşmanın ve şehitliğin dolayısıyla da cihat yapmanın faziletlerine değinilmektedir.

“*Dün atalarımız aynı anda Rumlara, Perslere ve mürtedlere karşı birbirlerinden ayrı, farklı cephelerde savaşmışsa bugün bizim için onlara karşı tek cephede, tek bir komutanlıkta toplanmış olarak savaşmak bir onurdur.*” (Konstantiniyye, Sayı-1:13).

Bu ifadeyle örgüt selefi düşünce planının bir gereği olarak geçmişle olan bağlarını sağlamlaştırmaya çalışmaktadır ve ataları gibi bugün aynı şekilde savaşmanın bir erdem olduğu vurgulanarak içinde buldukları hareketi haklı göstermeye çalışmaktadırlar. Yine aynı kapsamda derginin beşinci sayısında yer alan “*Şehit Şeyh Ebu Malik Et Temimi*” başlığı altında ölen bir IŞİD militanının hayatı sanki bir kahramanlık destanı gibi anlatılmakta ve bu bağlamda örgüte katılmayı düşünenleri cesaretlendirme amacı taşımaktadır. Aynı zamanda bu söylemle örgütün Türkiye’deki destekçi sayısını da artırmayı hedeflediğini söylemek yanlış olmaz.

IŞİD’in derginin muhtelif sayılarında sürekli Tevbe suresine atıflar yaptığını görmekteyiz. Kuran-ı Kerimde Tevbe suresi cihat ayetlerinin çokça geçtiği sure olarak bilinir. Selefi-Tekfirci radikal örgütlerin genel karakteristiğine bakıldığında Tevbe suresi ayetlerini çarpıtmak suretiyle sık sık kullandıklarını görmekteyiz. IŞİD’de aynı yöntemle ayet ve hadisleri temel bağlamından ayırtarak suretiyle hedef kitleyi ya da devleti tekfir etmek için bir propaganda malzemesi olarak kullanabilmektedir. Nitekim El Kaidenin akıl hocası Abdullah AZZAM’ın yazdığı “*Tevbe Suresinin Gölgesinde*” (www.tikla24.de, Erişim Tarihi:14.11.2018) adlı eser çoğu radikal örgütler için yol haritası niteliğindedir.

Derginin ikinci sayısında karşımıza çıkan “*Gerek hafif ve gerekse ağır olarak savaşa çıkın ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. (Tevbe Suresi, 41)*” ayeti ile IŞİD savaşmanın cihat adına son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dergide örgütün çatışmalar sonucu elde ettiği zaferlerden sıkça bahsedilmekle birlikte cihat ile ilgili hadis ve ayetlerinde kullanıldığını görmekteyiz. Bu cihat retoriği dramatik bir şekilde ele alınarak hedef kitleyi psikolojik olarak etki altına almaya çalışmaktadır. Cihat çağrısı içeren metinlere dikkat edildiğinde cihat kavramının savaş kavramıyla eş değer olarak görüldüğüne ve Müslüman olan herkesin üzerine farz olduğuna dikkat çekilmektedir (Konstantiniyye, 2:20).

Yine derginin 6. sayısında, “*Allah Yolunda Ribat ve Faziletleri*” başlığı altında; cihat uğruna düşman varsaydıkları unsurlara karşı sabırla nöbet tutulmasına atıf yapılmaktadır. Bunu da hadis ve ayetler ile destekleyerek örgüt, militanlarına dinsel anlamda kabul ettirmeye çalışmaktadır. Burada “*Ribat*” kelimesinin örgüt literatüründe düşmanla savaşmak için hazırlık ve toparlanma safhasını ifade ettiği tespitini yapmak yerinde olacaktır (Konstantiniyye, 6:37).

Cihat kavramıyla ilgili olarak derginin içeriğinde dikkat çeken bir şekilde sürekli bir tanım çabası içinde olduğunu göstermektedir. Kuran-ı Kerim’de yer alan ve Cihat’ın üzerinde yer alan “*kıtal*” kavramının ise cihattan ayrı olarak doğrudan cephe savaşı olduğu yönündeki vurgular dergide ön plana çıkmaktadır. Örgüte göre Cihat İslami çevrelerce yanlış yorumlanan bir kavramdır ve kıtal’e giden yolda önemli bir unsurdur. Bu yöntemlerle gerçekleştirilen kanlı terör eylemlerini kendi açısından haklı bir zemine oturtmaya çalışan IŞİD ayet ve hadisleri de bu eylemlere dayanak noktası olarak kullanmaktadır (Türkoğlu, 2017:174).

Teltik’in(2019:103) yapmış olduğu çalışmada ise derginin yedi sayısının genelinde atıf yapılan kavramlar kullanım sırasına göre Tağut(383), cihad(291) ve küfür(289) şeklindedir. Kavramların kullanım yoğunluğuna ve önceliğine göre örgüt tarafından konstantiniyye takipçilerinin zihninde

¹ Bu üslup M. Teltik’in, “*Irak- Şam İslam Devleti Işid/Deaş: İdeolojisi Yapısı, Propaganda Araçları ve Eylemleri*” başlıklı çalışmada nicel olarak detaylı bir şekilde ele alınmaktadır (2019:96).

dolaylı yoldan bir düşman profili oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Tabiri caizse bu bilinçaltı kodlamalarla salık verilen şiddet kavramı cihat ile doğrudan bütünleştirilmeye çalışılmaktadır.

5.3.Hicret Söylemi

İslam'ın ve Müslümanların savunucusu rolüyle sahneye çıkan IŞİD hemen hemen her alanda etkinlik göstermek gayreti içerisinde. Şer'i hükümlerin uygulanma ortamı bulmadığı her türden yönetimi reddederek İslam Devleti olarak kendisini ön plana çıkarmaktadır ve bu sayede dünyanın çeşitli ülkelerinden Müslümanların katılımını sağlamaktadır. (Türkoğlu, 2017.172).

Hiç şüphesiz derginin ilk sayısındaki en dikkat çekici kavram “*Hicret*”tir. Çünkü IŞİD bu kavramla küresel ölçekte kendisine militan toplayabilmekte ve sözde İslam Devletine aksiyon sağlayabilmektedir. Hicret'i bir hali terk edip başka bir hale intikal etmek olarak tanımlayan örgüt, şirk toplumunu terk edip İslam toplumuna intikal etmek söylemiyle bir nevi yeni militanları IŞİD saflarına davet etmektedir.

“Hicret bedel ister, meşakatlere sabır ister, yıllarca alıştığı yerleri ve insanları bir anda terk etmeyi ister, bilmediğin bir yere Allah'a tevekkül ederek gitmeyi ister, malını ve akrabalarını gerekirse hanımını ve çocuklarını bile bırakıp gitmeyi ister.” (Konstantiniyye, Sayı-1:29).

“Öz vatanımız varken neden yabancı bir memlekette yaşayalım, kendi evimiz varken neden misafir kalalım, Müslümanlar varken neden müşriklerle beraber yaşayalım. Her sabah kendi kardeşimi görüp selamlamak varken neden düşmanımı görüp yüzümü ekşitelim. İslam diyarında her gün sevap işleme fırsatı varken neden her gün günah işlemek zorunda kalayım.” (Konstantiniyye, Sayı-1:31).

Örgüt egemenlik alanını genişletmeye ve sosyal tabakasını çeşitlendirmeye yönelik yer yer hicret çağrısı yapmaktadır. Aynı zamanda toplumsal kutuplaşmayı ve ayrışmayı tetikleyici bir üslupla savaş çağrısı yaptığını da söyleyebiliriz. Derginin ikinci sayısında yer alan “*Hicret Etmeyene İkraah Yoktur*” adlı makale de İslam devletine göç etmenin öneminden ve zorunluluğundan bahsedilmiş aynı zamanda kendini gizleme anlamına gelen ikraah kavramının hicretle birlikte geçersiz hale geldiğinden söz edilmiştir.

Derginin yedinci sayısında yer alan “*Hicret Ahkâmı*” başlıklı yazıda genel olarak; ehl-i küfr'ün Müslümanların dinlerini özgürce yaşamalarına müsaade etmediklerinden, tarihin derinliklerinden bu yana Müslümanların her zaman azınlıkta ve hakir kalmış olduğundan, sözde İslam Devletinin kurulmasıyla birlikte artık bunların sona erdiğinden ve Müslümanların yurtlarını terk ederek IŞİD'e hicret etmeleri gerektiğinden bahsetmektedir. Hiç şüphesiz bu söylemin radikalleşmenin birey üzerindeki etkilerinin bir dışa yansımaları olarak örgüte Yabancı Terörist kazandıracakları aşikârdır.

“Tevbe kapısı kapanmayana kadar hicret kesilmez. Güneş batıdan doğmayana kadar da tevbe kapısı kapanmaz.” (Konstantiniyye, Sayı7:10).

5.4.Örgüt İçindeki Sosyal Hayat Söylemi

İlk sayıda yer alan “*Yermük Mülteci Kampı*” başlıklı yazıda örgüt kamptaki mülteci çocuklardan birinin ifadelerine yer vererek; IŞİD'in aslında ele geçirdiği yerlerde İslamiyet'i yaydığından, insanlara yemek ve ilaç yardımı yaptığından, o korkunç görüntülerinin altında aslında duygusal ve yardımsever bir kişiliğe sahip olduklarından bahsetmektedir. Tabi ki bu makalede yer alan hikâyeyi irdelemeden inanmak saflık olacaktır. Öncelikle örgütün bu propagandaya ihtiyaç duymasının sebebi ele geçirmek istediği bölgelerdeki mukavemeti kırmaktır. Zira sanal ortamda dolaşan acımasız infaz görüntülerinin de aynı amacı taşıdığı söylemek yanlış olmaz. İkincisi IŞİD hakimiyeti altındaki bölgelerde yemek ve ilaç yardımı yaptığı propagandasıyla üzerindeki bütün olumsuz imajları toparlamaya çalışmaktadır. Bölgenin savaş ortamındaki kısıtlılıkları düşünüldüğünde en çok ihtiyaç duyulan iki temel gereksinimin örgüt tarafından tespit edilerek dijital propaganda manevrası olarak kullanılması son derece dikkate değerdir.

Derginin dördüncü sayısında “*İkişer Üçer Dörder Evlenin*” başlığıyla yer alan yazısında çok eşliliğin öneminden bahsedilmektedir. Aslında dergide bu başlık altında bir makalenin yayımlanması tamamen örgüte yeni katılım sağlayacak militanları cezbetmek amaçlıdır. İşgal edilen bölgelerdeki yerel halkın ele geçirilen maddi mal varlıkları örgüt içerisinde ganimet adı altında paylaştırılırken aynı şekilde kadınlarda örgüt militanları arasında taksim edilmektedir. Demokrasi kavramını şiddetle eleştiren örgüt insani değerleri ayaklar altına alarak kadınları bir meta gibi kullanabilmekte hatta köle pazarlarında alıp satabilmekte takas yapabilmektedir.

Örgütün 2016 yılı içinde Musul eyaletinde, militanlarıyla “*cinsel ilişkiye girmeyi*” kabul etmediği gerekçesiyle 19 Ezidi kadın esirin kafese koyularak ve yüzlerce kişinin gözleri önünde canlı canlı yakılarak katledildiği basına yansıyan haberler doğrultusunda bilinmektedir (Türkiye’nin Daiş ile Mücadelesi, 2017:21).

Örgüt militanlarını bir arada tutmaya yarayan unsurlar arasında silah, ele geçirilen bölgeler, savaş ekonomisinin getirisi ve karizmatik bir lidere bağlılığın yanında dostluk, yeni arkadaşlar ve şartsız toplumsal kabul olduğu belirtilmektedir (Şenol vd, 2016:197). Şüphe yok ki örgütün militanlarına yeni bir toplumsal çevre ve saygınlık sunması dini atıflarla yapılan cennet vaadinden daha etkili olduğu söylenebilir. (Göksun ve Salihi, 2018:39). Bunu ise derginin ilk sayısında geçen şu ifadelerden anlayabilmekteyiz.

“Allah yolunda cihad burada! Burada şirk de yok, putlar da yok, milliyetçilik de yok, ulusçuluk da yok, şirkçi demokrasi de yok, küfrî laiklik de yok. Arap’la acem, beyazla siyah arasında bir fark yok. Amerikalıyla Arap, Afrikalıyla Avrupalı, doğuluyla batılı burada kardeş oldu.” (Konstantiniyye, Sayı-1:14).

Genel olarak örgütün yayımladığı yedi sayılı dergi içeriklerindeki propaganda üslubuna dikkat edildiğinde örgütün öncelikle Türk Devletini ve kurumlarını keskin bir dille eleştirdiği ve her sayının son kısmına doğru kendi sisteminin olumlu yönlerinin vurgulandığı bir karşılaştırmalı anlatı yöntemi kullandığı görülmektedir. Farklı açıdan bakıldığında derginin içeriğinde sıkça benzer ifadelerin ve konuların kullanılması ise örgütün hedef kitlesinin bilinçaltına nüfuz etme gereksiniminden kaynaklandığı düşünülmektedir.

6. KONSTANTİNİYYE DERGİSİNDE KULLANILAN GÖRSELLERİN İNCELENMESİ

İŞİD Türkçe olarak yayınlamış olduğu yedi sayılı dijital dergisi Konstantiniyye’de kullandığı görseller bakımından da takipçilerinin ve sempatanlarının ilgisini çekmeyi amaçlamıştır. Örgütün bünyesinde kurulan El Hayat Medya Grubu adlı propaganda biriminin bu görselleri seçerken vermek istediği mesajı çok ince bir şekilde hedef kitlenin bilinçaltına iletmesi iletişim tekniklerinin örgüt tarafından profesyonelce kullandığını göstermektedir. Nitekim derginin incelenen sayılarındaki görsellerin yüksek kalitede olması ve çeşitli açılardan bir amaca odaklanır şekilde çekilmesi bu durumu kanıtlamaktadır.

Dergide kullanılan görseller üzerinden yapılan propaganda da akla gelen ilk soru İŞİD’in bayrak olarak kullandığı siyah sancaklardır. Sancağın üzerinde bulunan mührün Hz. Muhammed(s.a.v.)’in nübüvvet sembolü olduğu bilinmekte olduğuna göre bu bakımdan örgüt selefi ideolojisiyle örtüşen bir şekilde kendisini İslam’ın ve Müslümanların yeryüzündeki tek temsilcisi olarak lanse etmekte ve insanlara tek çıkış yolu olarak kendi tarafını işaret etmektedir. ‘*Benden değilsen düşmanımsın*’ mesajı kitleleri tedirgin etmekte bu şekilde örgüt zaten bir otorite bulunmayan Ortadoğu coğrafyasında gelişerek güçlenmektedir.

Derginin ilk sayısının kapak kısmında ve hemen arkadaki sayfanın içindekiler kısmının geri planına gömülmüş olarak karşımıza çıkan Sultanahmet Camii görseli derginin adıyla ilgili olarak İstanbul’u işaret etmektedir. Yine “*Konstantiniyye Müteakiben Fethedilecektir*” yazısının yer aldığı kapağın arka planına oturtulmuş olan camii görseli de hedefin İstanbul olduğu algısını zihinlere yerleştirmektedir. İkinci başlıkta yer alan “*Demokrasi Tutuştu*” adlı yazıda ise üzerinde ABD bayrağı

olan tabutların uçakla taşındığı bir görsel kullanılmıştır. Bu fotoğraf ise düşman saflarında konumlandırılan ABD askerlerinin başarısızlığını ve akıbet olarak evlerine tabut içerisinde gidecekleri alt mesajını vermektedir. Esas olarak bu fotoğraftaki demokrasi karşıtı yazı ve derginin Türkçe olduğunu düşünecek olursak Türk Devleti ile ABD'yi stratejik müttefiklik bağlamında aynı kategoride değerlendiren örgüt demokratik sistemleri hedef alma amacı taşımaktadır. Benzer fotoğrafları derginin diğer sayılarında da yer yer görebilmek mümkündür.

Diğer taraftan derginin muhtelif sayılarında yer alan çatışmalar sonucu öldürülmüş militanların savaş bölgelerinde çekilmiş fotoğrafları yer almaktadır. Bu görsellerin kullanılmasının öncelikle örgüt içerisindeki militanların aktif motivasyonunu sağlamak ikincil planda ise örgüte yeni katılımlar elde etmek gibi iki sebebi olduğu söylenebilir. Nitekim öldürülen teröristlerin film yıldızları gibi özendirici fotoğraflarının paylaşılması ve örgüt retorğinde yüceltilmesi bu motivasyonun en belirgin özelliğidir.

Örgütün online ortamda dolaşan acımasız kanlı infaz videolarından karelerin yine derginin ilk sayısından itibaren bol miktarda kullanıldığını görmekteyiz. Özellikle kafa kesme, yakarak, yüksekten atılarak ya da asılarak infaz edilen kişilerin görüntülerine yer verilmesi örgütün ele geçirmek istediği bölgelere fiziksel olarak ulaşmadan önce psikolojik bir etki bırakmak istediğinin göstergesidir. Türk devlet kurumlarına saldırı mahiyetinde kullanılan görsellerde ise TBMM'nin çeşitli açılardan fotoğraflarına yer verilmiş olup olumsuz söylemler yer almaktadır. Örgütün buradaki tutumu demokrasi kavramına olan saldırganlığı doğrultusunda değerlendirilirse daha sağlıklı bilgiler elde edilebilir. Bir başka karede ise Türk Devlet Başkanı Erdoğan'ın Suudi Arabistan Kralı Selman ile yan yana olan bir görseli yer almakta ve örgüt son derece saldırgan ve şiddet içerikli terör dilinin kullanarak düşman ilan ettiği Erdoğan'ı hedef olarak göstermektedir. Benzer şekilde başka bir karede dönemin ABD başkanı Barrack OBAMA ile el sıkıştığı görüntüsüne yer vererek örgüt ötekileştirici üslubuna devam etmektedir. Dördüncü sayının kapağında yer alan Erdoğan-Putin görselinden ise benzer sonuçları çıkarmak mümkündür. Esasen IŞİD'in Erdoğan'a söylemsel olarak bu denli saldırmasının altında yatan neden onu Türk kamuoyu nezdinde itibarsızlaştırmak ve bu sayede Türkiye coğrafyasında kendisine alan bulmaktır. Üçüncü sayının içindekiler kısmında bulanık bir şekilde yer alan dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet GÖRMEZ ile Hristiyan dini lideri papanın görseline yer verilmektedir. Beşinci sayının kapak kısmında TSK mensubu askerlere yer verilmesi örgütün ilk sayılarından itibaren saldırgan dilinin artarak devam ettiğini göstermekte ve artık Türk güvenlik güçlerini açık hedef olarak seçtiği anlamına gelmektedir. Tüm bunların yanı sıra derginin dördüncü sayısında İrkçı-Tağut etiketiyle kullanılan görsellerde Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel dinamiklerinden olan Mustafa Kemal ATATÜRK 'ün manevi şahsiyetine hakaret edilmektedir. Onu ikinci dünya savaşındaki ırkçı hareketleriyle bilinen Hitler, binlerce insanın ölümünden sorumlu terörist Öcalan ve Barzani ile aynı statüde değerlendirerek bir itibarsızlaştırma çabası içerisinde olduğu görülmektedir.

Yine her sayıda Top 10 başlığıyla örgütün seçmiş olduğu en iyi on video içerisinden çeşitli karelerin kesilerek dergide kullanıldığı görülmektedir. Buradaki amaç ise örgüt sınırları dışında yaşayan örgüte hicret etmenin alt yapısını oluşturmak anlamında yorumlanabilmektedir. Derginin sempatanların örgütün içindeki gelişmelerden haberdar edilmek istenmesi bir nevi hemen hemen her sayısında yer alan Hicret içerikli yazılarda uçak görselinin kullanılması ise özellikle Avrupa'dan IŞİD'e katılım gösterecek Yabancı Teröristlerin geliş yöntemiyle ilgili ipuçları vermektedir.

Tabidir ki örgüt sürekli şiddet içerikli görüntülerin bir süre sonra kamuoyunda olumsuz bir algı yaratacağının da bilincindedir. Bu nedenle her derginin son kısımlarına doğru IŞİD içerisindeki sosyal hayata ilişkin görsellere yer verilmeye çalışılmıştır. Özellikle sağlık hizmetleri hastanelerde kullanılan son teknoloji cihazlara ilişkin fotoğraflar, gıda ve ilaç hizmetlerine yönelik görseller kullanılmakta olup örgüt içerisindeki alkol ve sigara gibi kötü alışkanlıklarla mücadele imajına yönelik kareler de yer almaktadır. Altın dinarın geri dönüşü başlıklı yazıda sıkça altın madeni görsellerine yer verilmesi örgüt içerisindeki ekonomik refah seviyesinin yüksek olduğu mesajıyla terörün yaşayan ekonomisi ve paranın teröristler üzerindeki motive edici etkisi tespit edilebilmektedir. Bu görsellerin kullanım amacının ise örgütün tamamen kendi sistemine itibar kazandırmaya yönelik olduğu söylenebilir.

IŞİD'in periyodik olarak yedi sayıda yer alan ele geçirdiği bölgelerden kuş bakışı görüntüler ve krokiler ve ayrıca bu bölgelerin ele geçirilmesinde kullandığı askeri mühimmatlara ait fotoğraflar yayınlaması örgütün fiziksel sınırları, silah ve militan gücü hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Cihat kavramından sıklıkla bahsedilen dergilerde özellikle üçüncü sayının kapağında yer alan görsel ve başlık ilgi çekicidir. İntihar eylemlerinin öneminden bahseden başlıkta yer alan görselde şiddetle infilak eden bir bomba yer almaktadır. Bu fotoğraf ise terörle mücadele açısından değerlendirilecek olduğunda örgütün eylem stratejisi hakkında güvenlik güçlerimize yol gösterici olacaktır.

Derginin incelenen yedi sayısında da çatışma bölgelerinden kesintiler halinde meydana getirilen örgütün bol miktardaki görsel materyalleri dikkati çekmektedir. Dergilerde IŞİD etkili propaganda yöntemleriyle bir taraftan örgüt yapısını dizayn ederken diğer taraftan görsellerle bu durumu pekiştirmeye çalışmaktadır. Kullanılan görsellerin IŞİD'in terör eylemlerini desteklemesinin yanında düşman unsur olarak nitelendirdiği kişi ve kurumları da netleştirmektedir (Korkmaz, 2016:22). Ötekileştirme ve hedef ilan etme niyetiyle toplumun sosyal işleyişini zedeleyici sinir uçlarına dokunmaktan kaçınmayan örgüt bu amaçla sempatanlarını etki alanı içerisinde almayı planlamaktadır (Teltik, 2019:77). Sonuç olarak IŞİD, ideolojisine temel dayanak noktası oluşturmak, hedeflerini netleştirmek ve eylemlerine meşru bir kılıf sağlamak amacıyla dijital bir yayın olan Konstantiniyye dergisini çıkarmış ve stratejik bakımdan önem addettiği Türkiye'ye yönelik bir yayınlara da bu hedeflerine ulaşmayı amaçlamıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 24 Ağustos 2016 tarihinde başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtı kapsamında Ekim 2016'da Dabık köyü IŞİD'den tamamen temizlenmiştir. IŞİD'in bu hezimetini dergilerde inşa ettiği mitleri de yıkmıştır. Bu nedenle Konstantiniyye dergisinin yayınlara da bu şekilde son bulmuştur (Göksun ve Salihi, 2018:34).

7. SONUÇ

IŞİD'in Türkiye bağlamında gerçekleştirmiş olduğu dijital propaganda faaliyetleri kapsamında Konstantiniyye dergisini incelendiği bu çalışmada; ilk bölümde yer alan terör ve terörizm kavramlarına kısmen de olsa açıklık getirmeye çalışılmıştır. Esasen uluslararası çıkarlar ve kaygılar terör ve terörizm konularında ortak bir zihniyet geliştirilmesi ve bunun yansıması olarak üzerinde mutabık kalınan bir terörizm tanımı yapılmasına imkân vermemektedir. Kavramlara ilişkin ortaya atılan her ifade konunun biraz daha karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Bizim buradaki genel kanımız terörü ve terörizmi şu an için tüm yönleriyle ele alacak ortak bir tanım literatürde yer almasa bile, disiplinler arası koordinasyonla bu sorunun kısmen aşılabileceği yönündedir.

IŞİD'e kaynak oluşturan Yabancı Teröristleri çeken en önemli etki faktörünü ise örgütün sanal dünyada yapmış olduğu propaganda etkisi ile açıklamak mümkündür. Küreselleşen dünyamızda internetin ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla beraber terör örgütleri de formasyon değişikliğine gitmişlerdir. İşte IŞİD gibi radikal terör örgütleri de artık klasik terör taktikleriyle kazanç sağlayamayacaklarını anlamış bunun yerine insan algılarını doğrudan hedef alan sanal dünyaya yönelmişlerdir. Ancak IŞİD'i benzerlerinden farklı kılan kullanmış olduğu yöntemler ve söylemleridir. Özellikle selefî düşünce yapısından beslenen örgüt akıl ve mantık kullanmayı reddeden bir yaklaşımla oluşturduğu söylemlerinde dışlayıcı bir şiddet dili kullanmaktadır.

Şiddetin ve terörün örgüt için vazgeçilmez değerler olduğu göz önünde bulundurulduğunda IŞİD'in propaganda stratejisini de bu bağlamda oluşturduğunu söylemek gerekir. Örgütün Türkiye özelinde yürütmüş olduğu propaganda faaliyetlerinin omurgasını dijital dünya bu çerçevede ise dijital olarak yayınlanmış 7 sayılı Konstantiniyye dergisi oluşturmaktadır. Esasen Twitter, Youtube, Telegram, Instagram gibi sosyal medya platformları da IŞİD'in yaygın olarak varlık gösterdiği alanlar olsa da hiçbirisi sanal ortamda dijital olarak yayımlanan ve popüler kültür öğelerinin ustalıkla kullanıldığı Konstantiniyye dergisinin etkisini sağlayamamaktadır. Diğer taraftan örgütün propaganda

metodu olarak sanal bir strateji izlemesindeki amaç elbette ki dünyanın farklı bölgelerinden kamuoyunun dikkatini Ortadoğu coğrafyasına çekmek ve bunun sonucunda militan sürekliliğini sağlayabilmektir.

İşte IŞİD'in Türkiye'deki bu propaganda faaliyetlerinin önüne geçebilmek, zayıflatabilmek, geriletebilmek hatta yok edebilmek için devlet olarak bir takım karşı stratejiler ve söylemler geliştirilmesi gerekmektedir. Her şeyden önce kontrolü imkânsıza yakın derece de zor olan sanal dünyadaki boşluğu bireysel özgürlüklere zarar vermeyecek şekilde doldurmak gerekmektedir. Burada yapılması gereken örgüte ait hesapların sıkı bir takibe alınıp önleme faaliyetleri kapsamında değerlendirilmesidir. Özellikle sosyal medya da yer alan örgüt gündemine ilişkin konulara dair bir karşı söylem oluşturmak gerekmektedir. Her ne kadar sıkı takip edilse de sosyal medyada yer alan örgüte ait propaganda malzemelerinin kaldırılması veya silinmesi mümkün görünmemekte olup bu tip örgüt propagandasını itibarsızlaştıracak söylemler ve açıklamalar her zaman önemlidir. Öte yandan başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere, Millî Eğitim Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Yüksek Öğretim Kurulu gibi kamu kurumlarının ortak bir dil geliştirmesi de örgütün yurt içi terör faaliyetlerinin sınırlandırılması bakımından kıymetlidir. Başka bir açıdan örgütün propaganda söylemine zemin oluşturan sosyolojik içerikli söylemlerin iyi tespit edilip gerekli tedbirlerinde alınması yerinde olacaktır. Burada kurumlara düşen görev dağılımını şu şekilde sıralamak doğru bir yaklaşım olacaktır:

- ✓ Diyanet İşleri başkanlığı öncelikle periyodik olarak her hafta halkla temasa geçtiği Cuma hutbelerinde IŞİD'in selefi ideolojik söylemlerine karşı Türk Milletini bilinçlendirmelidir. Ayrıca terör ve terörizm konularında halka açık kaynaklardan karşı bilgilendirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerekmektedir.
- ✓ Millî Eğitim Bakanlığı ise bunu destekleyici nitelikte okullarda yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde gençlerin zihinlerini suiistimal edecek bilgileri tespit edip yeni nesile İslam bilinci aşılmalıdır.
- ✓ Bu konuda üniversitelerin İlahiyat Fakültelerinde ise yapılacak akademik araştırmalar önem arz etmektedir. Ayrıca yükseköğrenimin çeşitli kademelerinde medya dersleri konularak gençler örgütün sanal dünyada ki propagandasına karşı bilinçlendirilmelidir.
- ✓ İç İşleri bakanlığı bünyesinde yer alan Emniyet Genel Müdürlüğü ise yurt içi hücre operasyonları ve kurumlar arası bilgi paylaşımıyla örgüte karşı sahada alan daraltma taktiğini uygulayabilir.

Öte yandan örgüt şu anda Suriye ve Irak'ta hâkimiyet alanlarını kaybetmiş gibi görünse de sanal dünya üzerinden fikirsiz varlığını devam ettirmektedir. Esas itibarıyla zayıflayan El Kaide'nin içinden filizlenen IŞİD gibi radikal terör örgütleri Ortadoğu'daki selefi ideoloji zayıflatılmadığı sürece varlıklarını farklı biçimlerde ve isimlerle devam ettireceklerdir. Sonuç olarak IŞİD gibi İslami referanslı radikal terör örgütlerinin sosyal medya üzerinden yapmış olduğu propagandalarıyla mücadelede Cumhuriyetimizin temel değerleri olan laik ve demokratik hukuk devleti ilkelerine kökten bağlı kalınarak terörle mücadele stratejileri oluşturmak oldukça önemlidir. Her şeyden önemlisi başarılı olan her terörle mücadele yönteminin halkın aktif desteği sağlanarak ortaya çıktığı da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akmaral, K. (2004). *Antiterörist'in El Kitabı*. Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.
- Aktaş, Ü. (2012). *Anarşizm*. Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Alkan, N. (2013). *Gençlik ve Radikalizm*. Karakutu Yayınları, İstanbul
- Armağan, A. (2012). Siyasal Bir İletişim Türü Olarak Propaganda. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul, 417-426

Bilge Adamlar Kurulu Raporu, (2015). Terörün Geldiği Yeni Boyut: Işid Örneği.67, İstanbul, ss.1-46

Çelik, C. (2004). *Terörizm 'in Propagandası Suçu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, H.(2017). “Eylemli Propaganda Kavramı ve Klasik Koşullanma”. İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi. Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. C:2, N:1, ss.35-52

Çetin, B.N. (2014). “Propaganda Olgusu ve Propaganda'nın Amerikanlaşması”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, ss. 239-265

Demirel, E. (2007). *Terör*. 8.Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul, ss.19-27

Demir, L. (2009). *Küreselleşme ve Terör*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.

Ekizer, M. (2014). *Terör Örgütlerinin Propaganda ve Yandaş Kazanma Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü: Pkk Terör Örgütünün İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ergil, D. (1992).“Uluslararası Terörizm”. AÜ Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 47(3) ss.139-143.

Esen, K.(2011). *Türkiye'de Terörizm ve Terörist Profili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Göksun, Y., Salihi, E.(2018). *Deaş'ın Medya Stratejisi*. Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara. Rapor No:98, ss.1-81

Gürgen, H.(1990). “Propaganda”. Kurgu Dergisi, S:8, 135-157

Karaaslan, A. (2014). *İfade Özgürlüğü Bağlamında Terör Propagandasının Yasaklanması Sorunu*. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku, Ankara, ss.311-349

Karataş, İ. (2008). *İletişim Anlamında Psikolojik Savaş ve Propaganda*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

Kartal, A.B.(2018). “Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAESH ve YPG Örneği”. Güvenlik Stratejileri, 39-70

Kulat, M.A.(2001). *İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı. C:37. Ankara, 5-23

Kurt, S.(2019). “Yeni Terörizm”in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: Daesh Örneği. Gazi Akademik Bakış Dergisi, C:13, S:25. 133-161

Kur'anı Kerim, Tevbe Suresi 41. Ayet

Konstantiniyye, Hicri 1436. Sayı:1, ss.1-46

Konstantiniyye, Hicri 1436. Sayı:2, ss.1-60

Konstantiniyye, Hicri 1436. Sayı:3, ss.1-65

Konstantiniyye, Hicri 1437. Sayı:4, ss.1-68

Konstantiniyye, Hicri 1437. Sayı:5, ss.1-56

Konstantiniyye, Hicri 1437. Sayı:6, 1-52

Konstantiniyye, Hicri 1437. Sayı:7, ss.1-56

Korkmaz, S. C.(2016). *Terörün Propagandası: Dağ Terör Örgütü ve Konstantiniyye Dergisi*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor no:204, ss.7-24

Orallı, E. (2014). *Propaganda Olgusu ve Algı Yönetimi*. Algı Yönetimi, Alfa Yayınları, İstanbul.

Özdağ, Ü. (2014). *Algı Yönetimi*. Kripto Yayınları, Ankara.

Özdemir, Ç.(2009). *PKK Terör Örgütü'nün İnternet Siteleri Aracılığıyla Yaptığı Propaganda Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özgül, E. (2016). *Reklam ve Propaganda*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E.(2016). *Işid Terör Örgütünün İletişim Ve Propaganda Teknikleri*. 2. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, Kırıkkale, ss.192-202

Şimşek, A.(2004). *Terör Sorunu ve Propaganda İle İlişkisi(Hizbullah Örnek Olayı)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Tacar, P. (1999). *Terör ve Demokrasi*. Bilgi Yayınevi, Ankara.

Teltik, M.(2019). *Irak-Şam İslam Devleti Işid/Deaş: İdeolojisi, Yapısı, Propaganda Araçları Ve Eylemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Terörle Mücadele Kanunu (3713 sayılı kanun md.1), Resmi Gazete, 12.04.1991

Türkiye Barolar Birliği Raporu (2006). *Türkiye ve Terörizm*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları:107, Ankara, ss.1-627

Türkiye'nin Dağ İle Mücadelesi. (2017). İçişleri Bakanlığı Raporu, www.icisleri.gov.tr, Ankara, ss.4-74

Türkoğlu, E.(2017). *Küresel Bir Terör Örgütü Olarak Işid'in Dijital Dergi Kullanımı: Konstantiniyye Üzerine Bir İnceleme*. Erciyes İletişim Dergisi "akademia". C:5, S:1, ss.162-180

Ündücü, C. A. (2011). *Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki*. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 2(1):1-20, ss.2-20

Yeşiltaş, M., Özdemir, Ö.B., Öncel, R., Düz, S., Öztürk, B.(2016). *Sınırdaki Düşman: Türkiye'nin Dağ İle Mücadelesi*. Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı(SETA), Rapor No: 65, ss.1-79

Elektronik Kaynaklar

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5be586dee089e5.73414346 (Erişim Tarihi:09.11.2018)

<https://www.tikla24.de/kitap/abdullah-azzam/tevbe-suresinin-golgesinde-cihad-dersleri-1-2-takim/> (Erişim Tarihi:14.11.2018)

Yel, A.M. (2006), Terörizmin Sebepleri, Köprü Dergisi, (94)

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=764>(Erişim Tarihi:14.11.2018).

COMPARISON OF REPRESENTATIONS OF THE STATE OF EMERGENCY IN TURKISH AND FRENCH NEWSPAPER WITH CONTENT ANALYSIS

Nural İMİK TANYILDIZI*

Uğur KAYA**

Geliş/Received: 07.03.2020

Kabul/Accepted: 23.04.2020

Abstract

The states of emergency have been declared after the coup attempt in Turkey on 15 July 2016 and the events 2015 in France on 13 November 2015. In this study, the news of the different newspapers in Turkey and France were examined during the period of emergency. The aim of the study is to determine how the state of emergency were presented in the newspapers in Turkey and France. Sabah, Hürriyet and Cumhuriyet newspapers in Turkey were selected in this study. In France, Le Figaro, Le Monde and L'Humanité were selected. Content analysis was used as the method. It was studied how different newspapers in the two countries deal with the state of emergency and present events to the society. This study found that there were different actors of news and the format of representation in the state of emergency in Turkey and France.

Key words: State of emergency, France, Turkey, Media, Content analysis

OLAĞANÜSTÜ HALİN TÜRK VE FRANSIZ GAZETELERİNDEKİ SUNUMUNUN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Öz

Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilmeye çalışılan darbe, Fransa’da ise 13 Kasım 2015 tarihinde yaşanan saldırılarından sonra olağanüstü hal ilan edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye ve Fransa da yayın yapmakta olan farklı gazetelerin olağanüstü hal döneminde kullanmış olduğu dil ve yaşanan olayları nasıl yansıttığı üzerinde durulmuştur. Araştırmanın amacı Türkiye ve Fransa’da olağanüstü halin gazete haberleri aracılığıyla nasıl sunulduğunu ortaya koyabilmektir. Çalışmada örneklem olarak Türkiye’de Sabah, Hürriyet ve Cumhuriyet gazeteleri ele alınmıştır. Fransa’da ise Le Figaro, Le Monde ve L'Humanité gazeteleri ele alınmıştır. Yöntem olarak içerik analizinin kullanılmıştır. İki ülkedeki farklı gazetelerin olağanüstü hali nasıl ele aldıkları, topluma olayları nasıl sundukları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye ve Fransa’da olağanüstü hallerde haber aktörlerinin ve temsil edilme biçiminin farklı olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Olağanüstü Hal, Fransa, Türkiye, Medya, İçerik Analizi

1. Introduction

The state of emergency is a theory and practice that first emerged in France between 1914 and 1918 and during the War I (Çelik, 2010: 6). Nine out of ten countries have constitutionalized their emergency provisions. And the power to declare a state of emergency has been used quite often:

* Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, nimik@firat.edu.tr,

ORCID İD NUMBER: 0000-0002-9177-8492

** kayaxugur@gmail.com, ORCID İD NUMBER: 0000-0002-8935-8492

between 1985 and 2014, in 137 countries. This implies that roughly 2/3 of all sovereign nations are declared during a state of emergency (Bjørnskov and Voigt, 2018a: 110). The state of emergency is an unexpected, sudden, unforeseen crisis that requires immediate action and often involves danger (Behçet, 2014: 3). It is presented as a temporary situation applied to establish the normal situation where the rules of law apply (Köksal, 2013: 12). Declaring a state of emergency has far-reaching consequences for all citizens – not least because basic rights are frequently suspended under emergencies. But declaring a state of emergency also has far-reaching consequences for the balance of powers within government: the power of both the legislature and the judiciary are usually curtailed to the advantage of the executive (Bjørnskov and Voigt, 2018. 110-111). Although this regime are severely limited to the rights and freedoms, the regime is ultimately a legal regime. The conditions are regulated by constitutions and laws (Celik; 2010: 8).

At least two intuitive reasons for declaring a state of emergency come to mind: the government identifies an exceptional and imminent danger to the life of the nation, which could be caused by natural disasters, but also by man-made dangers such as terrorist attacks. A charitable interpretation of why governments call states of emergency would therefore be that the additional emergency powers granted by the constitution are necessary to act with speed and due diligence to save people and alleviate the social and economic consequences of emergencies. But a government might also declare a state of emergency because it is eager to use the additional powers connected to a state of emergency in its own favor, for example to weaken its political opposition (Bjørnskov and Voigt, 2018).

There are some articles about the state of emergency in Turkey and France (Affan, 2016; Aktürk, 2016; Duhamel, 2016; Başdaş, 2017; Bozinovic, 2017; Caliskan, 2017; Gökarıksel, 2017; Pay, 2017; Beaud, 2018; Guérin-Bargues, 2018 Vauchez, 2018). Caliskan (2017) studied the coup attempt on 15 July 2016 in Turkey. He said that the success of the coup in Turkey is difficult. Gökarıksel (2017) investigated gender dynamics in the coup attempt in Turkey. She said that men especially were passing in the center of Turkey's political and social transformation Akturk (2016) studied the civil rights movement and the reactionary coup in Turkey. He said that the coup attempt attempted to destroy the equality and democratization gained in previous years. Başdaş (2017) investigated the role of women in the coup attempt in Turkey. She said that women's active presence on the streets against the coup attempt. Affan (2016) compared the coup attempt in Turkey and the coup in Egypt. He said that the guardianship arising from military has successfully been limited by the civilian government. Bozinovic (2017) investigated the state of emergency in France. He said that the state of emergency has limits to its effectiveness in France. Duhamel (2016) studied the constitutional amendment because of terrorism in France. She said that there is normal to be a shift in the balance between freedom and security in the period of terrorism. Uzun (2016) explained the declaration of the state of emergency and its implications after the failed coup attempt on July 15 in Turkey in his article. Vauchez (2018) investigated the state of emergency in France. He described the state of emergency in France as days without end. Feinberg (Feinberg, 2018) examined the states of emergency in France and Israel. He said that the role of law must be done legally to combat terrorism.

In the literature, a study on this subject was conducted at the University of Oslo (Oslo University, 2017). The focus of this study, was especially in France and Turkey, is used as an emergency anti-terrorism measure. In this research, legal and ethical analysis of extraordinary situations as a counterterrorism measure was conducted. The emergency period in France and Turkey are chosen as samples. In this article, the newspapers news in the state of emergency period in Turkey and France were examined how news were reflected in people.

2. Research Methodology

The universe of this study is the printed news media in Turkey and France. The sample type is purposeful sampling, which is one of the non-random sampling types. Sabah, Hürriyet, Cumhuriyet, Le Monde, Le Figaro and 'L'Humanité were selected as samples (<https://www.cumhuriyetarsivi.com>, <https://www.humanite.fr/>, <https://www.hurriyet.com.tr>, <https://www.lefigaro.fr>, <https://www.lemonde.fr/archives>, <https://www.sabah.com.tr/timeline>). In this study, the following criteria in the sample determination of this study were taken as basis:

- (1) The number of newspapers and their reading levels on the internet,
- (2) Representing different views and ideological structures of newspapers as much as possible,
- (3) Intensity of newspapers to deal with,

In this study, the newspaper dates between July 20th 2016-August 4th 2016 in Turkey were examined. In France, the news between November 20th 2015- December 4th 2015 were examined. The reason for the time limitation is the difficulty of accessing the data, the timeliness of the specified time period and the increase in the number of news in this period. Using this model, the reality of a state of emergency in France and Turkey was determined by how consistently reproduced through the current news. Categorical Content Analysis which is one of the quantitative research types was used as the data analysis method in this study. The data collected within the framework of certain categories were analyzed within the framework of its relationship with the category to which it was linked and the findings were reached. The categories in content analysis are: distribution of the news in newspapers, presentation of the news in newspapers, the section of the news where is published in the newspaper, the content of the news, the theme of the news, the representatives of the news, the actors in the news, the approach of the newspapers in the news, the source of the news, the political criticism of the news, the relevance of the news.

The data in the study were collected with the coding table prepared as a result of the comprehensive preliminary examination process. Coding was carried out by two different encoders and when the coding process was completed, it was found that there was 85% agreement between them. The data collected by the first encoder by drawing lots were included in the study.

3. Findings

3.1. Content Analysis Data of Emergency News in Turkish Newspapers

The 15 July 2016 coup attempt, which took place at a time when military interventions were a thing of the past, left a significant mark on Turkish society and politics (Altınordu, 2017). The state of emergency in Turkey was declared after the coup attempt on 15 July 2016. The newspaper (Cumhuriyet, Hürriyet and Sabah) dates between 20th July 2016- 4th August 2016 in Turkey were investigated. Total 176 news has been reached in Turkey. Table 1 shows the distribution of news from newspapers. The number of news published in the newspapers and how often they raise a topic are important in terms of showing the newspapers' approach to the issue. In addition, the frequency of news coverage is a concrete view of the importance and interest that newspapers give to the issue. According to the findings, it is seen that the newspaper which brought the phenomenon of the emergency situation to the agenda the most is Cumhuriyet newspaper. Cumhuriyet newspaper is followed by Hürriyet and Sabah respectively.

Table 1. Distribution of the emergency state news in Turkey

Newspaper	f	%
Sabah	28	15,9
Hürriyet	62	35,2
Cumhuriyet	86	48,9
Sum	176	100

Table 2. The presentation of the state of emergency news in newspapers in Turkey

Presentation of the news	f	%
Text	15	8,5
Text + Visual	161	91,5
Sum	176	100

News and text+visual presentation format are important both in terms of showing the importance given to the news and in determining the impact and intelligibility level of the news. The photographs, graphics and other images used in the news affect both the coverage of the news as well as the interest in the news and the intelligibility level of the news. When the news items of the selected newspapers are analyzed, it is seen that the news is presented to a large extent in the form of text + visual. In the visuals, photographs of the people who made the explanation are mostly included. In addition, the social reaction in the news, the use of photographs and graphs about social events are also common. After the state of emergency, with the decrees of the law, public officials dismissed, the number of institutions closed and state of emergency together with the state of emergency and indicators of the economy are mostly presented in the newspapers accompanied by graphics. The published departments of the Emergency state news in the newspapers in Turkey were given in Table 3.

Table 3. The published departments of the emergency state news in the newspapers in Turkey

News section	f	%
Agenda	50	28,4
Dormitory News	59	33,5
Politics	15	8,5

Economy	14	8,0
Art and culture	3	1,7
Education	4	2,3
Word	27	15,3
Others	4	2,3
Sum	176	100

The section in which the news is published in the newspaper is important in terms of showing the interest of the news. The concept of state of emergency has social context in many respects. Social events, politics, economy and international relations are among the most important of these contexts. The news published about the state of emergency newspaper in Turkey elected a majority of the shows that are presented in the context of the framework expressed. In this context, the majority of the news was published on the “Dormitory News” page in all newspapers. Then, it is seen that the news related to the subject is mostly on the pages of “Agenda” and “World”. Then, most of the subjects related to the subject were found in the pages of “Agenda” and “World”. The contents of these news articles included reactions from the countries related to a state of emergency. There were also reports of the suspension of Article 15 of the United Nations and the European Convention on Human Rights. In the news content, the opinions of the European Parliament on the subject were expressed. In addition, it has been given about his meeting with the European Union and Turkey. The “Economy” page contains 14 news about the state of emergency. Some newspapers also mentioned the existence of economic concerns and problems. Some newspapers stressed that the economy was on a normal course. Expert opinions on the economy are included. The content of emergency state of the news newspapers in Turkey was given Table 4.

Table 4. The content of emergency state of the news in Turkey newspapers

The content of News	f	%
Political	142	80,7
Social	9	5,1
Economy	18	10,2
Art-Culture	5	2,8
Environment	0	0

Sports	2	1,1
Sum	176	100

According to the findings in Table 4, it can be seen that the news published about the state of emergency was the political, the economy, and the social content, respectively. Sabah, Hürriyet and Cumhuriyet newspapers were done mostly the political, the social and the economic news. There have been various changes in State theaters with the decrees issued after the state of emergency. These contents were found under the title of Culture and Art. The theme of the emergency state news in Turkey newspapers was given Table 5.

Table 5. Theme of the emergency state news in Turkey newspapers

Theme of news	f	%
Emergency State	102	58,0
Freedom	11	6,2
Media	12	6,8
Social Events- Conflicts	3	1,7
Legal-Law Topics	33	18,8
Economic Concerns- Problems	15	8,5
Sum	176	100

In the news, it is understood that the theme of emergency state is mostly used. Other important themes are Legal-Law issues, Economic concerns-problems, Media, Freedom, and Social events respectively. The theme of the news provides important data on the ways in which the state of emergency is subject to the news. The formats of the representation of the state of emergency in the newspapers in Turkey were given Table 6.

Table 6. The formats of the representation of the state of emergency in the news newspapers in Turkey

The format of the representation of the	f	%
--	----------	----------

state of emergency		
The state of emergency is required	80	45,5
Repressive-Troubling	62	35,2
Restrict Freedoms	34	19,3
Sum	176	100

The expressions used in the news, the selected words, the used visuals, the choice of subject and theme, the orientation of the news provide important clues about the representation of the state of emergency. Thus, the most common representation of the state of emergency among the categories of forms of representation is “State of emergency is necessary”. However, there are differences in the content of newspapers. There are ideas in Sabah news which State of emergency is required. The Hürriyet newspaper has also created the perception that “State of emergency is necessary” and “Restrict Freedoms”. The Cumhuriyet Newspaper stated that the state of emergency was “Repressive-Troubling” and “Restrict Freedoms”. The actors of emergency news in Turkey were given Table 7.

Table 7. The actors of emergency news according to the newspaper in Turkey

The actors of emergency news	f	%
President	13	7,4
Government Representatives	39	22,2
Local Governments	4	2,3
Political Parties	30	17,6
Civil society organizations	27	15,3
Artists	6	3,4
Civil Citizens	11	6,2
Others	46	25,6
Sum	176	100

The actors of the news in the newspapers are important for the evaluation of the important issue. The tendency and approach of the news on the subject, whether positive or negative, reinforces the perception that newspapers are trying to bring to the forefront. When the total distribution of the news is analyzed in Table 7, the persons formed by the academicians, experts and foreign politicians, which are mostly called "Other", are positioned as the main actors of the news. When the contents of the news were examined, Sabah newspaper mostly included the President and Government representatives as actors. As an actor, the Hürriyet newspaper included Government Representatives, Political Parties and Civil society organizations. As the actors of News, Cumhuriyet Newspaper included Government Representatives, Political Parties, Foreign Politicians, Non-Governmental Organizations and Journalists. The approaches to emergency news of newspapers in Turkey were given in Table 8.

Table 8. The approaches to emergency news of newspapers in Turkey

The News approach	f	%
Positive	69	39,2
Negative	107	60,8
Sum	176	100

When we look at the news in the related newspapers in general, it is seen that a significant portion of the news (60.8%) has a negative approach. When newspapers were examined, it is seen that the state of emergency is generally considered as a "problem". The political criticisms related with the emergency news in the newspapers in Turkey were given Table 9.

Table 9. Political criticisms related with emergency news in Turkey newspapers

Criticism	f	%
Yes	115	65,3
No	61	34,7
Sum	176	100

It is seen that most of the news (65.3%) on the subject contains political criticism. The most frequently published newspapers with political criticism are Cumhuriyet, Hürriyet and Sabah, respectively. This shows that the state of emergency is highly politicized by the press. The sources of the emergency news in Turkey newspapers were given in Table 10.

Table 10. The sources of emergency news in Turkey newspapers

Source	f	%
Newspaper Reporter	116	65,9
Agency	50	28,4
Source Uncertain	10	5,7
Sum	176	100

When the source of the news is analyzed, it is seen that most of the news published by the newspapers uses their own correspondents as sources. In addition, the agency news were also included. The Doğan News Agency (DHA), which had the same ownership structure of the Hürriyet, appears to have published many news stories. The fact that the newspapers include the news made by their own correspondents reveals that all control is in the newspapers in the transmission of the news from the source to the reader. The news relevance of a state of emergency in the news newspapers in Turkey was given in Table 11.

Table11. The news relevance of a state of emergency in the news newspapers in Turkey

The news relevance	f	%
Directly	126	71,6
Indirect	50	28,4
Sum	176	100

The majority of the news covered (71.6%) had a direct interest in the state of emergency. This shows that the newspapers are largely broadcasting directly according to the state of emergency. Indirect news is mostly economic or educational.

3.2. Content Analysis Data of Emergency News in French Newspapers

The states of emergency have been declared after the events in France on 13 Nov 2015. Le Figaro, Le Monde and L'Humanité newspapers in France were examined between 20th November and 4th December 2015 in this study. France has reached a total of 78 news on the subject. Table 12 shows the distribution of news from newspapers. According to the findings, it is seen that the most urgent issue is the L'Humanite newspaper.

Table 12. The distribution of state of emergency news in French newspapers

Newspapers	f	%
Le Monde	24	30,8

L'Humanité	38	48,7
Le Figaro	16	20,5
Sum	78	100

The presentation of the state of emergency news in the French newspapers was given Table 13.

Table 13. The presentation of the state of emergency news in the French newspapers

Presentation of the news	f	%
Text	23	29,5
Text + Visual	55	70,5
Sum	78	100

The way the news is presented in the form of text and text + visual is important both in terms of showing the importance given to the news and in determining the impact and intelligibility level of the news. When the news presentation forms of the selected newspapers were examined, it was seen that the news was mostly presented as text + visual. In the news with text +visual presentation, real and sometimes representative images such as people and communities are used. Compared with newspapers in Turkey, the use of text in the presentation of news is more greatly from the French news media. The rate of reading text may be less than text + visual presentation. The departments published by the emergency state news in the newspapers in France were given Table 14.

Table 14. Departments published of the emergency state news in the newspapers in France

News section	f	%
Agenda	23	29,5
Dormitory News	19	24,4
Politics	31	39,7
Economy	2	2,6
Earth	3	3,8
Sum	78	100

It is seen that the majority of the news in all newspapers is published on the “Politics” pages. However, it should be stated that the news covering the state of emergency is mostly on the “Agenda” pages and then on the “Dormitory News” pages. The newspapers have been taken as examples of observations made between the dates specified in Turkey "world" has reached 27 different news pages. In the French news media, only 3 articles were reached on the “World” page. While the reactions of other countries were published in the newspapers in Turkey, the French news media from was not published their reactions of other countries. They wrote that concepts such as Freedom, Democracy and Justice, which are the foundation of France, were ignored by the state of emergency. The content of emergency state of newspapers in France was given Table 15.

Table 15. The content of emergency state by newspapers in France

The content of news	f	%
Political	57	73,1
Social	14	17,9
Economic	6	7,7
Environment	1	1,3
Sum	78	100

According to the findings in Table 15, it is understood that the news about the state of emergency was published with political and social content, respectively. The content of the newspapers in Turkey with French newspapers have different news. In France, for example, Economic news is less. The themes of the emergency state news in Turkey newspapers were given in Table 16.

Table 16. Theme of the emergency state news in France newspapers

Theme of news	f	%
Emergency State	39	50,0
Freedom	6	7,7
Media	1	1,3
Social Events-Conflicts	3	3,8
Legal-Law Topics	24	30,8
Economic Concerns-Problems	5	6,4

Sum	78	100
------------	-----------	------------

According to Table 16, it is understood that “state of emergency” theme is used most in the news. Other important themes are “Legal-Law issues” and “Freedom”, “Economic Concerns-Problems”, Social Events-Conflicts and Media, respectively. There are 12 articles in the newspapers in Turkey regarding freedom of the media and the press. In the French newspapers the Media has only one news. While there has been news concerned with "Economic issues" in Turkey, there has been little news about the news in the French newspapers. The formats of the representation of the state of emergency in the news in France were given Table 17.

Table 17. The formats of the representation of the state of emergency in the news newspapers in France

The formats of the representation of the state of emergency	f	%
The state of emergency is required	21	26,9
Repressive-Troubling	30	38,5
Restrict Freedoms	27	34,6
Sum	68	100

The most widespread representation of the state of emergency in France was found to be “Repressive-Troubling”. The newspapers in Turkey have argued that the state of emergency is necessary by 45.5%. The actors of emergency news in France were given Table 18.

Table 18. The actors of emergency news according to the newspaper in France

The actors of emergency news	f	%
President	1	1,3
Government Representatives	14	17,9
Local Governments	4	5,1
Political Parties	12	15,4
Civil society organizations	19	24,4
Artists	1	1,3

Civil Citizens	6	7,7
Others	21	26,9
Sum	78	100

When the data obtained from the French news media are analyzed, Table 16 presents the most opinions of the academicians, experts and writers as the actors of emergency. Secondly, the news of civil society organizations was included. The statements and actions of civil society organizations for the state of emergency have been the subject of three different newspapers. When we examine the newspaper France and Turkey, the main actors are the President and the Government representatives of the news media in Turkey. In France, President François Hollande's statements appear to support government representatives. The approach to the emergency news in France was given in Table 19.

Table 19. The approach to emergency news of newspapers in France

The news approach	f	%
Positive	8	10,3
Negative	70	89,7
Sum	78	100

The Le monde, Le Figaro and L'Humanité newspapers in France have reported negative news that the state of emergency will be used as a great tool of oppression for French citizens and immigrants. Due to the ordinary powers given to the security forces and the restriction of certain constitutional rights, there has been intense negative news about the violation of Article 15 of the European Convention on Human Rights by the French Parliament. When the news is analyzed, it is understood that a significant part of the news (95.8%) has a negative approach. It can be concluded that the state of emergency is considered a problem in France. The political criticism related with emergency news in France was given Table 20.

Table 20. The political criticism related with emergency news in France newspapers

Criticism	f	%
Yes	76	97,4
No	2	2,6
Sum	78	100

It is seen that the majority of the news in the French newspapers (97.4%) contains political criticism. This rate was 65.3% in the newspapers types in Turkey. There was more political criticism in the France newspapers. This means that the French government is more criticized. The source of emergency news in France newspapers was given in Table 21.

Table 21. The source of emergency news in Turkey newspapers

Source	f	%
Newspaper Reporter	61	78,2
Agency	17	21,8
Sum	78	100

In this study, it is seen that most of the news published by the selected newspapers about the state of emergency uses their correspondents as sources. The newspapers Le Monde and Le Figaro featured news from their correspondents. The newspaper L'Humanité reported on its own correspondents and Agence France-Press. The Turkey newspapers are similar to this. The news relevance of a state of emergency in the news newspapers in France was given in Table 22.

Table 22. The news relevance of a state of emergency in the news newspapers in France

The news relevance	f	%
Directly	71	92,2
Indirect	7	7,8
Sum	78	100

The majority of the news in French newspapers (92.2%) has a direct interest in the state of emergency. This ratio in Turkey was found as 71.6%. Indirect news has been identified as the rhetoric of the state of emergency among Sports, Environment, content news and politicians' speeches on another subject.

4. Conclusion

This article determined that the state of emergency declared for the safety of two different countries was how presentations in the newspapers were. Furthermore, it was determined how newspapers affect society in terms of country safety in the state of emergency. The newspapers in Turkey and France, which declared in the state of emergency, were selected in this study. The newspapers (Cumhuriyet, Hürriyet and Sabah) dates between July 20th 2016-August 4th 2016 in Turkey were investigated. The 176 news relevant to this subject has been reached in Turkey. The states of emergency have been declared after the events in France on 13 Nov 2015. Le Figaro, Le Monde and L'Humanité newspapers in France were examined between November 20 and December 4, 2015 in this study. The 78 news relevant to this subject has been reached in France. The obtained results are given below.

- The more news has been published in Turkey between the dates specified.
- In both countries text and visual content were used in the content of the news. Turkey has used more visual and text together from France.
- While the reactions of other countries were published in the newspapers in Turkey, the French news media from was not published their reactions of other countries.
- The politicians in both countries took part high percentage in news content.
- While the state of emergency in France was found to be “Repressive-Troubling”, The newspapers in Turkey have argued that the state of emergency is necessary by 45.5%.
- There was more political criticism in the France newspapers than Turkey newspaper.
- The source of the news in Turkey and France are largely journalists.

The representation format and reflecting of public opinion of the state of emergency were became in different ways in the newspapers in Turkey and France. The state of emergency tried to legitimize the government officials in the newspapers of both countries. This study indicates that there are big differences, which is the actors of news and the format of representation in the state of emergency, in Turkey and France.

References

- Affan, M. (2016). Comparing the failed coup attempt in Turkey with the coup in Egypt. In *Al Sharq Forum, Expert Brief World Politics*.
- Aktürk, S. (2016). Turkey's civil rights movement and the reactionary coup: segregation, emancipation, and the western reaction. *Insight Turkey, 18*(3), 141.
- Altınordu, A. (2017). A midsummer night's coup: Performance and power in Turkey's July 15 coup attempt. *Qualitative Sociology, 40*(2), 139-164.
- Başdaş, B. (2017). Unity in Rupture: Women against the Coup Attempt in Turkey. *Journal of Middle East Women's Studies, 13*(1), 186-188.
- Behçet, Muhammet. (2014). “Olağanüstü hal uygulaması ve Teorik Temelleri,” İstanbul bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Beaud, O. (2018). “Anything Goes”: How Does French Law Deal with the State of Emergency?. In *The Rule of Crisis* (pp. 229-240). Springer, Cham.
- Bjørnskov, C., Voigt, S. (2018), “Why do governments call a state of emergency? On the determinants of using emergency constitutions”, *European Journal of Political Economy 54*, 110–123
- Bozinovic, F. G. (2017). Finding the Limits of France's State of Emergency. In *Claremont-UC Undergraduate Research Conference on the European Union* (Vol. 2017, No. 1, p. 4).
- Caliskan, K. (2017). Explaining the end of military tutelary regime and the July 15 coup attempt in Turkey. *Journal of Cultural Economy, 10*(1), 97-111.
- Çelik, Cemil. (2010). “Olağanüstü Hallerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması,” Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Duhamel, O. (2016). Terrorism and constitutional amendment in France. *European constitutional law review, 12*(1), 1-5.

- Feinberg, M. (2018). States of emergency in France and Israel–terrorism, “permanent emergencies”, and democracy. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 28(4), 495-506.
- Gökarıksel, B. (2017). Making gender dynamics visible in the 2016 coup attempt in Turkey. *Journal of Middle East Women's Studies*, 13(1), 173-174.
- Guérin-Bargues, C. (2018). The French case or the hidden dangers of a long-term state of emergency. In *The Rule of Crisis* (pp. 213-228). Springer, Cham.
- Köksal, Emrah. (2013). “Savaş Rejimi olarak Olağanüstü Hal: İstisna Hali,” Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Oslo University, (2017), “The State of Emergency and Terrorism”, https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/57608/8015_HUMR5200.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Paye, J. (2017). Sovereignty and the State of Emergency. *Monthly Review*, 68(8), 1. doi:10.14452/MR-068-08-2017-01_1
- Uzun, D. C. (2016), The Declaration of the State of Emergency and Its Implications after the Failed Coup Attempt on July 15, SETA Perspective, <https://www.setav.org/en/the-declaration-of-the-state-of-emergency-and-its-implications-after-the-failed-coup-attempt-on-july-15/>.
- Vachez, S. H. (2018). The State of Emergency in France: Days Without End?. *European Constitutional Law Review*, 14(4), 700-720.
- <https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml>
- <https://www.humanite.fr/lire-lhumanite-mardi-17-novembre-2015-589912 - /04-12-2015/3/>
- <https://www.hurriyet.com.tr/haberleri/arsiv>
- <https://www.lefigaro.fr/politique/2015/11/17/01002-20151117ARTFIG00272-les-francais-pret-a-restreindre-leurs-libertes-pour-plus-de-securite.php- /04-12-2015/3/>
- <https://www.lemonde.fr/archives-du-monde/17-11-2015/3/ - /04-12-2015/3/>
- <https://www.sabah.com.tr/timeline/2016/07/20 - /2016/08/04>